

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELENİN MİZAH CEPHELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yağmur Rahşan UZUNPINAR

BURSA - 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELENİN MİZAH CEPHELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

YAĞMUR RAHŞAN UZUNPINAR

ORCID: 0000-0002-6865-3556

Danışman:

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

BURSA - 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**MİLLİ MÜCADELENİN MİZAH CEPHELERİ**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

14. 09. 2020

Adı Soyadı: Yağmur Rahşan UZUNPINAR

Öğrenci No: 701742002

Anabilim Dalı: Tarih Anabilim Dalı

Programı: Yüksek Lisans Programı

Statüsü: Yüksek Lisans

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 25/08/2020

Tez Başlığı / Konusu: MİLLİ MÜCADELENİN MİZAH CEPHELERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 328 sayfalık kısmına ilişkin, 25/08/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 9 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25.08.2020

Adı Soyadı: Yağmur Rahşan UZUNPINAR

Öğrenci No: 70170042

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Tarih

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

C. Ç.

Danışman
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
25.08.2020

T.C
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda 701742002 numaralı Yağmur Rahşan UZUNPINAR'ın hazırladığı “Milli Mücadelenin Mizah Cepheleri” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 14.09.2020 pazartesi günü saat 10:30 – 11:30 saatleri arasında yapılmış olup, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının.....başarılı.....(başarılı/başarısız) olduğunaoybirliği.....(oybirliği/oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ
Bursa Uludağ Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyon Başkanı)

14.09.2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda 701742002 numaralı Yağmur Rahşan UZUNPINAR'ın hazırladığı “Milli Mücadelenin Mizah Cepheleri” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 14.09.2020 pazartesi günü saat 10:30 – 11:30 saatleri arasında yapılmış olup, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının.....başarılı.....(başarılı/başarısız) olduğunaoybirliği.....(oybirliği/oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Zeynep DÖRTOK ABACI

Bursa Uludağ Üniversitesi

14.09.2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda 701742002 numaralı Yağmur Rahşan UZUNPINAR'ın hazırladığı “Milli Mücadelenin Mizah Cepheleri” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 14.09.2020 pazartesi günü saat 10:30 – 11:30 saatleri arasında yapılmış olup, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının.....başarılı.....(başarılı/başarısız) olduğunaoybirliği.....(oybirliği/oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK

Dokuz Eylül Üniversitesi

14.09.2020

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Yağmur Rahşan UZUNPINAR
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 353
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

Millî Mücadelenin Mizah Cepheleri

Mizah, hayatımızın her alanında bulunan ve insanların gülmesine, bir nebze olsun günlük hayatın sorunlarından uzaklaşıp kendine ve gülmeye vakit ayırmasına imkân sağlayan bir alan olmakla beraber tarihi süreç içerisinde iktidarın veya siyasal otoritelerin çekindiği bir konu olmuştur. Bunun sebebi olarak da mizahın genellikle muhalif seslerin bir aracı olarak kullanılmasını gösterebiliriz. Ancak yemek yemek, uyumak, ısınmak gibi insanın temel ihtiyaçlarından biri olan gülmek mizah sayesinde ortaya çıkarken, mizahın siyasal alan içinde toplumun aksayan yönlerini komik bir dille ve alaycı bir bakış açısı ile anlatması onu çekinilen, istenmeyen bir alan haline getirmiş hatta zaman zaman soytarılık, dalkavukluk olarak bile adlandırılmıştır. Bu çalışma Osmanlı Devleti'ndeki basın ve yayın hareketleri içerisinde Millî Mücadele Dönemi'nin gazete ile dergilerine ve özellikle de mizahi alana yansımaları ortaya koymayı amaçlamıştır. Millî Mücadele dönemi mizah basınıncı incelerken Osmanlı Devleti'nde basın yayın hayatının başlangıcını ve bu basın faaliyetleri içinde mizahi basının ortaya çıkışını dâhil etmeyi uygun gördük. Giriş kısmında Osmanlı Devleti'nde basın yayın hayatının başlangıcı anlatılırken, Birinci Bölüm'de mizahın ne olduğu, mizah kelimesinin hangi anlamlara geldiği Osmanlı Devleti'nde mizah hayatının basın faaliyetlerinden önce nasıl başladığı, mizahın Tanzimat ve Meşrutiyet devrinde basın yayın faaliyetlerinin içinde nasıl yer edindiği anlatılmaktadır. İkinci Bölüm'de Millî Mücadele'nin nasıl başladığı ve bu dönemin basın yayın hayatına nasıl etki ettiği, toplumun veya gazetelerin karşıt cephelerde yer alma süreçleri ve dönemin gazeteleri ile ilgili bilgiler verilmektedir. Üçüncü ve son bölümde Millî Mücadele'yi destekleyen mizahi dergilerde dönem olaylarının nasıl işlendiği yansıtılarak, 1922 yılından itibaren Aydede'nin çıkışı ile beraber karşıt görüşlerin bir araya getirilişi ve dergilerin Ulusal Savaşa olan bakış açıları bir arada verilmiştir. Dönem içerisinde birçok mizah yayını bulunmaktadır ancak mevcut tüm gazete ve dergileri incelemek mümkün olmamışsa da çalışma kapsamını arttırmak ve literatüre daha fazla katkı yapmak adına incelemeyi beş dergi ile sınırlayıp bu dergilerin Millî Mücadele dönemine bakışlarını inceledik.

Bu çalışmanın asıl amacı Millî Mücadele'nin mizah basınında nasıl akis bulunduğunu anlatmaktır. Ayrıca bugüne kadar yapılan çalışmalarda bazen tek yayın üzerinden bazen de sadece iki derginin karşılaştırılması üzerine benimsenen teknik yerine kapsamı biraz daha genişleterek dönemin en önemli mizah yayınlarının 1919-1922 yılları arasını kapsayan sayılarını incelemeye aldık. Dergilerin yayın politikalarının daha iyi anlaşılabilmesi için söz konusu yayınlardan aldığımız şiir ve karikatürleri de çalışma içerisindeki sayfalara koyup derleyerek dönemin bakış açısını yansıtmak istedik.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Mizah, Aydede, Güleryüz, Karagöz, Diken, Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, Basın ve Yayın

ABSTRACT

Name and Surname : Yağmur Rağşan UZUNPINAR
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch : History of Republic of Turkey
Degree Awarded : Master
Page Number : VIII + 353
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

The Humour Front of the War of Independence

The humour is both a field which is in our whole life and let people laugh and have fun moving away their hard lives for a while and the topic which was hesitated by the government and political authorities in time. It is shown as a reason that the humour was used as a tool of opponents. Laughing, which is one of the basic needs of human like eating, sleeping and warming, appears with humour. Also it became an unwanted area and was called as clowning, adulation when the humour explained the deflected parts of the society by funny and acrimonious way in political areas.

In this study it's aimed to show the effects and reflections of humour from the beginning of the Ottoman Empire to the time of the War of Independence Era. While we're studying on the humour public in The War of Independence era, we incorporate in the beginning of the press of the Ottoman Empire and the occurring of humour in these studies.

In the first part it's explained what the humour is, 'the humour' word means and it's asserted the humour life has started before pressing in the Ottoman Empire. Additionally it's explained how the humour took place in the press of the Tanzimat reform Era and the Constitutional Monarchy Period.

In the second part it's explained how the War of Independence had started and the effects of this period on the press by giving some information about the society and newspapers' taking part in the opponents.

In the third part it's explained how the humour magazines who were supporting the War of Independence treated the events of that time and gave the different perspectives about National War by collecting the opposite views by the pressing 'Ay Dede' by 1922. This term includes lots of publishment for humor books however considering possibility of research on all published newspapers is an overkill task to complete, we have made a compendium by limiting the spectrum of the variety with only five newspaper to contribute in literature of times on War of Independence.

Purpose of this study is understanding the reflections of humor on media and similar public communications during the times of the Independency War. In addition, till this day the technic for the people who work in this field was working for comparison in one newspaper series itself or adding with another one to targeting enrichment , beside what we have achieved in here is enabling the literature by analyzing the published documents between the years 1919 - 1922 with a much more comprehensive approach. Policies of the newspaper publishers was the main focus to make it more understable while looking on poetry and comics pages of written items, at the end of the study what we have managed to get a sum of fairly various samples from written documents by selecting best ones in a compiled version of historical approach to humor.

Keywords: The War of Independence, Humour, Aydede, Güleryüz, Karagöz, Diken, Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, Press

ÖNSÖZ

1789 Fransız İhtilali beraberinde getirdiği milliyetçilik olgusu ile dünya çapındaki çok uluslu devletleri yani imparatorlukları olumsuz yönde etkilemiştir. Çok uluslu yapıların parçalanmaya başlaması Türk tarihini de etkileyerek Osmanlı Devleti'nin de çehresini değişime zorlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu topraklarını kaybetmek istemeyen Türkler, işgal kuvvetlerine karşı bir mücadeleye girişmiştir. Bu mücadele Türk tarihi içerisinde İstiklal Savaşı adını alan bir bağımsızlık hareketidir. Bu tez çalışmasında 1919 – 1922 yılları arasında gerçekleşen Millî Mücadele'nin mizah dergilerine nasıl yansıdığı anlatılmış ayrıca savaş yanlısı ve karşıtı olan isimlerin kalemlerini ne yönde kullanarak haberler yazdıkları karşılaştırılmıştır. Tez çalışmasının üçüncü bölümünün sonunda ise yabancı basından alınan haberler derlenmiştir. Millî Mücadele'nin yüzüncü yılını yaşadığımız günlerde bu tezin amacı literatüre daha önce çalışılmamış bir karşılaştırma çalışması katmak ve sonraki araştırmacılara bir kaynak bırakmaktır. Tez çalışmam genel olarak arşiv kaynakları, telif eserler ve dönem içerisinde yayımlanan süreli yayınlara dayanmaktadır.

Tez çalışmam boyunca her türlü bilgi ve birikimini benimle paylaşan, karşılaştığım zorluklar karşısında beni aydınlatan ayrıca uzak mesafelere rağmen anlayışla bu sürecin verimli geçmesi için her türlü desteği veren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ 'ye en içten duygularıyla teşekkürlerimi sunarım. Lisans ve Yüksek Lisans boyunca her zaman desteğini veren, benim Cumhuriyet Tarihi alanında ilerlememi destekleyen ve bana idol olan değerli hocam Prof. Dr. Hakkı UYAR'a en içten teşekkürlerimi iletmek isterim. Tez düzeltmelerim esnasında bana eksikliklerimi gösteren ve çalışmanın daha kusursuz bir hale gelmesi için yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK'a teşekkürlerimi sunarım. Bu sürecin tamamında maddi ve manevi desteğini her zaman hissettiğim, tez yazma döneminin sancılı vakitlerinde beni zorluklar karşısında cesaretlendiren sevgili eşim Çağlar UZUNPINAR'a teşekkürlerimi sunarım.

Ankara/2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL ELEŞTİRİNİN GÜLDÜREN YÜZÜ MİZAH

1. MİZAH NEDİR, NE DEĞİLDİR?	9
1.1. Türk Yazılı Mizahının Başlangıcı: Tanzimat Devri	11
1.2. Meşrutiyet Devri Mizah Basını ve Getirilen Sansür Uygulamaları	18
1.3. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu İle Yeniden İlan Edilen Meşrutiyet ...	23
1.3.1. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mizah Gazeteleri ve Dergileri	29

İKİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİNİN İMZALANMASI VE MİLLİ MÜCADELENİN BAŞLANGICI İLE BASIN YAYIN HAYATININ DEĞİŞİMİ

2. 20. YÜZYIL BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MEYDANA GELEN SİYASİ OLAYLAR.....	36
2.1. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	36
2.1.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi	40
2.2. Milli Mücadele Yanlısı İstanbul Basını	49
2.3. Milli Mücadele Karşıtı İstanbul Basını	50
2.4. Milli Mücadele Yanlısı Anadolu Basını	53
2.5. Milli Mücadele Karşıtı Anadolu Basını	56
2.6. Milli Mücadele Döneminde Mizah Gazeteleri ve Dergileri	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELENİN MİZAH CEPHELERİ

3. İZMİR'İN İŞGALİNDEN CEPHE SAVAŞLARINA KADAR YAŞANAN OLAYLARIN MİZAH DERGİLERİNE YANSIMASI.....	67
3.1. Meclis-i Mebusanın Açılışı ve Misak-ı Milli'nin Kabulünden Cephe Savaşlarına Kadar Yaşanan Olayların Mizah Dergilerine Yansıması	81

3.2. Düzenli Ordu'nun Kurulması ve Cephe Savaşlarının Başlamasından Mudanya Mütarekesi'ne Kadar Olan Olayların Dergilere Yansıması	107
3.2.1. Kütahya - Eskişehir Muharebelerine Kadar Güteryüz ve Karagöz Gazetesinde Yayımlanan Karikatürler ve Haberler.....	139
3.2.2. Kütahya - Eskişehir Savaşları'nın Gerçekleşmesi ve Yenilgi Sonrası Yaşanan Olayların Gazetelere Yansıması	156
3.2.3. Sakarya Meydan Muharebesinin Kazanılması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmelerin Gazetelere Yansıması	172
3.3. 1922 Yılı'nın Başlangıcından Mudanya Ateşkes Antlaşması Sonrasına Kadar Yaşanan Gelişmelerin Dergilere Yansıması.....	225
3.4. Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Yunan Ordusu'nun Anadolu'dan Atılması ile Sonrasında Yaşanan Gelişmelerin Dergilere Yansıması	271
3.5. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın İmzalanması ve Dergilere Yansıyanlar	293
3.6. Zafer Sonrası Ali Kemal ve Refik Halit.....	302
3.7. Yabancı Basında Milli Mücadele.....	311
3.7.1. 1919 YILI.....	315
3.7.2. 1920 YILI.....	318
3.7.3. 1921 YILI.....	323
3.7.4. 1922 YILI.....	329
SONUÇ.....	336
EKLER.....	340

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AİİTE	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
ATAM	Atatürk Araştırma Merkezi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
No.	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
TBB	Türkiye Barolar Birliği
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TİTE	Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Osmanlı'da İlk Gazeteler

1789 Fransız İhtilali, yaydığı milliyetçilik akımının dışında dünyayı pek çok konuda etkilemiş, demokrasi, insan hakları, eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramlar toplumlar üzerinde etkili olmaya başlarken kuşkusuz basın ve yayın faaliyetleri de bu etki alanı içerisine girmiştir. Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği XVIII. Yüzyıldan çok daha önce Avrupa'da gazetenin öncüsü olarak 1450'lerde Venedik'te satılan "Haber Yaprakları" olmuştur. Ancak bugünkü gazeteciliğe pek benzememektedir. Matbaanın gelişimi ile daha farklı bir görünüme bürünecek olan gazetelerin ise isim kökeninin haber mektuplarına verilen bakır para olan "Gazette" den geldiği düşünülmektedir. Zamanla bu paranın adı anlam kaymasına uğrayarak bu türde satılan mecmualar için de kullanılacaktır. Gerçek anlamda ilk gazeteler XV. Yüzyılda ortaya çıkmış ve matbaanın kullanımı ile birlikte daha etkin bir hale gelmiştir. Bizde ise "Haber Yaprağı" dönemi yaşanmamış, ilk gazeteler 1820'lerde belirmiştir. Özetle 400 yıla yakın bir gecikme söz konusudur¹. Fransız Devrimi'ne kadar Batı basınının öncülüğünü İngiltere yaptı, ancak 1789 Devriminin getirdiği yeniliklerin veya bu devrimin etkilerinin halka rahat duyurulması, devrimin halk nezdinde daha iyi anlaşılabilmesi için Fransa, basın yayın faaliyetlerinin önemini arttırdı. Günümüzde kamuoyu yaratmak için elimizde bulunan sosyal medya, internet, televizyon ve radyo gibi iletişim araçlarının olmadığı bir toplumda kamuoyu oluşturma gücü gazetelerin elinde bulunuyordu ve düşünsel fikirlerin yayılması açısından hayati bir önem taşıyordu, bu yüzden Fransa'da artan basın yayın faaliyetleri Osmanlı Devleti üzerinde de etkili oldu. 1789 Devrimi Fransa dışına taşıp önce Avrupa kıtasını ve imparatorlukları hem siyasi hem de basın yayın yönünden etkilemeye başlamışken, bu durumun Osmanlı İmparatorluğuna sıçraması kaçınılmazdı ancak ülkede egemen olan aşırı taassup nedeni ile Türkçe gazetelerin ortaya çıkması, matbaanın Osmanlı Devleti'ne girişinden yüz yıl sonraya kalmıştır².

¹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2015, s. 11, Hadiye Yılmaz, *Peyam-Sabah Gazetesinde Milli Mücadele*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014, s. 2-3.

² Mehmet Nuri İnüç, *Basın ve Yayın Tarihi*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 1993, s.21-24.

Osmanlı'da İlk özel matbaayı İbrahim Müteferrika³ getirmişti, ilk devlet matbaasını da III. Selim kurmuştu ancak basın yayın faaliyetlerini Türklerin başlatmasına daha bir yüzyıl vardı.

Türkiye'de ilk gazeteyi Fransızlar yayımladı ama bu gazeteler genellikle Fransız İhtilali'nin, Osmanlı topraklarında tanıtılmasına hizmet etmekteydi. Fransa İhtilalinden beş yıl kadar sonra, 13 Ağustos 1794'te İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliğinde Fransızca basım yapmak üzere bir matbaa kurulmuştu⁴. İstanbul'da Fransız elçiliği basımevinde basılan ve 1795 yılında Fransızca olarak yayımlanan bu gazetenin adı "*Bulletin des Nouvelles*" yani haberler bültenidir. Çıkış tarihinden de anlaşılacağı üzere, Büyük Fransız Devrimi'nin heyecanını yansıtan ve tüm dünyanın desteğini kazanmak gayesiyle devrimin amaçlarını anlatan bir gazetedir. Devrimin getirdiği yenilikleri Osmanlı ülkesindeki Fransızlara ve Türklere anlatabilmenin başka bir yolu

³ Erdel'in Koloszvar şehrinde (bugünkü Romanya'da Cluj şehri) dünyaya geldi. 1670 ile 1674 arasında bir tarihte doğduğu tahmin edilmekte, asıl adı ve ailesi bilinmemektedir. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında çok az bilgi vardır; Osmanlı Devleti hizmetindeki durumuyla ilgili bilinenler de eksiktir. Türkiye'de İbrahim Müteferrika'ya dair ilk incelemeyi Imre Karácson yapmıştır. Ancak Imre Karácson'a göre İbrahim, Thököly ayaklanması sırasında Türklere esir düşmüştür ve kendisine kötü davranılmaması için Müslüman olmuştur. Ancak bu iddialar Niyazi Berkes'in çalışmaları sayesinde çürütülmüştür. Yunanca, Latince ve Macarcayı çok iyi bilen, ilâhiyat tahsili görmüş genç İbrahim'in henüz kendi ülkesinde iken bir süre Osmanlı Devleti hizmetinde tercümanlık ve muhaberat işlerinde çalışmış, Türkler arasında güven kazanıp belli bir yere geldikten sonra Thököly ile birlikte İstanbul'a gitmiş olabileceği ihtimali de öne sürülmektedir. İbrahim, Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye başladıktan sonra farklı görevlerde çalışmış olsa da kendisine asıl şöhretini kazandıran matbaacılığıdır. Kendi devrinde ayrıca "Tercüman İbrahim Efendi" diye anılmaktaysa da daha çok "Basmacı İbrahim Efendi" olarak şöhret bulmuştur. Bazı Batı kaynaklarında Müteferrika'nın asıl matbaayı kurmadan önce 1718'de bir harita matbaası kurmak için izin aldığı yönünde bilgilere rastlanmaktadır. 1719 tarihli Marmara denizi haritasının klışesinin mevcûdiyeti de onun harita basmak için bir tezgâh kurduğunu göstermektedir. 1727 yılı temmuz ayının başlarında İbrahim Müteferrika ile sadâret mektûbî halifelerinden Yirmisekizçelebizâde Mehmed Said Efendi'ye, III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvası ile ilk Türk matbaasını kurma izni verildi. Müteferrika'nın Yavuzselim semtindeki evinde kurulan matbaanın ilk kitabı, basımı 1729 yılının başlarında tamamlanan ve kaynaklarda daha çok *Vankulu Lugatı* adıyla geçen *Şîhâhu'l-Cevherî* tercümesidir. Matbaanın tesisinde büyük rolü olan Mehmed Said Efendi'nin bir süre sonra matbaacılıktan ayrılması ile birlikte iş tamamen İbrahim Müteferrika'ya kalmıştır. Müteferrika'nın ölümüne kadar idaresi altında kalan matbaada on yedi kitap (23 cilt) basılmış, matbaanın faaliyetleri yalnızca Patrona Halil İsyanı sırasında bir yıl kadar kesintiye uğramıştır. Müteferrika'nın özellikle dış görevlerinin de matbaanın çalışmalarını aksattığı muhakkaktır. İbrahim Müteferrika'nın bastığı kitapların tarih, coğrafya, dil gibi konularla askerlik sahasında olduğu dikkat çekmektedir. Matbaanın ilk kitapları 1000-1200 adet basılırken sonrakilerde bu sayı 500'e inmiştir. Bunda basılan kitapların satılamamasının rolü vardır. İbrahim Müteferrika bastığı kitapların büyük bir kısmına ilâveler ve açıklamalar yapmış, bazılarına ise notlar ve haritalar ekleyerek zenginleştirmiştir. Bilhassa Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ*'sına yaptığı ilâveler, onun Rönesans sonrası Avrupa'daki ilmi gelişmeleri nasıl takip ettiğini açıkça göstermektedir. Bu ilâvelerde yer alan, Batı'da gelişen yeni astronomi ve kâinat sistemleri hakkındaki bilgiler, eserin yayımını takip eden bir asır boyunca Türkçe literatürde bu konudaki en önemli metin olmuştur. İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra matbaanın işletme izni, Rumeli kadılarından İbrahim Efendi ile Anadolu kadılarından Ahmed Efendi'ye verilmiştir. Erhan Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C. 21, ss. 324-327.

⁴ Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1970, s.135.

olmadığı için, Devrimci Hükümet'in İstanbul'daki özel temsilcisine böyle bir gazete çıkarma yetkisi ve görevi verilmiştir⁵. İstanbul'da çıkarılan ikinci gazete ise “*Gazette Française de Constantinople*” olmuştur. İstanbul'da başlayan basın yayın faaliyetleri, İzmir'de artarak devam etmiştir, Fransızlar tarafından İzmir'de çıkarılan gazetelerin sayısı oldukça fazladır. Alexandre Blacque⁶ adlı bir Fransız tarafından Osmanlı Devleti'nin üçüncü gazetesi 18 Mart 1821'de “*Le Spectateur Oriental*” adıyla yayın hayatına başlamıştır⁷. İzmir'de yayımlanan diğer gazeteler ise: “*Le Smyrneen (İzmirli), Le Courier de Smyrne (İzmir Postası)*”⁸ dir. Osmanlı Devleti'nin yenilikçi padişahı II. Mahmud bu basın faaliyetlerini yakından takip ediyor ve kendi ülkesinde de resmi bir gazete çıkarılmasını arzu ediyordu. İzmir'deki hareketlerini takdir ettiği Bay Blacque'ı İstanbul'a davet ederek gazete çıkarmakla görevlendirmiştir. Aslında Bay Blaque, Osmanlı lehinde yazılar yazıp, her zaman devletin çıkarlarını ön planda tutmuş ve yabancı devletlere karşı Osmanlı hükümetini korumuştur. Sırf bu tavrından dolayı hakkında soruşturma açılan ilk gazeteci de Bay Blaque olmuştur. Onun bu tavrı Sultan II. Mahmud'un dikkatini çekmiş ve Osmanlı Devleti'nin ilk yarı resmi gazetesi “*Le Moniteur Ottoman*” ismini taşıyan yayının çıkışına zemin hazırlamıştır.

Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğunun basın yayın faaliyetlerinin başlangıcı da yabancı basınla olmuş, Türk basın ve yayın faaliyetleri bu hareketi geriden takip etmiştir. İmparatorluğun yenilikçi padişahlarından olan ve modern Osmanlı'nın önünü açan II. Mahmud yaptığı birçok reformun yanında Avrupa'nın basın yayın hayatını da yakalamaya çalışacaktır. Bu sıralarda Türkçe bir gazetenin çıkışına da

⁵ İnuğur, a.g.e, s. 166.

⁶ Alexandre Blacque, hak ve hakikat taraftarı bir Fransız hukukçusunun oğludur. Babası, XVI. Louis'in muhakemesinde kralın müdafaasını üzerine almıştır. Muhitinin kendisine takındığı düşmanca tavır üzerine Fransa'da daha fazla kalamayacağını anlayan bu zat, ailesi ile birlikte İzmir'e göç etmiş ve orada yerleşerek avukatlığa başlamıştır. Alexander Blacque de hukukçu oldu. İzmir'de “Marsilyalı avukat” olarak tanındı. Bu şehirde yaşayan yabancılardan, bhusus tüccarın itimadını kazanmış, Ticaret Mümessili unvanını almıştı. Sağlam iradeli, dürüst bir zat olarak isim yapmıştı. Alexandre Blacque, İzmir'de çıkan Fransızca gazetelerde, Rusya'ya ve İngiltere'ye karşı devamlı surette şiddetli hücumlarda bulunmuştur. Çeşitli engellere ve zorluklara göğüs gererek kanaatlerini müdafaadan çekinmemiştir. Bu cesur hareketleriyle Osmanlı Devleti'nin takdirini kazanan Blaque Bey, Le Moniteur Ottoman adlı resmi bir gazete çıkarmak için II. Mahmut'un tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Fransa'ya bir ziyaret yapmak üzere 1836'da seyahate çıktı, bindiği gemi Malta'ya uğradığı sırada Blaque Bey aniden öldü. Onun bu ölümüne şüpheli gözle bakılmıştır. Sultan II. Mahmut'un, Blaque Bey'e, pek yüksek bir dereceyi temsil eden nişan-ı iftihar vermişti. Padişah bu sadık Türk dostunun ölümünü büyük bir üzüntü ile karşıladı. Ailesine o zaman için ehemmiyetli bir meblağ sayılan 25.000 kuruş yardımda bulundu. Ayrıca, Hükümet, Blaque'ın iki oğluna hem maaş bağlamış hem tahsillerini yapmak üzere Fransa'ya gönderilmelerini sağlamıştır. Ertuğ, a.g.e s.144-145; İnuğur, a.g.e, s.170.

⁷ Ertuğ, a.g.e, s.137; İnuğur, a.g.e, s. 169.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Ertuğ, a.g.e. s. 168-172; İnuğur, a.g.e, s.136-144.

hazırlık yapılmasını sağlamış, Fransızca bir gazete çıkarılmasının da iyi olacağını düşündüğü için böyle bir girişimde bulunmuş fakat bu gazetenin ömrü çok uzun olmamıştır. Bu gazete, Takvîm-i Vekayi'nin Fransızca çevirisi olmamakla beraber, Takvîm-i Vekayi'de çıkan haberler burada da yayımlanmış, genellikle sayfalarında hükümetin görüşlerine geniş yer verilmiş ve Bay Blaque'ın yarı resmî gazetede böyle bir görev üstlenmesi Fransız Elçiliğinde büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını savunsa da Fransızca çıkarıldığı için bu gazeteyi ilk Türk gazetesi olarak kabul etmek oldukça güçtür⁹.

Osmanlı'da Türkçe Gazeteler

Türk gazetecilik tarihinin başlangıcı olarak genellikle II. Mahmud'un çıkarılmasına öncülük ettiği 1831 tarihli *Takvîm-i Vekayi* kabul edilir fakat bu resmi gazeteden önce Osmanlı Devleti topraklarında çıkarılan yabancı gazeteler ve Mısır'da "Bulak Matbaası"¹⁰ tarafından basılan *Vekay-i Mısriyye*'ye değinmek gerekir. Çok yakın zamana kadar ilk Türkçe gazetenin 1831'de yayımlanan Takvîm-i Vekayi olduğu sanılırdı oysa ilk Türkçe gazetenin Takvîm-i Vekayi'den üç yıl önce 1828'de Kahire'de yayımlanan *Vekay-i Mısriyye* olduğu tespit edilmiştir¹¹. Osmanlı'nın Mısır valisi Mehmed Ali Paşa yenilikçi kişiliği ile tanınmakta ve merkezi hükümetten önce attığı reformist adımlarla bilinir.

Vekay-i Mısriyye gazetesinin çıkmasından sekiz dokuz yıl önce de Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın girişimiyle Bulak Matbaası zaten kurulmuştu. Mehmed Ali Paşa *Vekay-i Mısriyye* ile yetinmeyerek, ondan üç yıl sonra, yani, 1830'da da Girit'te *Vakay-i Giridiye* adında bir gazete yayımlatmıştır. Bu gazetede Türkçe'nin yanında Yunanca eşit olarak kullanılmıştır. İstanbul'da Türkçe yayımlanan ilk gazete Takvîm-i Vekayi (olayların takvimi) devrimci bir padişah olan II. Mahmud'un çabasıyla 11

⁹ Ertuğ, a.g.e, s. 144, İnüç, a.g.e, s.170

¹⁰ Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın ve Yayın*, Birinci Basım, İstanbul: Literatür Yayınları, 2000, s. 78.

¹¹ Bkz, Nesimi Yazıcı "Takvîm-i Vekayi" maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C.39, ss. 490-492.

Kasım 1831’de çıktı¹². Osmanlı İmparatorluğunun kozmopolit yapısı gazete diline de yansımış, Takvîm-i Vekayi birkaç farklı dilde çıkarılmıştır.

Aslında 1829 yılında yaşanan Yunan bağımsızlık isyanından sonra ülkede ıslahat meclisleri toplanmış ve bu meclisin yaptığı toplantılarda resmi bir devlet gazetesinin çıkarılması fikri II. Mahmud’un da hoşuna gitmiş ve aklına yatmıştı. Çıkarılacak bu gazetenin adı için padişaha bir sürü isim sunulsa da II. Mahmud, hiçbir ismi beğenmeyerek gazetenin adını bizzat kendisi koymuştur¹³. Türk gazeteciliğinin sonraki adımı ise 1 Ağustos 1840 yılında yayımlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis* olmuştur. Bu gazete devletin yarı yarıya desteklemesinden dolayı ilk yarı özel gazetedir. Tamamen özel sermaye ile yayımlanan ilk gazete ise 21 Ekim 1860 tarihinde Agâh Efendi ile Şinasi tarafından çıkarılan *Tercüman-ı Ahval*’dir. Tercüman-ı Ahval ’in yayımlanması Türk gazeteciliği açısından bir dönüm noktasını oluşturmuş, gazete fikir gazeteciliğinin öncüsü olarak Türk Basın Tarihi içerisinde yerini almıştır¹⁴. Gazetede Agâh Efendi’nin en büyük yardımcısı, özellikle edebi yazılar yönünden, Meclis-i Maarif azası olan 34 yaşındaki Şinasi’dir. Ancak Şinasi Tercüman-ı Ahval gazetesinde ancak altı ay çalışmış ve yazıları 25. Sayıya kadar devam etmiştir¹⁵. Bu sayıdan sonra gazeteden ayrılan Şinasi, 27 Haziran 1862 tarihinde *Tasvîr-i Efkar*’ı çıkarmaya başlamıştır.

Buraya kadar yazılanlar Osmanlı Devleti’nin basın yayın hayatının başlangıcını, çıkarılan ilk yabancı ve yerli gazeteler hakkında bilgi vermekte olup asıl konumuz olan mizah gazetelerinin çıkışına zemin hazırlayan süreci süreklilik içinde ve bağlantılarıyla anlatmamıza temel oluşturması için hazırlanmıştır.

Amaç

Türk Tarihi içerisinde gerçekleşmiş bazı olaylar tarihimizin önemli dönüm noktalarını oluşturur. Bu dönemeçlerden biri ise kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temellerinin atıldığı Kurtuluş Savaşı sürecidir. 1919 - 1922 yılları arasında gerçekleşen bu mücadele hakkında literatürümüzde bolca çalışma bulunmaktadır zira

¹² Hıfzı Topuz, *II. Mahmud’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İkinci Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, ss. 13-15.

¹³ İnuğur, a.g.e., s. 173

¹⁴ Gökhan, Demirkol, “Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı’da Mizah Dergilerinin Kapanması”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 9, Sayı 2, 2016, s. 690.

¹⁵ İnuğur, a.g.e., s. 187.

bir devletin temellerinin atıldığı, bir milletin bağımsızlık savaşı verdiği bu süre hem Türk hem de yabancı tarihçilerin ilgi odağındadır. Çalışmamız Kurtuluş Savaşı'nın nasıl gelişip nasıl sonlandığı üzerine yapılan incelemelerden farklılık taşımaktadır. Savaşın sosyal, ekonomik, askeri ve siyasi yaşantı üzerine yaptığı etkilerin anlatıldığı tez ve incelemelerin dışında bu çalışmada; basın yayın dünyasına yansıyan ve gazete ile dergiler aracılığı ile savaşın iyi ya da kötü propagandalarının nasıl yapıldığı özellikle de mizah dergilerinin yaşanan olaylara verdiği tepkiler yansıtılmak istendi. Kurtuluş Savaşı'nda yayımlanmış olan mizah dergileri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak ya tek bir derginin tüm sayılarının incelenmesi ya da birbirine zıt görüşleri savunan iki derginin karşılaştırıldığı görülür. Bu araştırmanın amacı çalışma kapsamına alınan söz konusu dergilerde yayımlanan tüm haberleri, içerikleri ya da karikatürleri bir katalog haline getirmek olmadığından, Millî Mücadele dışında yazılmış haberlere çok fazla yer verilmeyerek savaşla ilgili içerikler seçilerek bir araya getirilmeye çalışıldı. Daha önce ikiden fazla derginin karşılaştırıldığı bir çalışmanın olmaması da Milli Mücadele'nin 100. Yıldönümünün kutlandığı şu günlerde çalışmanın değerini ve anlamını daha da arttırmış olmasının yanında literatüre daha geniş kapsamlı bir araştırma sunmayı sağlaması açısından da önem taşır.

Yöntem

Milli Mücadelenin Mizah Cepheleri isimli tez çalışmasını oluştururken ilk önce çalışma kapsamına alınacak dergileri belirledik. II. Meşrutiyet'in başından beri yayımlanan ve eski harfli olarak 1928'e kadar, Latin alfabesi ile de 1935'e kadar yayın hayatını sürdürmüş olan Karagöz dergisi, Milli Mücadele dönemi boyunca kesintisiz desteğini sürdüren Sedat Semavi'ye ait birbirinin devamı niteliğinde olan Diken ve Güteryüz dergileri, Anadolu'da pek fazla örneğine rastlayamadığımız için mizah dergisi olarak Anadolu'da Peyâm-ı Sabah ve elbette savaşın muhalif sesi olan Aydede'yi çalışma kapsamına aldık. Temelde dergilerin savaşa bakış açılarının karşılaştırılması üzerine oturan çalışmada muhalif bir yayının varlığı önemli olduğundan, Refik Halit'e ait Aydede olmazsa olmaz yayınlardan bir tanesi konumundadır. Konumuz Milli Mücadele yılları ile sınırlı olduğundan söz konusu dergilerin 1919 - 1922 yılları arasındaki sayılarını incelemeye aldık ancak bunu yaparken de Milli Mücadele'nin başlangıcı kabul edilen 19 Mayıs 1919 sonrasında başlayarak savaşın bittiği 11 Ekim

1922 Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı dönemler arasını da alt bir zaman filtrelemesi olarak belirledik.

Dergilere ulaşmak için Ankara Milli Kütüphane arşivi ile Türk Tarih Kurumu arşivi taranmış ayrıca Hakkı Tarık Us'a ait toplu kataloğa ulaşılmıştır. Söz konusu arşivlerde tarama işlemi yapıldıktan sonra çalışma kapsamına alınan dergilerin mevcut sayılarına ulaşılmıştır. Ulaşılan dergi koleksiyonlarından çalışmamız kapsamına alınacak sayılar yıllara göre tasnif edilmiş olup, eski harfli Türkçe ile yazılmış olduklarından belirlediğimiz tarih aralığındaki süreli yayınların tüm sayıları transkripsiyon işlemi ile ilk önce Latin Alfabesi 'ne çevrilmiştir. Transkripsiyon işlemi sırasında çevrilen dergilerin ait olduğu yıllardaki siyasal olaylarla bağlantıları kurularak içerikler üzerine söylem analizi yapılmış, çalışmaya aldığımız 116 karikatürü de yorumlamak adına içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü mizahın ne olduğu, mizah kelimesinin anlamı ve mizahın nasıl ortaya çıktığı ile ilgili bilgiler verirken Osmanlı'da mizahın yazılı basından önce söz ve kulak devriyle nasıl başlayıp nasıl geliştiğini anlatır. Hem Osmanlı öncesi hem de Osmanlı Dönemi'nin mizahi motifleri hakkında bilgi veren birinci bölüm aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde ilk mizah yayınlarının nasıl çıktığını ve uygulanan sansürleri Osmanlı Devleti'nin kronolojisi ile vermektedir. İkinci bölüm ise Millî Mücadele sürecinin başlangıcı ile beraber basın ve yayın dünyasındaki kutuplaşmaların nasıl ortaya çıktığını gözler önüne sererken incelediğimiz mizah dergilerinin sayı, tarih, sahibi ve fiziki özelliklerini verir. Üçüncü ve son bölüm olan kısım ise çalışmanın asıl teması olup İstiklal Savaşı'nda yaşanan olayların kronolojik sıralaması ile siyasal gelişmelere mizah dergileri gözünden bakmayı ve yorumlamayı amaçlamıştır. Üçüncü bölümün sonunda yer verdiğimiz yabancı basındaki Millî Mücadele haberleri ise iç ve dış basının bu harekâta bakış açılarını karşılaştırma olanağı vermekle beraber aynı zamanda iç basındaki muhalif gazete ve dergilerin yayın çizgisinin dış basınla ortak temalarını işlemektedir.

Hipotezler

- Mizah gazeteleri dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik olaylarını, resmi ve siyasi gazetelere göre daha etkili bir dille işlemiş olup halkı daha fazla etkilemiştir.
- Savaş yıllarının getirdiği ağır koşullarda komik yazılar ve karikatürler yayımlayarak halkı, içinde bulunduğu bunalımlı durumdan uzaklaştırma misyonunu yüklenen Milli Mücadele dönemi mizah dergileri Türk basın tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL ELEŞTİRİNİN GÜLDÜREN YÜZÜ MİZAH

1. MİZAH NEDİR, NE DEĞİLDİR?

İnsan hayatı için temel gereksinimlerin uyku, yemek, barınma vb. ihtiyaçlar olduğu söylenir ki bu ihtiyaçlar insanın fizyolojik varlığı için kuşkusuz çok önemlidir. Ancak bir insan hayatının fizyolojik yani bedensel ihtiyaçlarının dışında ruhsal beslenmeye de ihtiyacı olduğunu söylemek yanlış bir düşünce olmasa gerek. Günlük hayatın içerisinde durup dinlenmek, psikolojik olarak rahatlamak için kendimize vakit ayırdığımızda belki de birçoğumuzun başvurduğu yol gülmek, gülümsemektir.

Peki, insanın eğlenirken veya gülerken aynı zamanda düşünmesini sağlayan şey mizah değil midir? İster eleştiri yapsın ister yapmasın mizah ince zekânın bir ürünüdür ve ortaya çıktığı ilk zamanlardan beri genellikle muhalif seslerin iletişim aracı haline dönmüştür. Burada mizahın işinin sadece eleştiri yapmak olduğu gibi bir düşünceye kapılmak elbette yanlıştır ama eleştirinin en güzel örneği ve en sık başvurulan yolu mizah olduğu için muhaliflerin sesi olmuştur ve genellikle iktidar tarafından boğulmak, bastırılmak istenen bir ses olmuştur. Türk geleneğinde mizah aslında Hacivat ve Karagöz, Bektaşî Fıkraları, Harname ya da hiciv sanatı ile daha öncesinde var olmuştur diyebiliriz ve bu var oluş genelde bir başkaldırı halindedir. Mizah, diğer insani zevkler gibi toplumsal bir olgudur. İnsanın sosyal hayatında değişmez, yıkılmaz ve kader gibi gösterilen olgulara karşı bir özgürleşme çabasıdır. Mizah, tarih boyunca genellikle eleştiri ve muhalefet yanlı tavrını ortaya koymuş ve bu nedenle mevcut iktidarlar tarafından denetim altına alınmak istemiştir. Hoşgörünün olmadığı bir toplumda mizahın beslenmesini beklemek ise çok büyük yanılgılardan biridir. Mizahın, bilişsel, fizyolojik, sosyal ve psikolojik olarak birçok yararının olduğu bilinmektedir. Bu yararlarına ek olarak mizah, kurulu düzene, yolsuzluklara, sömürüye, mantık dışı kurallara, kör inançlara, kabalığa, işkenceye, baskıya karşı bir başkaldırı aracıdır¹⁶.

Mizah kelimesi nerden gelir ve ne anlamda kullanılır sorusu ile araştırmaya başladığımızda aslının Arapça bir kelime olan “Müzah” kelimesinden dilimize girip

¹⁶ Ufuk, Boz, “Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı: Yeni Medyadan Bahattin Örneği”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, 2014, ss.143-146.

gölmece anlamına geldiğini görmekteyiz. Aslına bakarsanız mizah edebiyatımız matbaayı almamızdan eskidir: Türklerin Nasreddin Hocası ve Arapların Ebu Nevvas, İranlıların Molla Kasımı'nın fıkralarını derlemiş el yazması kitaplar, hususi kütüphanelerde pek göze çarpmayacak köşelere konurdu diyor Cemal Kutay¹⁷. Lügatlerimizde bugün kısaca mizah olarak bildiğimiz mefhum, başlıca üç tabirde ifadelenirdi: Hezliyyat, şathiyyat, mizah... Hepsinin Türkçesi şu kelimelerle ifade ediliyor: Latife, şaka, alay, ciddi olmayan söz, edebiyatta bazı fikirleri şaka, nükte ve tarizlerle süsleyip ifade eden yazı çeşidi, eğlendirici fıkralar¹⁸.

Ancak en eski Türkçe sözlük olan, Kaşgarlı Mahmut'un '*Divan-ü Lügat-it Türk*' adlı yapıtında mizahın karşılığı olarak "külüt" sözcüğü evrilerek "gülüt" ve daha sonraları da 'gülmece' olarak dilimize kazandırılmıştır¹⁹.

Lügatlerimizin, bizim bugün kısaca mizah dediğimiz edebi varlığa verdiği isimler bunlar. Bunların çevresinde bazı tamamlayıcı ifadeler var ki geçmiş zamanlarda hadiseleri mizahın zekâ ve zarafet süzgecinden geçirmenin ağır bedelini ortaya koyuyor: İranlılar, aslı Arapça olan mizah ile uğraşana Mizahguy demişler ve Dalkavuk anlamında kullanmışlar. Araplar ise "eğlendirici fıkralar, hezliyat" olarak kullandıkları "Şath" kelimesinin genişletilmişine "Şathiyyat" demişler de işin içine hemen dini sokmuşlar ve şeriata aykırı sözleri de "Şathiyye" olarak damgalamışlar²⁰. Cemal Kutay mizah kelimesinin kullanımı ile ilgili bu sözleri söylerken akla hemen şu soru geliyor: Şeriata aykırı olarak nitelendirildiği için midir Osmanlı'da mizah gazetelerinin ve dergilerinin sık sık kapatılması? Kuşkusuz bu da bir sebep olacaktır ama bunun yanında mizah, her zaman hükümetlerin çekindiği bir yol olmuş ve otoriteleri korkutmuştur. Bu sebeple de mizah soytarılık, dalkavukluk veya adaba aykırı olarak adlandırılmış, sansür uygulamaları ve kapatılma gibi uygulamalarla karşı karşıya kalmıştır.

¹⁷ Cemal Kutay, *Osmanlı'da Mizah (1868-...) kişiler, olaylar, belgeler, çizgiler, dergiler...*, İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, Nisan 2013, s. 9.

¹⁸ Kutay, a.g.e., s.9.

¹⁹ Gürkan Özocak, "Türkiye'de Siyasi İktidarın Mizahla İmtihanı: İfade Özgürlüğü ve Karikatür", *TBB Dergisi*, Sayı. 94, 2011, s. 263.

²⁰ Kutay, a.g.e., s. 10.

1.1. Türk Yazılı Mizahının Başlangıcı: Tanzimat Devri

Aleksander Herzen'in dediği gibi mizahın ve gülmenin tarihini yazmak oldukça ilginçtir ama bu bir o kadar da zor bir iştir. Bu zorluk Türk mizahı söz konusu olduğu zaman daha da artmaktadır çünkü Türk mizahı üzerine yapılan çalışmalar çok azdır. Türk mizahını araştırırken çıkış noktasını yazılı ve basılı mizahın öncesine götürmek gerekir ki aslında temel olarak Türk mizahını iki döneme ayırmak mümkündür; sözlü mizah ve yazılı mizah.

Anadolu toprakları için konuşacak olursak eğer mizah bu topraklarda çok önceden beri vardı. Ezop masalları ya da Dede Korkut masalları sözlü mizah geleneği için başlangıç olarak en iyi örnekler sayılabilir, ayrıca Anadolu topraklarının tam bir geçiş noktası ve göç yolu olma sebebiyle mizah ürünleri çeşitlilik de gösterir. Osmanlı Anadolu topraklarına gelmeden önce Selçuklu mizahının önemli ölçüde gelişme gösterdiğini ve bu mizahın Osmanlı'ya oranla daha özgür bir gelişme çizgisi gösterdiğini söyleyebiliriz. Rüştü Asyalının mükemmel oyunculuğu ile televizyonlarda izleyebildiğimiz Keloğlan figürü aslında Selçuklu Devleti'nin son dönemlerindeki aşiret çarpışmalarını betimlemekte ve etrafı kötülüklerle dolu olan Keloğlan önce bu kötülükleri yok etmek istemektedir. Filmlerde de sıkça gördüğümüz üzere Keloğlan'ın gözü ya padişahın tahtında ya da kızındadır, bu durum ise tahta geçmek isteyen aşiretleri simgelemekte olup sık sık bu makamı eleştiren Keloğlan figürü yönetimden hoşnut olmayan Türkmen aşiretlerinin fikrini de yansıtır. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki mizah anlayışına gelecek olursak, bu dönem mizahı hakkında araştırma yapmanın değişik zorlukları vardır. Bunun başlıca iki nedeninden ilki, Osmanlı İmparatorluğunun uzun soluklu bir imparatorluk olmasıdır. Altı yüzyıl hüküm sürmüş olan bu imparatorluğun toprakları da çok geniştir. Balkanlar'dan Magrib'e*, Kafkasya'dan İran Körfezi'ne kadar uzanan bu coğrafyada çok çeşitli insan toplulukları yaşamıştır. Bu insan topluluklarının her birinin farklı gülmece biçimleri ve gelenekleri vardır. İkinci neden ise, bu konuda çok az çalışmanın yapılmış olmasıdır. Çoğu kişi mizaha folklorik incelemeler açısından bakmakta, bu da olgunun tarihsel ve kronolojik anlamda değerlendirilmesini güçleştirmektedir²¹. Bu açıdan Osmanlı'da mizahın başlangıcının basın devrinden önce göz ve kulak devrinin olduğunu söyleyen Kutay, bu

²¹ Boz, a.g.m., s. 148.

*Kuzeybatı Afrika Bölgesi (Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Moritanya)

göz ve kulak devrinin Meddah, Karagöz ve Orta Oyunu ile başladığını belirtmektedir. Mizah, hürriyetin çocuğudur: Özgürlük hakkına toplum erememişse, mizah onu, sövüp sayma, hırpalama, itip kakma yerine utanma duygusunu tokattan ağır tebessümlere sararak kazanmaya çalışır²². Mizah hürriyetin çocuğudur işte bu yüzden mizah türünün basın faaliyetleri içine girmesi özgürlükçü bir toplumda ortaya çıkacak ve bunun için 19. Yüzyılın gelmesi gerekecekti. Osmanlı Devleti özellikle 19. Yüzyıldan itibaren Batı'yı ve Batı kurumlarını daha fazla örnek alır hale gelmiş, 18. Yüzyıldan beri devam eden Batılılaşma kendisini 1839 Tanzimat Fermanı ile daha fazla hissettirmişti. 19. Yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Türk edebiyatındaki türlerin Batılı türdeşlerini yakalama isteği, sözlü gelenekte de güçlü olan mizah gibi bazı türlerin çoğalmasını kaçınılmaz kılmıştır²³.

Osmanlı toplumunda mizah anlayışı Karagöz, Meddah, Ortaoyunu gibi faaliyetlerle başlamış daha sonraları ise muhalif seslerin, şairlerin hiciv veya taşlamaları ile devam etmiştir. Fakat hiciv türü kendisine süreli yayınlarda yer bulamamıştır. Osmanlı mizahının temelinde aslında yukarıda saydığımız sözlü mizah türleri yatar ki bugün bile yasaklanabilecek ölçüde açıklıklar içerir. Osmanlı'nın erken dönem mizahı için İstanbul ile sınırlı kaldığını da söylemek mümkündür, Anadolu başkentin gölgesinde kalmıştır. Sözlü mizah ürünlerinin Türk halkı tarafından fazlaca benimsenmesinin ve sevilmesinin en büyük nedeni ise halkın kendinden bir şeyler bulmasıdır. Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa ya da İncili Çavuş fıkraları toplumun aksayan yönlerini ve bozuklukları zaman zaman da siyasileri eleştirerek aslında var olan şeyleri mizah yoluyla iğnelemiştir. Özellikle İncili Çavuş fıkralarının saray bürokrasisini ve diplomatları eleştirdiğini görmekteyiz. Osmanlı mizahı genelde siyasilere, tarikatlara ve loncalara dokunmadığı sürece özgürdür ama İncili Çavuş ve Bekri Mustafa gibi isimlerin saray nedimi olması işin boyutunu değiştirmiştir. Kamuoyu oluşturmak için hiçbir malzemenin olmadığı yıllarda sözlü mizah kültürü bu işi üstlendi. Gazete, dergi, televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçları olmadığından kamuoyu yankılatma gücü Karagöz ile Hacivat, Bekri Mustafa, İncili Çavuş ya da Nasreddin Hoca idi.

²² Kutay, a.g.e., s.10.

²³ Ruhi İnan, "Osmanlıca Mizah Süreli Yayınlarında Mizahın Kodları", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 8, Sayı 22, 2016, s. 2.

Matbaanın Osmanlı topraklarına geç gelmesi ve basın yayın faaliyetlerinde çok geç kullanımı sözlü mizah geleneğinin etkisini uzun süre devam ettirmesine neden olmuş hatta yazılı mizah ürünlerine geçilen periyotta bile sözlü mizah geleneğinin etkisi keskin bir şekilde atılamamıştır. Tanzimat dönemi ve sonrasında yayın hayatına başlayan yazılı mizah ürünlerinin bazılarının Karagöz ve Hacivat ya da İncili Çavuş gibi isimlere sahip olması da tesadüf değildir. İşte Tanzimat’tan sonra mizah anlayışında değişiklikler yaşanacak ve böylece ilk mizah dergileri, gazeteleri yayın hayatına girecektir. Tanzimat ile beraber gelen yanlış Batılılaşma edebiyatta Felatun Bey ile Rakım Efendi gibi eserlerde kendini gösterirken kuşkusuz ki mizahın da eleştirel çehresini değişime yönlendirecektir. Batılılaşma ekseninde yaşanan değişimler mizaha zengin bir malzeme alanı sunmuş, mizah yayınlarında politik mizah yapılması iktidar tarafından bir tehdit olarak görülmüştür. Bu yüzden ki mizah yayınları sık sık sansür uygulamaları ve kapatmalarla karşı karşıya kalmıştır. Ancak bu durumun sadece Türk mizahı için geçerli olduğunu sanmayalım.

Batı basını mizah ürünleri de sık sık sansür ve kapatmalarla karşı karşıya kalmıştı. Çünkü iktidar denen olgunun bir milleti ve kültürü yoktur. İktidar her toprakta her kültürde kendine karşı çıkan çatlak sesleri boğma peşindedir ve belki de muktedir olanların iktidarını korumasının gerekliliğidir. Buna en güzel örneği yine kendi tarihimizden verebiliriz. 1876 yılında yayınlanan Kanuni Esasi’nin ömrü çok uzun olmadı, 1878 yılında anayasa rafa kaldırıldıktan sonra Devri-i İstibdat dediğimiz dönem başladığında, Jön Türkler Avrupa’ya kaçtılar. Üzerinde çok çalışma yapılmamış olsa da Avrupa’da bir Jön Türk yayın hayatı bulunmakla beraber çıkarılan gazetelerin çoğu mizahi idi. Jön Türk yazarları mizahı, bir silah gibi kullanarak Abdülhamid devrini eleştirdiler. 1908 yılında Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesi ile ortaya çıkan ‘Üç paşalar dönemi’ yani Enver, Cemal ve Talat Paşa dönemi “Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik” sloganı ile başa geldiğinde mizah yayınları patlama yaptı.

Ancak çok uzun süre geçmeden Jön Türkler, silah olarak kullandıkları mizahı, bu kez kendi iktidarlarını korumak için siyasal terör olarak nitelendirebileceğimiz sansür ile engellemeye çalıştılar. Mizahı pek çok dilde tanımlasak ta Levent Kırca en güzel tanımları yapar: “...ama değişmeyen tek bir yanı vardır mizah tanımının, o da

mizahın ezilenin ezene, güçsüzün güçlüye karşı silahı olmasıdır”²⁴. Bu tanım Milli Mücadele mizah yayınlarının vücuda gelmiş hali olarak görülebilir. Milli Mücadele mizahının öncesinde ise Osmanlı’da mizah dergiciliğinin başlangıcı 19. Yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. Hovsep Vartanyan Paşa tarafından 1856 yılında tek sayı yayımlanan *Boşboğaz Bir Adem* dergisi yayımlanan ilk dergi olmakla beraber 1870 öncesinde yayımlanan bu dergi dışında 1856 yılında Harutyun Sıvacıyan tarafından yayımlanan bir başka mizah dergisi *ise Meğu*’dur. İlk Türkçe Mizah dergisi ise Ali Reşid ve Filip Efendi tarafından yayımlanan *Terakki* gazetesinin eki olarak 14 Mayıs 1870 tarihinde ilk nüshası çıkan *Terakki* dergisidir. *Terakki* dergisini 24 Kasım 1870 tarihinde yayımlanmaya başlayan Teodor Kasap’ın *Diyojen’inin* Türkçe nüshası izlemiştir²⁵.

Aslında Osmanlı Devleti’nin yenilikçi padişahı olan II. Mahmud bir mizah dergisi çıkarmak istemiştir. Kendi sultanlığı döneminde çok önemli olaylar meydana gelmesine rağmen çok zarif bir padişah olduğu, eğlenmeyi gülmeyi sevdiği söylenmektedir. Cemal Kutay’ın kitabından alınan bir hatırayı II. Mahmud’un espritüel kişiliğini yansıtmak için aynen naklediyoruz: “Sultan Mahmud yanında Said Efendi, latifelerini pek sevdiği Abdi Bey’in evine uğradı. Kapıyı açan karısı, Abdi Bey’in evde olmadığını söyleyince, Padişah, gayet ciddi:

“Doğru... Yanlış geldik... Kendisi bana diğer karısının evinde olacağını söylemişti... Oraya gidelim...” dedi. Hâlbuki Abdi Bey’in sadece bir karısı vardı. Adamcağız akşam eve gelince refikası üzerine çullandı:

“Seni papaz seni... Başka bir karın daha varmış da benden saklarsın ha...” diyerek mahalleyi ayağa kaldırdı. Zavallıya yapmadığını koymadı. Abdi Bey:

“Hanım... Vallahi aslı yok...” diye yeminler ettikçe kadın direniyordu:

“Koskoca padişah yalan söyler mi?..”

Abdi Bey ertesi gün sarayda başından geçenleri anlatınca, Padişah yine ciddiyetle karşısındaki Said Efendi’yi gösterdi:

“Bu söylemişti...” dedi²⁶.

²⁴ Levent Kırca, “ Mizah ve Siyaset”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı. 12, 1996, ss. 1436.

²⁵ Demirkol, a.g.m, s. 693.

²⁶ Kutay, a.g.e., ss. 24-25.

Böylesine şakayı, nükteyi, güldürmeyi seven Sultan II. Mahmud’a mizah gazetesi çıkarmak nasip olmadı ama Mahmud’un oğullarından olan Sultan Abdülaziz devri tam anlamıyla Türk mizah dergi ve gazetelerinin başlangıcı olacaktır.

Daha önce Hosep Vartan Paşa’nın çıkardığı veya Terakki gazetesinin verdiği ekleri saymazsak Osmanlı Devleti’nde ciddi anlamda ilk mizah gazetesi 1870 yılı sonlarında yayın hayatına giren ve Teodor Kasap²⁷ tarafından çıkarılan *Diyojen*’dir. Gazete ilk önce Ermenice, Rumca ve Fransızca olarak yayımlanmış, daha sonra Türkçe olarak çıkmıştır. *Diyojen* gazetesini takiben süreli mizah yayınları devam etmiştir. Peki, bu mizah yayınları arasında karikatür nerededir? Mizahi taşlar olarak da tanımlayabileceğimiz karikatür İtalyanca ‘**caricare**’ kökünden geliyor. Sözlük anlamı “hücum etmek” olan bu sanat başlangıçta insanların tuhaflaştırılmış resimleri olarak tanımlanıyordu²⁸. Karikatür sözcüğünün ilk kez kullanılışı ise 1646’dadır. Kitabında geçtiği için kimileri **Annibale Carracci**’nin kimileri ise **Carracci**’nin söze konu kitabı **Arti di Bologna/ Bologna Sanatları** için yazdığı önsözde Mossini’nin karikatür sözcüğünü ilk telaffuz eden kişi olduğunu öne sürerler. Karikatürize etmek çarpıtmak anlamına gelmektedir. Karikatür ise, çarpıtılmış çizim²⁹. Karikatür ilk başta insan ve hayvanların beden şekillerini bozarak yani çarpıtarak çizer bununla bağlantılı olarak aslında karikatür toplumun bozuk yanlarını ya da devletin ve iktidarın bozuk yanlarını çarpıtmış olur ve bu çarpıtma anlayışı karikatürün muhalif çizgisini oluşturur. Mizah ve karikatür üzerine çalışan çoğu yazar ve araştırmacı karikatürün mizahattan hatta yazıdan bile çok önce var olduğunu söylemektedir. Eski Mısır ve Roma döneminde hatta ve

²⁷ İslam Ansiklopedisinin “Teodor Kasap” maddesi yazılana kadar Teodor Kasap ile ilgili geniş bilgiye ulaşılamadığını söyleyen Alparslan Oymak şu bilgileri aktarıyor: “Asıl adı Teodor Kasapis olan Teodor Kasap 10 Kasım 1835 yılında Kayseri Tavlasun’da dünyaya gelir. On dört kardeşin en büyüğüdür. Babası manifaturacılık yapan Serafim Kasapoğlu adında bir Rum’dur. Babasının ölümüyle birlikte 1848’de İstanbul’a getirilir. Kuruçeşme Rum Millet Mektebi’ne yazılan Teodor Kasap, bir yandan da Kapalıçarşı’da çıraklığa başlar. Kırım savaşı sırasında tanıştığı Alexandre Dumas Pere’nin kuzeni olan bir subay tarafından Fransa’ya götürülür. Orada Alexandre Dumas Pere’nin kâtipliğini yapar. 1860’ta İtalya’ya gider ve burada Namık Kemal ile bazı Yeni Osmanlıları Dumas Pere ile tanıştır. Teodor Kasap İstanbul’a dönünce Kurtuluş Rum Mektebi’nde Fransızca dersler verir. Burada tanıştığı Luliya isimli bir kadın ile evlenir. Kendi oğlunun adını verdiği Diyojen ‘in Rumca ve Fransızcasından sonra Türkçesini yayımlar. Daha sonra Hayal ve Çingiraklı Tatar yayımlanır. 1875’te İstikbal adlı siyasi gazeteyi çıkarır.

Hayal gazetesinin 319. Sayısında yayımlanan karikatür yüzünden üç yıl hapse mahkûm edilir. Daha sonra Fransa’ya kaçar. 1881’de yurda döner ve saray kütüphanesinde göreve başlar. Abdülhamid için romanlar çevirir. 1897’de ölene kadar görevinin başındadır.” Alparslan, Oymak, *Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme, (Doktora Tezi)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013, ss. 8-9.

²⁸ İbrahim Ersaraç, “135 Yaşına Doğru Karikatür Sanatımız”, *Hürriyet Gösteri Dergisi*, Sayı.261, 2004, ss. 86

²⁹ Önder Şenyapılı, “*Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür Kim, Niye Çiziyor!?*”, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003, s.1.

hatta insanlık tarihinin ilk izlerinin bulunduğu Altamira ve Laskö mağaralarının duvarlarındaki çizimlerin bile bir karikatür niteliği taşıdığı söylenmektedir. Geçmiş bu kadar eskiye dayanan bu sanatın ise hücum etmediği ama iğnelediği doğrudur. Var olan olayların arkasındaki resmi iğneleyerek ortaya çıkarmak kuşkusuz karikatürün ve mizahın işidir. Günümüz anlamdaki çağdaş karikatürün ilk örneklerini İngiltere verirken sonrasında İtalya ve Fransa bu çizgiyi izledi. Matbaacılığın gelişmesi ve klişecilik sanatının ortaya çıkması, karikatürün işini kolaylaştırdı böylelikle en güzel örnekler ise 1700'lü yıllarda verildi. Karikatür bir hak savunma aracı ya da güçsüzün güçle yani iktidarla bir savaşım aracı olması muhalif dilin ya da iletişimin çizgi dili olmasını da beraberinde getirdi. Eleştiri karikatürün doğasında vardır ve hep olacaktır. Zaman zaman çizen kişi kalemini yumuşak kullanır zaman zaman da karikatür kelimesinin anlam hakkını vererek hücum eder. Ama doğası gereği hep muhaliftir. Bizde ise karikatür, 'Batı'ya açılma' olayının bir parçası olarak değerlendirilebilir ancak gazete yayıncılığında olduğu gibi yukarıda da belirttiğimiz üzere hem mizah hem karikatür Osmanlı'nın gayrimüslim vatandaşları olan Ermenilerin yayınları ile başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk gazete -Takvîm-i Mısıryye'yi bir kenara koyarak-Takvîm-i Vekâyi-i adıyla yayımlandı (1831). 18 yıl sonra Vekâyi-i Tıbbiye'de (1849) resim, 36 yıl sonra ise İstanbul (1867) gazetesinde karikatür yayımlandı. Ermeni vatandaşlar, ana dillerinden mizah dergiciliğine Meğu ile (1856) başlamışlardı. Karikatürlerle donatılmış Ermeni dergileri gerek kentsel gerekse cemaat içi sorunları ele alıyordu. Merkezi İstanbul olan Osmanlı basınında ustaların önemli bir bölümünü azınlık vatandaşları oluşturuyordu³⁰. Osmanlı Devleti her açıdan kozmopolit bir yapıya sahipti ve bu hal basın yayın faaliyetlerine de yansımıştı. III. Selim ve II. Mahmud ile başlayan Batılılaşma olgusu 1839 yılında Sultan Abdülmecid dönemi içerisinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birleşerek beraberinde modernleşme sürecini daha da hızlandırdı. "Toplum Öğretmenliğine" yönelik Tanzimat düşüncüsü, kendini bununla sınırlandırmamış, toplumsal ve siyasal bir misyon da üstlenmiştir. Bu misyon ve öğretici tarz, edebiyatta görüldüğü gibi mizahta da görülür. Özellikle mizah dergilerindeki muhavere türü yazılarda bunu gözlemlemek mümkündür. Karagöz oyunlarında Hacivat'ın 'öğretici' konuşması mizah dergilerinde çok sık kullanılan bir

³⁰ Turgut Çeviker, "Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü", *İstanbul, Toplumsal Tarih Dergisi*, C.20, S. 122 (2004), s. 72.

yöntemdir³¹. Batı dünyasını örnek almanın etkileri yaklaşık on beş, yirmi yıl sonra ortaya çıkacaktı. Bu modernleşme sürecinde de imajını korumak isteyen Osmanlı Devleti her iktidarın yaptığı gibi basını kontrol altına almaya çalıştı. İktidarın faaliyetlerinin hiciv veya taşlama yoluyla eleştirilmesi Osmanlı'da 16. Yüzyıldan beri vardı ancak her daim ceza da vardı. Buradan şu olguya varılabilir, iktidarı hiciv yoluyla eleştirme sonucunda uygulamalı yaptırımlar sadece mizah gazetelerine özgü kalmamıştır. Geleneksel mizah insanlar arası uyum problemlerini ve toplumun aksayan yönlerini ele alırken Tanzimat mizahı yanlış batılılaşmayı eleştiriye yöneldi ki bu da siyasi iktidarı rahatsız etti çünkü karikatür ve mizah dinamitle eş değer görülmekteydi. Var olan dinamitin patlamasını engelleme çabaları ise Türklerin mizah yayıncılığına başlamasından çok önce vardı. 1858 yılında çıkarılan Ceza Kanununda 139. Madde mizah basını için; “Genel adaba aykırı olarak yazı ve şiirle şaka ve yergiye dair şeyleri veyahut edepsizce resim ve tasviri basan ve bastıran ve yayımlayan kimselerden bir meci diye altından beş meci diye altına kadar para cezası alınır ve yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapsolunur³².” Bu madde muhtemelen gayrimüslim vatandaşların çıkardığı mizah gazeteleri için konulmuştur zira bu yıllarda hali hazırda yayımlanan Türk mizah yayın unsuru bulunmamaktadır. Ancak daha sonra çıkarılan Türk mizah basını unsurları da sık sık bu Ceza kanunnamesi ile karşı karşıya kalacak hatta bu tarz nizamnâme ve kanunlara yenileri de eklenecektir. Örnek olarak 1864 Matbuat Nizamnâmesi, 1867 Kararnâme-i Âli ve 1877 Matbuat Kanunu gösterilebilir. Tanzimat dönemi mizah yayınları Teodor Kasap ve dergileri üzerine yoğunlaşmış olsa da dönemin diğer mizah yayınları ise şöyle sıralanabilir: *Asır* gazetesi tarafından verilen mizah ilavesi (1870), Teodor Kasap tarafından çıkarılan *Hayal* (1871), *Çingiraklı Tatar* (1872), Zaharya Beykozluayan tarafından çıkarılan *Latife* (1871), Antuvan Efendi'nin çıkardığı *Kamer*, Medeniyet gazetesinin ilavesi *Şariveri Medeniyet* (1873), Mihaliki Efendi'nin çıkardığı *Şafak* (1874), Basiretçi Ali Efendi'nin çıkardığı *Kahkaha* (1874), Tevfik Bey'in çıkardığı *Geveze* (1875), *Meddah* (1875), Mehmet Tevfik Bey tarafından çıkarılan *Çaylak* (1876), bunlara ek olarak gösterilebilir³³.

³¹ Hamdi Öziş, *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2010, s. 54.

³² Ceza Kanunu için bkz. Düstur I. Tertip, I. Cilt, s. 567.

³³ Salih, Seyhan, “II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basını ve İçeriklerinden Seçilmiş Örnekler”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/3, Winter, 2013*, s.498.

1.2. Meşrutiyet Devri Mizah Basını ve Getirilen Sansür Uygulamaları

Osmanlı İmparatorluğunun ve imparatorluk mizahının Batılılaşma serüveninde ilk evreyi Tanzimat Dönemi oluşturur. İkinci evre ise Meşrutiyet dönemidir çünkü Meşrutiyet ile beraber gelen partileşme süreci, mizahı besleyen tarikat olgusunun³⁴ etkisini azaltmış ve devlet yöneticilerinin yanlış Batılılaşma uygulamaları eleştiri eksenini kaydırmıştır. Meşrutiyet, mizahta köklü değişikliklere neden olmuş, ancak kendi geleneklerini yaratacak zaman bulamadan bütün günlerini savaş içinde geçirmiştir³⁵. 1876 yılında V. Murad'ın hastalığından ötürü yerine tahta geçen II. Abdülhamid 1876 yılında anayasayı ilan etmiş ve meşruti rejim başlamıştı. Ancak 1877-78 Osmanlı- Rus savaşı olarak da bilinen 93 Harbi, anayasayı uzun ömürlü olarak rafta tutmayacaktı. Kendi döneminde hürriyet, özgürlük, hal edilme gibi kavramların kitaplarda dahi geçmesini yasaklamış olan padişah, mizah gazeteleri ile de yakından ilgileniyordu. Mizah basınının ciddi olarak Teodor Kasap'ın *Diyojen*'i ile başladığını varsayarsak, Tanzimat devrinde yayın faaliyetlerine başlayan Teodor Kasap, II. Abdülhamid devrinde de mizahi gazeteler çıkarmaya devam etti. 1870 yılında yayına başlayan ve haftada iki defa Salı ve Cuma günleri çıkan bu mizah dergisi, otoriteye karşı başkaldırının en ciddi unsuru olmuştur ancak bu gazetede çok fazla karikatür yayımlanmamıştır. Yayın hayatı boyunca iki ya da üç defa karikatür yayımlayan bu gazete, ünlü kişilerin ağzından yayımlanan mektuplar ile bilinirdi. 1870 ile 1876 arasında pek çok mizah dergisinin yayımlandığını fakat bunların çoğunun kapatıldığını söyleyebiliriz. Örneğin: Diyojen 'in tanınmış ünlü kişilerin ağzından yazdığı mizahi mektuplar, onun kapatılma gerekçelerinden biri kabul edilir ve gazetenin bu yönü, onu diğer mizah yayınlarından ayıran en mühim özelliğidir. Gazetenin 179. Sayısında, Rus Çarı Aleksandır imzasıyla Mısır Hıdivi İsmail Paşa'ya, 180. Sayısında İsmail Paşa imzasıyla Çar Aleksandır'a cevap yayımlaması, 182. Sayısında Rus Hariciye Nazırı Gorkakof imzasıyla İstanbul'daki Rus elçisi İgnatiyef'e yazılmış mizahi bir mektup neşretmesi, gazetenin Sadrazam Şirvanizâde Rüştü Paşa tarafından "Âli Kararname"

³⁴Osmanlı'nın sözlü mizahı üzerindeki tarikat etkisi hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek için bkz, Semih Balcıoğlu, Ferit Öngören, *50 Yılın Türk Mizahı*, 3. Basım, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1976, ss, 47-49.

³⁵Semih Balcıoğlu, Ferit Öngören, a.g.e., s. 55.

gereğince kapatılmasına neden olmuştur³⁶. Basın ve yayın faaliyetleri adına ilk hukuki metin 1857 Matbaa Nizamnâmesi olmuştur. İkinci hukuki metin ise 1858 Ceza Kanunu içerisinde yer alır. Kanunun 137, 138 ve 214. maddeleri basım işlerine ilişkin suçları ve bu suçlar için uygulanacak cezaları içermektedir. Mizaha ilişkin ilk düzenleme de yine bu kanun içerisinde yer alır ki özellikle 139. maddenin o dönemde yayımlanan Türkçe dışı mizah dergileri yüzünden konulduğunu söylemek mümkündür³⁷. Her ne kadar mizah yayınlarına yönelik bir madde bulunsa da bu düzenlemeler daha çok matbaacılık faaliyetlerinin düzenlenmesi adına olmuştur. 1864 Matbuat Nizamnâmesi ise Osmanlı'da süreli yayınlarla ilgili faaliyetleri düzenleyen ilk yasa denilebilir³⁸. Buradan yola çıkarak mizah dergilerine ilişkin bazı hukuki düzenlemelerin de yapıldığını görmekteyiz. Mizahı dinamitle eş değer gören iktidar, mizah yayınlarını ve diğer gazetelerin yayın faaliyetlerini denetlemek üzere daha sonraları Kararnâme-i Âli'yi çıkardı³⁹. Bu kararnameye dayanarak İstanbul'daki mizah gazetesine verilen ceza Osmanlı'da karikatüre verilen ilk cezadır. Teodor Kasap tarafından Diyojen haricinde çıkarılan diğer bir dergi de Hayal dergisi idi. 1876 Kanun-i Esasi anayasasını bütün gazeteler övgüyle karşıladığı halde, Hayal dergisi de Diyojen gibi birçok konuyu mizah yoluyla eleştirmiş ve çok başarılı olmuştur. Hayal de birkaç defa kapatılan yayınlar içerisinde yer alır. Hayal dergisi, yönetimi ve basın yasaklarını Karagöz – Hacivat muhavereleri usulü ile eleştirir. Nisan ayında gazetenin kapatılmasına karar verilir ve ilga kararı gazetede yayımlandıktan sonra Karagöz'ün vedası yayımlanır: “Allah rahmet eylesin, iyi adamdı deyiniz. Sakın ağlamayınız, gülünüz. Karagöz'ün ölüsünde bile gülmeli. Teessüf etmeyiniz. Bu dünyaya kimse baki değildir. İnşallah öbür dünyada görüşür, sizi yine eğlendiririm. Bilirsiniz a fena adam değildim, kimseye bir fenalık etmedim. Ettiysem yalnız bizim Hacivad'a ettim. Lakin o da affeder, selam söyleyiniz.

³⁶ İnan, a.g.m., ss. 7-8; İnuğur, a.g.e., s. 246.

³⁷ Demirkol, a.g.m., s. 693.

³⁸ Demirkol, a.g.m., ss. 689-690.

³⁹ Âli Paşa, Avrupa'da siyasi dengelerin yeniden belirlendiği bir dönemde beş defa sadrazam olarak bu görevde toplam sekiz yıl, Hariciye Nazırlığı görevinde de on dört yıl kalır. Kendisi Osmanlı'nın yenileşme hareketleri içerisinde oldukça aktif bir rol oynasa da aydın çevrelerin, özellikle de Yeni Osmanlılar'ın tepkisini çeker. Âli Paşa'nın uygulamalarına karşın muhalif olan aydınlar gazeteler çıkararak kamuoyu oluşturmaya başlar. Özellikle gazetelerin sayıca artmaya başlaması ile muhalefetleri daha etkin hale gelir. Bunun üzerine 1867'de Sadrazam Âli Paşa tarafından “Âli Kararnâme” olarak bilinen yeni düzenlemeler getirilir. Bununla 1864 Matbuat Nizamnâmesi geçici olarak yürürlükten kaldırılarak, hükümete matbuat hakkında idari kararlar alma yetkisi verilir. Bu kararnâme birçok tarihçi ve gazeteci tarafından katı bir sansür uygulaması olarak görülür. Geçici olarak çıkarılan kararnâme 1909'a kadar yürürlükte kalır. Asuman Tezcan, “Âli Kararnâme ve Basın”, *Konya, S.Ü.D.A.S., C.III, S.4* (2005), ss. 166-169.

Canım boğazıma gelmiş ve her tarafımdan kanım çekilmiş olduğu halde şu ağarmış dudaklarım bile herkese selamda kusur etmek istemem. İşte sesin kısılmaya başladı. Ca...nım... çı...kıl...yor... çık...dı!”⁴⁰ 4 Ağustos 1876 tarihinde bir resmî ilan ile *Hayal* gazetesi kapanır fakat iki hafta sonra 278. Sayısı ile tekrar yayımlanmaya başlanır⁴¹. İlk anayasada yer alan basınla ilgili (Matbuat Kanun Dairesinde Serbesttir) maddesinden esinlenilmiş bir karikatür, derginin 319. Sayısında yer almış fakat bu karikatür II. Abdülhamid’i çok sinirlendirerek, derginin kapatılmasına sebep olmuştur⁴².

- Nedir bu hal Karagöz?
- Kanun Dairesinde serbesti Hacıvad!⁴³

İşte Teodor Kasap’ın üç yıl hapis cezası almasına ve derginin kapatılmasına sebep olan karikatür bu idi⁴⁴.

Teodor Kasap bu karikatür ile hukuki düzenlemelerin basına hareket imkânı bırakmadığını iğneli bir dille anlatmaktaydı. Karikatür inanılmaz beğenilmişti fakat Abdülhamid müthiş kızmıştı ve bir bahane ile gazeteyi kapatmıştı.

Tanzimat mizahının sonunu getiren olay ise 1877 Matbuat Kanunu tartışmaları oldu. Münakaşalar gazete sütunlarında, edebi toplantılarda değil, Mebusan Meclisi’nde oluyordu. 1877’de toplanan mecliste bu yolda münakaşa açılması hükümet tarafından teklif edilen Matbuat Kanunu Layihısından ileri gelmişti. Abdülhamid nüfuz ve tesiri

⁴⁰ Oymak, a.g.t., ss. 84-86.

⁴¹ Demirkol, a.g.m., s. 694.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz: İnuğur, a.g.e., ss. 246-247; Demirkol, a.g.m., s. 696.

⁴³ Hayal, No: 319, 8 Şubat 1292 (20 Şubat 1877), s. 1.

⁴⁴ Koloğlu, a.g.e., s. 73.

altında hazırlanan bu layiha mizah gazetelerini gazete saymıyor, bunların intişarına müsaade edilmeyeceğini bildiriyordu. Meclisteki münakaşa bunun üzerine başladı ve günlerce sürdü. Azalardan bir kısmı: “*Hükümetin teklifi doğrudur. Mizah soytarılıktan ibarettir, mizah gazetesi çıkmasına izin verilmemelidir*” dedi. Bir kısmı ise aksini müdafaa etti. Neticede mizah gazetelerine taraftar olanlar çoğunluk kazandılar ve layihadan, mizah gazetesi çıkmasını yasak eden kayıtlar çıkarıldı⁴⁵.

Ancak II. Abdülhamid mizah gazetelerinin çıkarılmasını yasaklayan kayıtların layihadan çıkarılmasına çok kızdı ve matbuat dairesini kendi bildiği gibi idare etti. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi içerisinde yer alan 12. Madde “Matbuat kanun dairesinde serbesttir”⁴⁶ kararından sonra yukarıda da bahsettiğimiz 4 Ağustos 1876 tarihli Vakit gazetesinin ilanını, Türk Mizah Dergiciliği açısından önemli kılan unsur ise otuz yıl sürecek olan “mizah suskunluğunun” ilk adımı olmasıdır. İlanın sonunda yer alan “(...) bundan böyle hezelliyyat ve mizaha dair varakpare neşrine mesağ gösterilmeyeceği (...)”⁴⁷ ifadesi ile mizah dergisi yayınına yasak getirilmişti. Bu ilan ile mevcut Hayal ve Çaylak dergilerinin 24 Temmuz 1877 tarihinde kapatılmaları sonrasında 1908’e kadar Osmanlı’da yayımlanan Türkçe mizah dergisi kalmamıştır⁴⁸. II. Abdülhamid devrinde basına getirilen ilk sansür 93 Harbi sırasında olmuş, askerin ve halkın moral bozucu haberler içeren gazetelerin yayımlanmasına izin verilmediği gibi, yine bu amaçla yurtdışında yayımlanan gazetelerin de ülkeye girişine engel olunmuştur⁴⁹. Sarıklı İhtilalci olarak bilinen Ali Suavi’nin önderlik ettiği Çırağan baskını öncesinde kapatılan ilk gazete Basiret olmuş, baskından sonra da sansür uygulamaları hızla artmıştır. Devletin düzenini ve devamlılığını korumaya çalışan hükümdarların basın yayına sansür uygulaması çok sıra dışı bir durum değildir. Genel olarak sansür uygulamaları tarihine baktığımızda 1857 Matbuat Nizamnâmesi, 1857 Te’lif Nizamnâmesi, 1858 Ceza Kanunu, 1864 Matbuat Nizamnâmesi, 1867 Kararnâme-i Âli basına gelen yasakları içermektedir; en çok da mizah gazetelerine... 1877 yılında hem anayasanın raftan kaldırılması hem de yukarıda bahsettiğimiz ilanın yayımlanması ile basın 30 yıllık bir susma dönemine girdi. Osmanlı tarihinin bu periyodu istibdat dönemi olarak adlandırıldı, ayrıca Batı tarzı mizah basını açısından en

⁴⁵ Til, a.g.e., s. 522.

⁴⁶ Düstur, 1. Tertip, C. 4, s. 5

⁴⁷ Vakit, No: 292, 4 Ağustos 1876, s. 1.

⁴⁸ Demirkol, a.g.m., s. 694.

⁴⁹ Hamza Altın, *II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2014, s. 38.

kısır dönem oldu. Ferit Öngören 32 yıllık Devr-i İstibdat yönetimini “Pastırma Yazı”na benzetmektedir. Çünkü Abdülhamid devrinde geleneksel Osmanlı mizah örnekleri yeniden canlandırılmaya başlanmış hatta Abdülhamid, Karagöz’ü yaygınlaştırmak için büyük çaba harcamıştır. Daha önceki padişahlar tarikat geleneğinden gelirken son dönem padişahlarının çoğu kendini tarikatlardan üstün gördü ancak I. Abdülhamid ile beraber padişahların tarikata bağlılıkları yeniden canlandı. İmparatorluğun tek Bektaşî padişahı olan Abdülaziz, Karagöz’ü bu kez halk arasında bir gözde durumuna getirmeye çalışmış ve II. Abdülhamid de bu çabayı devam ettirmiş hatta Karagöz bu dönemde ilk kez Ermeni harfleri ile basılıp yayımlanmıştır⁵⁰. Geleneksel Osmanlı mizah desenleri geri dönmeye başlasa da 1877 Matbuat Kanunu ile Batı tarzı mizah suskunluğunu Anadolu toprakları üzerinde 1908’e kadar korumaya devam etti. Çalışmanın konusu olan Milli Mücadele döneminin karikatürlerini incelerken karikatür ve mizah tarihini incelemek bir bakıma bu topraklarda mizaha getirilen sansür tarihini de incelemek olmuştur. Meşrutiyetin rafa kalkmasından sonra yurt dışına kaçan ve Jön Türkler olarak adlandırdığımız grup, bu sefer de kalemlerini Abdülhamid yönetimini eleştirmek için yurt dışında kullandılar. Anadolu’da sessizliğini koruyan eleştirel mizah Cenevre, Londra gibi şehirlerde yayımlanan mizah gazeteleri (Laklak ve Beberuhi en bilinenleri) ile çok uzun süre yayın imkânı bulamasa da yurtdışında devam etti. Buradan şu çıkarıma varabiliriz; eleştirel mizah ve karikatür yine muhalif durumuna düşmüştü. II. Abdülhamid’in otuz üç yıl süren iktidarının tam otuz yılı kapkaranlık geçmiş, yaşamın çeşitli alanları gibi karikatür ve mizahı da silmiştir. Tanzimat döneminde daha çok Ermeni sanatçılar tarafından sürdürülen karikatür, otuz yıllık bu ölüm sessizliğinin dışında, Kahire, Paris, Cenevre, Londra gibi başkentlerde öfkeli Jön Türk hareketi içerisinde yaşamını sürdürmüştü⁵¹. İstibdat dönemi ile beraber mizah dergileri yukarıda da belirttiğimiz üzere yasaklandığı için karikatür de böylelikle sürgüne gönderilmiş oluyordu. Sözlü anlatımın tek başına yaratamadığı etkiyi yaratan karikatür ve çizgi gücü okuma yazma bilmeyen halka ulaşip onların da kamuoyuna katılmasını sağlayan bir iletişim aracı haline gelmiştir. II. Meşrutiyet’in önemli karikatürcülerinden olan Sedat

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öngören, a.g.e., s. 56.

⁵¹ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1988, s. 17

Nuri İleri şöyle der: “Abdülhamit devrinde karikatür çizmek mi, tanrım ne feci bir intihar.”⁵²

Yurt dışından Abdülhamid iktidarının baskısını ve gerçekleri anlatmak amacıyla yayın yapan Jön Türk mizah basınına bakıldığında Turgut Çeviker’den öğrendiğimiz edindiğimiz bilgiler şöyle; *Meşveret* (1895, Paris), *Ezan* (1896, Cenevre), *Mizan* (1897’de önce Kahire’de, sonra Cenevre’de), *Osmanlı* (1897’de Cenevre’de daha sonra Londra’da, Folkstone’da ve Kahire’de), *Terakki* (1906), *Şurayı Ümmet* (1902-1908), *Hürriyet* (Londra, 1896), *Kanunu Esasi* (Kahire, 1897), *Hadika* (Cenevre, 1897), *Enini Mazlum* (Kahire, 1899), *İntikam* (Cenevre, 1900), *Yıldırım, La Foudre* (1901), *Selâmet* (Folkestone, 1901), *Le Moniteur Ottoman* (1901), *Le Liberal Ottoman* (1901), *İçtihat* (Cenevre, 1904), *La Federeation Ottomane* (1903), *Ahali* (1905), *El Rakib* (Rio de Janerio), *El Eyyam* (New York), *Die Freie Osmanische Post* (Viyana), *Le Courrier des Balkans* (Sofya), *Dolap* (Folkestone, 1890), *Hamidiye* (Londra, 1896), *Tokmak* (Cenevre, 1901), *Laklak* (Kahire)⁵³

1.3.İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kuruluşu İle Yeniden İlan Edilen Meşrutiyet

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile gelen Meşrutiyet havası çok uzun sürmemiş, 1877-78 Osmanlı- Rus savaşı yani 93 Harbi olarak bilinen savaş esnasında II. Abdülhamid meclisi süresiz olarak tatil edince anayasa rafa kalkmış, 30 yıl sürecek olan İstibdat yani baskı dönemi başlamıştır. 1877 yılının başında Abdülhamit’in Mithat Paşayı⁵⁴ sürmekle başlattığı baskı hareketi; Rus ordularının Ayastafanos’a değin

⁵² Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I. Cilt Tanzimat Dönemi 1867-1878 – İstibdat Dönemi 1878-1908*, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1986, s. 271.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I. Cilt Tanzimat Dönemi 1867-1878 – İstibdat Dönemi 1878-1908*, ss. 271-310.

⁵⁴ Safer 1238’de (Ekim-Kasım 1822) İstanbul’da doğdu. Asıl adı Ahmed Şefik’tir. Babası, Evkaf Nezâreti’nde küçük bir memur olan Rusçuklu Hacı Hâfız Mehmed Eşref Efendi’dir. 1834’te Reisülküttâb Âkif Paşa’nın aracılığı ile Divân-ı Hümayun Kalemî’ne girdi. 1840’ta Sadâret Mektûbî Kalemî’ne nakledildi. İlk taşra görevi olarak 1842’de Şam tahrirat kâtibi muaviniğine gönderildi. İki yıl Şam ve Sayda’da görev yaptıktan sonra Bekir Sâmî Paşa’nın divan kâtibi oldu ve onunla birlikte 1845’te Konya’ya, 1847’de Kastamonu’ya gitti, ertesi yıl İstanbul’a döndü. 1849’da dönemin en nüfuzlu kuruluşu olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’ye bağlı mazbata odasında görevlendirildi, Bu dönemde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’nin yazı işleri Rumeli ve Anadolu diye iki kısma ayrılınca Midhat Efendi Anadolu ikinci kâtibi oldu. Eyalet idaresinde reform konusundaki fikirleri bu sırada şekillenmeye başladı. Mustafa Reşid, Âlî ve Fuad paşalarla ilişkileri geliştikçe Bâbîâlî’de yaşanan iktidar mücadelesi içinde dostlar ve düşmanlar kazandı. Midhat Paşa, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’nin ilga edilip yerine

gelmeleri üzerine Mebusan Meclisinin 1908 yılına dek dağıtılmasıyla devam edecektir. 1878 ile 1908 tarihleri arasındaki sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için Jön Türk hareketinin ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıkışını belirtmek gerekir. Öncelikle Jön Türk deyiminin kökenine bakmak gerekirse Osmanlı Devleti'ni özgürlükçü yollardan kaldırmak amacını güdenlere, Fransızca «Jeune Turc- Jon Türk» denildi. Avrupa'da, gerek I. Meşrutiyet için çalışan Namık Kemallerin kuşağına, gerekse II. Meşrutiyet için çalışanlara Jön Türk denildiği halde, Türkiye'de Jön Türk deyince daha çok 1889'dan sonraki dönemde, II. Meşrutiyet için çaba gösterenler anlaşılmaktadır. İlk devrimci kuşak ise Türkiye'de daha çok Yeni Osmanlılar diye tanınmaktadır ki bazı

Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin kurulmasının ardından Mart 1868'de Şûrâ-yı Devlet'in başkanlığına getirilmesiyle bürokratik kariyerinin üçüncü aşaması başladı. Mayıs 1876'ya kadar sürecek olan mâzûliyet döneminde mevcut rejimden hoşnut olmayan ve kurtuluşu ancak meşrutî rejimde gören ulemâ, sivil ve askerî bürokrasiye mensup çevrelerle temas içinde oldu, anayasa ve parlamento fikrini tartıştı. 1876 ilkbaharında İstanbul kamuoyunda hoşnutsuzluk tırmadıkça Midhat Paşa alternatif iktidar odağı haline geldi. Tertibinde kendisinin de parmağı olduğu söylenen 10-11 Mayıs medrese öğrencilerinin gösterileri sonucu Mahmud Nedim Paşa'nın azledilmesiyle kurulan Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa kabinesinde önce Mecâlis-i Âliye memuriyetine, ardından ikinci defa Şûrâ-yı Devlet reisliğine getirildi. Ancak devam etmekte olan sıkıntıların giderilmesi için sadâretteki değişikliklerin yeterli olmadığı ve devletin kurtarılması amacıyla yapılması gereken reformların önündeki en önemli engeli bizzat padişahın teşkil ettiği düşünölmeye başlandı. Kısa bir süre içerisinde veliaht Murad Efendi ile temas kurulduktan ve meşrutî bir idare teşkiline engel olmayacağına dair söz alındıktan sonra Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi ve Midhat Paşa'nın başını çektiği “erkân-ı hal” Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdi (30 Mayıs 1876). Ancak bu saray darbesi beklenilenin aksine karışık siyasal hayatı dindirmede. Balkanlarda devam eden iç huzursuzluğun yanı sıra Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi konusundaki tartışmaların üzerine devrik sultan Abdülaziz'in şüpheli ölümü tahttaki V. Murad'ı iyiden iyiye hasta etti. Psikolojik dengesi bozulan V. Murad'ın sağlığının düzelmeyeceği anlaşıncaya gayri resmî olarak Kânûn-ı Esâsî'yi ilân edeceğine söz veren veliaht Abdülhamid 31 Ağustos 1876'da tahta çıkarıldı. Kânûn-ı Esâsî metni Tersane Konferansı'nın yapıldığı gün olan 23 Aralık 1876'da ilân edildi. Midhat Paşa'nın beklentisi, etnik ve dinî ayırım gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasını aynı haklara sahip kılarak iç karışıklıkları sona erdirmek, böylece dış müdahalelere mazeret oluşturan sebepleri ortadan kaldırmaktı. Osmanlı seçkinlerinin geleneksel tarzına ters düşen bağımsız şahsî üslûbu, uzlaşmaz tavrı, özellikle “milis askeri” (asâkir-i mülkî = garde civique) adıyla gönüllü asker toplaması, saltanatı lağvedip cumhuriyeti ya da kendi diktatörlüğünü ilân edeceği şâyiası ve padişaha karşı sorumlu bir sadrazamdan çok millete karşı sorumlu bir başbakan gibi davranmasının yanı sıra kısa sürede sarayla siyasî ve idarî anlaşmazlıklara düşmesi durumun iyice gerginleşmesine yol açtı. 30 Ocak 1877 tarihinde, konumuna uygun olmayan tarzda sert ve ağır bir dille kaleme alınmış ve muhtevası basına sızdırılmış olan tezkiresini saraya sunduktan sonra konağına çekilen ve padişahın davetlerini cevapsız bırakan Midhat Paşa, sadâretinin kırk dokuzuncu günü olan 5 Şubat 1877'de azledilerek yurt dışına sürgüne gönderildi. Ağustos 1878'e kadar devam eden sürgün dönemini İtalya, İspanya, Fransa, Avusturya ve İngiltere'de geçirdi, Eylül 1878'den itibaren Girit'te oturmakta iken Kasım 1878'de Suriye valiliğine tayin edildi. Ağustos 1880'de Aydın Valisi Ahmed Hamdi Paşa ile yeri değiştirildi. Bu valilik görevi sırasında Abdülaziz'i hal edenler arasında ismi gösterilerek yargılanmasına karar verildi ve 1881'de tutuklanarak İstanbul'a getirildi. Yargılamalar sırasında hakkında idam kararı verilse de II. Abdülhamit idam kararını sürgün cezasına çevirdi ve diğer hükümlülerle beraber Taif'e sürgüne gönderildi. Taif'te sürgünü 3 yıl kadar devam etti. Midhat Paşa 7-8 Mayıs 1884 gecesi hücresinde boğularak öldürüldü. Resmî ölüm sebebi şirpençe diye açıklanan Midhat Paşa'nın cesedi bile şüphe konusu olmuş, gerçekte ölüp ölmediğinden emin olabilmek için Yıldız Sarayı tarafından defalarca soruşturma yapılmıştır. Gökhan Çetinkaya, Ş. Tufan Buzpınar, “Midhat Paşa” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2005, C. 30, ss. 7-11.

yazarlar bu grubu Genç Osmanlılar diye de anmaktadır⁵⁵. 1865'e doğru şekillenen Yeni Osmanlılar hareketi, esas itibariyle Tanzimat'ın Reşid Paşa'dan sonraki uygulayıcıları Ali ve Fuad Paşalara karşı bir başkaldırma olarak belirmiştir. Ali ve Fuad paşalara göre Teb'aya "aşırı" bir hürriyet vermek söz konusu olamazdı, zira ana hedef "devlet"i kurtarmaktı. Yeni Osmanlılar bu tutuma karşı koyarak "hürriyet" istiyor ve bunun anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağını düşünüyorlardı. Yeni Osmanlılar dönemi, Osmanlı İmparatorluğunda ilginç bir fikrî gelişme devri olmuştur. *Hürriyet*, *İbret* gibi gazeteler, okumuşlar için Batı'ya yeni bir pencere açmış, dünya politikasının izlenmesi bu tabakada yerleşmeye başlamıştır⁵⁶. Bu Genç Osmanlılar adı verilen oluşum ne yazık ki siyasal bir güç odağı oluşturamamışlar ve aralarında birlik sağlayamamışlardır. Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, İbrahim Şinasi gibi isimleri bu hareketin içerisinde sayabiliriz ancak bu isimlerden birçoğunun sürgün cezası yemesi ve yurt dışından istedikleri etkiyi gösterememeleri, söz konusu düşünsel hareketin kısıtlı kalmasına neden olmuştur⁵⁷. 1877'den sonra Abdülhamit'in Meşrutiyeti askıya alma kararı ve kendisine karşı düzenlenen komplolar, Abdülhamit'in kuruntulu tabiatıyla birleşince ortaya kopkoyu bir polis hükümeti çıktı. Başta basın, anlatım ve toplantı hakları olmak üzere, özgürlükler kaldırıldı ya da geniş ölçüde kısıtlandı. İktidarın dizginlerini kendi elinde toplayan Abdülhamit, bizzat kendisine bağlı olan ve jurnal vermeyi teşvik eden bir hafiye sistemi, özel mahkemeler, keyfi tutuklama ve sürgünlerle herkesi sindirdi, ülke çapında bir tedhiş havası estirdi. Mithat Paşaya yapılan muameleler (54. Numaralı dipnotta belirtildiği gibi) bunun bir simgesi oldu. Bu da Yeni Osmanlıların başlatmış oldukları hürriyetçi mücadelenin yeniden canlandırılmasına zemin hazırladı. Böylelikle Yeni Osmanlıların muhalefeti yeniden canlanmış oluyordu. Gerçi bu kez muhalefet büyük ölçüde daha genç ve farklı bir kadroya dayanıyordu ama Yeni Osmanlıların ve özellikle Namık Kemal'in muhalefet edebiyatı bunların fikri gıdalarını oluşturacaktı. Sonradan İttihat ve Terakki (İT), adını alacak olan örgütün kuruluşu 1889 yılına rastlar⁵⁸.

1890'lardan itibaren şekillenmeye başlayan Osmanlı edebi hayatının Jön Türk hareketiyle ilişkili olduğu şüphe götürmez. Abdülhamid'in "istibdatı", bu konuda bizde

⁵⁵ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980, s. 15.

⁵⁶ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi – Makaleler 4*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, ss. 87-91.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz, Eric Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987, ss. 12-25.

⁵⁸ Akşin, a.g.e., ss. 11.

gösterilmek istendiği kadar etkin olmamıştır. Gençler, şu veya bu yoldan ecnebi basında gözükkenleri okuyor, Türk gazeteleri her zamanki gibi fikirlerini Avrupa basınının paralelinde yürütüyor ve geniş bir ecnebi kolonisi Beyoğlu'nu Frenk diyarının küçük bir numunesi haline getiriyordu. Bu şartlar altında Batı'da olup bitenleri anlamak ve bilmek doğaldı⁵⁹.

Abdülhamit döneminde, çok katı bir sansür uygulamasına rağmen, kitapların, dergilerin ve gazetelerin tirajı çok büyük ölçüde artmıştır. Bu yayınlar, içeriklerinin tamamen siyaset-dışı olmasına karşılık, modern bilim ve teknoloji ve genellikle imparatorluk dışındaki dünya hakkında halkın aydınlanmasını sağlamıştır⁶⁰. Yurtdışında bulunan Osmanlı aydınlarının ve Meşrutiyet taraftarı gazetecilerinin çıkarttığı yayınlar da bir şekilde ülkeye giriyor ve gençler tarafından okunabiliyordu. İstibdat yönetimi boyunca Batı tarzı eğitim veren kurumlarda yine Batı dünyasının düşünsel fikirlerini benimsemiş, Genç Osmanlılar taraftarı öğretmenler de ders vermekteydi. İşte bu okullarda şekillenen Jön Türk düşüncesi 1890'lı yıllarda siyasi bir cemiyet haline gelecektir⁶¹. Tüm bunlara ek olarak Osmanlı Devleti'nin bürokrasi ağı 19. Yüzyıldaki gelişmelere ayak uydurma çabası gösterse de hantal kalmaktadır. Sivil ve asker bürokrat yapı içerisinde, doğal olarak geniş bir siyasal yelpazede yer alanlar bir arada sıkça değişen sadrazamlarla kâh uyum kâh gizlice çatışma durumlarında bulunuyorlardı. Şunu diyebiliriz ki Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısını korumak isteyenlerle Avrupai tarzı geliştirmek isteyenler aynı yelpazede yer alırken birbirleriyle çelişmektedirler. İşte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ortaya çıktığı durum, böylesine çelişkilerle dolu, siyasal otoritenin varlığını devam ettirme endişesi taşıdığı bir hal almıştı⁶². Cemiyet ilk olarak 1889'da "İttihad-ı Osmani" adıyla İstanbul, Demirkapı yani bugünkü Sirkeci'de bulunan Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıbbiye) kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları hakkında Jürcher kesin bilgisi olmadığını söylese de Tarık Zafer Tunaya'nın eserindeki Hüseyinzade Ali ismi dışında aynı isimleri verir ki söz konusu isimler şunlardır; Ohrili İbrahim Temo, Arapkirli Abdullah Cevdet, Diyarbakirli İshak Sukuti, Kafkasyalı

⁵⁹ Mardin, a.g.e., s. 98.

⁶⁰ Jürcher, a.g.e., s. 31.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz, Jürcher, a.g.e., ss. 32-34.

⁶² Sabri Sürgevil, "İttihat ve Terakkiden Milli Mücadeleye", *İzmir, DEÜ, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2. (1992), s. 330.

Mehmet Reşit, Bakülü Hüseyinzade Ali⁶³. Şerif Mardin bu cemiyetin 1894'te İttihat ve Terakki adını aldığını söyler⁶⁴ ayrıca söz konusu cemiyet ülke içinde ve dışında az çok tanınmaya başlamış, gizli örgütler kurarak yer altı faaliyetlerine başlamışlardır⁶⁵ ki Abdülhamit düzeninde böyle bir muhalefet örgütü ancak gizli olabilirdi. Nitekim dernek, İtalyan ihtilâlcı Carbonari örgütünden esinlenerek, hücreler halinde örgütleniyordu. Buna rağmen, örgütün uzun süre iç eğitim sayılabilecek toplantılar yapmakla yetindiği, eyleme hatta propagandaya geçmek konusunda acele etmediği göze çarpıyor⁶⁶. 1894'te cemiyet üyelerinin bir kısmı Avrupa'ya geçmeyi hızlandırmışlardır. Cemiyet, 1908 devriminden bir süre sonra siyasî parti olarak hayatını sürdürmüştür. İttihat ve Terakki zaman zaman değişik ideolojilerle ve personelle karşımıza çıkmaktadır, fakat bütün bu ideolojilerin arkasında Osmanlı Devleti'ni kurtarma fikri yatmaktadır. 1905'e kadar cemiyet, kendini Namık Kemal'in "hürriyet" fikirlerinin vârisi olarak gösterirken oldukça düzensiz bir çalışma yapmış, Avrupa'ya kaçan idarecilerinin bir kısmının 1897 yılında padişahla iş birliğini kabul etmesi örgütü çok zayıflatmıştır⁶⁷. Dernek kurucularından İbrahim Temo'nun anılarından öğrenildiğine göre 1895'e kadar derneğin, yeni üye kazanmak, gizli toplantılar yapmak, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Yeni Osmanlıların yapıtlarını, bir de Londra'dan gelen İran özgürlük severlerinin ve Ali Şefkati'nin yayınlarını okumakla vakit geçirdiğini, bunun dışında bir eylemi olmadığını görüyoruz⁶⁸. Jön Türkler, II. Abdülhamid aleyhindeki çalışmalarına "hürriyet"i kurtarmakta olduklarını söyleyerek başlamışlardı. Oysa İttihat ve Terakki'nin 1876 Anayasasını yeniden yürürlüğe koymanın ötesinde bir "hürriyet" kuramı yoktu. II. Abdülhamid aleyhindeki girişimlerde bir "hürriyet" teorisine sahip olan, bir dereceye kadar Prens Sabahaddin'dir⁶⁹. Prens Sabahaddin, İttihat ve Terakki'nin kurucuları gibi, Osmanlı İmparatorluğunu kurtarma noktasından hareket ediyordu⁷⁰. Ancak cemiyetin eylemlerinin daha ilk aşamasında İstanbul'daki kol ile

⁶³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I – Meşrutiyet Dönemi*, İkinci Basım, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1998, s. 19., Jürcher, a.g.e., ss. 33-34.

⁶⁴ Mardin, a.g.e., s. 99.

⁶⁵ Tunaya, a.g.e., s. 20

⁶⁶ Akşin, a.g.e., s. 12.

⁶⁷ Mardin, s.g.e., s. 99.

⁶⁸ Akşin, a.g.e., s. 12.

⁶⁹ Prens Sabahattin {1877-1948). İstanbul'da doğdu. Hanedan ailesine mensuptur. Jön Türk hareketindeki rolü Jürcher'in kitabında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. 1908'de İstanbul'a döndü. Ama İTC'ye muhalefeti yüzünden yurdu terketmek zorunda kaldı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Osmanlı hanedanına mensup olduğu için yurda girmesi yasaklandı. Jürcher, a.g.e., s. 40.

⁷⁰ Mardin, a.g.e., s. 101.

Paris şubesi anlaşılamamışlardır bunun en önemli nedeni ise İstanbul'daki grup Abdülhamit'i tahttan indirmek isterken Paris şubesinin buna yanaşmamasıdır. Böylelikle iki grubun arası açılmıştır⁷¹. Ancak cemiyet mensuplarının birleştiği ortak nokta, Meclis-i Mebusan'ı kapatan, Kanun-i Esasi'yi rafa kaldıran padişah II. Abdülhamid'in izlediği politikaya muhalif oluşlarıdır⁷². Örgüt; Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya'nın içinde bulunduğu bölgelerde kurulu III. Ordu'nun genç aydın subayları tarafından kurulmuş ve bölgede güçlü bir yapı oluşturmuştu⁷³. II. Abdülhamid'e karşı muhalefetin Rumeli'ye kayması bir rastlantı değildir çünkü Abdülhamid okullu subayları İstanbul'dan uzaklaştırmak için alaylılara güvenerek yetenekli subayları Makedonya'ya göndermiştir⁷⁴. Özellikle Rumeli bölgesindeki askeri okullarda hürriyetçi düşünceler yayılmış, Avrupa'da bulunan Jön Türklerin etkisi bu bölgeyi sarmıştır.

1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konmasına, 1908 devrimine yol açan olaylar; 1905'ten beri Almanya tehlikesi dolayısıyla siyasal olarak daha yakınlaşmakta olan Büyük Britanya kralı ile Çar'ın Reval'deki görüşmelerinde (8 -10 Haziran 1908) Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda bir anlaşmaya vardıkları söylentisinin Selanik'e ulaşmasıyla başladı⁷⁵. Söz konusu paylaşım görüşmelerinden sonra Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu anayasanın ilan edilmesine bağlayan İttihatçılar harekete geçmişlerdir. İttihat ve Terakki ilk ayaklanmayı Manastır'da örgütleyerek III. Ordu aracılığı ile hükümete baskı yapmaya başladı. II. Abdülhamit bu faaliyetleri izlemesi için bölgeye hafiyeler gönderse de gönderdiği hafiyeler tek tek bulunup öldürüldü. Bu olayları silahlı direniş hareketleri takip etti, Kolağası Resneli Niyazi 400-500 kişilik grubu ile Resne dağlarına çıkar ayrıca Niyazi'nin gerilla hareketini Enver Bey'in ki izler⁷⁶. Silahlı direnişe katılanlar hakkında Eric Jan Zürcher bu isimlerin dışında 20 Temmuz'da Ohri'de ayaklanan Ohri'de Eyüp Sabri (Akgöl)'ü de ekler⁷⁷. Böylelikle hem saray hem de padişah bu hürriyet ihtilalinin karşısında çaresiz kalmış ve baskılara daha fazla dayanamayan II. Abdülhamid 24 Temmuz 1908 tarihinde anayasayı

⁷¹ Tunaya, a.g.e., s. 20

⁷² Sürgevil, a.g.m., s. 330.

⁷³ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 11.

⁷⁴ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I. Cilt Tanzimat Dönemi 1867-1878 – İstibdat Dönemi 1878-1908*, s. 270.

⁷⁵ Zürcher, a.g.e., s. 86.

⁷⁶ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 11, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I. Cilt Tanzimat Dönemi 1867-1878 – İstibdat Dönemi 1878-1908*, s. 270.

⁷⁷ Zürcher, a.g.e., s. 87.

tekrar yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Özgürleşme adına atılan ilk adımlar 25 Temmuz'da basına uygulanan sansürün kaldırılmasıyla oldu daha sonra Sultan Hamid'in varlığını sürdürmede büyük ve etkin bir rol oynayan hafiyelik kurumu dağıtıldı (31 Temmuz)⁷⁸. Abdülhamid iktidarının muhalif sesleri böylelikle bekledikleri hürriyete kavuşmanın yollarını teker teker adımlamışlar, iktidarın baskı unsurlarını ortadan kaldırarak anayasayı geri getirmiş ve kendilerine iktidarın yolunu açmışlardır diyebiliriz.

1.3.1. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mizah Gazeteleri ve Dergileri

Türkiye için 20. yüzyıl, 23 Temmuz 1908'de, Sultan Abdülhamid'in otuz yıl önce rafa kaldırdığı 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesi ile başlamıştır. Dönemin çağdaşları bu olayın kendi hayatlarını tahmin ettiklerinin dışında etkileyeceklerini anlamış bulunuyorlardı. Dışa kapalı bir toplum olan Osmanlı Devleti'nin kentleri ve kasabaları aniden gelen hürriyet ile dışa açılmaya başlamış, sansür kaldırılarak imparatorluğun tüm fikirlerini yansıtabilen gazete ve dergiler piyasaya akıvermiştir⁷⁹. II. Meşrutiyet devri birçok tarihçi ve aydın açısından kısa bir dönem olarak adlandırılrsa da süreç boyunca yaşanan olaylar birkaç devletin tarihini dolduracak niteliktedir. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması, Avusturya'nın Bosna - Hersek topraklarını işgali, Trablusgarp ve Balkan savaşları ile en sonunda bir gayya kuyusu olan 1914-1918 Birinci Cihan Harbi ile imparatorluğun parçalanması ve Cumhuriyete geçiş... Siyasi olayların kalabalıklığı kadar mizah yayınlarında da aşırı bir canlanma görülür. Yukarıda da belirttiğimiz üzere 25 Temmuz'dan itibaren basın üzerinde uygulanmakta olan sansür kaldırılmış, yasakların kalkmasıyla birlikte basın hayatında aşırı bir serbestlik ortaya çıkmıştır ki bu tarih daha sonraları basın bayramı olarak da ilan edilmiştir. Esasen II. Meşrutiyet'in ilanından sonra türü ne olursa olsun gazete çıkarmak adeta moda oldu. Bu işten anlayan veya anlamayan insanlar gazete ruhsatı almanın peşine düştüler ve bir buçuk ay içerisinde gazete imtiyazı alanların sayısı iki yüzü aştı. 1908 yılı başlarında Osmanlı Devleti'nde 120 gazete yayımlanırken, bu sayı II. Meşrutiyet'in ilk yedi ayında 730'a vardı. Yayınların 308'i yalnızca Türkçe, 41'i Türkçe-Arapça, 20'si Türkçe-Fransızca, 16'sı Türkçe-Rumcaydı. Rumcayı şu diller

⁷⁸ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 11

⁷⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Altıncı Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007, s. 44.

takip etmekteydi, Arapça 67, Fransızca 36, Ermenice 34, Yahudice 19, Bulgarca 11, Arnavutça 5, Sırpça 4⁸⁰. Bunlara ek olarak mizah basınında da bir çılgınlık meydana geldi özellikle gayrimüslim vatandaşlar hem kendi dillerinde hem de Türkçe olmak üzere iki dilde yayın yapmak üzere gazete ruhsatı almak için başvuruyordu. Ancak ruhsat alabilen ve yayımlanan çoğu mizah gazetesi ve dergisi varlıklarını uzun süre devam ettiremediler. Bu özgürlük havası içerisinde çıkartılan mizah yayınları için Turgut Çeviker inanılmaz güzel bir benzetme yaparak şu cümleleri söylüyor: *“Sanıyorum Avrupa’da böylesi bir olay gösterilemez. Bunca mizah dergisi sürekli bir yayın gösterememiş olup, daha çok özgürlüğün ilanıyla sevinçten havaya fırlatılmış Osmanlı feslerine benzetilebilirler.”*⁸¹

1908 yılı mizah tarihimiz için bir dönüm noktası oluşturabilir ki bu dönemde yayımlanmış olan mizah dergilerini ve gazetelerini incelerken, İttihat ve Terakki Cemiyetini de yakından tanıma gereği hâsıl olmuştur. Cemiyet hem Abdülhamid’i tahttan indirmiş hem de imparatorluğun bir felaketler silsilesine yuvarlanmasına neden olan Birinci Dünya Savaşına girilmesine neden olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ileri gelenleri olan Jön Türkler yukarıda da bahsedildiği üzere yurtdışında bulundukları dönemde Abdülhamid aleyhine bir kamuoyu diğer bir deyişle Efkâr-ı Umumiye oluşturmuşlardır. Mizaha çok önem veren cemiyet ileri gelenleri bunun meyvesini toplamayı da başaramışlar, yurtdışından yaptıkları mizahi yayınların ülke içerisine girmesi ile Osmanlı İmparatorluğu topraklarında muhalif bir çizgi oluşturabilmişlerdir diyebiliriz.

II. Meşrutiyet’in ilk günlerinde çıkan gazetelerin ortak özellikleri, anayasa, özgürlük, eşitlik ve meşrutiyet gibi kavramları öven ateşli yazılar yayımlamak olmuştur. Meşrutiyet’in tekrar ilanı basına büyük serbestlik getirmesine karşılık, bu süreç gazetecilikle ilgisi olmayan kişilerin de gazete çıkarmalarına zemin hazırlamıştır. Büyük bir çoğunluğunun gazetecilik üzerine deneyim sahibi olmadığı bu kişilerin sadece kişisel düşüncelerini ifade etmek için gelişigüzel yayın yapmaya kalkmaları, basın alanında tam bir kargaşaya yol açmıştır. Bu durumun etkisiyle basın hayatına tam bir anarşi hâkim olmuştur⁸². Yayılan özgürlük sevinci ile beraber edebiyatta kıpırdanmalar,

⁸⁰ Altın, a.g.e., s. 61.

⁸¹ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 17

⁸² Demirkol, a.g.m., s. 496.

dilde sadeleşme; idealizmden materyalizme uzanan felsefî çabalar ve daha birçok kültür sanat oluşumu açığa çıkmaktadır. Ülke istibdat döneminin baskının acısını çıkarıyor gibidir hatta II. Abdülhamid bile bu sırada yakasında “Hürriyet rozeti” taşımaktadır⁸³. Meşrutiyet’in ilk günlerinde İstanbul basınını temsil eden ve halk tarafından tutulan belli başlı gazeteler *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet* olmuş ve bu özgürlük havası içinde yıllardır mizah gazetesi çıkmamasına rağmen mizah basınında büyük bir patlama olmuştur. *Boşboğaz*, *Elüfürük*, *Karagöz*, *Kalem*, *Davul*, *Şaka*, *Yuha*, *Eşek*, *Laklak*, *Hacivat*, *Cingöz*, *Zevzek*, *Curcuna*, *El Malum* gibi mizah gazeteleri ardı ardına çıkmaya başlamıştır⁸⁴.

Gökhan Demirkol’un, Ahmet Gazel ve Ali Ortak’tan aktardığına göre ise bu dönemde çıkan mizah gazetelerinin içinde; *Cadaloz*, *Gıdık*, *Guguk*, *Kahkaha*, *Karikatür*, *Şair Nedim*, *Püsküllü Bela*, *Coşkun Kalender*, *Kel Hasan*, *Hokkabaz*, *Geveze*, *Dalkavuk*, *Koca Nasreddin*, *Falaka* isimli yayınlar da yer almaktaydı⁸⁵. Ancak bu isimler içerisinde hem Avrupa’da Abdülhamid aleyhine çalışmış olan hem de ilk Türk karikatürcüsü sayılan Cem’in özel bir yeri olduğu anlaşıyor. 24 Temmuz 1908’de Meşrutiyetin yeniden ilanı ile İstanbul’a gelen Cem bu dönemin en güzel örneklerinden olan *Kalem* dergisini yayınlamaya başlamıştır. Münir Süleyman Çapanoğlu’nun “Basın Tarihimizde Mizah Dergileri” isimli çalışmasında Kadircan Kafılı isimli bir muhabirin Cem hakkında yıllardan sonra yazdığı şu cümleyi vermek Cem’in önemini daha çok gösterir: “*Tarihimizde iki meşhur Cem var, birincisi Fatih Sultan Mehmed’in küçük oğlu şair ve silahşor Cem, ikincisi de 1908’den sonra karikatür sanatında parlayan Cem*”⁸⁶

Kalemden sonra uzun soluklu diyebileceğimiz dergiler *Boşboğaz ile Güllabi* ile yarım asra yakın yayın hayatına devam eden *Karagöz* olmuştur. Batılı anlamda önemli mizah dergilerinden biri olan “*Cem*”, yine Üstat Cem olarak bildiğimiz *Kalem* dergisinde de kendisini gördüğümüz Cemil Cem’e aittir. Yine Cem ve *Kalem* dergilerinin yazı kadrosunda bulunan Refik Halit Karay; *Kirpi*, *Nakş-ı Berâb* ve *Aydede* gibi takma isimler kullanmış ama özellikle *Kirpi* adı kendisine ün kazandırmıştır ki yine

⁸³ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 12

⁸⁴ İnuğur, a.g.e., s. 307.

⁸⁵ Demirkol, a.g.m., 499.

⁸⁶ Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul: Garanti Matbaası, 1970, s. 32.

çalışmamızın asli unsurlarından olan Aydede dergisinin de sahibi olarak ilerleyen sayfalarda karşımıza çıkacaktır.

II. Meşrutiyet devri mizah basınının en önemli yayınlarından biri olan Kalem ve birçok Batı tarzı mizah yayını II. Abdülhamid'i suçlamaya ve eleştirmeye devam etmişlerdir. Yurtdışında yayın yapan Jön Türk aydınlarının yayınlarındaki ana unsur II. Abdülhamid'i hiciv etme üzerine kuruluydu ki tahttan inişinden sonra hatta Meşrutiyetin yeniden ilan edildiği günlerde bile meydana gelen olaylardaki baş sorumlu yine Abdülhamid olarak görülmekteydi. Özellikle 'Kalem' adlı mizah yayını hem Abdülhamit eksenli hiciv yazılarına ve karikatürlerine devam ederken bir yandan da devletin nasıl kurtulacağı, eğitim ve sosyal alanlardaki sorunlar dışında İstanbul'un kirliliği, ulaşım araçlarının sorunları, tren ve tramvayların kalabalıklığı ile Şirket-i Hayriye'nin kötü durumu da sıkça eleştirilmekteydi. Çalışmamızın yine ana unsurlarından biri olan Karagöz dergisinde de Milli Mücadele yılları boyunca bu sorunlara değinilmeye devam edilmiştir. II. Meşrutiyet'in tabiri caizse çılgın mizah yayını dönemini Turgut Çeviker bir sınıflandırmaya tabii tutmuştur.

Çeviker II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan mizah dergilerini üç başlık altında incelemiştir. Bu dönemler Çeviker'in ifadeleri ile şunlardır:

- a. Geleneksel mizah dergileri ve gazeteleri: *Karagöz (1908), Nekregu (1908), Zuhuri (1908), Tasvir-i Hayal (1908), Hacıvat (1908), Geveze (1908), İbiş (1909), Nekregu ile Pişekar (1909), Eşref (1909), Hayal-i Cedit (1910), Cadalo (1911), Baba Himmet (1911), Köylü (1913), Feylesof (1914), Nasreddin Hoca (Tarihsiz) vb.*
- b. Batılı tarzda modern mizah dergi ve gazeteleri: *Kalem (1908), Boşboğaz ile Güllabi (1908), Dalkavuk (1908), Davul (1908), Laklak (1909), Cem (1910), Kara Sinan (1911), Karikatür (1914), Hande (1916), Diken (1918), Kartal (1909) vb.*
- c. Eşek tipi mizah dergi ve gazeteleri: *Eşek (1910), Kibar (1910), Alafranga (1910), El Malum (1910), Eşek/2 (1912), Yuha, vs.*
- d. Tek sayılık risaleler: *El Üfürük (1908), Resimli Tonton Risalesi (1908), Mahkûm (1908), El Üfürük'e Zeylen Körük (Tarihsiz), Çıngırak (Tarihsiz).*⁸⁷

⁸⁷Ayrıntılı bilgi için bkz, Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, ss. 17-40., Seyhan, a.g.m., ss. 499-500.

II. Meşrutiyet; getirdiği özgürlük havasıyla beraber en fazla kısıtlamaya maruz kalmış olan mizah basınına da başlarda serbestlik tanınmasına rağmen, tek parti yönetimlerinin tipik özelliği olan sansür girişimlerini adeta bir kırbaç gibi kullanmış ve ortaya yine bir basın terörü çıkmıştır. Bu uygulamalara neden olan siyasal olaylara bakmamız gerekmektedir. Cemiyet bir süredir beklediği iktidarda olma ve devleti yönetme fırsatını eline geçirmiş olsa da var olan geleneksel yönetim yani siyasete mensup eski sınıf, İttihatçıları yönetimde kabul etmeye yanaşmamıştır. Bu durumun farkında olan cemiyet ise sahnenin gerisinde kalmaya karar vermiştir⁸⁸.

Meşrutiyetin ilanı sonrasında yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki siyasal bir fırka şeklinde yer alarak seçimler sonucunda meclis çoğunluğunu kazandı. Cemiyet komitacılık düzeninden kurtulamayıp bir fırka olarak kendini revize edemeyince yönetimin Talât, Enver ve Cemal gibi birkaç kişinin elinde kalması hem meclis içerisinde hem de dışarısında bölünmelere ve eleştirilere yol açtı⁸⁹. İttihat ve Terakki'ye yönelik yapılan ilk eleştirilerden biri bu olmuş bunun yanı sıra Balkanlarda meydana gelen Bosna-Hersek bunalımı, Girit ve Bulgaristan olayları devletin iç siyasetine olumsuz yansımıştır⁹⁰. Bu gibi olumsuz gelişmelerle beraber bazı tutucu çevreler söz konusu yukarıdaki eleştirilerin yanında dine de artık eskisi gibi önem verilmediğinden yakınıyordu ki Bosna-Hersek ile Bulgaristan'ın elden çıkmasından sonra harekete geçmeye karar verdiler. Muhalif tutum usul usul açığa çıkmaya başlar, 1908 yılının sonuna doğru İstanbul'da "İttihad-ı Muhammedi" ismini taşıyan ihtilalci ve İslamcı bir fırka kurulur. Bu oluşumun başında bulunan Derviş Vahdeti isimli genç 13 Nisan 1909'da (Rumi takvim ile 31 Mart 1909) ayaklanma başlatır. Muhalif Derviş Vahdeti ve *Volkan* isimli gazetesi bu isyan ortamının doğuşunda büyük rol oynar. *Serbesti* gazetesinin başyazarı olan Hasan Fehmi'nin bir suikast sonucu öldürülmesi kargaşayı tırmandırır. İşte söz konusu suikasttan yaklaşık 1 hafta sonra 31 Mart hareketi patlak verir⁹¹. Gericiler önce Karagöz oynatan bir kahvehaneyi basarlar sonra da Kör Ali adlı bir cami imamının öncülüğünde "*Şeriat isterük*" nidaları ile başkaldırırlar. Ayaklanmaya softalar olarak bilinen, garnizon saflarına sızmış az sayıda dini gerici önderlik ediyor, bu kişiler şeriat kuralları yani din kuralları yerine anayasanın konulduğunu

⁸⁸ Ahmad, a.g.e., s. 48.

⁸⁹ A. Halûk Ülman, I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, Üçüncü Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 272.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz, Ülman, a.g.e., ss. 262-272, Akşin, a.g.e., ss. 85-91.

⁹¹ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 12.

iddia ederek şeriatı geri istiyorlardı. Dini yetkilerin tekrar Sultan’a devredilmesi ve allahsız ateist İttihatçılarca saldırarak bu cemiyetin önde gelen liderleri öldürülmek istendi. Rumeli bölgesinde duyulan bu isyan hareketi, içerisinde Mustafa Kemal’in de bulunduğu Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu tarafından bastırıldı. Padişah II. Abdülhamid ise isyanda rol oynadığı gerekçesi ile tahttan indirilerek yerine V. Mehmed Reşat getirildi⁹². İttihat ve Terakki bu dönemde devletçi denebilecek bir eylem programı ile ortaya atılır. Yıllar boyu didinerek elde ettiği şeyleri, ayaklarıyla çiğnemeye başlar: Komitacılık gündeme gelir, darbe ve terör yöntemleriyle siyasi özgürlükleri yok etmeye çalışır. Basına da gizli kollarını uzatarak, gazetecileri öldürür, düşünceye kurşun sıkarak⁹³.

Hürriyetin ilanı olan 24 Temmuz 1908’den 31 Mart 1909 tarihindeki isyana kadar basın özgürleşmiş ve sansür kaldırılmıştı ancak 31 Mart Olayı iktidarda bulunan yönetim erkini telaşa düşürmüştü olacak ki İttihat ve Terakki eliyle tahta geçirilen V. Mehmed Reşat Kanun-i Esasi’nin 113. Maddesinde geçen “Hükümetin emniyetini ihlal edecek idare memurları hakkındaki tahkikat sonrasında eylemlerinin doğruluğu sabit bulunursa memleket-i mahruse-i şahaneden ihraç etme yetkisi padişahın iktidarındadır”⁹⁴ cümlesine dayanarak aldığı yetki ile tekrar sıkı yönetim uygulamış ve askeri yönetimi geri getirmiştir. 31 Mart Olayı’ndan çok kısa bir süre sonra 28 Nisan 1909’da Mebusan Meclisi’ne bir basın kanunu tasarısı getirildi. Basın özgürlüğünün yeni bir kanunla kısıtlanmaya çalışılması gazeteciler arasında çok geniş tepkiler ortaya çıkarmakla beraber kanun tasarısı her yandan saldırıya uğramıştır. Uzun tartışmalar sonucunda 14 Temmuz 1909’da Meclis tasarısını kabul etti, 18 Temmuz 1909’da da kesinleşti. Böylece 45 yıl yürürlükte kalan 1864 Matbuat Nizamnâmesi’nin yerini alan ve 32 yıl sonra 1931 Matbuat Kanunu’yla yürürlükten kaldırılacak olan 1909 Matbuat Kanunu yayınlanmıştır. 1909 yasasının yürürlüğe girmesinden sonra yaklaşık sekiz ay süren basın özgürlüğü, tekrar ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki, 1909’da 353 olan gazete sayısı 1912’de 45’e düşmüştür⁹⁵. Turgut Çeviker’in verdiği bilgiye göre Fransız basın kanunundan alınan bu yasa tasarısı liberal gibi gözükse de uygulamada basın sansürünü getirerek özgürlüğü kısıtlamıştır.

⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz, Ülman, a.g.e., ss. 272-273, Akşin, a.g.e., ss. 91-93, Ahmad, a.g.e., s. 49.

⁹³ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 13.

⁹⁴ Düstur, 1. Tertib, C. 4, s. 19.

⁹⁵ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, s. 61, Nurşen Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, *Ankara, A.Ü.T.İ.T.E, Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, S. 18 (1996), s. 137.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidara gelmesinde hayati önem taşıyan olgular; mizah ve basındır. Ancak söz konusu cemiyet, iktidara geldiğinde kendinden öncekiler gibi sansür terörüne başvurmuş hatta yukarıda da bahsettiğimiz üzere ilk gazeteci ölümleri bile yine bu dönemde meydana gelmiştir. Bu süreç Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzaladığı döneme kadar sürecek olup bundan sonrası aslen Mütareke ve Milli Mücadele basını olarak ayrılır. Bu çalışmanın asıl tarih aralığı ise Milli Mücadele'nin hız kazandığı 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ve sonrasını oluşturur.

İKİNCİ BÖLÜM

MONDROS MÜTAREKESİNİN İMZALANMASI VE MİLLİ MÜCADELENİN BAŞLANGICI İLE BASIN YAYIN HAYATININ DEĞİŞİMİ

2. 20. YÜZYIL BAŞINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MEYDANA GELEN SİYASİ OLAYLAR

2.1. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişi ve yenik çıkmasının ardından yok olarak imparatorluk kalıntıları üzerinde yeni bir devletin kurulma süreci 20. Yüzyılda hem dünya hem de Türk tarihi açısından büyük önem taşır. İmparatorluğun çöküşüne yol açan bu savaşı değerlendirmek için mutlaka 19. Yüzyılın olaylar zincirine bakılmalıdır. Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile başlayan bu olaylar zincirinin etkileri sonuç olarak dünyayı böylesine büyük bir harbe sürüklemiştir⁹⁶.

1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği etkilerle kurulan ulus devletlerle beraber dünyadaki egemenlik anlayışı değişmeye başlamıştır. Özellikle çok uluslu ülkeleri yani imparatorluk yapılarını etkileyen bu süreçte milliyetçilik akımı yayılma alanı buldu. Siyasi bütünlüğünü kurmaya çalışan Almanya ve İtalya gibi ülkelerin dışında milliyetçilik akımı Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkilerini gösterdi özellikle de Osmanlı'nın Balkan toprakları bu etkiye daha fazla açıldı⁹⁷. Coğrafi Keşifleri gerçekleştiren İspanyol ve Portekizliler sömürge anlayışı Endüstri Devrimi ile ivme kazandı diyebiliriz. İngiltere, Endüstri Devrimi'nin ardından büyüyen üretim gücüne hammadde bulmak ve üretilen malları daha geniş bir pazar ağında satmak amacı ile sömürgecilikte ön plana geçti. İngiltere'yi Fransa ve Rusya takip etti böylelikle 19. Yüzyılın büyük sömürgeci devletleri dünya ekonomisinde kendi yerlerini belirlediler⁹⁸. Ulusalılık hareketinin daha büyük güç kazandığı ulusal devletlerin ham madde kaynakları ve üretim mallarına pazar bulmak için yaptıkları mücadele, sömürgecilik ve emperyalizm adı altında 19. Ve 20. Yüzyıllara bırakılan bir mirastır.

⁹⁶ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I*, Yedinci Basım, İzmir: Ercan Kitabevi, 2000, s. 44

⁹⁷ Ülman, a.g.e., ss. 35-47.

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz, Ülman, a.g.e., ss. 55-82. Mustafa Turan, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletlerinin Siyaset Stratejileri ve Osmanlı Devleti", *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu 03-05 Kasım Budapeşte*, Yay.Haz., Aynur Yavuz Akengin, Selcan Koçaslan, Ankara: ATAM Yayınları, 2015, ss. 59-64.

19. Yüzyılda Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini tamamlaması Avrupa'nın siyasi ve ekonomik dengesini sarsmakla bırakmadı özellikle Balkan uluslarındaki bağımsızlık düşüncesini körükledi. Avrupa'daki ekonomik-politik-askeri gelişmeler Alman-Avusturya-İtalya yakınlaşmasına zemin hazırlayarak Üçlü İttifak'ı oluştururken bu ittifakın karşısına kendi statülerini ve sömürge etki alanlarını kaybetmek istemeyen İngiltere-Fransa-Rusya yakınlaşmasını ortaya çıkardı⁹⁹. Böylelikle daha savaş başlamadan savaş bloklarının oluştuğunu görmekteyiz ki Birinci Dünya Savaşı'nın genel sebepleri içerisinde devletlerarası bloklaşma ve bu blokların birbirlerine üstünlük kurma amacı ile silahlanmaları en başta gelmektedir. Burada üzerinde durulması gereken konu ise Osmanlı Devleti tüm bu olayların neresinde idi?

Osmanlı Devleti, yakınçağın başlarında üstünlüğünü Batılı devletlere kaptırması, politik güç unsurlarını büyük oranda kaybetmiş ve hükümlan olduğu hemen her alanda çepeçevre kuşatılmış bir durumdaydı. Mütemediyen toprak kaybına uğrayan ve dünya siyasetindeki etkisini de kaybeden Osmanlı Devleti, artık dengi bulunmayan süper bir güç olmadığı gibi hâkimiyet sahasını ve varlığını kendi gücü ile koruyabilen bir devlet de sayılmazdı. 19. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti günden güne gerilerken Avrupa devletleri göz kamaştırıcı bir şekilde güçlenmişlerdi. Avrupa'da yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeler Batılı devletlerin takip edecekleri siyaseti de tabii olarak şekillendirmiştir. Osmanlı Devleti, sanayileşmelerini tamamlayan büyük devletlerin hedefi haline gelmiştir. Herhangi bir Avrupalı devletin, Osmanlı coğrafyasındaki bir mevkii işgal etmesi Osmanlı Devleti'nin çökmesini hızlandırabilirdi. Ancak bu durum Avrupa'daki güçler dengesini de değiştirebilirdi. Dünya statükosunun değişmesini arzu etmeyen Avrupalı devletler, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması yönünde politikalar geliştirdiler. Bu politikalar bir süre de olsa uygulanabilmiştir. Ancak çıkarları çatışan Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması yönünde ittifaklar kurmaya yöneldiler¹⁰⁰. Avrupa'nın batısı topraklarını genişletirken doğusunda bulunan Osmanlı günden güne sömürgeleşiyor ve topraklarını kaybediyordu ki Endüstri Devrimi'ni getirecek bir burjuvazi sınıfının yokluğu Osmanlı'yı sanayileşmenin gerisinde bırakarak liberal ekonomiyi yakalamasına engel olmuştur diyebiliriz. Zamanla genişleyen toprak kayıpları ve ekonomik bunalımlarla beraber gittikçe genişleyen kapitülasyonlar ülkenin

⁹⁹ Aybars, a.g.e., ss. 44-45.

¹⁰⁰ Turan, a.g.m., ss. 57-59.

açık bir pazar haline gelmesine neden olmuştur. Avrupalı devletler en başta özellikle de İngiltere Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumasından yana tavır takınmıştı. Bu tavırdaki en önemli düşünce yıkılmayan ama bağımlı bir Osmanlı Devleti hem İngilizlerin kendi sömürgelerine giden yolu güvence altında tutacak hem de sömürülecek açık bir pazar alanı olmaya devam edecekti. Ancak 'Hasta Adam' olarak kabul edilen Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunma politikası 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile terkedildi. Akdeniz'e inmek isteyen Rusya'nın boğazlara hâkim olma çabası, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlarda etkin olmaya çalışması, yeni bir güç olarak kendisini gösteren Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki nüfuzunun artması ve özellikle Berlin-Bağdat demiryolları projesi ile Basra Körfezi'ne inmek istemesi gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü muhafaza etmek, İngiliz menfaatleri açısından artık anlamsız görünüyordu¹⁰¹. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ardından sömürgecilik faaliyetlerine girişen Almanya, Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarda etkin bir rol oynamaya başlarken siyasi açıdan yalnız bırakılan Osmanlı da böylelikle Almanya'nın kucağına itilmiştir. Başlangıçta devletlerarası çıkar çatışmaları sebebiyle ihtiyatlı davranan Bismarck iki devleti birbirine yaklaştıracak adımlar atarken ardından gelen II. Wilhelm ile beraber önemli yakınlaşmalar sağlanmıştır. II. Wilhelm, Osmanlı topraklarına 1889'da ve 1898'de iki kez seyahat yapmış ve ikinci yolculuğunda Kudüs'e kadar giderek kendisini "*üç yüz milyon Müslümanın dostu*" ilan etmiştir¹⁰².

İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesi, Mısır'ı hâkimiyeti altına alması ve Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçmesi Osmanlı Devleti'ni yeni müttefik arayışına itmiştir. İki devlet arasında sınırın olmayışı, Almanya'nın Şark Meselesi'ne karışmaması ve Müslümanlara dostça yaklaşımı gibi sebepler Osmanlı Devleti ile Almanya'yı yakınlaştırmışsa da asıl yakınlaşma Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarının Almanya marifetiyle Berlin Kongresi'nde kısmen değiştirilmesinden sonra başlamıştır ki II. Wilhelm Osmanlı ülkesinin topraklarını kendisine hayat sahası seçerek ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurmuştur¹⁰³. Sadece siyasal alandaki yakınlaşmalar İmparatorluğun Alman nüfuzuna girmesi için yeterli sebepler değildir. Askeri alanda da Osmanlı Ordusunun modernleşmesi adına Alman paşalardan yardım alınması (Von Der

¹⁰¹ Turan, a.g.m., s. 68., Ülman, a.g.e., ss. 167-169., Aybars, a.g.e., s. 46.

¹⁰² Ülman, a.g.e., ss. 209-211., Turan, a.g.m., s. 75., Aybars, a.g.e., s. 46.

¹⁰³ Turan, a.g.m., s. 75, Aybars, a.g.e., s. 46.

Goltz Paşa gibi) ve Osmanlı diplomasisinde 1897’de İstanbul’a atanan Alman büyükelçisi Von Bieberstein’in etkisi büyük olmuştur¹⁰⁴. II. Abdülhamid döneminde Alman etkisine büyük ölçüde giren İmparatorluk özellikle ordu modernleşmesinde bu durumu daha çok hissedecektir zira 1908 İhtilali’ni hazırlayan subay kadrosunun çoğu Alman taraftarıdır. “1908’de II. Meşrutiyet ilan edildiğinde, Alman İmparatoru II. Wilhem bu ihtilali Prusya geleneklerine göre yetişmiş olan Alman generallerinin yetiştirdikleri genç Türk subaylarının yaptığı ve Osmanlı Devleti’nin de İngiltere ve Rusya’nın anlaşmazlıkları sebebiyle er veya geç Almanya’nın kucağına atılacağını belirtmiştir”¹⁰⁵.

Almanya ile aynı süreçte siyasal bağımsızlığını kazanan İtalya da sömürge elde etmek amacı ile gözüne aynı Almanya gibi Osmanlı topraklarını kestirmiştir ancak Almanya kendi çıkarlarını dostane bir tavır üzerinden yürütürken İtalya Trablusgarp’a saldırmayı seçmiştir. 1911’de gerçekleşen Trablusgarp Savaşı’ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti bir diğer darbeyi daha Trablusgarp Savaşı devam ederken Balkan devletlerinden almıştır¹⁰⁶. 1912’de patlak veren Balkan Savaşı Osmanlı Devleti açısından tam bir başarısızlık sınavı olmuş, devlet Doğu Trakya topraklarını kaybederek Midye-Enez hattına kadar çekilmiştir¹⁰⁷.

Balkan Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasındaki en önemli aşamalardan biridir. İmparatorluk uğradığı yenilgi üzerine, Avrupa kıtasındaki geniş ve verimli topraklarını kaybetmiştir. Üstelik, askeri onuru da çok sarsılmıştır. Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti’nin artık yıkımın eşiğine geldiğini anlayan büyük devletler, özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya, bundan sonra kendi aralarında çeşitli gizli antlaşmalar yaparak onu paylaşmaya başlayacaklardır¹⁰⁸. Balkan yenilgisi, İttihat ve Terakki’nin kuvvetlenmesini ve Türklerde milliyetçilik fikrinin gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca Balkan savaşlarındaki yenilgi, savaşlar sırasında Türkiye’de görevli bulunan Alman subaylarının da başarısız oldukları düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Bu sebeple Almanlar, yeni bir askeri yardım istenmesi halinde bütün Osmanlı Genelkurmayını düzenleyebilecekleri ve subayları eğitebilecekleri gerekçesiyle Alman generallerinin

¹⁰⁴ Ülman, a.g.e., s. 219, Turan, a.g.m., s. 75.

¹⁰⁵ Mehmet Biçici, “Hatıratlarla Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşına Girişi”, *Gaziantep, G.Ü.S.B.D.*, C.13, S. 3 (2014), s. 698.

¹⁰⁶ Ülman, a.g.e., ss. 278-280.

¹⁰⁷ Turan, a.g.m., ss. 81-82, Ülman, a.g.e., ss. 280-291., Biçici, a.g.m., ss. 697-698.

¹⁰⁸ Ülman, a.g.e., s. 291.

kimseden emir almayacak bir konumda olmasını istemişlerdi. Son otuz yılda Alman ekolünde eğitilen ordunun Alman subaylarına bırakılması fikri çerçevesinde tecrübeli ve kabiliyetli seçkin bir general istenmişti. Bunun üzerine Tümgeneral Liman Von Sanders, mareşal rütbesiyle Türk ordusunda Reform Komisyonu Başkanlığı yapmak üzere 1. Kolordu komutanlığına ve Yüksek Askeri Şura Üyeliği'ne atanmıştır. Bu atama ile General Liman Von Sanders, Türk ordusunda bulunan bütün Alman subayların doğrudan amiri olacak ve her yerde denetlemeler yapabilecekti. Türk subaylarının yükseltilmelerinde oy kullanacak ve yüksek rütbeli subayların değiştirilmesinde söz sahibi olacaktı. Gerek Liman Von Sanders, gerekse diğer Alman subaylarının Türk Genelkurmayı'ndan bağımsız hareket etmeleri Türk makamları arasında hoşnutsuzluğa yol açacaksa da Alman subaylar, Türk ordusunda kurmay başkanlık görevinden, ordu komutanlığına kadar çeşitli derecede aktif ve Alman çıkarlarını gerçekleştirmek üzere faaliyet göstereceklerdir. Anlaşılacağı gibi Alman nüfuzu Osmanlı yönetimine doğrudan etki edecek bir dereceye ulaşmıştır. Bu gelişme de göstermektedir ki, çıkması muhtemel bir dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesi kaçınılmazdır¹⁰⁹.

2.1.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

I. Balkan Savaşı'nın sonucunda Edirne'yi kaybeden Osmanlı Devleti birtakım siyasal bunalımlara sürüklenecektir. Edirne'nin Bulgarlara bırakılacağı haberinin yayılması üzerine Enver ve Talât beylerle birtakım İttihat ve Terakki ileri gelenleri başbakanlığı basarak bir hükümet darbesi gerçekleştirdiler. Böylece İttihat ve Terakki yönetimi ele geçirmiş oldu¹¹⁰. İttihat ve Terakki içerisinde özellikle Enver Paşa'nın Alman hayranlığı yaklaşan I. Dünya Savaşı'na giden yolda dikkat edilmesi gereken bir husustur. Osmanlı Devleti savaş öncesinde İtilaf Devletleri bloğu ile müttefik arayışına girmişse de Rusya'nın Akdeniz ve Boğazlar üzerindeki emelleri, İngiltere'nin Alman tehlikesine karşı Osmanlıları feda edip Rusya ile yakınlaşması ve Fransa'nın iktisadi çıkarları bu ittifaka engel olmuştur¹¹¹. Yapılan siyasi ittifak girişimlerinin sonuçsuz kalmıştır ki bunun en büyük nedeni gizli yapılan paylaşım projeleridir. I. Dünya

¹⁰⁹ Turan, a.g.m., ss. 82-83.

¹¹⁰ Ülman, a.g.e., ss. 287-288.

¹¹¹ Biçici, a.g.m., ss. 699-702.

Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bir belge Osmanlı Devleti'nin kesin tasfiyesinin savaştan evvel İtilaf Devletlerince konuşulduğu açıkça ortaya çıkaracaktır¹¹².

Osmanlı'yı siyasal yalnızlığa mahkûm eden İtilaf grubu aslında Osmanlı Hükümetini Almanların kucağına itmiştir. 1914'te ülke yönetimini elinde bulunduran Enver Paşa, olası bir dünya savaşında Almanların galip geleceğine inanıyor, Rusya'yı kısa sürede yeneceğine ve bir ihtilal çıkmasına olanak sağlayacak olan bu yenilginin ardından Osmanlıların Kafkasya'da toprak elde edebileceğini düşünüyordu. İttihat ve Terakki'nin özellikle de Enver Paşa'nın bir an önce savaşa girmek istediği görülmektedir zira zamanında savaşa girilmez ise savaş nimetlerinden yararlanamama gibi bir durumun doğacağı inancı mevcuttur¹¹³. Ancak cemiyet içerisindeki her kişinin Alman yanlısı olduğu şüpheli bir durumdur. Savaş sonrasında Meclis-i Mebusan, Dünya Savaşı esnasındaki savaş kabinesinin sorgulanması konusunda karar alır. 9 Kasım 1918'de başlayan sorgulamalarda Sait Halim Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, İbrahim Bey, Ahmet Şükrü Bey, Ahmet Nesimi Bey, Abbas Halim Paşa, Halil Bey, Cavit Bey, Ali Münif Bey, Mustafa Şeref Bey, İsmail Canbulat, Haşim Bey, Kemal Bey, Hayri Efendi, Musa Kazım Efendi gibi isimlerin sorgulamaları yapılır. Bu isimler içerisinde eski Maliye Nazırı ve Biga/Çanakkale Mebusu Cavit Bey'in ifadesi diğer kabine üyelerinden farklılık göstermektedir. Cavit Bey İtilaf devletleri ile münasebetlerde iyimser bir tablo resmeder. Kendisi Almanya ile ittifak yapılması konusunda ilk şüphelendiği zaman hükümetteki bazı arkadaşlarını *"Sakin Almanya ile ittifak etmeyesiniz"* diye uyardığını belirtir¹¹⁴.

Osmanlı siyasal yalnızlıktan kurtulmak, kaybedilen toprakları geri almak ve Almanların savaşı kazanacağı düşüncesi ile İttifak grubunda yer alırken asıl sorulması gereken soru, dünyanın 'Hasta Adam' olarak nitelediği bir devletle Almanlar neden iş birliği yapmışlardı?

Bu sorunun cevabı gayet net: Savaş geniş alanlara yayıldıkça Alman hükümetinin yükü azalacak, Osmanlının nüfus yoğunluğunu kullanacak ve ayrıca Boğazlar gibi jeopolitik konumu çok önemli olan stratejik bir bölgeye kolaylıkla erişebilecekti. Ayrıca Boğazların İtilaf devletlerine kapanması Almanya'nın işine gelen

¹¹² Biçici, a.g.m., s. 704.

¹¹³ Aybars, a.g.e., s. 47.

¹¹⁴ Ersin Müezzinoğlu, "Savaş Kabinelerinin Sorgulamalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi", Samsun, International Journal of History, C.7, S. 1 (2015), ss. 132-133., Ülman, a.g.e., s. 310.

bir durumdur. Tüm bunların yanında Osmanlı padişahı aynı zamanda hilafet makamını temsil etmekteydi, böyle bir durumda padişaha cihad ilan ettirip pekâlâ İngiliz sömürgesindeki Müslümanları kışkırtarak İngiltere'yi zor durumda bırakabilirdi. Yine de Almanlar dünya savaşının başlamasına bir ay kalana kadar yük olacağı düşüncesi ile Osmanlılarla ittifak yapmaya sıcak bakmıyorlardı¹¹⁵.

Avusturya'nın 1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparıp kendi sınırları içine kattığı Bosna-Hersek bölgesinde 1914 yazında bir geziye çıkan Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Ferdinand ve karısı, 28 Haziran günü, Saraybosna'da, Sırp milliyetçilerinden Gavrilo Prensip adlı bir genç tarafından öldürüldüler¹¹⁶. Bu olayla beraber patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etse de yine Türkiye'den gelen teklif üzerine savaşın başlamasının ertesi günü 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman İttifakı Antlaşması imzalandı ve seferberlik ilan edildi. Antlaşma açıklanmadığı gibi söz konusu imzalama hadisesinden Sadrazam Sait Halim, Harbiye Nazırı Enver, Talât Paşa ve Halil Bey sorumluydular¹¹⁷. Bu konu hükümetçe görüşülüp karara varılmadan hatta ordunun Başkomutanı konumunda bulunan padişahın iradesi alınmadan yapılmıştır. Sonradan Enver Paşa sözlü irade alındığını ileri sürecektir. Devrin Maliye Nazırı Cavit Bey, seferberliğin ilanından on dört gün sonra haberi olduğunu söyler¹¹⁸. Hükümeti teşkil eden devlet adamları, savaşa girmenin lehinde ve aleyhinde olmak üzere ayrılır. Harbiye Nazırı Enver Paşa savaşa hemen girme taraftarıdır. Talat ve Halil Beyler de Enver Paşa'nın fikrine inananlardandı. Savaşın Almanlar tarafından kazanılacağını iddia eden Enver Paşa'nın Alman hayranlığı I. Dünya Savaşı öncesine dayanmaktadır. Enver Paşa özellikle de Almanya'nın sosyal düzenine hayran olduğunu mektuplarında anlatmaktadır. Cavit Bey'in başını çektiği bir grup ise savaşın alacağı şekil belli olmadan savaşa girme taraftarı değildir. Cemal Paşa, Said Halim Paşa tereddüt içindedir. Çürüksulu Mahmut Paşa'nın başını çektiği bir grup savaşa girmemeyi ve tarafsızlığı muhafaza etmeyi düşünür¹¹⁹.

Osmanlı Devleti 6 Ağustos'ta, Almanya'nın Akdeniz filosuna mensup iki savaş gemisinin (Goben ve Breslau) İtalya'nın Messina Boğazı'ndan geçerek, Amiral

¹¹⁵ Ülman, a.g.e., ss. 315-316., Biçici, a.g.m., ss. 704-705., Aybars, a.g.e., s. 48.

¹¹⁶ Ülman, a.g.e., s. 17.

¹¹⁷ Aybars, a.g.e., s. 48.

¹¹⁸ Biçici, a.g.m., s. 707.

¹¹⁹ Biçici, a.g.m., s. 715.

Souchon'un komutasında Çanakkale'ye yol aldıklarını öğrenir. Gemilere geçiş izni verilmesindeki en büyük etken Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye sipariş edip parasını ödediği halde İngilizler tarafından Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine el konulmasının uyandırdığı öfke olmuştur¹²⁰. Goben ve Breslau gemileri hakiki değil zahiri olarak satın alınmışlar, Yavuz ve Midilli olarak adları değiştirilen gemilerin bandıralarına Osmanlı bayrağı çekilmiştir. Söz konusu bu iki gemi Karadeniz'de manevra yapma gerekçesi ile Karadeniz'e çıkarılmış ancak bu olay Osmanlı'nın savaşa girişi ile neticelenmiştir. 10 Kasım 1918'de Çürüksulu Mahmut Paşadan sonra sorgulanan eski Adliye Nazırı ve Meclisi-i Ayan azasından İbrahim Bey, *"Biz savaşa girmedik belki emrivaki karşısında bulunduk"* demiş, bunun da Karadeniz Hadisesi olduğunu belirtmiştir. İbrahim Bey Karadeniz hadisesiyle ilgili olarak Amiral Souchon'un top talimi ve manevra yapmak üzere Karadeniz'e çıkmayı talep ettiğini, fakat Sait Halim Paşanın Marmara'da çalışmalarını istediğini ve Karadeniz'de bir mesele ortaya çıkmasın ve bir emrivaki karşısında kalmayalım dediğini ve müteaddit ısrarlar karşısında direndiğini; bir müddet sonra ise Alman Sefirinin hükümeti adına bir taahhütname verdiğini ve *"Amiral Souchon sizin amiralinizdir"* diyerek endişelenecek bir harekette bulunmayacağına dair resmi taahhütte bulunduğunu ve Sait Halim Paşanın da bunun üzerine izin verdiğini dile getirmiştir. İbrahim Bey hadiseden birkaç gün sonra alınan bilgilerden, Rus gemilerinin boğaz dışında mayın dökerken Osmanlı donanmasıyla karşılaştığını ve saldırdığını, bunun karşısında Osmanlı donanmasının da karşılık vermek zorunda kaldığını belirtmiştir. Donanmanın boğazdan çıktıktan sonra durduğu ve Amiral tarafından kumandan ve subaylara kapalı zarf içinde emirler verildiği hakkında İbrahim Bey; bunu yirmi gün evvel (Ekim 1918) Âyan Meclisinde Damat Ferit Paşa ile Mahmut Paşa'dan duyduğunu zikretmiştir¹²¹. Sadrazam Sait Halim Paşa sorgusu esnasında hem savaşa girmeye taraftar olmadığını belirtmiş hem de bu gemilerin harekâtından haberi olmadığını söylemiştir¹²².

Enver Paşa, hükümeti bir oldu bittiye getirerek savaşa sokmak için kendi emri ile Alman donanmasına Karadeniz'e çıkış izni vermiş, Yavuz ve Midilli Rusya'ya ait Sivastopol, Novorossisk ve Odessa limanlarını bombalamasından sonra 1 Kasım 1914'te Rusya, ardından da 5 Kasım 1914'te İngilizler ile Fransızlar Osmanlıya savaş

¹²⁰ Ülman, a.g.e., ss. 313-314., Biçici, a.g.m., s. 708.

¹²¹ Müezzinoğlu, a.g.m., ss. 128-129.

¹²² Müezzinoğlu, a.g.m., s. 122., Biçici, a.g.m., s. 708.

ilan etmiş ardından da 11 Kasım 1914'te padişah onayı alınarak Osmanlı Devleti savaş ilanını yayınlamıştır¹²³.

İmparatorluk; Kafkas, Kanal, Hicaz Yemen, Irak, Çanakkale ve Suriye Filistin adı verilen cephelerde ölüm kalım savaşı vermiş ancak başarılı olabildiği tek cephe Çanakkale Cephesi olmuştur. Savaş devam ederken 1917 kader yılı olarak görülmelidir. İtilaf devletleri içinde en çok kıtlık ve yokluk çeken ise müttefikleriyle Boğazların kapalı olması yüzünden bağlantısı kesilmiş olan Rusya'dır. Rusya, ülkesinde patlak veren Bolşevik İhtilali sebebi ile iç karışıklıklar yaşamasının sonucunda 3 Mart 1918 yılında imzaladığı Brest-Litovsk anlaşması ile savaştan çekilmiştir¹²⁴. 1917 Mart İhtilali dolayısıyla Rusya'nın savaş dışında kalması Osmanlı Devleti'ne umut verdi. Fakat bu uzun sürmedi. Almanya'nın başlattığı denizaltı savaşı dolayısıyla birçok ABD gemisinin batırılması ile Almanya ile ABD'nin arası iyice açıldı. ABD 2 Nisan 1917'de savaşa dâhil olarak savaşın bitişini hazırlamıştır¹²⁵. Savaşın son yılı yani 1918'de silahların susması ve kalıcı barış yapılabilmesi için ilk önce ateşkes antlaşmalarının imzalanması gerekiyordu. Galip devletler olan İtilaf grubu ile savaştan yenik çıkan devletler ki Osmanlı İmparatorluğu'nun da içinde bulunduğu İttifak grubu, sırayla masaya oturdular. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile mütareke süreci başlamış ancak bu Anadolu toprakları için de korkunç bir dönemin miladı olmuştur.

Mondros Ateşkesi, Osmanlı'nın yenilişinin ve fiili olarak bitişinin resmî belgesiydi. Gazetelerde Sevr'in imzalanışına kadar mütareke yılları olarak adlandırılan bu dönem işgal ve zulüm yıllarının başlangıcı oldu. Büyük Savaş Türkler için tam bir felaket oldu. İngiltere'nin Türkiye'yi bölme planlarının mimarlarından biri olan Arnold Toynbee şu sözlerle Anadolu'nun durumunu özetliyordu: *"Türkiye vilayetlerini kaybetti; müttefikleri yenildi ve Hint Müslümanları arasında ateşli taraftarları olsa da, Türkiye'nin İslam kampı içerisinde bile dostu kalmadı. Constantinople galiplerin eline geçti, Türkiye düşmanlarla kuşatıldı. Büyük Güçler tıpkı kamp ateşinin çevresindeki kurtlar gibi, aç olan gözlerini dikmiş fırsat kolluyorlardı."*¹²⁶

¹²³ Ülman, a.g.e., s. 320. Biçici, a.g.m., s.717-719., Aybars, a.g.e., s. 50.

¹²⁴ Ülman, a.g.e., s. 356., Aybars, a.g.e., ss. 67-68.

¹²⁵ Aybars, a.g.e., s. 68., Ülman, a.g.e., s. 341-344.

¹²⁶ Ahmad, a.g.e., s. 62.

İttihat ve Terakki yönetimi içerisinde düşülen bu çaresiz durumun ve savaşın kaybedilmesindeki en büyük sorumlu olarak görüldüğünden, yöneticileri teker teker istifa ederek yurt dışına kaçtılar. İttihat ve Terakki on yıla yakın iktidar yaşamını I. Dünya Savaşı yenilgisi ile noktalamıştır. Bu son aynı zamanda altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonu ve alın yazısı olmuştur. Mondros Mütarekesi ile açılacak dönemin daha başlarında İttihat ve Terakki son kongresini yapmıştır. Bu kongrede kendini feshettiğini ilan eden İttihat ve Terakki tarihe karıştığını ve yeni bir fırkaya, Teceddüd (yenilik anlamında) Fırkasına dönüştüğü kararını da almıştır¹²⁷.

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından yaklaşık üç ay önce vefat eden Mehmet Reşad'ın yerine Vahdettin saltanat makamına geldi. Kendisi Tevfik Paşa'ya yeni bir hükümet kurdurdu ancak kısa bir zaman sonra, Tevfik Paşa hükümetinden hoşnutsuz kalmaya başladı. Kabine beklediği denli İngilizci değildi, İttihat ve Terakki aleyhinde kovuşturmaların yeterince canlılıkla yürütmesini sağlayamıyordu, iktidar ve intikam hevesleri içinde bulunan Hürriyet ve İtilaf fırkasının pek çok şikâyeti vardı. Böylece Vahdettin Tevfik Paşa hükümetinin 3 Mart 1919'da istifa yoluyla çekilmesini sağladı ve yerine içinde bazı Hürriyet ve İtilafçıların bulunduğu ayrıca Hürriyet ve İtilafın desteklediği bir Damat Ferit Paşa hükümeti 4 Mart 1919'da kuruldu¹²⁸. Böylelikle İngiliz isteklerini uygulayabilecek bir kabine iş başına gelmiş oldu.

İtilaf grubu savaş öncesi ve sırasında yapmış olduğu paylaşım planlarını hayata geçirebilmek için Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini bahane ederek ilk işgalleri gerçekleştirmeye başlamıştı. 7. Madde "*İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edebilecek stratejik bir noktada karışıklık çıkarsa burayı işgal edebilir*"¹²⁹ diyordu ve bu cümle aslında tüm Osmanlı yurdunu işgale açık bir hale getirmişti. İlk işgal edilen bölge Musul olmuş, Anadolu'da ilk işgal Hatay'da gerçekleşmiş ve daha sonra bu işgaller Vilayet-i Sitte denilen bölge ile Antep, Urfa, Maraş ve Güney bölgesini içine alacak şekilde genişleyerek devam etmiştir. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi ve Yunan işgalinin Ege Bölgesi'ne yayılışı, bu işgal sürecinin ne yazık ki normal bir işgal süreci olarak değil de kıyım ve katliama dönüşmesi ile halkımızı derinden etkilemiştir.

¹²⁷ Tunaya, a.g.e., s. 37., Jürcher, a.g.e., s. 136.

¹²⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 17. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 121., Aybars, a.g.e., ss. 84-86., Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü-I Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, Üçüncü Basım, Ankara: TTK Yayınları, 1993, ss. 155-156.

¹²⁹ Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Beşinci Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019, s. 17.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a hareket edeceği günlerde memleket İzmir'in işgali ile çalkalanıyordu. Hürriyet ve İtilaf temsilcisi Sadık Bey ise büyük bir devletin koruması altına girmek gerektiğini bildirmişti¹³⁰.

Balkan yenilgisinin maneviyat düşkünlüğünün bir devletin koruması altına girme düşüncelerine yol açması gibi, şimdi de buna benzer tutumlar ortaya çıkıyordu. Saray ve Hürriyet ve İtilaf İngilizlere sığınma yandaşlığı yaparken, meşrutiyetçi kesimin kimi çevreleri de demokrattır diye ABD'ye sarılıyorlardı¹³¹. Mütareke Dönemi'nin kargaşa ortamında devlet merkezinden taşraya gönderilen ve içlerinde Osmanlı şehzadelerinin de yer aldığı Nasihat Hey'etleri, Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif yerlerini dolaşmış olmalarına rağmen, bu seyahatler ülke içinde huzurun sağlanması konusunda beklenen sonucu vermedi¹³². Erkan-ı Harbiye Riyaseti ile Harbiye Nezareti Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşanan kargaşa nedeniyle genç ve yetenekli subaylardan faydalanmak amacı ile bazı ordu müfettişlikleri kurulması kararı alındı¹³³. İngilizlerin, Anadolu'nun bazı bölgelerinde, Türklerin Rum ve Ermenilere yönelik saldırılarda bulundukları iddiasından hareketle asayiş ve düzenin sağlanması yolunda Osmanlı Hükümeti'ne çektikleri ihtar ile, İstanbul Hükümeti'nin ordu müfettişliklerini kurma yolundaki çalışmaları biçim ve zaman açısından birbirine denk düşmüştü yoksa IX. Ordu Kıt'aları Müfettişliği Mustafa Kemal Paşa için hazırlanmış özel bir görev değildi Bu sırada Mondros Mütarekesinin işgal maddesinin uygulanmasını sağlayacak karışıklıklar önlemin diye Karadeniz bölgesinde meydana gelen Rumlar ile Türkler arasındaki çatışmaları önleyecek bir müfettişin buraya gönderilmesi kararı alındı. IX. Ordu Müfettişliği görevine Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesinde, kendisinin İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Almanya karşıtı olmasından dolayı İngiltere, Padişah ve Damat Ferit hükümetinin karşı çıkması söz konusu olamazdı. Zaten dönemin ileri gelen devlet adamları ve bürokratları ile Genelkurmayı tarafından yetenekli, vatanperver ve güçlü biri olarak tanınmakta idi. Her ne kadar Mustafa Kemal Paşa bu iş için uygun görülse de

¹³⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 127.

¹³¹ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 127.

¹³² Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Hareketi ve Müfettişlik Bölgesindeki Faaliyetleri", *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumları* Yay.Haz., H. Aytağ Tokur, Ankara: ATAM Yayınları, 2011, s. 64.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bkz, Türkmen, a.g.m., ss. 64-67.

görevi oturduğu yerden bekleyerek almamış ve işi olacağına bırakmamak için bazı temaslarda bulunmuştur¹³⁴.

30 Nisan 1919 tarihli İrade-i Seniyye ile altı aydan beri İstanbul'da görevsiz olarak oturan eski Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal IX. Ordu Müfettişliği görevine atanmıştır¹³⁵. İrade-i Seniyye kararı ise Takvîm-i Vekayi'nin 5 Mayıs tarihli sayısında yayımlanmıştır. (Ek 1) Mustafa Kemal Paşa ise Nutuk adlı eserinde bu müfettişlik görevini bir sürgün olarak gördüğünü şu sözlerle belirtir: *"Bu geniş yetkinin, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından, bana nasıl verilmiş olduğu garibinize gidebilir. Hemen ifade etmeliyim ki, onlar bu yetkiyi bana bilerek ve anlayarak vermediler."*¹³⁶

İzmir'in işgalinden bir gün sonra "Bandırma" adı verilen vapur ile yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığında Milli Mücadele harekâtı doğmuş olacaktı. Nitekim 9. Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun ve çevresinde başlamış olan Rum- Türk çatışmalarını önlemek için gönderilse de Paşa'nın aklında bambaşka bir fikir vardı ve bu fikir tam bağımsız bir Türk devleti kurmak ama ondan önce de işgalci kuvvetleri Anadolu'dan temizlemektir¹³⁷. Bu fikirler doğrultusunda Havza Genelgesini yayınlayan Mustafa Kemal, işgallere karşı tepki gösterilmesini, mitingler düzenlenip, hükümete protesto telgraflarının çekilmesini istemekteydi. Böyle bir ortamda halk üzerinde etkili olabilecek ve kamuoyu yaratma gücünü oluşturabilecek yegâne şey basın yayın faaliyetleri idi. Kitleli iletişim araçlarının bulunmadığı toplumlarda en etkili iletişim aracı gazeteler ve dergilerdir. Kurtuluş Savaşı basını üzerinde yapılacak olan çalışmalarda kullanılacak kaynaklar arasında en fazla dikkati çeken unsur ise gazeteler olmakla beraber gazetelerden sonra dergiler, basınla ilgili kitap ve makaleler gelir¹³⁸. Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastığı andan itibaren yapmış olduğu faaliyetleri basın yolu ile halka iletmenin önemini anlamış, basına büyük önem vermiş, ulusal savaş boyunca milli bir basın oluşmasına gayret göstermiş ve bunda da başarılı olmuştur. Ancak Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında basın organlarının tümünün Kurtuluş savaşı yanlısı olduğunu söylemek pek de mümkün

¹³⁴ Türkmen, a.g.m., ss. 71-74.

¹³⁵ Sarıhan, a.g.e., s. 219., Türkmen, a.g.m., s. 74, Aybars, a.g.e., s. 117., Gotthard Jaeschke, "Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Üçüncü Basım, Ankara: TTK Yayınları, 2011, ss. 107-118.

¹³⁶ Atatürk, a.g.e., s. 7.

¹³⁷ Atatürk, a.g.e., ss. 9-11.

¹³⁸ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s. 1.

değildir, özellikle işgal bölgelerindeki basının bağımsız olduğunu söylemek olanaksızdır¹³⁹.

Havza ve Amasya Genelgelerinin yayımlanmasını izleyen süreçte İtilaf cephesinde Osmanlı'dan yana bazı kıpırdanmalar olmuştu. Fransızlar Yunanlıların İzmir'e çıkartılmasıyla ileri gidildiğini düşünüyorlardı. Ayrıca Hindistan halkı da hoşnutsuz olmuştu. Bu yüzden öbür müttefik devletlere tanınmamış olan bir olanak, Osmanlı'ya tanındı. Gelip görüşlerini Paris Barış Konferansı'nda açıklayabileceklerdi. Bunun üzerine Haziran'da Damat Ferit Paris'e gitti. Burada yaptığı konuşmada birçok bakımdan sakıncalı kimi görüşler açıkladı. Toros Dağları'ndan Türklüğün sınırı diye söz etti. Arap ülkeleri üzerinde iddialarda bulundu, İttihatçıları Bolşeviklerden daha kötü diye nitelendirdi, Ermeni tehcirindeki ölü sayısını Ermenilerin o sıra ileri sürdükleri rakamdan bile daha abartılı olarak verdi¹⁴⁰.

Damat Ferit bir İngiliz'den daha çok İngiliz gibi davranıyordu yani kraldan çok kralcıydı. Bu konuşmalar karşısında Fransız Başbakanı Clemenceau, Ferit'e hakaret dolu sert bir cevap verdi. Türklerin girdiği her yerde uygarlığın gerilediğini, tehcirde olup bitenleri İttihatçılara yıkararak sorumluluktan kaçamayacaklarını söyledi. Sonra da Osmanlı heyeti Paris'ten kovuldu¹⁴¹. Bu sıralarda ise Mustafa Kemal Paşa; Erzurum, Sivas gibi illerde kongrelerin toplanması ile ilgileniyor ve Anadolu halkının sesi olacak Temsil Heyeti'nin temelini atıyordu. Ayrıca halkın bu mücadele sürecinden haberdar olabilmesi için ismini kendisinin verdiği ve Sivas'ta yayın hayatına başlayan *İrade-i Milliye* gazetesinin çıkışı ile de ilgilenmekteydi. İşgaller karşısında sessiz bir tutum sergileyen hatta zaman zaman İngiliz yanlısı olduğunu açıkça hissettiren İstanbul Hükümeti'ne karşı, Temsil Heyeti bağımsızlığı ve mücadele etmeyi benimsemiştir. İstanbul'un 16 Mart 1920'deki resmi işgalinin ardından millet iradesine inen büyük darbeye karşılık Anadolu hareketinin teşkilatlanarak mücadeleyi daha resmi bir yoldan yürütmeye karar verdiğini görüyoruz. Böylelikle Temsil Heyeti 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldikten sonra TBMM açılmıştır. Sivas Kongresi'nden sonra İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti'nin bir araya geldiği Amasya Görüşmeleri sonunda Meclis-i Mebusan açılmış fakat bu meclis Osmanlı Devleti'nin son meclisi olmuştur.

¹³⁹ Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Üçüncü Basım, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, s.1.

¹⁴⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 130.

¹⁴¹ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, ss. 130-131., Sarıhan, a.g.e., s. 293,317,326,382., Aybars, a.g.e., s. 147.

28 Ocak 1920 de mecliste kabul edilen Misak-ı Milli kararlarının alınışı, 16 Mart 1920’de İstanbul’un resmen işgal edilmesi, Meclis-i Mebusan’ın dağıtılıp milletvekillerinin birçoğunun Malta’ya sürgüne gönderilmesi ile Ankara’da yeni bir meclisin açılmasına zemin oluşturmuştur¹⁴². Böylelikle Anadolu’da çift başlı bir yönetim ve buna bağlı olarak çift başlı bir basın yayın hayatının olduğunu görmekteyiz. İşgal altında bulunan bölgelerde özellikle İstanbul’da sıkı bir sansür uygulamasının olması Milli Mücadele yanlısı gazetelerin zorluklar altında yayın faaliyetlerini sürdürmesine sebep olmuştur. Milli Mücadele karşıtı gazeteler ise böyle bir baskı altında kalmamıştır. Buna karşılık Anadolu basınında Milli Mücadele taraftarı sesler daha rahat faaliyet alanı bulabilmiştir. Ama bu Anadolu’da Ulusal Savaş karşıtı yayınların olmadığı anlamına da gelmemekle birlikte bu dönemin basın yayın hareketlerini bu ayrışmaya paralel olarak iki ayrı başlık altında vermeyi uygun gördük.

2.2. Milli Mücadele Yanlısı İstanbul Basını

Milli Mücadele yılları boyunca İstanbul’da sansür uygulamaları olmasına rağmen birçok gazete basın yayın hayatına devam etmiş ama bu sansür uygulamalarından en fazla Milli Mücadele yanlısı gazeteler etkilenmiştir. Milli Mücadele’nin ilk yıllarında Anadolu hareketini destekleyen İstanbul basını, işgal altındaki birçok şehirde güç şartlar altında hizmet vermiştir. İstanbul’un işgalinden önce padişahın sansürü 16 Mart 1920’deki İstanbul işgalinden sonra hem İtilaf Devletleri’nin hem de İstanbul Hükümeti’nin basına uyguladığı sansür gazetelerin serbest yayın yapmasını engellemiştir hatta Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararları bile İstanbul basınında sansür nedeni ile yayımlanamamıştır¹⁴³. 22 Kasım 1919’da başlayan İngiliz sansür uygulamasına 1 Aralıktan itibaren de hükümet katılmıştır¹⁴⁴. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsettiğimiz üzere Mustafa Kemal Paşa hakkında Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi’nin fetvası sonucunda Paşa’nın resminin gazetelerde yayımlanması hatta adının yanına Paşa ibaresinin konulması dahi yasaklanmış buna

¹⁴² Aybars, a.g.e., ss. 179-184., Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 146.

¹⁴³ Hülya Baykal, “Milli Mücadele’de Basın”, *Ankara, ATAM Dergisi*, C.4, S. 11 (1988), s. 472, Özkaya, a.g.e., s. 4.

¹⁴⁴ Yılmaz, a.g.t., s. 39.

uymayan gazeteler kapatma cezası ile karşı karşıya kalmış, gazete sorumluları da tutuklanmıştır¹⁴⁵.

Milli Mücadele yanlısı İstanbul gazetelerine baktığımızda: *İleri* gazetesi, Celal Nuri İleri ve kardeşi Suphi Nuri İleri tarafından kurulmuş olup, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı haberleri ilk önce burada yayımlanıyordu ve Milli Mücadele'nin İstanbul sözcüsü haline gelmişti¹⁴⁶. *Akşam* gazetesi Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde dört gencin bir araya gelerek ortak sermaye ile çıkardığı bir gazetedir. Bu isimler; Necmettin Sadak, Kazım Şinasi Dersan, Falih Rıfkı Atay ve Ali Naci Karacan'dır¹⁴⁷. *Yeni Gün* gazetesi Yunus Nadi tarafından çıkarılan bir gazete olmakla beraber daha sonra Ankara'ya taşınmış ve *Anadolu'da Yeni Gün* başlığı ile yayın hayatına devam etmiştir. Milli Mücadele'ye sempati ile bakanlar ise; *İkdam*, *İstiklal*, *Tasvîr-i Efkâr* ve *Tevhîd-i Efkâr*, *Tanin*, *Tercümanı-ı Hakikat* gazeteleridir¹⁴⁸. Özellikle *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinin sahibi olan Ebuzziya Tevfik Milli Mücadele yanlısı olduğu için defalarca işgal kuvvetleri tarafından tutuklanmıştır. Bunların dışında Milli Mücadele'ye sempati ile bakanların içine Mehmet Akif'in başyazarlığını yaptığı *Sebil-ür Reşad* dergisi de eklenebilir¹⁴⁹.

2.3. Milli Mücadele Karşısı İstanbul Basını

İstanbul basın hayatı içerisinde Milli Mücadele yanlısı gazeteler çok kez sansür uygulamasına takılmış, çoğu zaman sütun yerlerini boş bırakarak yayınlarına devam etmişlerdir. Aslında sansüre uğrayan sütunların boş bırakılarak yayımlanması sessiz bir protesto örneği denilebilir¹⁵⁰. Buna karşılık Milli Mücadele karşıtı gazeteler sansüre uğramadan yayın hayatına devam etmiş ve yazarlar kalemlerini dilediği gibi kullanmışlardır.

İstanbul basınında Ulusal Savaş karşıtı gazetelerin başında *Alemdar* ve *Peyâm-ı Sabah* gazeteleri gelmekteydi. *Alemdar* gazetesi daha önce *İkdam* ve *Tanin*

¹⁴⁵ Baykal, a.g.m., ss. 472-473.

¹⁴⁶ İnuğur, a.g.e., ss.337-338.

¹⁴⁷ İnuğur, a.g.e., s.338 Topuz, a.g.e., s.99.

¹⁴⁸ Topuz, a.g.e., ss.114-117.

¹⁴⁹ İnuğur, a.g.e., ss.349-350.

¹⁵⁰ Özkaya, a.g.e., s. 6.

gazetelerinde yazarlığa başlayıp daha sonra *Şehrah* gazetesini yöneten Refii Cevat Ulunay'a ait idi. Bu gazetenin yazı kadrosunda bulunan ve bu çalışmanın ana unsurlarından biri olan Refik Halit ise ya Aydede ya Kirpi imzası ile yazılar yayımlamaktaydı¹⁵¹. Kendisi daha sonra Aydede imza ismi ile bir mizah gazetesi çıkaracaktır. Bu mizah gazetesi bu çalışmanın yapıtaşı olacağından şimdilik ayrıntılı bilgi vermekten kaçınıyoruz. *Peyâm-ı Sabah* gazetesi ise Mihran Efendi ve Ali Kemal'in ortak çıkardıkları bir gazetedir. Ali Kemal'e ait *Peyâm* gazetesinin tirajları kötü gidince Mihran Efendi'ye ait *Sabah* gazetesi ile birleşerek 1 Ocak 1920'de yayın hayatına başlamıştır¹⁵². İlgili gazete Milli Mücadele'ye en keskin muhalefeti yapan gazetelerden biriydi ve başyazar olan Ali Kemal Anadolu'da bulunan Kuva-yi Milliyecilere "Dağı-ler, Bağı-ler" (dağlılar eşkıyalar anlamında) demektedir¹⁵³. Ali Kemal'e göre, Mustafa Kemal ve arkadaşları Rumlardan daha tehlikeli düşmanlardı ve soyan, yıkan, katleden çeteler kuruyorlardı. Ona göre milli ordu hazırlamak bir felaketti. "Askerler tarafından verilecek emirleri yerine getirmeyiniz," diye bildiri üzerine bildiri yayımlayıp, İttihatçılara karşı büyük bir saldırı kumpanyasına girişerek, bütün İttihatçılara "Hinoğlu hinler" diyor, İttihatçıları tutan gazetelere "lahana yaprakları, karpuz kabukları" diye saldırıyordu¹⁵⁴. Ali Kemal her fırsatta Anadolu harekâtına yükleniyor ve Milli Mücadele'nin liderlerine "Bolşevik ajanları, zırtapozlar, şakiler, bağiler" diye her gün saldırıdan geri kalmazken, Kuyucu Murad Paşa Celâlılere nasıl davrandıysa Kuva-yi Milliye'ye de öyle davranmak gerektiğini dile getiriyordu¹⁵⁵. Ali Kemal, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi ve orada bir araya gelen milletvekillerini hedef almıştı. Vekilleri "küçük herifler" olarak niteliyordu. İkinci Meşrutiyetin ilanından beri bu tarz hareketlerde bulunan, "*yalancı pehlivanlar, hokkabazlar, haydutlar*" hep keselerini doldurmuş, dolaplarını çevirmiş ve muratlarına ermişlerdi. Enver ile Talat Paşa'ya yazılarında sık sık yer veren Ali Kemal'in asıl hedefinde Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa bulunuyordu. Ali Kemal'in Dâhiliye Nazırı olmasıyla birlikte ikili arasında başlayan husumet Ali Kemal'in hayatını kaybetmesine kadar devam edecekti. Ali Kemal'in gözünde Mustafa Kemal, Anadolu'da berduş gibi dolaşan, Havza'dan başlayarak yayınladığı beyannameleriyle,

¹⁵¹ İnuğur, a.g.e., s.342; Topuz, a.g.e., s.110.

¹⁵² Topuz, a.g.e., s.106.

¹⁵³ İnuğur, a.g.e., s.343.

¹⁵⁴ Topuz, a.g.e., ss.108-109.

¹⁵⁵ Topuz, a.g.e., s.109.

“sahte bir taraftar, bir riya kisvesine bürünerek, haça karşı hilal cihadını açmış, ehli imanın safdillerini aldatan” biriydi¹⁵⁶.

Hem Ali Kemal hem de Refik Halit Anadolu’daki bu harekâtı “Ocakçılık” ile suçlamışlar ve İttihatçılık olarak görmüşlerdir. Bunun en büyük nedenlerinden birinin Refik Halit’in anılarında yer alan bir konuşmadan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Refik Halit’in anılarını yazdığı *Minelbab İlelmihrab* adlı kitabındaki “Anadolu’da Mukavemet Yapılabileceğini Hangi Tarihte, Nerede ve Evvela Kimden Duydum” başlığı altında verdiği bilgilere göre Maarif Nazırlığından düşürülmüş olan Ahmet Şükrü Bey ile konuşmaları esnasında kendisinin “*Ne şartla olursa olsun derhal mütareke akdetmek lazımdır başka çare göremiyorum*” teklifine karşı Şükrü Bey’in dayanamadığını belirtir. Şükrü Bey, “*Çare vardır, Anadolu’ya çekilip mukavemet etmek! Hükûmet bu ciheti düşünerek tedbirlerini evvelce almıştı... Dağ ve çete muharebesi için silah, cephane, teşkilat hepsi hazırdır; elli sene dayanınız!*” deyince Refik Halit gözlerinin dört açıldığını söyler¹⁵⁷.

Milli Mücadele karşıtı olan gazetelerin özellikle de saydığımız bu isimlerin Anadolu Harekatını İttihatçılık olarak görmeleri için kendilerince haklı sebepleri olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Refik Halit’in yukarıda bahsettiğimiz anısının dışında İttihat ve Terakki’nin kendisini feshetmesinin ardından İttihatçılar hem aleni hem de gizli olarak faaliyetlerini sürdürdü. Aleni kol Teceddüt Fırkası, gizli kol ise Karakol Cemiyeti idi. Teceddüt Fırkası çok fazla bir varlık gösteremedi ve ömrü kısa oldu¹⁵⁸. Gerek Milli Mücadele döneminde, gerekse Cumhuriyet kurulduktan sonra kadrolar geniş ölçüde İttihatçılardan oluşmuştu. Milli Mücadele’nin başında hem İtilafçıların tutum ve ifadelerinden, hem de İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri’nin (Amiral Calthorpe) Londra’ya gönderdiği raporlardan milli direnişin bir İttihatçı tertibi olduğuna inanılıyordu¹⁵⁹. Özellikle de gizli bir teşkilat olan Karakol Cemiyeti’nin Talat, Enver ve Cemal Paşalar tarafından İttihat ve Terakki’nin devamı olarak faaliyetlerine devam etmesi kararını vermeleri ve söz konusu gizli örgütün Anadolu’ya silah ile cephane

¹⁵⁶ Çakmak, a.g.e., s. 416.

¹⁵⁷ Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İstanbul: 2009, İnkılap Kitabevi, ss. 54-60., Ersin Müezzinoğlu, “Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstanbul, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C.5, S. 8 (2016), s. 2915.

¹⁵⁸ Müezzinoğlu, “Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 2196.,

¹⁵⁹ Zeki Çevik, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İttihatçıların Tasfiyesi”, *Ankara, Yeni Türkiye Dergisi-Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı II* Yıl 8, S. 44 (2002), s. 497.

yardımı yapması da Milli Mücadele'nin İttihatçılarla iş birliği içerisinde yürütüldüğüne dair düşünce oluşturmıştır. Tüm bunların yanında hem Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin hem de TBMM içerisinde çok sayıda İttihatçının yer alması yüzünden padişah ve İstanbul Hükümeti ile İngilizler bunun bir İttihatçı tertibi olduğu konusunda hem fikirdiler ¹⁶⁰. Bu sebepler nedeniyle hem Ali Kemal hem de Refik Halit aslında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni tekrar siyasette ve faaliyette görmek istemediklerinden Milli Mücadele'ye saldırmışlar diyebiliriz.

Yukarıda adından bahsettiğimiz gazetelerin dışında Said Molla'ya ait *Türkçe İstanbul* da Milli Mücadele karşıtı yayınlar yapıyor, kendisi de İngiliz Himayesinin en akılcı çözüm olacağını düşünüyordu. Said Molla aynı zamanda İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin de kurucularından olup aynı cemiyetin kurucuları arasında; Damat Ferit Paşa, Rahip Frew, Ali Kemal ve Padişah Vahdettin de bulunmaktaydı¹⁶¹.

2.4. Milli Mücadele Yanlısı Anadolu Basını

Mondros Mütarekesi ile işgalci güçlerin emri altına giren İstanbul'da büyük bir panik yaşanır. Tutuklamalar başlar. Birkaç ay sonra Padişah Vahdettin'in basın-yayın işleriyle yakından ilgilendiği görülür. Bu sıralarda sadrazamlık görevinde bulunan Tevfik Paşa döneminde matbuata sansür konulur. Böylece İstanbul basını hem işgal hem de saray sansürü arasında kalır¹⁶². Ülkede daha şiddetli bir sansür uygulaması böylelikle başlamış ve İstanbul basınında Milli Mücadele yanlısı gazetelerin pek çok sıkıntı ile karşı karşıya geldiğinden yukarıda da bahsetmiştik. İstanbul basını veya Yunan işgali altında bulunan İzmir basını için sansür geçerli olsa da Anadolu Basını için sansürden bahsedemeyiz. Anadolu Basınının çoğu Millî Mücadele'nin yanındadır, hem İstanbul'dan hem Padişahın otoritesinden uzak, hem de işgal altında bulunmadığından, olaylara daha yakın olması ve çevresinde ulusal bağımsızlığın savaşını verenler bulunduğundan, gerçekleri daha yakından görüyor ve sansür tehlikesi olmadığı için

¹⁶⁰ Çevik, a.g.m., ss. 501-504., Müezzioğlu, "Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme", ss. 2196-2921.

¹⁶¹ Topuz, a.g.e., s.113.

¹⁶² Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III-Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923*, s. 53.

bağımsızlık hareketini içten destekleyerek onun yanında yer alıyordu¹⁶³. Ancak bu koşullar yeterli değildi çünkü matbaa araçlarının zar zor bulunduğu, meslekten matbaacının olmadığı, kâğıdın, mürekkebin çok zor elde edildiği bir dönemde adeta “kahramanlık” olarak nitelendirilecek ölçüde gayretler göstermişlerdi diyor Nuri İnuğur¹⁶⁴. Böylesine zor koşullar altında bile gazete çıkarmanın ne kadar önemli olduğunu bilen Mustafa Kemal Paşa, bir kamuoyu oluşturma'nın önemini de farkında idi. Paşa'nın matbuata verdiği önemi 3 Mart 1922 tarihinde TBMM'nin üçüncü toplanma senesinin açılış konuşmasındaki şu sözlerden anlamak mümkündür; “*Uluslar, kamuoyunu dünyaya tanıtmak zorundadır. Bütün dünya kamuoyunu öğrenmek ise, yaşam nedenlerinin düzenlenmesi için kuşkusuz gereklidir. Bu konuda eldeki araçların birinci ve en önemlisi kuşkusuz basındır. Basın, ulusun genel sesidir. Bir ulusu aydınlatmada ve ona yol göstermede, bir ulusa gereksinme duyduğu düşün besinini vermekte, özetle bir ulusun mutluluk ereği olan ortak doğrultuda yürütmesini sağlamakta, basın başlı başına bir güç, bir okul, bir önderdir.*”¹⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi'ni topladığı günlerde Kongre'nin çalışmalarını ve kararlarını duyurabilecek bir gazetenin olmamasından huzursuz oluyordu, bu düşüncesini kongre üyelerinden Rasim Bey'e açtı¹⁶⁶.

Mustafa Kemal Paşa, Rasim Bey'den gazete çıkarmak için bir genç önermesini isteyince, Rasim Bey'in aklına 22 yaşında bir öğretmen olan Selahattin (Ulusaerk) geldi. Gazi Paşa bu genci sınava çekerek güvenilir olduğunu görünce gazete çıkarma görevini ona verdi ve böylelikle Anadolu'da Milli Mücadele'nin ilk yayın organı olan *İrade-i Milliye* gazetesi, Paşa'nın verdiği bu isimle 14 Eylül 1919'da yayın hayatına başladı¹⁶⁷. Yazı işleri müdürlüğünü Mazhar Müfit Kansu yapmıştır. Başlangıçta haftada bir kez çıkmakta olan gazete, bir aralık haftada iki gün ve sonraları da günlük olarak çıkmaya başlamıştır¹⁶⁸. Gazete ilk zamanlar baskı bakımından pek çok sıkıntı çekmiş hem kâğıt yetersizliği hem de matbaada çalışan mürettiplerin korkutulması sebebi ile zorluklarla çıkarılmıştır ancak tüm zorluklara ve baskıya rağmen çıkan nüshalar

¹⁶³ Özkaya, a.g.e., s.8.

¹⁶⁴ İnuğur, a.g.e., s.351.

¹⁶⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I – TBMM ve CHP Kurultaylarında (1919-1938)*, İstanbul: TİTE Yayınları, 1945, ss. 224-225., Baykal, a.g.m., s. 479.

¹⁶⁶ Topuz, a.g.e., s.127., Hüseyin Yıldırım, “İrade-i Milliye Gazetesi”, *Ankara, ATAM Dergisi*, C. 8, S.23 (1992), s. 325.,

¹⁶⁷ Topuz, a.g.e., s.127 İnuğur, a.g.e., s.352.

¹⁶⁸ Öztoprak, a.g.e., s. 11., Yıldırım, a.g.m., s. 329., Mehmet Önder, “Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı”, *Ankara, ATAM Dergisi*, C.7, S. 20 (1991), s. 287.

propaganda amacı ile her tarafa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, belediyelere, diğer cemiyetlere ve halk temsilciliklerine de gönderilmiştir¹⁶⁹

Temsil Heyeti'nin 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişi ile İrade-i Milliye gazetesi Sivas'ta kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa, gazeteyi Ankara'ya taşımak istese de Sivas'ın ileri gelenleri ve gazetenin imtiyaz sahibi söz konusu yayının Sivas'tan devam etmesi yönünde Paşa'dan rica edince gazetenin Sivas'ta kalması kararlaştırıldı¹⁷⁰. Zaten İrade-i Milliye gazetesi sonraları Ulusaerk 'in şahsi fikirlerinin yayımlandığı bir yayın haline dönecekti. Gazete 1922 yılının sonlarına kadar üç yıl daha yayın yapmaya devam etse de bir ara bölücülüğe kayan gruplardan birinin eline geçip iki defa kapatma cezası da almıştır. Gazetenin son nüshasının ne zaman çıktığı bilinmemekle beraber koleksiyonların çoğu basıldığı Vilayet Matbaası'nda çıkan bir yangında yanmıştır bu yüzden elde tam bir koleksiyon bulunmamaktadır. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü ile Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü Kitaplığında 1-42 sayılar arası mevcuttur¹⁷¹.

İrade-i Milliye taşınamayacağı için Ankara'da yeni bir gazetenin çıkarılması kararlaştırıldı. Yeni gazetenin çıkışı için Kemal Paşa bu işle ilgilenecek Recep Zühtü adında bir yedek subayı görevlendirdi, ne var ki Ankara'da tek baskı makinesi vilayetteki matbaa idi. Recep Zühtü de Ankara valisi Galip Bey ile görüşerek çıkarılacak gazetenin bu matbaada basılması için anlaştı¹⁷². Böylelikle Hâkimiyet-i Milliye'nin ilk sayısı 10 Ocak 1920'de çıkarıldı, başlangıçta haftada iki gün olarak yayımlanan gazete, 18 Temmuz'da haftada üç gün olarak basılmış, 16 Şubat 1921'den (Mehmet Önder makalesinde 6 Şubat tarihini vermektedir) başlamak üzere cumartesi günleri dışında günlük olarak basılmıştır¹⁷³. Aynı İrade-i Milliye gibi zor şartlar altında çıkarıldığı anlaşılan gazetenin ne güçlüklerle yayın hayatına başladığını Mazhar Müfit Kansu'nun anılarından öğreniyoruz; *"Gazetenin dar ve tahta bir merdivenle çıkılınca hemen iki küçük odadan ibaret idarehanesi vardı. O küçük odanın birinde tahta bir masanın kenarında, beş numaralı kötü bir lambanın ışığı altında Ziya Gevher'i yazı yazmakla meşgul görürdük."*¹⁷⁴

¹⁶⁹ Yıldırım, a.g.m., ss. 326-327.

¹⁷⁰ Önder, a.g.m., s. 288, Yıldırım, a.g.m., s. 329.

¹⁷¹ Öztoprak, a.g.e., s. 385.

¹⁷² Önder, a.g.m., s. 288.

¹⁷³ Öztoprak, a.g.e., s. 11, Önder, a.g.m., s. 290,302.

¹⁷⁴ Önder, a.g.m., s. 289.

Böylesine zor şartlar altında yayımlanmaya çalışılan gazete zaman zaman kâğıt bulmakta dahi sıkıntı çekmiş, birkaç kez Ankara çarşısındaki esnaftan paket kâğıdı aranarak bunlardan uygun olanlara gazete basılmıştır¹⁷⁵. Gazetenin ilk yazılarının çoğu Mustafa Kemal tarafından yazdırılmış olup, Kurtuluş Savaşı'nın sözcüsü haline gelmiş ve TBMM'nin resmi yayın organı olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra da yayın hayatına devam eden gazete 1934 yılında *Ulus* adını almıştır¹⁷⁶. Anadolu'da sansür olmaması çok sayıda gazetenin yayımlanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Milli Mücadele yanlısı yayın yapan diğer gazetelere baktığımızda; *İzmir'e Doğru, Doğru Söz (Balıkesir), Yeni Adana (Adana – Pozantı), Açıksoz (Kastamonu), Babalık, Öğüt, (Konya), Küçük Mecmua (Diyarbakır), Albayrak (Erzurum), Emel (Amasya), Ahali (Edirne, Samsun), İstikbal (Trabzon), Işık (Giresun), Anadolu (Antalya), Satvet-i Milliye (Elazığ), Amal-ı Milliye (Maraş), Türkoğlu, Dertli (Bolu), Yeşil Yuva (Artvin), Seyyare-i Yeni Dünya (Eskişehir), Yeni Dünya (Ankara), Anadolu'da Yeni Gün (Ankara), Yoldaş, Millet Yolu, Ertuğrul (Bursa)* gibi çok farklı isimler bulunmaktaydı¹⁷⁷.

2.5. Milli Mücadele Karşısı Anadolu Basını

Anadolu Basınının geneli için Kurtuluş Savaşı yanlısı olduğunu bilsek de, bu durum karşıt görüşlü gazetelerin yayımlanmayacağı anlamına gelmemektedir. Milli Mücadele'den yana olmayan aksine bu savaşı yıpratmaya çalışan yayınlar da vardı. *İrşad (Gâvurcu İrşad)* gazetesi 1920 yılının Ağustos ayı ortalarında Yunan işgali altındaki Balıkesir'de, Yunan Komutanlığı'nın kontrol ve himayesi altında yayımlanmaktadır¹⁷⁸. Başka bir gazete ise Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra Adana'da Ali İlmi tarafından yayımlanan *Ferda* adlı gazetedir. Kuva-yi Milliye hareketine katılan yurtseverlere karşı insafsız saldırılarda bulunan, Yunanlılarla iş birliği yaparak ülkesinin işgaline yardımcı olan Ferda gazetesinin sahibi Ali İlmi, Adana'nın kurtuluşundan sonra hemen Kuva-yi Milliyeci oluvermiş ancak bu davranışı onun 150'likler listesine girmesini önleyememiştir¹⁷⁹. Yunan işgalinin başlangıcından

¹⁷⁵ Önder, a.g.m., s. 294.

¹⁷⁶ Özkaya, a.g.e., s. 12.

¹⁷⁷ Özkaya a.g.e., s.8-9; Topuz, a.g.e., ss.125-138.

¹⁷⁸ İnuğur, a.g.e., s.362.

¹⁷⁹ İnuğur, a.g.e., s.363.

itibaren Kuva-yi Milliye'yi bir bela olarak görüp, Anzavur'a alkış tutarak destekleyen *Köylü* gazetesi de Osmanlı Hükümeti'ni açıkça tutarak İngiltere yanlısı bir tutum göstermiştir. Refet Bey'e ait Köylü gazetesi Mütareke'nin imzalandığı sıralarda İzmir'de yayımlanmaktadır¹⁸⁰. Aslında 150'likler listesine, hem İstanbul hem Anadolu'da yayın yapan isimlerin girdiğini söyleyebiliriz. Bu liste içerisinde Alemdar gazetesinin sahibi Refii Cevat, Aydede isimli mizah dergisinin sahibi Refik Halit ve Köyü gazetesinin sahibi Refet Bey de dâhil olacaklardır¹⁸¹.

2.6. Milli Mücadele Döneminde Mizah Gazeteleri ve Dergileri

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile başlayan işgal süreci halkı umutsuzluğa sevk etmiş ve moral bozukluğuna sebep olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla doğan İstiklal Mücadelesi esnasında İstanbul'da bulunan halk, sansür yüzünden doğru dürüst bilgiler edinmemekte bu da halkta olumsuz düşüncelerin yayılmasına fırsat vermektedir. Sadece siyasi bir dil kullanan gazetelerin yanında mizahi bir dil kullanarak, alaycı, iğneleyici bir tavır takınan mizah gazete ve dergileri halkın hafızasında daha fazla yer edinmiş ve moral eşiğini yüksek tutmuştur. Böyle ümitsiz, baskıcı ve ağır sansür idaresi altında İstanbul'daki mizah basını da Anadolu'da yürütülen mücadeleye destek oluyordu. Bütün bu ağır koşullar altında dahi çok sayıda mizah dergisinin yayımlanması, karikatür ve diğer mizah ürünlerinin ortaya konmuş olması dikkat çekicidir ki basının desteğinin, halkın moralinin yüksek tutulması açısından ne kadar önemli olduğu unutulmamalıdır¹⁸². Ancak Kuva-yi Milliyecilerin başıbozuk, sergerde veya Mustafa Kemal Paşa'nın vatan haini olarak anıldığı yıllarda, Milli Mücadele yanlısı tavır ve tutum izlemek oldukça zordu. Özellikle bu tavrı İstanbul'da takınmak daha da zordu ama mizah gazetelerinin ve dergilerinin birçoğunun bütün bu baskılara rağmen haklıdan yana olması ve halkın moralini yüksek tutması çok değerlidir.

¹⁸⁰ Özkaya, a.g.e., ss. 1-2, Önder, a.g.m., s. 286.

¹⁸¹ Lozan Konferansı sırasında Batılı Devletlerin önerisi üzerine, Türkiye'de siyasal af çıkarılması kararlaştırılmış, Türk Heyeti, "vatan haini" olarak nitelediği 150 kişinin çıkarılacak olan siyasi aftan yararlanamayacağı koşuluyla öneriyi kabul etmişler ve belirlenen 150 kişi daha sonra sürgüne gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz, Nurşen Mazıcı, "Af Yasalarında 150'likler", *Ankara, A.Ü.S.B.F., C.55, S. 1* (2000), ss. 79-138.

¹⁸² Cüneyd Okay, *Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri*, Ankara, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 9.

Gülmenin ve umut etmenin bu kadar zor ve bu kadar imkânsız olduğu bir dönemde Milli Mücadele yanlısı mizah yayınları halkın yüzünde bir tebessüm, gönlünde bir umut ışığı olmuştur. Aslında komik ve şekli bozuk bir şekilde çizilen düşman ilk önce hafızalarda mizah yoluyla yenilgiye uğratılmış diyebiliriz. Mizah ve karikatür, normal sözlerle söylenen kelimelerin yapamadığını yaparak güldürürken düşündürür ve düşmanı komik çizimlerle rezil eder. Bu yüzdendir ki etkisi çok daha fazla olmuştur. Ülkedeki mizah yayınlarının Meşrutiyet öncesinde tarikat odaklı olduğunu, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf fırkalarının çıkışı ile parti odaklı olmaya başladığını daha önceki kısımlarda belirtmiştik. Milli Mücadele sonrasında ise yine parti odaklı mizah çizgisi devam edecektir ama Milli Mücadele döneminde mizahın iki hükümet arasında şekillendiğini söylersek bu yanlış bir tutum olmayacaktır.

İstanbul ve Anadolu hükümetleri ülkenin mizah çizgisine yön verecektir. Kurtuluş savaşı, Türk karikatürü için önemli bir dönemeçtir. Bu uzun ve kanlı savaş, toplumun daha önce yaşadıklarına benzemez. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78), Trablus Savaşı (1911), Balkan Savaşları (1912-1913) ; bunlara I. Dünya Savaşı da eklenebilir, kuşkusuz. Geçmişte yaşanan bütün savaşlarda mizah basını, dolayısıyla Türk karikatürü bütün imzalarıyla aynı hedefe yönelmişlerdir. Bu nedenle tümü birleştiğinde güçlü bir ses oluşturabiliyor; toplumun moral olarak ayakta kalmasına katkıda bulunabiliyorlardı. Bunun önemli bir olgu olduğunu söylemek bile gereksiz. Savaş yıllarını yaşamış olan Suphi Nuri İleri anılarında şöyle söylüyor: “(...) *Gazeteciliğin ne kadar büyük bir kuvvet olduğunu halkın maneviyatını ne kadar yükseltebileceğini görmek için anormal ve tarihi günler yaşamak gerekir.*” “*Oysa Kurtuluş Savaşı sırasında durum böyle olmamış; imparatorluk basını iki kampa bölünmüştür: Mustafa Kemal’in önderliğiyle kurulan Kuva-yı Milliye’ciler ve İstanbul Hükümeti’nden, saraydan ve işgalcilerden yana olanlar*”¹⁸³ şeklindeki ifade ile bu anıya çalışmasında yer veren Turgut Çeviker de basının iki ana kol tarafından şekillendiğini doğrulamaktadır. Mütareke dönemindeki mizah dergilerinin Milli Mücadeleye bakış açısı çalışmamızın aslı kısmı olduğundan bu bölümde mizah detgileri ile ilgili genel bilgiler vereceğiz. Çalışmamız *Karagöz, Diken, Güler yüz, Aydede* ve *Anadolu’da Peyâm-ı Sabah* dergilerini içerdiği için ilk önce söz konusu dergiler hakkında genel bilgi verilecek, bunların dışında kalan mizah gazete ve dergilerinin de isimleri zikredilecektir.

¹⁸³ Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Kurtuluş Savaşı Dönemi III. Cilt (1918-1923)*, İstanbul: Adam Yayınları, 1991, s. 16.

Dönemin mizah yayınlarına baktığımızda genel bir bilgi verecek olursak daha önceki bölümlerimizde adından bahsettiğimiz, Türk mizah basınının yaklaşık yarım asır çıkan en uzun soluklu mizah dergisi Ali Fuad Bey'in sahibi ve musavveri olduğu, başyazarının ise Mahmud Nedim olarak geçtiği Karagöz'dür. Münir Süleyman Çapanoğlu Karagöz dergisinin çıkış hikâyesini şöyle anlatıyor: “*Karagöz Meşrutiyetin ilanının haftasında görülmüştür. İmtiyaz sahibi Ali Fuad Bey’le o devirde (II. Abdülhamid devrinde), her ne zaman buluşsak bana gizlice: “Ah bir matbuat hürriyeti olsa da mizah gazetesi çıkarsak” der, eski Hayal ve Çaylak’ta çıkan karikatürlerden bahsederdi. (...) Ali Fuad Bey, Karagöz’ü Meşrutiyet’in haftasında kurmaya karar vermişti. O günlerin birinde Kadıköyü’nde Mühürdar gazinosunda arkadaşlar ile bu işi konuşmuş, sonra Şehir Emaneti, Belediye eski muhasebecilerinden merhum Reşat Bey’in yardımıyla 500 lira kadar bir sermaye bularak, Hürriyet’in ilanının 18. Günü Eski Zaptiye Caddesindeki ilk idarehanesinde neşre başlamıştır. Fuad Bey, Bahriye Matbaası Müdürlüğünde bulunduğu için matbaa işlerini oldukça bildiğinden işi daha yakından kavramış birbiri ardına çıkmaya başlayıp sayısı 70’e varan mizah gazetelerine nefes aldurmamıştır*”¹⁸⁴.

Meşrutiyetin ilanının ilk günlerinde çıkmaya başlayan dergi “Şimdilik pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur, musavver eğlence gazetesidir” tanıtım başlığı ile yayımlanmıştır¹⁸⁵. Dergi sonraları yayın günlerini değiştirerek cumartesi ve pazartesi çıkmaya başladı¹⁸⁶. Derginin yazarlığını ise Milli Mücadele başlayana kadar M. Rıfat, Mahmud Nedim, Baha Tevfik, Mahmud Sadık, Aka Gündüz gibi önemli isimler yapmıştır. Milli Mücadele döneminde ise Karagöz’ün künyesi “Sahib-i imtiyaz ve müessisi Ali Fuad; Çarşamba ve Cumartesi günleri neşrolunur mizah gazetesidir” şeklinde olup “Müdür-i Mesul” ise Burhan Cahid’dir, idarehaneleri ise Bâb-ı Âli caddesinde daire-i mahsusadır. Sermuharrir yani başyazar yine Mahmut Sadıktır¹⁸⁷.

Karagöz mizah dergisi Milli Mücadele yıllarında Gülerüz’den sonra en fazla desteği veren yayın olmuş, eski harfli olarak 1928’e kadar, Latin alfabesine geçişle ise 26 Ocak 1935’e kadar yayın hayatına devam etmiş sonra da okuyucularına veda etmiştir. Dergide aynı Karagöz Hacivat oyunlarında olduğu gibi muhavere usulü

¹⁸⁴ Çapanoğlu, a.g.e., s. 53-59.

¹⁸⁵ Karagöz, No: 1, 28 Temmuz 1908, s.1.

¹⁸⁶ Karagöz, No: 121, 7 Eylül 1909, s. 1.

¹⁸⁷ Karagöz, No: 1172, 21 Mayıs 1919, s. 1.

uygulanmakta ve derginin ikinci sayfasında muhavere başlığı ile bir yazı sütunu yer almaktadır. Muhavere kısmında her şey hakkında konuşulabilir. Siyaset, İstanbul'un sorunları, tramvay ve vapurların kalabalıklığı ya da kış geldiğinde yaşanan odun kömür sıkıntısına varana kadar her konu ile ilgili karşılıklı konuşma şeklinde bir bölüm bulunur. Yine daha sonraki sayılarda eklenen 'Karagöz'ün Monoloğu' isimli kısım siyasetle ilgili eleştirilerde bulunabilir. Bunların dışında ilk ve son sayfada dönemin önemli olaylarına atıf yapan iki adet karikatür çizimi bulunmakla beraber kısa ya da uzun hikâyeler, fıkralar, şiirler ve kıtalar yer almaktadır. Özellikle Milli Mücadele yıllarında son sayfada "Günün Şakaları" ve "Takvîm-i Cerâid" başlıklı kısa sütunlar bulunur. Özellikle bu sütun dikkat çekicidir çünkü dönem gazetelerinin haber başlıkları alınarak karşılığında Karagöz dergisi kendi fikirlerini belirtir¹⁸⁸. Karagöz, halkı temsil eden bir yayın olarak karşımıza çıkar, bu yüzden de dili sade ve anlaşılırdır.

Gelelim Milli Mücadele'nin en ateşli sesi olan Sedat Simavi ismine... Sedat Simavi, ilkin karikatür çizerek Cağaloğlu'na geliyor. 1916 yılında *Hande* adlı mizah dergisini çıkarıyor. Askerlikten sonra, 30 Ekim 1918 tarihinde *Diken* adlı mizah dergisini çıkarıyor¹⁸⁹. Sedat Semavi'nin *Güleryüz*'den önce yayımladığı dergi; "Her on beş günde bir Perşembe günleri çıkar edebî, siyasî mizah gazetesi, İdarehanesi Cağaloğlu'nda Matbaa-i Orhaniye üstünde: Numara 1"¹⁹⁰ olarak verilen Diken dergisi 30 Ekim 1918 günü yayın hayatına atılır ve son olarak 5 Şubat 1920 tarihli 72. Sayısıyla kapanır. Bu dergi *Kalem* ve *Cem* mizah dergilerinin ardından gelen en önemli mizah dergisi sayılmıştır. Ayrıca bu dergi dolayısıyla Sedat Simavi; Yusuf Ziya'yı mizah alanına çekmiştir¹⁹¹. Başlarda 15 günde bir yayımlanan dergi sonra haftalık olarak yayımlanmaya başlanır. İlk yayımlandığı zamanlarda dergi 8 sayfa olarak çıksa da zaman içinde sayfa sayısı artar, hatta zaman zaman 16 ya da 17 sayfa çıktığı da olur. Sedat Semavi'nin karikatür gazete ve dergilerinin en tipik özelliği renkli çıkması ve göz doldurmasıdır. Genel olarak kapak tam boy bir karikatür ile basılır ve yine kapakta derginin sahibi, sayı numarası ve yayın tarihi ile abonelik şartları yer alırken, kapak karikatürü dönemin siyasi olaylarına bir vurgu yapar. Genel anlamda kapak ile beraber 4 sayfa karikatür basan dergide; "Olup bitenler", "Ne Var Ne Yok" gibi köşelerde siyasi

¹⁸⁸ Karagöz, No: 1132, 1 Ocak 1919, s. 4.

¹⁸⁹ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III. Cilt Kurtuluş Savaşı Dönemi (1918-1923)*, ss. 99-100.

¹⁹⁰ Diken, No: 1, 30 Ekim 1918, s. 1.

¹⁹¹ Ferit Öngören, Semih Balcıoğlu, a.g.e., s. 62.

olaylar konuşulur. Bunların dışında kısa veya farklı sayılarda devam eden dizi halinde uzun hikâyeler ile bazı gazetelerin isimlerini taklit eden (Küçük gazete gibi) farklı başlığa sahip ilave sayfalara isim verilmiş kısım bulunur. İlave sayfalar zaman zaman “Sahte” olduğu belirtilerek *Tasvîr-i Efkâr*, *Alemdâr*, *Hâdisat*, *Sabah*, *İstiklâl*, *Vakit* gibi dönem gazetelerinin ismini alarak mizahi üslup aracılığı ile söz konusu gazeteleri eleştirir. Özellikle Milli Mücadele yıllarında ilave kısımların başlığına *Lahana Yaprığı*, *Çirkef* gibi isimler koyarak Milli Mücadele muhalifi gazetelere gönderme yapar¹⁹².

Edebi hikâyeler, anketler ve zaman zaman müsabakalar yayımlanır, sayfa ortalarında ise dönemin çeşitli markalarına ait reklamlar bulunmaktadır. İlk 23 sayı sonrasında derginin sayfa sayısı artmış ve fiziki özelliklerinde değişimler meydana gelmiştir. 8 sayfa çıkmaya başlayan *Diken* dergisi 24. Sayı itibari ile 11 sayfaya çıkar. Başta tam sayfa bir karikatür, bir iç kapak yer alırken reklamların sayısı artar, hatta daha sonraki sayılarda bazen dergide 3 tam sayfa reklamlara ayrılır¹⁹³.

Düzenli olmamakla beraber de derginin 13. sayfasında Avrupa Karikatürleri yayımlanır. *Diken* dergisinin yazar ve şair kadrosunda ise Sedat Süleyman (Simavi), Fazıl Ahmet (Aykaç), Yusuf Ziya (Ortaç), Selahattin Enis, Ömer Seyfettin, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci), Ahmet Rasim, Reşat Nuri (Güntekin), Aka Gündüz, Abdullah Cevdet, Hüseyin Rıfat. vb. yer alır. Karikatürcü kadrosunda ise; Sedat Süleyman (Simavi), Ramiz (Gökçe), Sedat Nuri (İleri), İzzet Ziya (Turnagil), Nurullah Cemal (Berk), Basri, M. Safa, Mehmet İzzettin, Ulvi Kazım, Ahmet, N.K, Cemal Nadir (Güler) ile imzasızlar ve okunamayan imzalar bulunur¹⁹⁴. Mütareke döneminde işgal kuvvetlerinin donanması limanda demirli ve topları da saraya çevrilmişken ağır bir sansür de bulunmaktadır. Bu yüzden karikatür ve yazıların bir kısmı çoğu zaman imzasız, isimsiz ya da takma isimlerle çıkar. Bu sebeple incelediğimiz dergiler içinde bazı sütunların ve karikatür kısımlarının sansür nedeniyle basılamadığını, yayımlanamadığını ve bu sütun yerlerinin genellikle boş kaldığını söyleyebiliriz. *Diken* dergisi bir anlamda Güler yüz dergisinin ön hazırlığı olmuştur denilebilir ki her iki dergi benzer motiflere sahiptir. *Diken* 72. sayısı ile okurlarına veda

¹⁹² Milli Mücadeleye destek veren yayın organlarını lahana yaprakları, karpuz kabukları şeklinde yeren, eleştiren Ali Kemal’in gazetesi için Milli Mücadele yanlısı yayınlar bu isimleri kullanmışlar, dönemin mizah sütunlarında lahana ve karpuzla ilişkilendirilmiştir. Fevzi Çakmak, “Milli Mücadele Dönemi Türk Mizahında Muhalif Bir Kimlik: Ali Kemal”, *İzmir, E.Ü.E.F., Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.34, S. 2, (2019), s. 426

¹⁹³ *Diken*, No: 24, 2 Ekim 1919 ss. 1-11.

¹⁹⁴ Çeviker, a.g.e., s. 143.

ettikten sonra Sedat Simavi, Güleriyüz dergisini yayımlamaya başlamıştır. Kuşkusuz ki Güleriyüz bir savaş dergisi idi ve mizah yayınları içinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal yanlısı olarak en açık sözlü olanıydı.

Güleriyüz ilk olarak 5 Mayıs 1921 tarihinde “Perşembe günleri intişar eder, edebi siyasi mizah gazetesidir”¹⁹⁵ başlığıyla yayın hayatına girmiş ve genel olarak Diken dergisi gibi 8 sayfa basılmıştır. Kapakta bulunan tam boy karikatür çizimi ile beraber toplamda 4 sayfa karikatürlere yer verilmiş olup genelde karikatürlerin altında kısa bir açıklama bulunur. Karikatürler daha çok dönemin önemli kişiliklerini ve siyasal kişileri konu alırken; zaman zaman İzmir, Edirne ve İstanbul kurtarıcısını bekleyen bir kadın veya genç kız olarak resmedilir. Bazen de karikatürler aracılığı ile kısa hikâyeler anlatılır. “Haftanın Dedikodusu” başlıklı kısımda siyasal olaylar ya da Milli Mücadele muhalifleri eleştirilirken, ilave kısımlar aynı Diken’de olduğu gibi farklı gazete başlıkları ile yayımlanır ki fiziki açıdan Diken ile büyük benzerlikler gösteren Güleriyüz yine renkli basımı ile göz doldurmaktadır. Dergiyi incelerken bazı sayıların sayfa sayısının az ve renksiz çıktığı da gözlemlenmiş olup muhtemelen para sıkıntısı ve kâğıt bulmaktaki güçlükler zaman zaman Güleriyüz’ün fiziki yapısına yansımıştır.

Güleriyüz’ün yazar ve şair kadrosu: Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem (Talu), Fazıl Ahmet (Aykaç), Abdülbaki Aziz, Yusuf Ziya (Ortaç), Necdet Şükrü (Efe), Selami İzzet (Sedes), Baha Kamil Bey, Sedat Süleyman (Simavi), Vedat Örfi (Bengü), Orhan Seyfi (Orhon), A. Kemalettin, Yaşar, Bekir, A.S, A.C., A.L., A.B. gibi isimlerden veya Güleriyüz, Türkoğlu, Ayçiçeği, Ayyıldız, Çuvaldız, Çileli, Dertli, Fil, Çimdik, Fiske gibi takma adlardan oluşmaktadır. Karikatürcü kadrosu ise; Sedat Süleyman (Simavi), Cevat Şakir (Kabağağaçlı/ Halikarnas Balıkcısı), İzzet Ziya (Turnagil), (Mehmet) İzzettin, Ali, M.B. ve okunamayan imzalıdır¹⁹⁶. Karikatürcüler içinde kuşkusuz ki en güzel örnekleri Sedat Simavi ile Cevat Şakir vermiştir. Güleriyüz dergisi son olarak 122. Sayısı ile 14 Ağustos 1923’te 4 sayfa olarak yayımlanmış ve okurlarına veda etmiştir. Ancak Sedat Simavi Türk karikatür mizah tarihi içinde büyük bir iz bırakmış olup gazeteciliğin bir iş kolu olarak büyümesini sağlamıştır. Kendisinin adına 1977’de bir vakıf kurulmakla beraber günümüzde gazetecilere “Sedat Simavi Ödülü” verilmesi onun, bu alandaki dev isim olmasının en büyük kanıtını teşkil etmektedir¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Güleriyüz, No:1, 5 Mayıs 1921, s. 1.

¹⁹⁶ Çeviker, a.g.e., s. 161.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz, www.tgc.org.tr

Aka Gündüz tarafından çıkarılan *Alay*, 10 Aralık 1920 ve 7 Nisan 1920 tarihleri arasında önce İstanbul'da yayımlanmış, daha sonra yayıncısı Enis Avni'nin (Aka Gündüz) Ankara'ya geçip Milli Mücadele'ye katılınca *Alay* gazetesinin devamı olarak *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* ismiyle yayını 13. Sayıdan devam ederek 35. Sayıya kadar sürdürmüştür. Anadolu'da Peyâm-ı Sabah dergisi ilk olarak 10 Mart 1922 tarihinde yayımlanır. Başlık altında "İstanbul'da 'Peyâm-ı Sabah' sahtedir, doğrusu budur" yazısı ile beraber "Haftalık alay gazetesi" yazılıdır: "Mesfur müdürü: Mihran. Başyazarı: Ali Kemal. İmtiyaz sahibi ve sorumlu müdür: Aka Gündüz. Başyazarı: Paşa Kazım Bey. Ankara". Haftalık yazıları kapak sayfasında okunurken, *Alay* gazetesine geri dönüleceğinin ibareleri de yer almaktadır, söz konusu olan ilk sayıda "Peyâm yerine resimli *Alay* gazetesi çıkaracağız" yazısı görülür. Milli Mücadele muhalifi ve İstanbul'da yayın yapan Peyâm-ı Sabah gazetesi sahibi Mihran Efendi ile Başyazarı olan Ali Kemal ile alay etmesi bakımında büyük yankı uyandıran gazetenin kapak kısmında, sağ üst köşede 'Sabah', sol üst köşede ise 'Peyâm' yazılıdır ve her iki tarafta da sanki önceden yayımlanmış olup sonradan devam ediyormuş gibi numaralar bulunur; Sabah, I, 6254599332, Peyâm, I, 255345343434 yazısını görmekteyiz (Ek 2)¹⁹⁸.

Milli Kütüphanenin süreli yayınlar kısmından ulaşabildiğimiz sayılarda genel olarak 2 sayfa, renksiz ve karikatürsüz çıkan dergi dönemin siyasi olaylarına değinip, muhalif gazetecileri eleştirirken, mizahi öğeleri metinlerin içine yerleştirmiştir. Ulaşabildiğimiz son sayısı ise 7 Eylül 1922'de yayımlamıştır.

Çalışma kapsamında sayıları incelenen bir diğer yayın ise Milli Mücadele karşıtı en önemli mizah dergisi *Aydede*'dir. *Aydede* lakabı aslında Refik Halit tarafından ilk defa *Peyâm* gazetesinde kullanılır, bu lakap daha sonraları karşımıza bir mizah dergisi olarak çıkacaktır. Bu konuyla ilgili Turgut Çeviker'den edindiğimiz bilgi şöyle: "*Refik Halit, Minelbab İlelmihrab adını verdiği anılar kitabında Aydede'ye ilişkin şunları yazıyor: Bir gün Yakup Kadri'den bir mektup aldım. Gizli bir imza ile (Peyâm)a haftada bir makale yazmaklığı istiyordu. Ben evvela (Derviş Mehmed) imzasını muvafık (uygun) bulmuştum, hani ağızdan baklayı çıkaracak olan Derviş Mehmed... Fakat Yakup, -arkadaşlariyle bilistişare (danışarak)- bu ismi, galiba Mehmed Hanı Hamisi hatırlattığı için, muvafık görmedi. Ben de değiştirdim: (Nakş-ı Berâb) serlevhası ile (Aydede) imzası altında yazmaya başladım. Seneler sonra bana yeni bir şöhret ve*

¹⁹⁸ Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, No: 10-15, 10 Mart 1922, s. 1.

isim ve memlekete bir mizahi gazete kazandıracak olan bu namı müstear, işte, ilk defa (Peyâm)da çıkmıştır.”¹⁹⁹ Bu bahsedilen Nakş-ı Berâb (Suya Çizgi) başlığının daha sonra Aydede isimli dergide de devam ettiğini görmekteyiz ki bu başlık altında genel olarak kendi fikir ve görüşlerini kaleme almaktadır.

Söz konusu muhalif mizah dergisi Milli Mücadele’nin son yılı olan 1922 yılında yayın hayatına başlamış olup ilk sayısı 2 Ocak 1922 tarihini taşır. Aydede başlığının altında “Pazartesi ve Perşembe günleri neşrolunur mizah gazetesi” yazmakta olup Sabah matbaası 7 Numarada basıldığı belirtilmektedir²⁰⁰. Derginin fiziki özelliklerine baktığımızda genelde renksiz basılmış olup 4 sayfa yayımlanmaktadır. Kapakta ise Aydede başlık yazısının arka tarafında bir İstanbul silueti göze çarpar. İstanbul’u aydınlatan bir ay resmedilmiştir ki bu ay Refik Halit’ten başkası değildir. Dergide ‘Nakş-ı Berâb’, ‘Kısa Hikâyeler’, ‘Fantezi Hikâyeler’, ‘Anadolu’ya, Çarşıya, Pazara, Kadınlara Dair’ gibi farklı başlıklar altında içerikler yer almaktadır. Refik Halit yayın politikası olan bitarafılığını uzun süre muhafaza eder ki dergide savaşlara ve cepheye ait çok fazla haber yer almamaktadır.

Eleştirilerini ara sıra belirten Aydede; bazen Mustafa Kemal’i bir karikatür ile bazen de söylediği sözler ile eleştirirken, eleştiri oklarını daha çok Anadolu kadrosunda bulunan siyasi kişiliklere yöneltir ki kendisinin fikirlerinin zamanla değiştiğini de görmek mümkün olacaktır. Transkripsiyonunu yaptığımız diğer dergilere kıyasla sayfalarının çoğunu yazılara ayıran Aydede’de, zaman zaman küçük ya da büyük karikatürler de yer almaktadır ve sayfaların doluluğu dikkat çekmektedir. Ayrıca yine dili açısından da diğer dergilere göre daha ağdalı ve ağır bir dili olduğunu söylemek mümkün ki bunda etkili olan temel faktör Refik Halit’in edebi karakteridir. Karagöz, Diken, Güler yüz, Anadolu’da Peyâm-ı Sabah dergilerinin dili Aydede’ye göre daha sade ve anlaşılırdır. Aydede 90 sayı yayımlandıktan sonra 9 Kasım 1922’de yayın hayatına veda eder. Zira gazete sahibi olan Refik Halit ve en önemli karikatürcüsü Rıfkı yurt dışına kaçmışlardır. Milli Mücadele karşıtı bir yayın olmasının getirdiği özellikler dolayısı ile çoğu zaman Millicilere ve düzenli orduya saldırmış, Mustafa Kemal Paşa’yı ve onu destekleyen mizah gazetelerine karikatür yoluyla iğnelemeler yapmıştır.

¹⁹⁹ Çeviker, a.g.e., s. 174.

²⁰⁰ Aydede, No: 1, 2 Ocak 1922, s.1.

Muhafif olma özelliğini bir kenara koyduğumuzda ise karikatür tarihi açısından Kalem ve Cem dergilerinden sonra en iyi karikatürlerin Rıfkı tarafından bu dergide çizildiğini görmek mümkündür. Dönemin diğer mizah dergilerine göz atacak olursak; Hüseyin Rif'at'ın *Deccal*'i 7 sayı yayımlanmış, ilk sayı 23 Ocak 1919'dadır: "Perşembe günleri çıkar, siyasi, edebi, mizah gazetesidir". Zeki Halit'in *Cadı'sı* 1919 yılında 17 sayı yayımlanmıştır: "Pazartesi ve Perşembe günleri çıkar mizah gazetesidir." Sahip ve müdürü Tiskaoğlu Mustafa Remzi olan *Kaval* gazetesi; "Perşembe günleri çıkar, edebi ve mizah gazetesidir" yazısıyla 1920-1922 yılları arasında Eskişehir'de yayımlanmıştır. *Orta Oyunu* mizah dergisi; "Perşembe günleri yayımlanır siyasi mizah gazetesidir." 1919 yılında 4 sayı yayımlanmış olup imtiyaz sahibi Mehmet Asaf ve Şürekâsıdır. Hüseyin Suat'ın Ankara'da yayımladığı *Anadolu'da Kalem* adlı "Her hafta cumartesi günleri yayımlanır edebi, mizahi gazete" ise 1921 yılında sadece 3 sayısı bulunmakla beraber Anadolu'da Peyâm-ı Sabah ve Kaval dergisi ile beraber Anadolu'da yayımlanan üç mizah dergisinden biridir. İmtiyaz sahibinin Sait Ali olduğu belirtilen ve 25 Temmuz 1921 de sadece tek sayısının var olduğu bilinen *Tatlı- Sert* ise "Hakikatten ayrılmaz müstakil mizah gazetesidir", "Şimdilik haftada bir pazartesi günleri yayımlanır" yazısı ile çıkmıştır. *Kahkaha*/1 "Edebi, mizahi, her cumartesi günü yayımlanır" başlığı ile 1922'de yayın hayatına başlamıştır ancak Turgut Çeviker *Kahkaha*'yı görme olanağı bulamadığını belirtmektedir. Sahibi Mehmet Sırrı olarak verilmiş. *Kahkaha*/2 ise 1922 yılında yayın hayatına başlamış 1924'e kadar devam etmiş olup "Trabzon'da haftada iki defa eşref saatte çıkar" yazısını taşımaktadır. Ayrıca yurt dışında basılmış olan mizah dergileri olarak *Kafes*, *Ne Münasebet*, *Tıraş*, *Mizahi Nasreddin Hoca* ve *Yarın* isimlerini görmekteyiz²⁰¹. Orhan Seyfi (Orhon)'nin *Yeni Eğlence* 'si 1921 yılının 10 Temmuz günü yayınına başlamış ve toplam dört sayı yayımlanmış "Haftalık mizah gazetesidir". Milli Mücadele döneminin Karagöz ve Güleryüz'den sonra en uzun ömürlü ve dikkate değer mizah mecmuasının ise *Ayine* olduğunu görmekteyiz. "Perşembe günleri intişar eder, müstakilü'l efkâr milli mizah gazetesidir" altıyazısıyla çıkan derginin ilk sayısı 25 Ağustos 1921 tarihini taşır. Eşref Nesib'in "müdür-i mesul" olarak görev aldığı toplam 72 sayı yayımlanan dergide dönemin ünlü karikatüristleri Haydar Şevket, Ahmet Rıfkı,

²⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz, Çeviker, a.g.e., ss. 140-197.

Zeki Cemal, Münif Fehim, Ramiz(Gökçe), Cevad Şakir(Kabağağılı) de yer almaktadır²⁰².

Bu bölümde Milli Mücadele döneminde İstanbul ve Anadolu’da yayımlanmış tüm mizah yayınlarına yer vermeye çalıştık ancak hem toplu kataloglarda hem de bu konu üzerine yazılmış eserlerde bazı dergiler hakkında tam bilgiler bulunmaz, hatta sayılarına hiç rastlanmayan mizah yayınlarının dahi varlığı söz konusudur. Tüm dergileri içerik ve fiziksel özellik yapıları bakımından incelemek uzun bir araştırma dönemi gerektirmektedir. Ayrıca var olmayan ve sayılarına ulaşılabilen dergilerin varlığı bu denli kapsamlı bir araştırma yapmayı kısıtlamaktadır. Dolayısıyla çalışmamız kapsamında Karagöz, Diken, Güler yüz, Anadolu’da Peyâm-ı Sabah ve Aydede dergileri incelenecek olup bu yayınların içerik analizi yapılacak sayıları da tarihsel bir aralık seçilerek belirlenmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere tez çalışması Milli Mücadele dönemini kapsadığından içerik ve söylem analizi kullanarak incelenen sayılar; Yunanlıların İzmir’i işgal ediş tarihi olan 15 Mayıs 1919 tarihi ile Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışından başlayacak, yapılacak olan ateşkes antlaşmasının ardından sona erecektir.

²⁰² Okay, a.g.e., ss.19-20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELENİN MİZAH CEPHELERİ

3. İZMİR'İN İŞGALİNDEN CEPHE SAVAŞLARINA KADAR YAŞANAN OLAYLARIN MİZAH DERGİLERİNE YANSIMASI

30 Ekim 1918'de imzalanan mütareke ile yurdun birçok bölgesi işgal edilmeye başlanmıştı ancak bu işgal planının en büyük harekâtı ise İzmir idi. Türkleri Anadolu topraklarından kovmak ve Megalo İdea²⁰³ çerçevesinde yeni bir Bizans İmparatorluğu kurmak tüm Avrupa'nın iştahını kabartmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa *Nutuk* adlı eserinde İzmir'in işgali ile ilgili şu satırları yazıyor: “İzmir'in işgal edileceği konusunda Mayısın on üçünden beri açıktan belirtiler görmüş olan İzmir'deki bazı genç vatanseverler, ayın 14/15'inci gecesi, kendi aralarında bu acıklı durumla ilgili görüşmeler yapmışlar; bir oldubittiye geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgalinin ilhakla sonuçlanmasına engel olma kararında birleşerek, **Redd-i İlhak** ilkesini ortaya atmışlardır. Aynı gece, bu ilkenin yaygınlaştırılmasını sağlamak üzere İzmir'de Yahudi Maşatlığına toplanabilen halk tarafından bir gösteri toplantısı yapılmışsa da, ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle, bu teşebbüsten beklendiği ölçüde sonuç alınamamıştır”²⁰⁴. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalyanlara vaat edilen İzmir, şimdi bir oldubitti ile Yunan'a veriliyordu. Sabahın erken saatlerinde Yunan askerleri ile dolu beş gemi İzmir Rıhtımının önüne geldi. Askerlerin geminin güvertesinde “Zito” (Yaşa!) çığlıkları ile karaya yaklaşırken onların bu sevinçlerine güverteye yığılmış İzmirli yerli Rumlar da katılıyor; Yunanistan'ın İzmir'i işgalini kutluyorlardı. Rumlar dükkânlarını, hanlarını, evlerini, mavi-beyaz Yunan bayraklarıyla donatmışlardı. Türkler ise silahsız, savunmasız olarak kendilerini bekleyen işgal günlerini

²⁰³ Türkçeye “Büyük Fikir”, “Büyük Mefkûre” ya da “Büyük Ülkü” olarak çevirebileceğimiz “Megali İdea”, ilk kez 1844 yılında İoannis Kolettis tarafından dile getirilmiştir. Kolettis, Krallığın ilk sınırları dışındaki bölgelerde yaşayan Helenlerin davasını, Yunan ihtilâline katılmış yerlerin isteklerine karşı “Yunan Krallığı tüm Yunanistan değil, yalnızca onun en küçük ve en eski parçasıdır. Doğma büyüme Helen (Yunan) olan kimse yalnızca bu krallık içerisinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya'da, Teselya'da, Serez'de, Edirne'de, İstanbul'da, Trabzon'da, Girit'te, Sisam'da ve Yunan tarihi ya da Helen (Yunan) ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşıyandır...” sözleriyle savunmuştur. Bu söylem içerisinde geçen ve Anadolu toprakları içerisinde bulunan bölgeler Yunan Hükümeti'nin Anadolu'yu işgalleri sırasında nasıl bir fikirle hareket ettiklerini göstermektedir. Nilüfer Erdem, “Mizah Penceresinden Yunanistan'da Halk, Savaş ve Siyaset 1919-1923”, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, s. 17.

²⁰⁴ Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, Yay. Haz., Zeynep Korkmaz, 2006, s. 2.

düşünmekteydiler²⁰⁵. Yerli Rumların İstanbul’da işgaller gerçekleştiği zaman dükkânlarını, evlerini Yunan bayrakları ile donatmasını ve Sakarya Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra hepsinin indirilerek Galata sakinlerinin sus pus oldukları eleştirilerini Karagöz adlı derginin 1922 yılına ait sayılarında da bolca örneklerini göreceğiz. İzmir’in işgali yıllardır Türk hâkimiyeti altında yaşamış olan Rumların ve Balkan topraklarındaki Yunan halkının adeta bir intikamı olmuştur. O dönemin İzmir Metropolit Hrisostomos bunun ilahi bir görev olduğunu belirtiyor ayrıca Yunan askerleri ve halkını tahrik edici konuşmalar yapıyordu. İşgal günü şu sözleri sarf edecekti: “*Bu uğurda ne kadar Türk kanı dökerseniz o kadar sevaba girmiş olacaksınız. Ben de bir bardak Türk kanı içmekle, onlara karşı olan kin ve nefretimi bir parça olsun azaltmış olacağım. Haydi buyurunuz! Bütün azizler sizin arkanızda olacak... Atalarınızın toprakları sizleri bekliyor...*”²⁰⁶. Böylesine kin ve nefret dolu bu konuşma İzmir işgalini bir katliama bir mezalime dönüştürmüştü²⁰⁷. Bu yüzdendir ki İzmir işgali halkın bağrında derin bir yara açmış ve işgaline en çok tepki gösterilen olay olmuştur. Hatırlatmak gerekir ki işgalden sadece 4 gün sonra Samsun’a ayak basan Mustafa Kemal Paşa yayınlamış olduğu Havza Genelgesi’nde İzmir işgalinin haksız olduğunu, protesto telgraflarının ve mitinglerin yapılması gerekliliğinden bahsetmiştir. İzmir’in işgalinden sonra 21 Mayıs 1919 tarihli Karagöz mizah dergisi Muhavere kısmında yayımlanan yazıyı aynen buraya alıyoruz:

Hacivad- Osmanlı İzmir’i!.. Yaşayacak.

Karagöz- Neredesin be kaç saattir seni bekliyorum.

Hacivad- Nasıl kaç saat? On dakika evvel telefon ettin. Derhal koştum. Geldim.

Karagöz- Bir dakika bana bir saat gibi geldi. Bu zamanda, dakika geçirilmez!..

Hacivad- Ne var söyle!..

Karagöz- Nasıl ne var!.. İzmir’e Yunanlılar el uzatmışlar, dünya yerinden oynadı. Görmüyor musun? Ben de ne bir yerde oturabiliyorum, durabiliyorum!..

²⁰⁵ Kemal Arı, *Türk Devrim Tarihi- I Temelleri, Gelişimi ve Oluşumu*, İzmir: Zeus Kitabevi, 2010, s. 263.

²⁰⁶ Arı, a.g.e., s. 264.

²⁰⁷ İşgal sırasında yaşanan olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Mevlüt Çelebi, *Ahenk Ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları 1919-1922*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2015.

Hacivad- Ben de senin gibiyim! Ne yapalım!

Karagöz- Nasıl ne yapacağız? Hazırlan be!.. Her tarafa telgraflar çekelim!

Hacivad- Her taraftan buraya telgraflar yağıyor. Sevgili İzmir'imizin kordon boyundan hem de kaldırımın bozuk yerinden bir taş bile söktürüp vermeyiz. Değil mi ki yabancılar İzmir'e ayak bassın da İzmir'i alsın!.. Şiddetle protesto ederiz.

(Sansür)

Hacivad- Yahu yalnız ben elli altmış telgraf aldım.

Karagöz- Bana gelenler yüzü geçti. Biz de böyle her yere telgraflar gönderelim. Haydi, ben heybeyi, hurcu hazırladım. Sen de hemen hazırlan! Burada bir tellal çıkaralım. Allah ki bizi ve güzel İzmir'i sevenler arkamızdan gelsin diye halka ilan edelim. Çekeceğimiz telgraflarla da Arz-ı Rum'dan, Trabzon'dan Akdeniz sahiline kadar Allah'ı seven, bizi seven, güzel İzmir'imizi seven (sansür)

Hacivad- Ne o sen ve ben hemen İzmir'e mi gidiyoruz?

Karagöz- Evet evet yüzbinlerce kişi İzmir'e gidelim. Şehre sığışmazsak etrafında çadırlar kuralım!

Hacivad- İzmir'e gidip ne yapacağız? Hukukumuzu her yerden muhafaza ederiz. Wilson Prensipleri 'ne dayandık adalet isteriz herkes gibi biz de protesto ederiz.

Karagöz- Ulan anlamıyorsun ben de Wilson Prensiplerini takviye etmek istiyorum ya!

Hacivad- Anlamadım!

Karagöz- Nasıl anlamıyor musun? İzmir'e Yunan askerlerinin çıkarıldığını bilmiyor musun?

Hacivad- Canım bilmiyorum olur mu? Hepimiz bunun için galeyanda değil miyiz?

Karagöz- İzmir' e Yunan askerleri çıkarıldı; fakat hükümet elimizde. Vali yine yerine oturdu; jandarmamız, polisimiz yerli yerinde! Ben demiyorum ki Yunanistan İzmir'i istemiyor. Almaya çalışmıyor, ele geçirmek için kendince ne mümkünse yapmıyor!..

Hacivad- İş böyle ha hepimiz de bunu eseflerle, helecanlarla görüyoruz.

Karagöz- Bana bak! Benim bildiğim koca Wilson, prensiplerinden vazgeçmez! Bütün bizim gibi milletleri bu prensiplere bağlasın da tahlisiye aleti gibi bunlara yapıştırsın da sonra prensiplerini de bizleri de boğsun! Yok, yok bu olamaz, Yunanlılar da bunu anladılar! İşi Wilson prensiplerine uydurmak istiyorlar.

Hacivad- Hiç uyar mı?

Karagöz- Dinle beni! İzmir'e Yunan askerleri çıkarıldı, çıkarılıyor. Sonra denilecek ki: İşte Rumlar, Yunanlılardan, Yunanlılar Rumlardan... Bizim nüfusumuzu çıkarılan askerlerle beraber sayınız. Biz çoğaldık. İzmir bizim olmalı Wilson prensiplerine uydu mu?

Hacivad- Böyle şey olur mu?

Karagöz- İşte ben de diyorum ki biz de İzmir'e gidelim, İzmir'in nüfusunu kendi hesabımıza çoğaltalım.

Hacivad- Fakat Karagöz'üm bizim nüfusumuz bir milyon iki yüz bin, Rumların iki yüz bin! Biz yine herhalde ekseriyetteyiz.

Karagöz- Sen beni dinle! (Sansür)²⁰⁸

Görülüğü üzere Karagöz, İzmir'in işgaline karşı sessiz kalınmamasını ve protesto edilmesini isterken bir yandan da Wilson Prensiplerinin Yunanlılar tarafından kendi emelleri doğrultusunda kullanılacağını belirtiyor. İşgal karşısındaki tutumu çok sert olan Karagöz'ün "bir taş bile verilmeyeceğini" belirterek işgal karşısında direnileceğinin açık bir kanıtını vermiştir. İzmir'in ve Ege Bölgesi'nin işgali ile birlikte bölgesel olarak yöre halkının direniş çalışmalarına başladığı görülmektedir. Ege Bölgesi'nin Efe motifi kullanılarak Diken dergisi bir kapak karikatürünü İzmir'in işgalini izleyen günlerde yayımlar²⁰⁹.

²⁰⁸ Karagöz, No: 1172, 21 Mayıs 1919, s. 2.

²⁰⁹ Diken, No: 16, 31 Mayıs 1919, s. 1.

Karikatür 1

Diken, No: 16, 31 Mayıs 1919, s. 1.

Diken dergisi bölgedeki Efelerin işgali gerçekleştiren Efzon askerlerini avucunun içinde tutacağını ve Efzon askerlerinin Türk Efesi karşısında bir oyuncak olacağını belirten ve alay eden bir kapakla yayına çıkmıştır. İzmir'in işgali Karagöz dergisinde daha sonraki sayılara da söz konusu olmuştur. Akşam evine dönen bir beyin çocuklarına İzmir inciri, İzmir sabunu, cevizli İzmir bulaması aldığını anlatan kısa hikâyeler anlatılmaktadır. İzmir rakısı alan bey ise içi yandıkça "Ah İzmir!" diye nara atacağını söylemektedir²¹⁰. İzmir işgaline karşı halk bilinçlendirilmeye çalışılmakta ve eğer gereken tepki gösterilmez ise işin İzmir işgali ile kalmayacağını ve daha fazla felaketin yaşanabileceği söylenerek halkın işgallere karşı tepkisi sıcak tutulmaya çalışılmaktadır.

²¹⁰ Karagöz, No: 1173, 24 Mayıs 1919, ss. 2-3.

19 Mayıs'ta Fatih'te ve 20 Mayıs'ta Üsküdar'da düzenlenen mitinglere katıldığını söyleyen Karagöz Türk milletinin asla esareti kabul etmeyeceğini ve bunu da yapılan mitinglerle açık bir şekilde gösterdiğini heyecanlı bir şekilde şöyle anlatır: *"Bu bir iki gün içinde gözlerime ne uyku giriyor ne de bir yerde bir dakika rahat ve huzur buluyorum. Fatih'teki muazzam mitinge gittim yüreklerim kabardı kendimi bir aslan kadar kuvvetli buldum. Üsküdar'daki büyük mitinge fırladım kendimi de oradaki binlerce kadın, erkek kişilerin her birini de birer kahraman gördüm. Türk'ün ahını almamalı! Türk'ün hakkına dokunulmamalı!.. Fatih mitinginde İzmir'e tecavüzün kalbimizde hâsıl ettiği teessürün galeyan ettiğini, kadın ve erkek Türk'ün ahi semalara eriştiğini Türk'ün hakkını nasıl istediğini görünce, kendi kendime hem kükredim hem de işte bir millet böyle hakkını istemeli dedim."* Yine aynı sayıda yapılan mitinglerde ve özellikle Sultanahmet mitinginde Halide Edip gibi konuşmacı kadınların olmasının yanı sıra mitinglerdeki kadın sayısının fazlalığı Karagöz dergisinin dikkat çektiği diğer bir unsur olmuştur. *"- Muazzam mitinglerde milletin büyük tezahüratında hanımlarımızın yüzlercesi binlercesi bulundu! En hararetli nutukları vatan muhabbetlerinin galeyanıyla hanımlar irat etti. Bu tezahürata hanımlarımızın bu vatan perverane hareketine ne dersin? -Ne diyeyim?.. Hanımlarımız: 'Bize baksınlar da mertlik davasında bulunan erkekler ibret alsınlar demek istemişlerdir."*²¹¹.

Dönemin zor koşulları dışında siyasal bir istikrarsızlık olduğu sürekli olarak hükümet değişikliği yaşanmasından rahatça anlaşılabiliyordu, bu istikrarsızlığın dışında devletin ekonomik durumunun gittikçe kötüleşmesi, memur maaşlarının aylarca ödenememesi gibi durumlara çare arayan Hacivat ve Karagöz 1175. sayıda Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanacağını haberini vererek hastanın başına doktorlar toplanıp hastalık bu, çaresi bu deyince hastanın düzelmeyip müdahale edilmesi gerektiğini benzetme yoluyla anlatmışlardır. Ancak sansür nedeniyle derginin bazı kısımlarının boş kaldığı gözlenmiştir. Yine aynı sayıda İzmir'de şehit olanlar için Sultanahmet Camii'nde mevlidi şerif yapıldığını ve bunun pek hazin olduğu vurgusu yapılmıştır. İzmir'e gereksiz girenlerin çıkarılmasından sonra inşallah lokma döküleceğini ve bunun pek sevinçli olacağını belirterek bu işgal günlerinin geçeceğini ve er geç İzmir'den Yunanlıların kovulacağına olan inancını belirtmiş olmaktadır²¹².

²¹¹ Karagöz, No: 1173, 24 Mayıs 1919, ss. 2-4.

²¹² Karagöz, No: 1175, 31 Mayıs 1919, ss. 2-4.

Milli Mücadele'nin en hararetli yılları gelmeden önce de Milli Mücadele karşıtı olan isimlere yani Ali Kemal, Mihran Efendi, Refik Halit ve Refii Cevat Ulunay* gibi isimlere hem Karagöz'de hem Diken'de sataşıldığı görülmektedir. “Geçen sabah matbaamızın karşısında şöyle bir yanık müşaareye şahit olduk” yazılı bir başlık altında Ali Kemal ile Mihran Efendi* karşılıklı çizilerek siyasal fikirlerinin iç açıcı olmadığı vurgusu yapılmıştır²¹³. Sedat Semavi'nin Diken dergisinin Güteryüz'ü çıkarmadan önce de Refii Cevat ile anlaşamadığı gözlemlenmektedir. 21. sayıda “*Bu Refi Cevat'ın sandalyesinde iğne var galiba kimseye çatmadan duramıyor*” şeklinde bir ifadeye rastlanmaktadır²¹⁴. İzmir'in işgalinden sonra 27 Mayıs'ta gerçekleşen Aydın ilinin işgali yine Karagöz'de yankı bulmuştur. 1187. Nr. 11 sayıda ‘Aydın Türküsü’²¹⁵ isimli bir şiir görülmektedir:

Aydının içinde duman tütüyor
Bülbüller ne yanık yanık ötüyor
Etrafı karanlık sisler örtüyor
Ağlama zavallı kimsesiz kadın
Sızlama senindir sevgili Aydın

Bacasız ocaklar yanmaz mı oldu?
Yürekleri ‘Eyvah’a kanmaz mı oldu?
Bülbüller bağını anmaz mı oldu?
Ağlama bu halin yakar adamı
Aydın’da yaparsın kurban bayramı.

Karagöz duacı saadetine
Afacan müşterek felaketine
Hacivad ortaktır sefaletine

²¹³ Karagöz, No: 1184, 5 Temmuz 1919, s. 4.

²¹⁴ Diken, No: 21, 21 Ağustos 1919, s. 6.

* Refi Cevat Ulunay, I. Dünya Savaşı sonrasında yeniden yayımlamaya başladığı Alemdar gazetesinde İngiliz Muhipleri Cemiyeti lehinde yazılar yazmış, İngiltere ile yakınlaşmayı savunmuş, bu arada Millî Mücadele'ye karşı çıkmıştır

*Sabah Gazetesinin bir dönem sahibi ve Osmanlı Basınında sansüre karşı ilk başkaldıranlardan birisi olan Mihran Efendi; Sabah Gazetesini 1875’de çıkartan ve halen torunları Yunanistan’da önemli siyaset adamları olarak görev yapan Papadopoulos ailesinden gazeteyi 1882 **Mihran Efendi** (Nakkaşyan) satın almıştır. Ali Kemal’in linç edilerek öldürülmesinin ardından gazeteyi kapatır ve yurt dışına gider.

²¹⁵ Karagöz, No: 1187, 16 Temmuz 1919, s. 3.

Ağlama ey öksüz nazlı kadınım

Gam çekme senindir güzel Aydın'ım

Bağrı yanık imzalı bu şiir İzmir için hissedilen gam ve kederin Aydın için de hissedildiğini ama bu işgallerin geçici olduğunu ve elbet bu toprakların Türk elinde kalacağı vurgusunu tekrarlamaktadır.

Dönemin dergilerinde en çok konu edilen hususlardan birisi sulhun ne zaman yapılacağı ve bu sulhun barış mı yoksa felaket mi getireceği meselesidir. Türkler yaklaşık 10 yıldır savaştan bir millet olduğu için barışa özlem duymaktadırlar ancak bu sulh meselesinin millete refah ve huzur yerine işgallerin daha çok yayılması neticesini getirmesi ya da Avrupalı devletlerin özellikle de Wilson Prensiplerinin tam anlamıyla uygulanmayacağı düşüncesi ve şüphesi mevcuttur. 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'na giden Türk temsilcilerinin neden hala dönmediği ve sonucun ne olacağına dair konuşmalar devam ederken, 7 Temmuz 1919 tarihli 1185. Nr. 11 sayıda Paris murahhaslarının döndüğü haberi veriliyor. Bilindiği üzere Paris Barış Konferansı'nda Türklerle bir barış antlaşması yapılamamıştır. Rusya'nın savaş ortasında savaştan çekilişi, İtalyanlara verilecek olan toprakların Yunanlılara verilmesi gibi değişiklikler sonucunda Osmanlı topraklarının paylaşım planını bir türlü oturtamayan Düvel-i Muazzama, Türklerle yapılacak barış antlaşmasını sonraya bırakmışlardır. Bu gelişme sonrasında 1186 Nr. 11. sayıda şöyle bir yazı görülür: *"Ayol gözlerimiz yollarda kaldı. Sulh murahhaslarımız ne vakit gelecekler Paris'ten çıkmışlar yollarda fazla eğlenmenin cezası mı? Biz bu kadar sabırsızlıkla bekliyoruz.*

- *Neden ne yaptılar? Ne cevap aldılar bunu öğrendik merak edecek bir şey kaldı mı?*
- *Kaldı ya! Bakalım yeni nazırlar kimler olacak? Herkesin hesap ve telaşı burada değil mi?*²¹⁶.

İstanbul'un siyasal hayatında barış konferansı ve sulh antlaşmasının ne zaman yapılacağı tartışılırken kafaları karıştıran bir diğer mesele ise 'Manda ve Himaye' tartışmaları olmuştur. Halkın işgallere karşı sert bir direniş göstermemesi için Anadolu'ya 'Nasihat Heyetleri' adı altında grupların gönderildiği de bilinmektedir. Bu nasihat heyetleri ile ilgili 1192 Nr. 11 sayıda bazı eleştirilere rastlamaktayız:

"- Yahu! Anadolu'ya İstanbul'dan nasihat vermek için heyetler gidiyormuş.

²¹⁶ Karagöz, No: 1186, 12 Temmuz 1919, s. 4.

-*Halka verir talkımı kendi yutar salkımı*” şeklindeki ifade ile İstanbul Hükümetinin işgallere karşı tavrı iğnelenmektedir²¹⁷. Yine 1193. Nr. 11 sayıda manda meselesi tartışılırken Muhavere kısmında “*Sen hangi mandayı beğeniyorsun İngiliz mi ABD mi?*” mahiyetinde konuşmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak Karagöz dergisi bu manda meselesine yine mizahi bir üslup katmayı başarmış. Aynı numaralı sayıda *Manda Meselesi* başlıklı bir yazı şöyle diyor:

“- Yahu bu manda meselesi nedir?..

- *Ne olacak yine doktorların işi olmalı*
- *Sıhhiye müdür umumisi bütün memleketin derdiyle meşgul. Belki çocuklar o kadar cılız doğuyor ki manda sütüyle beslenmezse hepsi mahvolur, ırk biter demiş, manda meselesini ortaya çıkarmış olmalı.*”²¹⁸ şeklinde bu cümleler ile Türk halkının kabul edeceği tek mandanın, süt veren bir hayvan olduğu vurgulanmakta, asla ve asla başka bir devletin himayesinin söz konusu bile olamayacağı düşüncesi verilmektedir. İstanbul’da bu meseleler tartışılırken, Anadolu yepyeni bir döneme girmek üzere idi. Yayınlanan Havza ve Amasya genelgelerinin ardından işgallere, manda ve himaye fikirlerine karşı çıkmak için toplanacak olan kongrelerin telaşı sürmekteydi. Özellikle Milli Mücadele kadrosu olan kişiler ki başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere İstanbul hükümetinin görevini yapmadığını, bu durumun milletimizi esir gibi göstermekte olduğunu düşünüyordu. Bu düşüncelerden hareketle manda ve himaye fikirlerini reddeden, vatanın ve milletin geleceğinin tehlikede olması nedeni ile bölünmez bir bütünlüğe sahip olan toprakların geleceği için Erzurum ve Sivas illerinde kongreler toplandı. Ancak ne yazık ki Karagöz’ün bu kongrelere ilk tepkisi olumsuz olmuştur. Cephe savaşlarına kadar gazetelerin Anadolu harekâtı ile ilgili bir nebze şüphe taşıdığını söylemek mümkündür. Kongreler döneminin çoğu zaman İstanbul gazetelerinde çok fazla yankı bulamadığını hatta Karagöz’de olduğu gibi olumsuz değerlendirmeler yapıldığını görmekteyiz. Genel olarak Milli Mücadele yanlısı yayın yapan dergide Anadolu harekâtını olumsuz gören tek yazının 27 Eylül 1919 tarihli 1208. Nr. 11 sayının Muhavere kısmında görebiliriz. “Alçak Ocakçılara Uymayalım” başlıklı bu yazıda Ocakçılardan kastedilen İttihat ve Terakki Cemiyetidir. Bu kongrelerin bu şekilde değerlendirilmesinin sebeplerine bakmak gerekirse eğer, genel olarak Anadolu’daki bu hareketlenme İttihatçı bir hareket olarak nitelendirilmiştir. Memleketin bu duruma

²¹⁷ Karagöz, No: 1192, 2 Ağustos 1919, s. 4.

²¹⁸ Karagöz, No: 1193, 6 Ağustos 1919, s. 4.

gelmesinde İttihatçıları suçlu gören halkın İttihatçı çevrelere karşı aşırı bir şekilde kin duygusu beslediği net bir şekilde anlaşılmaktadır. İstanbul hükümetinden ayrı olarak yapılan bu faaliyetler sarayın ve padişahın otoritesini zedeleyen bir hareket olarak görülmüş ve İttihatçı bir zemine oturtulmuştur. Ayrıca dönemin sadaret makamında Milli Mücadeleye tamamen düşman olan Damat Ferit Paşa olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Damat Ferit Paşa, Anadolu'daki harekâtı İttihatçı avanelerin bir planı olarak yorumladığı için halk üzerinde böyle bir etki bırakması mümkündür. Söz konusu yazıdan şu kısımları aynen naklediyoruz:

“Karagöz - Bu memlekette bugün ancak iki kuvvet vardır. Birisi padişah diğeri hükümet.

- *Hacivad- Şüphesiz şüphesiz.*
- *Karagöz- Hem canım bu ne laubaliliktir? Eski Osmanlı ananesi, adabı kalmadı mı? Müspet olsun menfi olsun makam-ı mualla-yı, hükümdarı hiçbir veçhile tasdi edilemez. Önüne gelenin doğru yanlış laflarını dinleyecek bir hükümet-i mesule var.*
- *Hacivad- Kime anlatırsın ve nasıl?*
- *Karagöz- Kime mi? Nasıl mı? Bak sana söyleyeyim. Artık öyle halkı birbirine katmak zamanı geçti. Utanalım sıkılalım. Hem bu çıkmaz yolların en çıkmazıdır. Ben hükümetin yerinde olsam alimallah böyle rıfk ile şefkat ile hareket etmem. Merhametten maraz hâsıl olur. Mustafa Kemal mi? Tut kulağından getir buraya, tık divan-ı harbe. Rauf mu? Kim olursa olsun, derle topla at Bahriye'ye. Bak on beş gün içinde ortalık süt liman olmaz mı?*

- *Hacivat- Gel seninle el birliğiyle hükümetten bunu rica edelim.*
- *Karagöz- İşte bu muhaveremiz de rica makamına kaim değil mi?”²¹⁹*

Bu yazıyı yayımlayan Karagöz dergisinin Sakarya Muharebesinden sonra Mustafa Kemal Paşa için ne destanlar ne şiirler ve karikatürler yayımladığını çalışmamızın ileriki kısımlarında vereceğiz ama bu yazının altında yatan temel sebebin İstanbul hükümetinden ayrı bir hükümet oluşturulması ve ayrılıkçı fikirlere yol açacağına sebep olacağı düşünülmektedir. Tüm engelleme girişimlerine rağmen kongreler düzenlenmiştir. Sivas Kongresi'nin düzenlenmesinden sonra Damat Ferit Paşa daha önce de yaptığı gibi sadareten 30 Eylül 1919'da istifa etmiştir.

²¹⁹ Karagöz, No. 1208, 27 Eylül 1919, s. 2.

Sadrazamın istifasından sonra Diken dergisinde güya İttihatçıların ağzından yazılmış bir yazı şöyle demektedir: “*Tutkalla bile tutunamıyorlar gözünü sevdiklerim.*”²²⁰ Bu cümle aslında Damat Ferit Paşa ve hükümetinin istenmemesine yorulabilir. Çalışmamız içinde adını sıkça kullanacağımız Refik Halit ve Ali Kemal ile ilgili de mizahi yazılar görmekteyiz. Refik Halit Karay, Damat Ferit Paşa hükümetleri sırasında iki kez Posta ve Telgraf Umum müdürlüğü yapmış olup, Anadolu ile olan haber akışını engelleyerek, mücadeledeki en mühim şeyi yani haberleşmeyi engellemiştir. Dahası Refik Halit, Milli Mücadele karşıtı olan Alemdar gazetesinde yazdığı bir yazıda ulusal kongrelerin yapıldığı ve Milli Mücadele’nin alt yapısının oluşturulduğu 1919 yılını kayıp yıl olarak görmekte, gelecek yıldan da ümitsiz olduğunu belirtmektedir. Hatta yazılarının bir kısmında Mustafa Kemal Paşa’nın hareketini zorbalık ve eşkıyalık olarak nitelendirir²²¹. İşte Milli Mücadeleye bu denli karşı olan Refik Halit, Damat Ferit Paşa hükümetinin istifasından sonra 2 Ekim 1919’da Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğünden istifa edince Diken dergisi 26. Nr. 11 sayısının kapak karikatüründe Refik Halit ile ilgili bir çizime yer verdi.

Karikatür 2: Refik Halit Bey istifa etti.(Gazeteler)

Efkâr-ı Umumiye- Bir kahvemizi içmeden böyle nereye Efendi!

Diken, No: 26, 16 Ekim 1919, s. 1.

²²⁰ Diken, No: 25, 9 Ekim 1919, s. 5.

²²¹ Bayram Arslantaş, *Refik Halit ve Milli Mücadele*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, AİİTE, 2003, ss. 31-34

Refik Halit ile Damat Ferit Paşa hükümetlerinde hem Dâhiliye Nazırlığı hem de Milli Maarif Nazırlığı görevi üstlenen gazeteci Ali Kemal çok yakın dost idiler. Ali Kemal de aynı Refik Halit gibi Milli Mücadele karşıtı idi. Sabah gazetesinde başyazarlık yapmış, daha sonra Peyâm adında kendi gazetesini çıkarmış olsa da satışları kötü gittiği için Sabah gazetesi ile birleşerek Peyâm-ı Sabah gazetesine dönüşmüştür. İki gazetenin birleşmesinden önce Sabah ve Peyâm gazetelerinde yazılar yazan Ali Kemal'in bir yazısı Karagöz dergisi tarafından eleştirilmiştir. "Açıktan açığa" söyleriz isimli bir makale kaleme alan Ali Kemal'e "Lahanacı Kemal"²²² diyen Karagöz, Hürriyet ve İtilaf fırkasının hizmetlerini öven Ali Kemal'e karşılık bunların hangi hizmet olduğunu sorar. Ayrıca Ali Kemal'e yönelik sataşmalar devam eder ve adına şarkılar yazılır. Karagöz'ün 1212 Nr. 11 sayısında "Uydurma Divan" başlıklı bir şiir görmekteyiz:

Paşamın sükûtu pek yaman
Sanırım Peyâm bohçasın bağlar
Bir hayır görmedim bomboş ayandan
Karagöz bağrımı alayla bağlar.

Bu işe Alemdar hayran oldu mu?
Acaba Sadık Bey ayan oldu mu?
Hürriyet, İtilaf viran oldu mu?
Kirpiye dar geldi sahipsiz bağlar."²²³

Burada Peyâmcı denilerek Ali Kemal, Kirpi denilerek ise Refik Halit kastedilmiştir zira Refik Halit kendi dergisini kurmadan önce Aydede lakabının dışında Kirpi lakabını da kullanmaktadır.

Sivas Kongresi'nin ardından istifa eden Damat Ferit Paşa hükümetinin yerine yeni kabineyi kurma görevi Ali Rıza Paşa'ya verilmiştir. Ali Rıza Paşa, Damat Ferit'in aksine Milli Mücadeleyi bir eşkıya hareketi olarak görmüyor ve ılımlı bakıyordu. Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa hükümeti ile ilgili düşüncelerini ve hükümet ile

²²² Milli Mücadeleye destek veren yayın organlarını lahana yaprakları, karpuz kabukları şeklinde yeren, eleştiren Ali Kemal, bu sözlerinden sonra dönemin mizah sütunlarında yer alan karikatürlerde lahana ve karpuzla ilişkilendirilir. Bizzat Ali Kemal kendi sözleri üzerinden mizah konusu yapılacaktır. Çakmak, a.g.m., s. 426.

²²³ Karagöz, No: 1212, 11 Ekim 1919, s. 3.

temas çalışmalarını şöyle anlatıyor: “3 Ekim 1919 günü, Sadrazam Ali Rıza Paşa’ya yazdığım telgrafta, Millet, şimdiye kadar işbaşına geçenlerin Anayasa’ya ve milli gayeye aykırı hareketlerinden üzüntü duydu. Bundan dolayı meşru olan haklarını tanıtmak ve mukadderatını ehliyetli ve güvenilir ellerde görmek hususunda kesin kararını verdi. Gereken sağlam teşebbüsleri yaptı. Düzenli bir teşkilatı bulunan Kuva-yı Milliye, milletin kesin iradesini tam olarak gösterme ve ispat etme kudretini elde etti. Millet, padişahın güven ve itimadını kazanmış olan yüksek şahsiyetiniz ile saygıdeğer arkadaşlarınızı müşkül durumda bırakmak istemez. Aksine, yardımcı olmaya bütün içtenliği ile hazırdır.”²²⁴ diyerek yeni kurulan hükümet ile işbirliği içerisinde olmaya hazır olduğunu belirtmiş ve ilk temas çabasının yolunu açmıştır.

Yine aynı şekilde Ali Rıza Paşa hükümetinin şüphe taşıdığını gören Mustafa Kemal Paşa bir genelge yayımladığını söyleyerek Temsil Heyeti üzerindeki şüpheleri dağıtmak istemiş, bunun neticesinde ise iki hükümet arasında bir dizi telgraflaşma trafiği başlamıştır. Ali Rıza Paşa, Temsil Heyeti adı altındaki bu oluşumun niyetini anlamak ve uzlaşma sağlamak adına bir görüşme yapılmasına olumlu bakmıştır. Bu girişimler sonucu Salih Paşa ile Temsil heyeti arasında 20 Ekim 1919’da başlayan Amasya Görüşmeleri iki gün sürerek 22 Ekim 1919’da sona ermiştir. Bu görüşmeler İstanbul Hükümeti’nin Anadolu’daki oluşumu resmen tanıdığının bir göstergesi oluyordu. Karagöz dergisi daha önce Anadolu’daki hükümeti ‘Ocakçılık’ olarak nitelendirirken, Amasya Görüşmelerinin ve Milli Mücadele’ye ılımlı yaklaşan Ali Rıza Paşa hükümetinin etkisi olsa gerek ki 25 Ekim 1919 tarihinde yayımlanan sayının Muhavere kısmında Milli harekâtın ocakçılıkla ilgisi olmadığını ve İttihatçılarla ilişkilendirmesini kesinlikle reddeder bir yazı yayımlamıştır:

“Hacivad- Bazı ecnebi gazeteleri bir şeyler yazmış, gözüne ilişti mi Karagöz?

Karagöz- Neye dair? Görmedim.

Hacivad- Güya Teşkilat-ı Milliye, ocakçılığın önüne gerilmiş bir perde imiş. Arkasından Ocakçıların başlarını kaldırmak ihtimali varmış.

Karagöz- Buna inanan olmuş mu?

Hacivad- Olmasa yazarlar mı?

Karagöz- Tezvirata kapılmışlar demek.

²²⁴ Atatürk, a.g.e., s. 134.

Hacivad- Tezvirat, amenna. Fakat herhalde hüsn-i tesir hâsıl etmese gerek. Yarabbi ne iman züğürdü, vicdan düşkünü herifler var! (...)

Karagöz- Teşkilat-ı Milliye'nin Ocakçılarla veya herhangi bir fırka ile danışıklı döğüş ettiğini görsem, hem nasıl, şu kادarcık, alimallah en evvel ben ilan-ı isyan ederim.

Hacivad- Beni de unutma!"²²⁵

Bu yazılardan anlaşıldığı kadarı ile Anadolu Harekâtını başlatanların eski İttihatçı kadrosu olması dolayısıyla duyulan şüpheler geride kalmış bulunuyor. Aynı tarihlerde yaklaşan Meclisi Mebusan seçimlerinin de gazetelerde çokça yankı bulunduğunu görmekteyiz. Hem Karagöz hem Diken dergilerinde mebus adaylarının birbiriyle nasıl yarıştığını, partilerin ise vatandaşları nasıl kendi yanlarına çekmek için mücadele verdiklerini ve Milli Kongre'nin de aday gösterip göstermeyeceğini anlatan yazılar ve karikatürler bulunmakta. Özellikle Diken dergisinde seçim propagandası yapan siyasiler karikatür yoluyla eleştirilmekte, fakir bir köylüyü kendi yanlarına çekmeye çalışan Sosyalist, Ahrar ve Sulhu Selameti Osmaniye fırkalarına karşılık köylünün "Galiba en iyisi sesi az çıkan Anadolu fırkası olacak" demesi de Anadolu harekâtının günden güne güven kazandığının da bir belirtisidir²²⁶. Bu tarihten itibaren Meclis-i Mebusan'ın açılışına kadar Karagöz ve Diken dergilerinde İstanbul'un tramvay ve vapur sıkıntısı ile şehri basan farelerin yarattığı hastalıklar, kış mevsiminin gelişi ile odun ve kömür sıkıntısının yaşanması, yakacak odun bulunamadığı için okulların soğukluğu gibi konulardan sıkça bahsedilirken, Milli Mücadele yanlısı ve muhalif gazeteciler arasında da sıkı bir atışmanın olduğunu görmekteyiz. Diken ve Karagöz dergisi sık sık Ali Kemal'e 'Lahana, Pırasa, Karpuz Oğlu' gibi sıfatlar takarken çıkardığı gazetesine ise 'Lahana Yaprağı, Peyâm-ı Kabak' gibi isimler yakıştırmıştır. Söz konusu yakıştırmalar adı altında ise dergi sonunda eklere yer vermiştir. Hatta zaman zaman Diken dergisi ilave sayfalara başlık olarak 'Lahana Yaprağı, Çirkef ve Peyâm-ı Kabak' gibi isimler vermiştir. Diken dergisi 10 Ocak 1919 tarihli 38. Nr. 11 sayısının 10-11. sayfaları 'Peyâm-ı Kabak' başlığı ile çıkmış olup başlık altında Sahib-i İmtiyaz: Karpuz oğlu ismiyle verilip "Herkese çatar, haftada bir çıkar, edepsiz, siyasi yevmi gazetedir" yazılarak da mizahi bir incelik ile Ali Kemal eleştirilmiştir. Ali Kemal'in yanında kendisinin yakın dostu olan ve Alemdar gazetesinde Milli Mücadele karşıtı yazılar yazan Refik Halit de unutulmamış tabi ki. Karagöz dergisinin 1233 Nr. 11

²²⁵ Karagöz, No: 1216, 25 Ekim 1919, s. 2.

²²⁶ Diken, No: 27, 23 Ekim 1919, ss. 4-5.

sayısında “Yediği kaba tüküren, geçtiği kapıya nankörlük eden” kişi olarak tanımlanan Refik Halit hakkında “Vay Godoş Kirpi Vay” başlıklı bir yazı yayımlanır: “Tüyleri döküldüğü için sıksa hastalıklı, yaralı bereli, akarlı, kokarlı sırtını Alemdarcı pehlivana kaşıtan kirli kirpi şimdi adını değiştirdi. Çaylak kaldığı için (Aydede) oldu. Ama kokusundan, siftik siftik sürtüşünden belli oluyor. Şairlere kuvvet veren âşıklara şahitlik eden (Ay)ı da kirletti”²²⁷ denilerek kullandığı lakapları da kirleten, nankör bir insan olduğunu anlatıyor. Bu yazılardan da anlaşıldığı üzere Millî Mücadelenin en ateşli safhası olan cephe savaşları başlamadan önce de muhalif sesler kendi aralarında ciddi bir kutuplaşma yaşamaya başlamıştır.

3.1. Meclis-i Mebusanın Açılışı ve Misak-ı Milli’nin Kabulünden Cephe Savaşlarına Kadar Yaşanan Olayların Mizah Dergilerine Yansıması

Aralık 1919’da yapılan seçimlerden sonra seçilen mebusların İstanbul’da toplanmaları gerekiyordu ancak Nutuk’ta da bahsedildiği üzere İstanbul resmi olmasa da İngiliz işgali altında idi ve İtilaf Devletleri donanması Boğazı kuşatmış bulunduğu için Mustafa Kemal mebus seçilse dahi İstanbul’a gidemeyecekti. Aslında Amasya Görüşmeleri esnasında Mustafa Kemal Paşa Meclis’in İstanbul’da toplanmasının tehlikeli olduğunu belirtse de Mebusan Meclisi’nin İstanbul dışında açılması hem anayasa hükümlerine uygun değildi hem de hükümetin Meclisle olan çalışmalarını zora sokabilirdi. Bu yüzden Meclis İstanbul’da açılmalıydı fakat Temsil Heyeti’nin de hem İstanbul’a yakın hem de tehlikeden uzak bir bölgede bulunması Meclis ve hükümet çalışmaları ile ilgilenmek için elzemdi. Sivas’ta ‘Kumandanlar Toplantısı’ adı verilen bir birleşme sonucunda Ankara ilinin Temsil Heyetinin çalışmaları açısından uygun olduğuna kanaat getirildi. Atatürk’ün Ankara’ya gelmesinin ve orada kalmasının başka bir nedeni daha vardı. O gelmeden önce de kent, demokratik-ulusçu çizgiyi benimsemiş ve padişahın yöneticilerine kafa tutmuştu. (Ankara yüzyıllarca Osmanlı egemenliği altında kalmış olmasına rağmen, belki de Ahî cumhuriyetçiliğinin ruhunu yaşattığı için bu tutumdaydı)²²⁸. Ankara’nın merkez olarak seçilmesinde güvenli oluşu, işgallere karşı direnişi ve halkının Milli Mücadele yanlısı olması gibi sebepler başta gelirken diğer önemli bir neden ise Mustafa Kemal Paşa’nın yakın dostu olan Kolordu komutanı Ali

²²⁷ Karagöz, No: 1233, 23 Aralık 1919, s. 3.

²²⁸ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.143., Erikan, a.g.e., s. 109, Aybars, a.g.e., ss. 175-179.

Fuat'ın da burada bulunması idi. Temsil Heyeti 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişini şu şekilde duyuruyordu: "Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya hareket eden Hey'et-i Temsiliye, bütün yol boyunca ve Ankara'da, büyük milletimizin çok sıcak ve içten gelen vatanseverlik gösterileri arasında, bugün şehre geldi. Milletimizin gösterdiği bu birlik ve kararlılık örneği, memleketimizin geleceğine güven konusundaki inançları sarsılmaz bir şekilde güçlendirici niteliktedir. Şimdilik, Hey'et-i Temsiliye'nin merkezi Ankara'dadır. Saygılarımızı sunarız, efendim"²²⁹ şeklinde bir tebliğ ile Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin kalbinin artık Ankara ili olduğunu duyuruyordu. Milli Mücadele'nin en aykırı yazarları arasında yerini alan Refik Halit bu sıralarda Alemdar gazetesinde bir yazı yayımlamıştır: "*Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri!.. Ağıla mı geldiniz? İttihat sürüsünden yeni çoban başı, Millet Paşası mı sizi seçip ayırdı? Tüylerinizi kabartıp, boynuzlarınızı varaklayıp, sırtınızı kınalayıp sizi o mu hediye gönderdi? Boynunuzdaki tasmayı da o mu taktı? Kösemendiniz kimdir? Sivas'ın şu Karakeçisi mi? Yoksa Karaman'ın "Kahraman" kuzusu mu? Niye koç Ankara'da kaldı? Âdeti uzaktan mı toslamaktır?*"²³⁰. Görüldüğü üzere Anadolu'daki harekâtı eşkıyalık, delilik ve İttihatçı bir zorbalık olarak gören Refik Halit ne yazık ki memleketin içine düşmüş olduğu durumu göremiyor ve Anadolu harekâtının bir bağımsızlık savaşı verdiğini idrak edemiyordu. İşte İstanbul basını muhalif sesleri böyle iken Meclis-i Mebusan'ın açılış hazırlıkları sürmekteydi. Sina Akşin açılacak olan yeni Meclis-i Mebusan için III. Meşrutiyet ifadesini kullanır ki bu tezini de Vahdettin'in Mebusan Meclisini dağıtarak aslında II. Meşrutiyet'e son verdiğini hatta Kanun-i Esasi'nin 4 ay içinde seçimlerin yapılması yönündeki hükmünü de çiğneyerek meşrutiyetten adam akıllı uzaklaşarak mutlakiyeti yeniden kurduğunu fakat Sivas'ın bastırması sonucunda meşrutiyetin tekrar doğduğunu belirtir. Bu yüzden de Mebusan Meclisi dönemine III. Meşrutiyet ismini verir²³¹. 10 Ocak 1920 de tekrar açılan Mebusan Meclisi'nden Mustafa Kemal Paşa'nın bazı istekleri vardı. Öncelikle vatanın bütünlüğünü ve geleceğini korumak üzere hazırlanmış olan Misak-ı Milli belgesi kabul edilmeli, Temsil Heyeti'nin sesini Meclis'te duyurabilecek bir Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmalı ve kendisinin de tahmin ettiği üzere İstanbul'daki Meclis'in başına bir hal gelmesi durumunda Meclisi Anadolu'da tekrar toparlayabilmek için meclis başkanlığına

²²⁹ Atatürk, a.g.e., s.228.

²³⁰ Arı, a.g.e., s.367.

²³¹ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, ss. 141-142.

seçilmeliydi²³². Ancak bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa meclis başkanlığına seçilemedi çünkü Anayasa'ya göre Meclisi yönetecek olan başkanın İstanbul'da olması gerekiyordu ki mebuslar bunu ileri sürerek Meclis Başkanı olarak Reşat Hikmet Bey'i seçtiklerinin haberini Ankara'ya verirler. Müdafaa-i Hukuk Grubu adı da rahatsız edici bulunduğundan Felah-ı Vatan Grubu adında bir grup kurulur.

Hatta Mustafa Kemal Paşa bu grubu kuramayanlar için Nutuk'ta şöyle bahseder: *“Çünkü Efendiler, bu grubu kurmayı vicdan borcu, millet borcu bilmek durum ve kabiliyetinde bulunan efendiler inançsız idiler... korkak idiler... cahil idiler... İnançsız idiler; çünkü milli davanın ciddiliğine ve kesinliğine ve bu davanın dayanağı olan milli teşkilatın sağlamlığına inanmıyorlardı. Korkak idiler; çünkü milli teşkilattan olmayı tehlikeli görüyorlardı. Cahil idiler; çünkü tek kurtuluş dayanağının millet olduğunu ve olacağını takdir edemiyorlardı. Padişah'a dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak büyük gayelerin gerçekleştirilebileceği gafletini gösteriyorlardı. Bundan başka, Efendiler, nankör ve bencil idiler... Milli ülkü ve milli teşkilatın kısa bir zamanda sağladığı şeref ve varlığı küçümsüyorlardı. Ortaya çıkmış olan durum ve varlığın kolayca elde edilmiş olduğu zan ve vehmine kapılmakla çirkin gururlarını tatmin sevdasına düşüyorlardı...”*²³³.

Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli belgesinin kabulü dışındaki istekleri gerçekleşmese de Meclis, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli belgesini onaylamıştır. Muhtemelen İstanbul'a giden mebuslar hem İstanbul'daki havadan hem de padişahın burada olmasından dolayı kendi liderleri olan Mustafa Kemal Paşa'nın diğer isteklerini yerine getirmekte tereddüt etmişlerdi. Çünkü hem meclis başkanlığına Temsil Heyeti'nde bile olmayan birinin seçilmesi, seçilen kişi ölünce de yine Felah-ı Vatan grubu dışından Celaleddin Arif Bey'in seçilmesi gibi hadiseler ancak böyle izah edilebilir. Yine de tek sevindirici gelişme Milli Misakın kabulü olmuştur. Misak-ı Milli belgesi için Kurtuluş Savaşı'nın amacını belirten ve mücadeleyi yasallaştıran bir belge niteliği taşıdığını söyleyebiliriz ki Lozan Antlaşması dâhil yapılan bütün görüşmelerde Misak-ı Milli belgesi Türk tarafının kırmızı çizgisini oluşturmuştur. Belge genel anlamda Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlarla örtüşmekle beraber, vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı, Arap ve Batı Trakya topraklarının geleceği, Kars, Ardahan, Batum meselesi, azınlık hakları, kapitülasyonların kaldırılması ve İstanbul ile

²³² Atatürk, a.g.e., ss. 246-249., Aybars, a.g.e., s. 175.

²³³ Atatürk, a.g.e., ss. 247-248.

Boğazların güvenliği meselelerini içermekteydi. Misak-ı Milli özü itibariyle bir egemenlik bildirisiydi. “Milli Hâkimiyet” diye tanımlanan ve saltanatın yanı sıra dış güçlere karşı güçlü bir silah olarak geliştirilen bir ilkeler bütünüydü. Bu süreç Amasya Tamimi ile başlamış ve 28 Ocak’ta noktalanmış bir evreyi kapsıyordu. Cumhuriyet Türkiye’sine giden yolun temel felsefesi altı ay gibi kısa bir sürede gerçekleştirilmiş oluyordu²³⁴. Misak-ı Millî’nin kabul edildiği gün Karagöz dergisinde yayımlanan *Memleket Destanı* adlı şiir Milli Mücadele harekâtı için önem arz eden Ankara, Erzurum ve Sivas gibi şehirler üzerinde özellikle durur. Ve elbette milletin bağrında bir ateş gibi yanan İzmir’den de hasretle bahsedilir. Babasının mesleği mumculuk olduğu için sık sık Mumcuzâde lakabı takılan Ali Kemal’e de laf vurulmadan durulmaz. Kurtuluşun Anadolu’da olduğunun farkında olan mizah gazetelerinden biri olan Karagöz’de bu tarihlerden itibaren sık sık Ankara ve Anadolu tasvirleri yer almaya başlar. Ayrıca söz konusu şiirde Ali Kemal gibi muhaliflerin ve mücadele karşıtlarının sonunun da Ankara tarafından getirileceği vurgusu özellikle yapılır:

Anlatayım Ankara’yı, Arz-ı Rum’u, Sivas’ı
Oralardır Mumcuzâde garip kuşun yuvası
Burasına benzemiyor oraların fırtınası boranı
İzmir’in de hoştur gözüm sazla zeybek havası

Ta karşıdan görününce o Sivas’ın bağları
Gözlerine ilişince o dumanlı dağları
Yüreğinin eriyecek birdenbire yağları
Seni gidi insanların içi dışı karası

Hoş oluyor Arz-ı Rum’un, Ankara’nın çöreği
Erlerinin arslan gibi çırpınıyor yüreği
Yağma mıdır Mumcuzâde İstanbul’un böreği
Sana sorsam Ferit Paşa çiftliğidir burası

²³⁴ Zafer Toprak, “Bir Ulusun Egemenlik Manifestosu: Misak-ı Milli ya da Ulusal And”, *Toplumsal Tarih Dergisi, Tarih Vakfı Yayınları*, Sayı 314, 2020, s. 18.

Pek meşhurdur Amasya'nın eriğiyle elması
(İzmir) ise tacımızın pırlantası, elması
Bu Türk ili mümkün müdür başkasının olması
Dinle de bak ne söylüyor zeybeklerin curası²³⁵.

Ocak ayının başında yani 1 Ocak 1920'de birleştiklerini açıklayan Peyâm ve Sabah gazeteleri artık Peyâm-ı Sabah adı altında çıkacaklarını duyurur. Milli Kütüphane Kataloğunda bulunmayıp Türk Tarih Kurumu arşivinden ulaştığımız 1236. Nr. 11 sayının kapak karikatüründe Ali Kemal ile Mihran Efendi evleniyor olarak çizilmiştir.

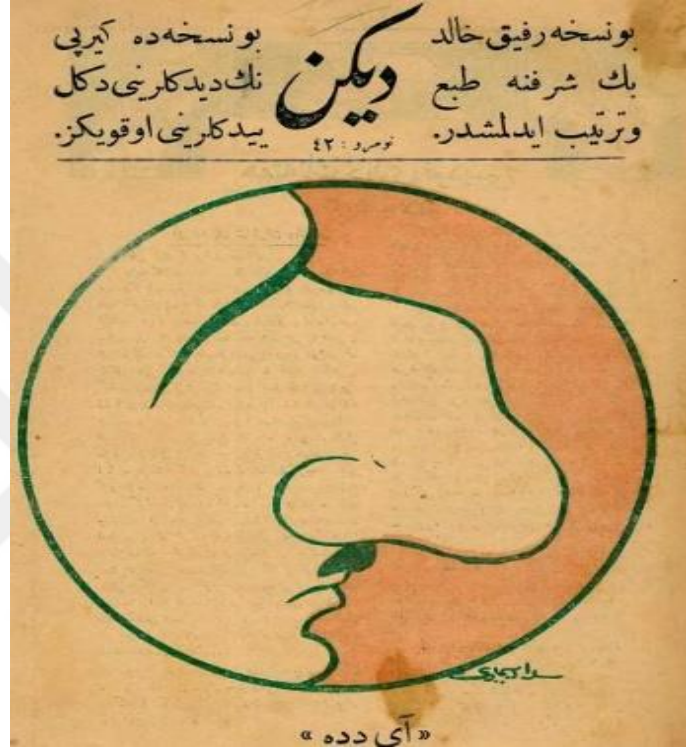
Karikatür 3: Yeni Gelin Güveyi (Karagöz'ün hususi fotoğrafçısından)

Karagöz- Zaten birbirinizin layıkı idiniz. Şimdi artık gönüller birleşti. İçinize muhabbet yerleşti birbirinize kanınız kaynasın. Aranızda çoluk çocuk oynasın! Dilerim mevlam sevdanıza su katsın!

Karagöz, No: 1236, 3 Ocak 1920, s. 1.

²³⁵ Karagöz, No: 1241, 28 Ocak 1920, s. 2.

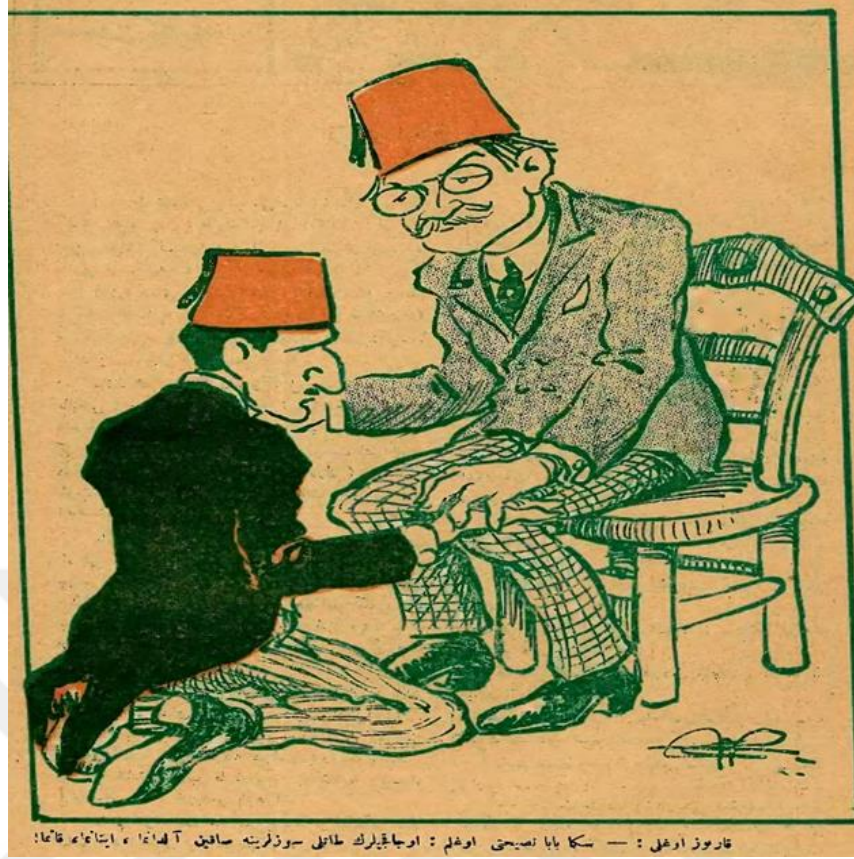
Bu karikatür ile Peyâm-ı Sabah ile dalga geçilmiş ve gazetelerinin de uzun ömürlü olmaması dilenmiştir. Yine Ocak ayının sonlarında Diken dergisi hem Refik Halit hem de Ali Kemal ile ilgili karikatürlere sayfalarında yer vermiştir. Yine Türk Tarih Kurumu arşivinden eriştiğimiz 42. Nr. 11 sayının kapağında Refik Halit yer alıyor, karikatürün altında ise “Aydede” yazılıdır.

Karikatür 4: “Bu nüsha Refik Halit Bey şerefine tab ve tertip edilmiştir. Bu nüshada Kirpi’nin dediklerini değil yediklerini okuyunuz.”

Diken, No: 42, 31 Ocak 1920, s. 1.

Refik Halit’in burnu ile dalga geçen Sedat Simavi imzalı bu çizim ile daha birçok kere karşılaşmış bulunuyoruz. Hem Diken’de hem de Güleryüz’de defalarca Refik Halit’in kemerli burnu ile dalga geçildiğini görmekteyiz. Yine aynı sayıda Refik Halit, yakın dostu Ali Kemal’den nasihat alıyor olarak çizilmiş ve karikatürde bahsedilen Ocakçılar kelimesi Anadolu harekâtını yönetenlere atıf yapmıştır. Bir başka karikatürde ise yine Refik Halit konu edinilmiş ve muhtemelen yazdığı Milli Mücadele karşıtı yazılar sebebi ile kendisinin toplumda dışlanmış olarak gösterilmesi ve esnafın kendisine mal satmadığını görmekteyiz.

Karikatür 5: “Karpuz Oğlu: Sana baba nasihati

Oğlum: Ocakçıların tatlı sözlerine sakın aldanma, inanma, kanma!”

Diken, No: 42, 31 Ocak 1920, s. 5.

Tabii ki burada ‘Karpuz Oğlu’ denilen kişi Ali Kemaldır. Zaman zaman kendisine Karpuz, Lahana, Pırasa ismi takılan Ali Kemal sık sık bu meyve ve sebze isimleri ile anılır. Bu yakıştırmalar Güleriyüz ve Karagöz dergilerinde de sık sık tekrarlanır. İleriki sayfalarda sık sık göreceğiniz ‘Mumcuzade’ ya da ‘İspermeçetzade’ gibi kavramlar yine kendisine yakıştırılır. Bu yakıştırmaların sebebi ise Ali Kemal’in yabancı sermayeli bir kuruluş olan “İspermeçet Mumları” fabrikası ile işbirliği yapmasıdır dolayısıyla kendisinden mizah basınında “İspermeçet” ve “Mumcuzade” diye bahsedilir²³⁶.

²³⁶ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III. Cilt - Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1923)*, s. 214, Çakmak, a.g.m., s. 421.

Karikatür 6: Kasabın Süngeri:

-Etin okkası kaç?

- Sen eti ne yapacaksın sana süngerimi vereyim!

Diken, No: 42, 31 Ocak 1920, s. 8.

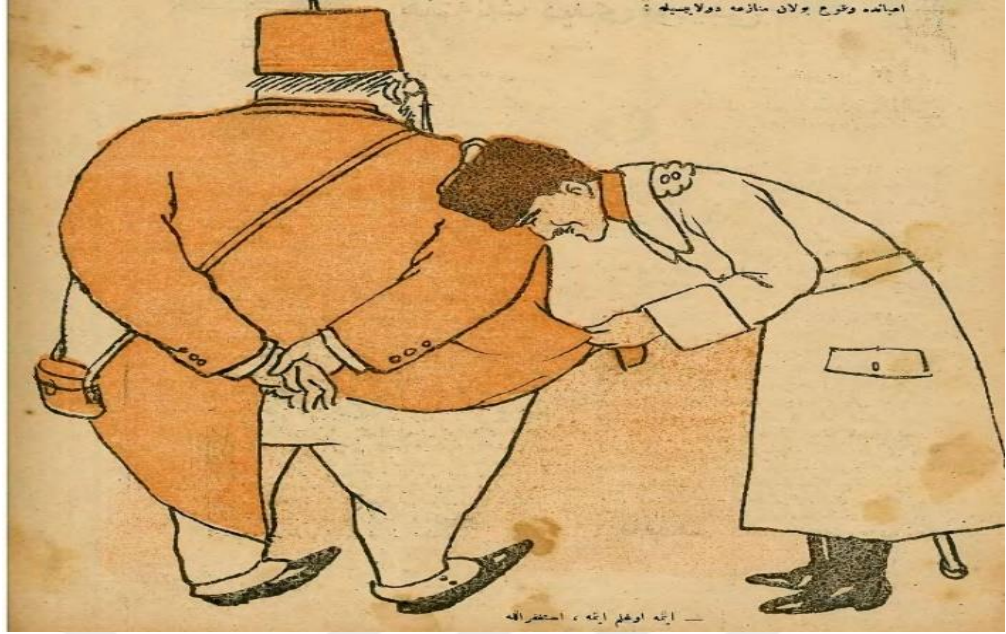
Bu sayı kapak karikatüründe belirtildiği gibi neredeyse Refik Halit'e ayrılmış durumdadır. Ayrıca kendisinin korkulu rüyasının Mustafa Kemal olduğu sık sık vurgulanmakla beraber, Diken'in bu sayısının ilave kısmına 'Küçük Gazete' adı verilmiş bölümde bir baş makale kısmı bulunuyor: "Refik Halit Bey (Diken)in bu nüshasında bir kaynar su banyosu alıyor. Biz burada banyonun sıska vücudu için Hıfzıssıhha nokta-i nazarından iyi veya kötü olduğunu tetkik edecek değiliz. Yalnız bu banyonun suyunu kendi ısıtmış olduğunu kaydetmekle iktifa edecek değiliz. Her gece rüyasında Mustafa Kemal'i gören zavallı Kirpi'ye bu kaynar su banyosunun ne derece tesir edeceğini karilerim tasvir etsin. Fakat Aydedem, sen bizim bu iltifatlarımıza sakın aldanma, inanma, kanma, sen bizim biricik gözbebeğimiz olduğun için başından kaynar su döküyoruz. Döküyoruz ki temizlenesin kokuşmayasın. Doktor Marko Paşa berhayat

olsaydı seni tıbben temizlerdi. Yani seni asit fizik banyosuna sokardı. Yahut da daha iyi temizlenmek ve hiç kokmamak için kireç kuyusuna atardı”²³⁷. Görüldüğü üzere özellikle Misak-ı Milli’nin kabulü ile yasal bir zemine oturan Milli Mücadele’nin taraftarı olan yayınlar, muhalif seslere daha fazla saldırmaya ve eleştirmeye başlamışlardır. Anadolu’nun sesi yükselmeye başladıkça Karagöz ve Diken dergilerinin de sesleri yükselmeye başlar. Ayrıca Milli Mücadele karşıtı olan yazıları yazan ellerin kirli olduğunu, temizlenemeyeceğini ironi ile anlatan mizah dergileri, Mustafa Kemal Paşa’nın kurtarıcı olmasına daha çok inanmış gözükmektedirler. Diken dergisi açık bir şekilde Mustafa Kemal Paşa’yı karikatür ile dergisinin kapağına yerleştirirken, Karagöz hem Ali Kemal’e ve Refik Halit’e karşı yazılan şiirlerle Anadolu mücadelesine olan desteğini sürdürür.

Karagöz’ün 1244. Nr. 11 sayısında Aydede ismi ile Nakş-ı Berâb bölümleri yayımlayan Refik Halit’e yönelik “Nerede Kaldı O Günler”²³⁸ başlıklı bir şiir yayımlanır. Şiirde Aydede’nin yazılarının yavan olduğu ve fikirlerinin dahi saçma bulunduğu belirtilir. Burada artık ciddi bir kutuplaşmanın olduğu göze çarpmakla beraber Anadolu’daki mücadele güçlendikçe yazıların, şiirlerin ve karikatürlerin de sivrileştiğini gözlemlemek mümkün.

²³⁷ Diken, No: 42, 31 Ocak 1920, s. 11.

²³⁸ Karagöz, No: 1244, 7 Şubat 1920, s. 4.

Karikatür 7: Ayanda vukua bulan münazaa dolayısıyla:

-Etme oğlum etme, Estağfurullah.

Diken, No: 44, 25 Şubat 1920, s. 1

Eskiden Kirpi şimdi ise Aydede başlığı ile yazılar yayımlayan Refik Halit'in değişim aşamalarını gösteren 3 tane çizim yine "Kirpi'nin İstihalesi" başlığı ile Diken dergisinde yayımlanır²³⁹.

Karikatür 8: "Eskiden Kirpi"

Karikatür 9: "Bir zamanlar telgraf direklerine musallat bir kuş"

²³⁹ Diken, No: 45, 4 Mart 1920, s. 6.

Karikatür 10: “Nihayet Aydede”

Refik Halit konulu ilk resimde Alemdar gazetesinde yazılar yazdığı vakit Kirpi imzası ile yayımladığı yazılara gönderme yapılmış daha sonra ise Damat Ferit Paşa Kabinesi döneminde Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü görevini yürütmesi dolayısıyla telgraf tellerine konan bir akbaba olarak çizilmiş ki Peyâm-ı Sabah'ta Aydede ismini kullanmasıyla dönüşümünü tamamlamış olarak resmedilmiş.

Bu arada ise Peyâm-ı Sabah, İttihat ve Terakki'nin Kuva-yı Milliye kisvesi ile tekrar canlandığını ileri sürmeye devam etmektedir. Gazete ve dergiler kendi aralarında bu şekilde atışmalara devam ederken siyasi hava karışmaya başlar çünkü İngiliz baskılarına daha fazla dayanamayan Ali Rıza Paşa hükümeti 3 Mart 1920'de istifa eder ve yeni hükümeti eski Bahriye Nâzırı olan ve aynı zamanda Amasya Görüşmelerinde İstanbul Hükümetini temsil eden Salih Paşa'nın kuracağı belli olduktan sonra bu olaylar gazetelere elbette yansımakta gecikmez. Diken dergisi Salih Paşa'ya ithafen 46. Nr. 11 sayıda bir şiir yayımlar ve sansür meselesine de bir çare bulunmasını ister. Çünkü söz konusu dergilerin karikatür kısımları ve yazı sütunları sık sık sansür nedeni ile boş kalmaktadır. Ayrıca sadarete gelme umutları içinde olan Damat Ferit ile ilgili de alay edici nitelikte bir dörtlük yazılmıştır²⁴⁰. Yine aynı sayıda zaman zaman Peyman-ı Milli ya da Ahd-ı Milli isimleri ile anılan Ulusal And'dan bahsedilmeye devam edildiğini görüyoruz:

²⁴⁰ Diken, No:46, 11 Mart 1920, s. 5.

“Ahd-ı Milli demek ufukta bir ay
Ondan hiç anlamaz, kunduz, köstebek
Ay doğanda millet şenlik yaparken
Çok mudur havlarsa birkaç köpek”²⁴¹

İstanbul’da hükümetler istifa ediyor, hükümetler kuruluyordu. Anadolu ise işgallere ve işgalci kuvvetlere karşı mücadele etmenin farklı yollarını düşünüp çareler bulmaya çalışırken, gazeteler Misak-ı Milli’yi kutluyorlar, kurtuluş için çarenin Anadolu’da olduğunu yazarlarken muhalif olan gazeteci ve yazarlara da dokunmadan edemiyorlardı. İtilaf Devletleri ise alacakları büyük payların kabarttıkları iştahları ile yapılacak olan sulh antlaşmasının hazırlığı içindeydiler. İstanbul Osmanlı Devleti’nin elinde kalacaktı çünkü İngilizler eğer İstanbul’u Osmanlı’nın elinden alırlarsa halkın daha fazla tepki göstereceğini bunun da Anadolu harekâtının yükselişine katkı yapacağını farkındaydılar ancak kontrolü ellerinde tutarak ve halkı galeyana getirmeden bir sulh antlaşması yapılmalı ve de şartları çok ağır olmalıydı. Hükümetin bu antlaşmayı imzalaması için Osmanlı Devleti’ni çok zor bir durumda bırakmak gerekiyordu.

İşte bu düşüncelerle hareket eden İngilizler bundan tam 100 yıl önce 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’u resmen işgal ettiler. Aslını söylemek gerekirse İstanbul zaten işgal altında idi ve İngilizler resmi olmayan yollarla saltanat ve hükümeti baskı altında tutuyor, istediklerinin yapılmaması halinde bunun daha büyük felaketlere yol açabileceği şeklinde gözdağı vererek emellerini ve arzularını gerçekleştiriyorlardı. 16 Mart sadece işgalin kâğıt üzerine yansımaları olmuştu. İstanbul’un işgal süreci, İzmir’in işgal sürecinden farklı değildi, kesinlikle daha merhametli ve nazik bir durum yoktu. Ankara’da bulunan Temsil Heyeti Hükümeti İstanbul’un işgal haberini Manastırlı Hamdi Bey’den almıştı. Manastırlı Hamdi Bey sabah saatlerinde Şehzadebaşı karakolunun basıldığını ve oradaki askerlerin İngilizlerle çarpıştığını telgraf aracılığıyla haber verip, işgal sürecinin ayrıntılarını aktarmaya devam ediyordu. Mustafa Kemal Paşa o anları şöyle anlatıyor: “*Manastırlı Hamdi Efendi birbiri ardınca bilgi vermeye devam etti. “Bizim en çok güvendiğimiz bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil, herkes, yani gelenler söylüyor. Şimdi de Harbiye’nin işgalini haber aldık. Hatta Beyoğlu*

²⁴¹ Diken, No: 46, 11 Mart 1920, s. 6.

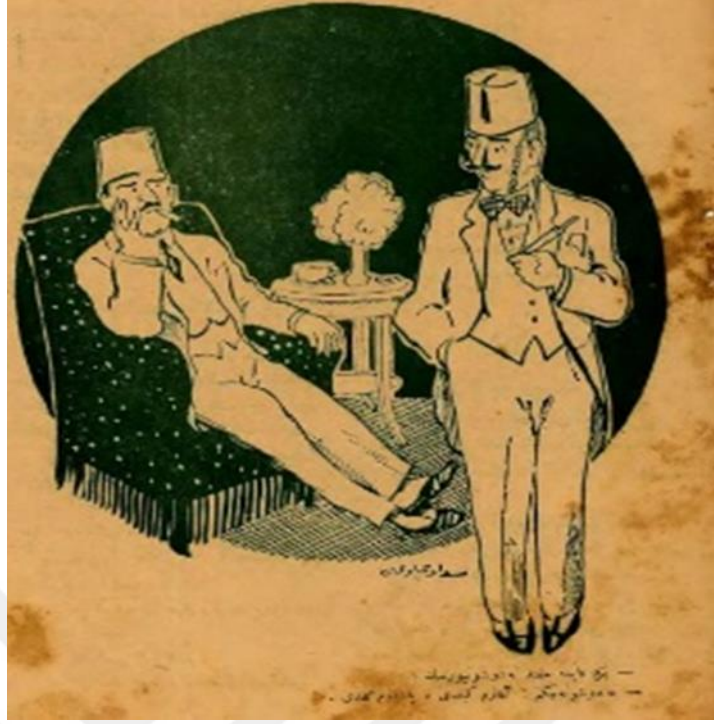
telgrafhanesinin önünde İngiliz askerlerinin bulunduğunu öğrendik, fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri bilinmiyor.” Bu sırada Efendiler, Harbiye telgrafhanesinden memur Ali, bilgi vermeye başladı: “Sabahleyin İngilizler basarak altı kişiyi şehit ettiler. On beş kadar da yaralı var. Şimdi İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri Nezaret’e giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.” Manastırlı Hamdi Efendi, bizi yeniden buldu. “Paşa Hazretleri, Harbiye telgrafhanesini de İngiliz askerleri, işgal edip teli kestikleri gibi bir yandan Tophane’yi işgal ediyorlar, bir yandan da zırhlılardan asker çıkarılıyor. Durum ağırlaşıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit 15 yaralımız var. Paşa Hazretleri, yüksek emirlerinizi bekliyorum.”²⁴² Bu haberleşmeyi sağladığı için de Mustafa Kemal Paşa, Manastırlı Hamdi Bey’den ileride övgü ile bahsedecek bu vatansever ve cesur efendi olmasaydı İstanbul felaketini kim bilir ne zaman öğrenecektik diyecekti. Hamdi Bey’den gelen yukarıdaki satırları bugün dahi okuyunca ruhumuzda ve milli benliğimizde bıraktığı acı hissi duyumsamamak elde değildir. İşgallerin şiddeti gittikçe artıyor ve galip devletler, savaşı kaybeden hükümet ve milletler üzerindeki zulmü günden güne ağırlaştırıyordu. İlk önce Türk Ocaklarının basılması daha sonra Şehzadebaşı Karakolu baskını ile ilerleyen işgal, hükümetin can damarlarına el koymaya başlamıştı. Direnişi engellemek üzere Harbiye Nezaretine, haberleşmeyi engellemek için de telgrafhanelere el konuluyordu. Gazetelerin idarehaneleri basılıyor, gazeteciler tutuklanıyordu. Buradan da anlayabiliriz ki hem halkın hem de Anadolu’nun işgal sürecinin ayrıntılarını öğrenmemesi için İngilizler profesyonelce hazırlanmışlardı.

Salih Paşa üzerindeki baskılar da gittikçe artıyordu çünkü İngilizler bu işgalin hükümete ya da padişaha karşı olmadığını söylemekle beraber hükümetin Kuva-yı Milliye harekâtını kınayan ve reddeden bir yazı kaleme almasını istiyorlardı. Salih Paşa hükümetinin yazdığı genelgeler defalarca reddedildi ve Paşa 17 gün daha dayanabildikten sonra 2 Nisan 1920’de istifasını verdi. 4 Nisan 1920’de Vahdettin, hükümeti kurması için Damat Ferit’i görevlendirdi. Bu olaylarla birlikte Mebusan Meclisi de basılmış ve bazı mebuslar tutuklanmıştı ki bu kişiler içinde Rauf Bey’in (Orbay) de ismini görmekteyiz. Kaçabilenler ise çoktan Ankara’nın yolunu tutmuşlardı, Milli Mücadeleye katılmak üzere Mustafa Kemal Paşa’nın saflarına geçiyorlardı ve kısa bir süre sonra 11 Nisan 1920’de ise Meclis’in süresiz olarak tatil edildiği haberi

²⁴² Atatürk, a.g.e., s. 281.

yayılacaktı. Mustafa Kemal Paşa haklı çıkmıştı, Meclis'in İstanbul dışında açılması konusundaki ısrarı bu işgal olaylarının yaşanabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak yapılmıştı. Ancak Anadolu bu işgale sessiz kalmadı. Anadolu'da bulunan İtilaf Devletleri mensubu subaylar tutuklanmış, Anadolu'da toplanacak olan vergilerin İstanbul'a gönderilmemesi emredilmişti. Geyve ve Ulukışla arasındaki demiryolları tahrip ettirilerek de işgal kuvvetlerinin Ankara'ya gelme ihtimaline karşı önlem alınmış ve İstanbul Hükümeti ile tüm haberleşme kesilmişti. Bundan sonra iki hükümetin yollarının tamamen ayrıldığını ve Anadolu toprakları üzerinde birinin merkezi Ankara diğerinin de İstanbul olan birbirine zıt iki hükümetin varlığının sınırları keskinleşmiş oluyordu. Çalışma kapsamında incelediğimiz dergilerde İstanbul işgali ile ilgili ayrıntılı bilgiler ne yazık ki göremiyoruz. Özellikle işgal tarihinden sonra çıkan dergi sayılarında, sayfaların yarısından fazlasının sansüre uğrayarak boş sütunlarla çıktığı gözlemlenmektedir. Normal şartlarda olunmadığından ve ağır bir işgal süreci, baskı, gazeteci tutuklamalarının yaşandığı bir dönemde gazete ve dergilerin açıkça tepki gösteremediklerini anlamak zor değildir. Açık ve sert tepkiler vermek yerine Karagöz dergisinin 1255 Nr. 11 sayısında "Büyük devletlerin vaat ettikleri adalete intizar edilmesi gerektiği, bu defa da dişimizi sıkarak, gözlerimizi kapatarak, elimizi vicdanımızın üstüne koyarak halas oluruz. Ümit bizden necat tanrıdan"²⁴³ denilerek bu zor günlerin geçeceği beklentisi bulunuyor. Salih Paşa'nın istifasının ardından kurulan Damat Ferit Paşa ile ilgili Diken'de çıkan bir karikatür yeni sadrazamdan bir beklentinin olmaması ile ilgili görüşlerin açık bir çizimi şeklinde görülmelidir.

²⁴³ Karagöz, No: 1255, 20 Mart 1920, s. 2.

Karikatür 11: - Yeni kabine hakkında ne düşünüyorsun?

- Ne düşüneceğim! Ağalarım gitti paşalarım geldi.

Diken, No: 48, 8 Nisan 1920, s. 1.

Yeni kabinenin ilk işlerinden biri eşkıya ve İttihatçı bir hareket olarak görülen Kuva-yı Milliye ile Anadolu hükümetini sıkıştırmak ve dahi halkı Anadolu'ya karşı kışkırtmaktı. Unutulmamalıdır ki Türk Milletinin en hassas yönlerinden birisi vatan ve din sevgisidir. Biz Türklerde bu ikisinin sevgisi o denli büyüktür ki her ikisine gelebilecek bir zarar ya da her ikisine karşı duracak bir fikir veya hareket asla kabul edilemez.

Ferit Paşa bu hissiyatın ne derece kuvvetli olduğunu bildiğinden halk üzerinde dini kullanarak etki yaratmak istemiş olsa gerek ki kendi kabinesine şeyhülislam olarak seçtiği Dürrizade Abdullah Efendi'ye²⁴⁴ bir fetva hazırlatmıştır (Ek 3). Söz konusu

²⁴⁴ Dürrizâde ailesine mensup altıncı ve son şeyhülislâmdır. İstanbul'da doğdu. Rumeli Kazaskeri Dürrizâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Eğitimi tamamlayıp çeşitli devlet memuriyetlerinde görev yaptıktan sonra 1909'da Anadolu kazaskerliğine tayin edildi; iki yıl sonra bu görevden ayrıldığında kendisine mâzûliyet maaşı bağlandı. 1918'de tekrar memuriyete dönen ve Defter-i Hâkânî Emânât-ı Aliyye dairesinde göreve başlayan Abdullah Beyefendi, 1919'da padişah emriyle Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi başkanlığına tayin edildi; aynı yıl içinde görevi meşihat makamı müsteşarlığına nakledildi. Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye hareketine daha anlayışla bakan Sâlih Hulûsi Paşa'nın istifası üzerine sadârete Damad Ferid Paşa getirilince kurulacak kabinede şeyhülislâmlık görevi,

fetvada Anadolu'daki ulusal harekâtın tamamen padişaha ve hilafet makamına karşı olduğunu, bu kalkışmaya katılanların kesinlikle öldürülmeleri gerektiğini anlatarak, Kuva-yı Milliye'ye karşı savaşanların Allah'ın sevgili kulu olarak şehit ya da gazi olacağı yazılıydı. Bu fetvadan binlerce basıldı ve halka dağıtıldı hatta zaman zaman İngiliz uçaklarının bile bu fetvayı Anadolu halkına dağıtmak için kullanıldığı bilinmektedir²⁴⁵. Bununla da yetinmeyen İstanbul Hükümeti bir Divan-ı Harp toplayarak Mustafa Kemal Paşa'yı gıyabında yargıladı ve idama mahkûm etti. Anadolu harekâtını boğmak için İstanbul ve İtilaf Devletlerinin desteği ile Anadolu'da bir sürü isyan çıkartıldı. Konya Delibaş Mehmet İsyanı, Yozgat Çapanoğlu İsyanı, Ahmet Aznavur İsyanı gibi onlarca isyanla Anadolu hükümeti baş etmek zorunda kalmıştır. Bununla da yetinilmemiş üstüne Kuva-yı İnzibatiye yani Halifelik Ordusu adı altında bir ordu Anadolu'yu tepelemek için oluşturulmuştu ki bazı tarihçilerimiz Kuva-yı Milliye ile karşı karşıya gelen padişah ve İstanbul Hükümeti arasındaki bu çatışmalara 'İç Savaş' dahi diyebilmektedir. İstanbul'un resmi işgali ve Mebusan Meclisi'nin süresiz tatil edilmesi ile beraber meydana gelen bu olayların ardından Ankara'da yeni bir meclis açılması planları yapılıyordu²⁴⁶, hatta meclisin açılış mücadelesi sırasında yaşanan bu isyanlar Anadolu Hükümeti'ni oldukça da zorlamaktaydı. Ancak tüm isyanların bastırılması bu savaşın Anadolu tarafından iyi sonuçlandığının göstergesidir. Nihayetinde yaşanan tüm zorluklara ve yeni açılacak meclisin adının ne olacağı tartışmalarının sonunda "Türkiye Büyük Millet Meclisi" 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmış, Cuma namazından çıkan halk meclis binasının önüne gelmiş ve Ankara müftüsü Rıfat (Börekçi)'in da hazır bulunduğu ortamda dualar edilerek Meclis açılmıştır. Meclis'in açılış konuşmasını en yaşlı üye olan Sinop milletvekili Şerif Bey yaparken şu cümleleri söylemiştir: "*İstanbul işgal edildi ve Halifelik makamı ile*

İttihatçılar'a karşı şiddetli muhalefetiyle tanınan ve siyasetin fiilen içinde yer alan Mustafa Sabri Efendi yerine 5 Nisan 1920'de Dürrîzâde Abdullah Beyefendi'ye verildi. İşgal altında bulunan İstanbul'da Damad Ferid Paşa kabinesi Anadolu hareketine karşı sert bir tavır takınmış, kabine üyelerinin zaman zaman yaptıkları sert açıklamalara karşılık Abdullah Beyefendi daha temkinli davranmışsa da Damad Ferid hükümetinin Kuvâ-yı Milliye aleyhine çıkarmış olduğu beş fetvayı 11 Nisan 1920'de imzalaması ile resmen tavrını ortaya koymuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz, Mehmet İpşirli, "Dürrîzâde Abdullah Beyefendi" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1994, C. 10, s. 36.

²⁴⁵ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 150.

²⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa "Nutuk" adlı eserinde 19 Mart 1920 tarihinde bir genelge yayımladığını belirtmektedir. Söz konusu genelgeye göre paşa, devlet merkezinin korunabilmesi, milletin bağımsızlığını sağlamak ve devletin kurtarılabilmesi için olağanüstü bir meclisin Ankara'da toplanması için çağrıda bulunmuştur. Atatürk, a.g.e., ss. 287-289.

hükümetin bağımsızlığı alındı. Buna boyun eğmek, yabancı esirliğini kabul etmek demektir. Tam bir bağımsızlık ile yaşamak azminde olan, ezeli olarak hür ve bağımsız milletimiz, esirliği şiddetle reddederek bu meclisi meydana getirmiştir."²⁴⁷ Bu meclisin her anlamda olağanüstü bir meclis olduğunu anlamak lazımdır ki mebus seçimleri bile olağandışı koşullarda yürümekteydi. Hem İstanbul'dan gelen milletvekilleri hem de eksik kalanlar için seçim yapılmıştır. Meclis başkanı seçilen Mustafa Kemal aynı zamanda hükümetin de başı olacaktı yani Meclis Hükümeti Sistemi adını verdiğimiz sistem yürütülecekti. Türkiye demokratikleşme serüveninde yeni bir evreye adım atarken Anadolu Mücadelesi resmi olarak bir meclise ve hükümet merkezine kavuşuyordu. Karagöz ve Diken dergilerinde yine yoğun sansür yüzünden Meclisin açılışı ile ilgili haberler yer alamamıştır. Dergiler sadece yapılacak olan sulh antlaşmasının ne olacağını, nasıl olacağını tartışmakta ve bir türlü imzalanamayan sulhun ne zaman geleceğini sorgulamaktadırlar. Meclisin açılışından bir gün sonra 24 Nisan 1920'de İtilaf Devletleri yapılacak olan barış antlaşmasının maddelerine karar vermişlerdi. İtalya'nın San Remo kentinde toplanan bir konferansta alınan kararlar adeta milletin ölüm fermanı gibiydi ve bu zamana kadar yapılan işgalleri yasal zemine oturtuyor hatta daha fazlasını içeriyordu. Balkan Savaşları'ndan beri süregelen Türkleri Anadolu'dan atmak ve dahi Orta Asya'ya yani geldikleri yere sürmek planının bir parçası olarak karşımızda duran Sevr Antlaşması, Mustafa Kemal Paşa'nın tabiri ile "Türk Milletine karşı asırlardan beri hazırlanmış bir suikast" idi. Antlaşma metni Türk yetkililerin eline geçtiğinde Tefik Paşa'nın antlaşma metnini gördüğündeki yaşadığı şoku tahmin etmek güç değildir çünkü bu metinde Batı Anadolu ve Doğu Trakya Yunanistan'a, Güney Doğu Anadolu ise Fransa ve Suriye'ye, Doğu Anadolu Ermenilere, Güneybatı Anadolu ise İtalyan nüfuzuna bırakılıyordu. İstanbul Osmanlı elinde ancak 'uslu' durulduğu takdirde kalacak, Osmanlı birlikleri 50.700'ü geçmeyecek, kapitülasyonlar geri gelecek ve Mondros Mütarekesinin 7. Maddesi de yürürlükte kalacaktı²⁴⁸. Bu Türk Milletini imha etmeyi amaçlayan antlaşmayı imzalasınlar diye, Türkler zor durumda bırakılacaklardı. Bu sebeple harekete geçirilen Yunanlılar, Bursa ve Uşak'ı işgal ettiler. Bursa işgalinde yaşanan üzücü hadiseler

²⁴⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 1.

²⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz, Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, ss. 230-234., Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, ss. 133-136.

(Özellikle Osman Gazi'nin türbesine yapılan saygısızlıklar) neticesinde yas ilan edilmiş ve TBMM kürsüsüne siyah bir örtü örtülmüştü.

Bu durum karşısında Saltanat Şurası'nın vermiş olduğu karar ile Rıza Tevfik, Reşat Halis ve Hadi Paşa'dan oluşan Türk temsilcileri 10 Ağustos 1920 tarihinde, Paris'in Sevr kasabasında bir porselen fabrikasının salonunda antlaşma metnine imza attılar. Sevr Barış Antlaşmasının imzalanmasından 6 gün önce yayımlanan Karagöz'ün 1294. Nr. 11 sayısında Sevr'in imzalanacağına dair üzüntülü haberlere rastlıyoruz. “Şimdi Garptan gelen felaket Yıldırım Bayezid döneminde Şark'tan geldi”²⁴⁹ gibi ifadeler bulunuyor ve kaybedilen vatan toprakları için yazılan şiirlerde Türk bayrağına “Sevgili Bayrağım” diye hitap eden Karagöz, bayrağımızın yüzünün solduğunu, büzülüp katlanıp sızısının derin olduğunu, haline bakıp da yanıp ağladığını yazmaktadır. İmzalanmasından önce dahi bu kadar üzüntü yaratan bu antlaşma elbette imzalandıktan sonra da basında geniş bir yankı uyandırmıştır. Sevr'in imzalanışından sonra hem bir şaşkınlık hem de matem havasına giren Karagöz dergisi bu günlerde de birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiğini söyler fakat muhalif gazetecilere laf vurmaktan da duramaz. 1299. Nr. 11 sayıda yer alan “Günün Şakaları” başlıklı kısımda “İki Gazeteci Arasında” geçen bir konuşma verilir: “- *Yahu bütün gazeteler matem nüshası çıkardılar (Peyâm-ı Sabah) hiç oralarda olmadı.*

- *Bizim matemimizden O'na ne!*.”²⁵⁰.

Sevr'in imzalanması matem havası yaratmıştı ancak kısa sürede günlük rutin işlerine dönen ve her zamanki sorunlar ile ilgilenmeye başlayan halk eleştirilir. Semte tiyatro geleceğini, kına ve düğünlere katılma planları konuşan toplumun zengin kısmına eleştiri okları yöneltilir, hatta elimizde kalan topraklarda ilim ve sanat yapılması gerektiğini söyleyerek ince bir alay edilir. Sevr Antlaşması imzalandıktan yaklaşık iki ay sonra 17 Ekim 1920'de Damat Ferit Paşa istifa etti. İlginç olan nokta ise Anadolu'da, Kuva-yi Milliyecilere karşı başlatılan tüm hareketlerin sonuçlanması beklenmiştir zira bu tarihe kadar Damat Ferit, Anadolu'daki Delibaş Mehmet İsyanının başarılı olacağını düşünmüş olabilir. Nitekim gücünü ve otoritesini kanıtlayan TBMM kendisine karşı başlatılan ayaklanmaları bastırmıştır. 17 Ekim'de istifa eden Ferit Paşa hükümeti üzerine Vahdettin, yeni kabineyi kurmak için Tevfik Paşa'yı görevlendirmiştir. Alemdar gazetesi istifayı paşanın sağlık sorunlarına bağlamış; İleri, Peyâm-ı Sabah, Vakıf ve

²⁴⁹ Karagöz, No: 1294, 4 Ağustos 1920, s. 3.

²⁵⁰ Karagöz, No: 1299, 21 Ağustos 1920, s. 4.

Hâkimiyet-i Milliye, Tevfik Paşa hükümetinin Sevr Antlaşmasını Anadolu'ya imzalatmak için İngilizler tarafından öne çıkarıldığını yazmışlardır.

Ayrıca yeni hükümetin göreve başlaması töreninde İstanbul'un bayram yerine döndüğünü, halkın Damat Ferit Paşa hükümetinden kurtulmasının sevincinin yaşandığı belirtilmiştir²⁵¹. Damat Ferit Paşa zamanında çok fazla sansüre maruz kalan, sayfalarının yarısı boş çıkan Karagöz dergisi de sevincini fazlasıyla belirtir:

“Karagöz- Ooh! Ooh! Oooh! Hele şükür elhamdülillah! Bugünleri de görmek nasibimizmiş! Bu saatleri, bugünleri gösteren Mevla'ma yüz bin hamdüsena!

Hacivad- Yapma Karagöz! Ben de mümin değil miyim? Sana gelen düğün, bayram bana da gelmez mi?

Karagöz- Bir haftadır nerdeydin ayol? Hiçbir şeyden haberin yok mu? Gözün aydın seninki taşı tarağı topladı gitti.

Hacivad- Deme, sahi mi Allah'ı seversen!

Karagöz- Hem öyle bir gidiş ki bir daha gelmesin diye pasaportunu ben vize yaptım.

Hacivad- Yaşa be Karagöz! Öyleyse ben de diyeyim: Ooh! Ooh! Oooh!”²⁵²

Ferit Paşa hükümetinin gidişiyle beraber onu destekleyenlerin de tez vakitte gitmesinin beklendiğini yansıtan Karagöz, aynı dilekleri Ali Kemal için de beslediğini yansıtan bir karikatürü 1328. Nr. 11 sayıya yayımlar:

²⁵¹ Zeki Sarıhan, a.g.e., ss. 249-252.

²⁵² Karagöz, No: 1316, 23 Ekim 1920, s. 2.

Karikatür 12: “ Karagöz- Ayol hani sen geçen sene lahana, karpuz satıyor, gül gibi geçiniyordun. Ne oldu sermaye!

İspermeçetzâde- Sorma Karagöz! Bir samyeli esti ne lahana kaldı ne karpuz. Bana bir tavsiye ver de yarın bir iş tutayım.

Karagöz- Tavsiye yerine pasaport versem olmaz mı?”

Karagöz, No: 1328, 4 Aralık 1920, s. 4.

Görüldüğü üzere dergiler ve halk hem Damat Ferit’in gidişine seviniyor hem de onların yanında olan kişileri de istemiyorlardı. Tevfik Paşa hükümetinin Anadolu ile uyumlu çalışacağı düşünülüyor, aradaki anlaşmazlığın ortadan kalkacağı ümit ediliyordu. Bu ümitleri yansıtan yazılar yazılmaktaydı. Özellikle Karagöz adlı dergide iki hükümeti düğün masasında resmeden karikatürler çizilmekteydi.

Karikatür 13: “Karagöz- Muhterem Paşalar, düğün için her şeyimiz hazır. Yemekler pişti, şerbetler ezildi. Kız tarafının vekili de dışarıda bekliyor. Bari şu nikâhı çabuk kıyın da hasretliler kavuşsun”.

Karagöz, No: 1317, 27 Ekim 1920, s. 1.

Bu arzuların boşa çıkmayacağı görülecek, daha önce çizilmiş olan bu karikatüre 1921 yılında gerçekleşecek olan Londra Konferansı’nın ardından atıf yapılmıştır:

“Hacivad- Şöyle böyle ama doğrusu şu düğünü yaptığımıza çok memnun oldum. Hiç olmazsa konu komşu biraz eğlendi. Hem de tam sırasında oldu.

Karagöz- Elbette ya! Anadolu ile İstanbul’un düğününü bekledik. Şunun şurasında barış görüş olsun da biz de keyif alalım dedik. O mübarekler de gittiler düğünü Londra’da yaptılar.”²⁵³

İstanbul ile Anadolu hükümetleri arasındaki gerçekleşebilecek bir görüşme için dönemin Dâhiliye Nazırı olan Ahmet İzzet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir dizi telgraflaşma yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşanın iyi niyetli olduğuna inanıyor, millet ve memleketin çıkarı için çalıştığını düşünüyordu: “Efendiler, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, zamanın büyük adamları gibi tanınmışlardı. Millet bunları akıllı, tedbirli ve uzak görüşlü olarak biliyordu. Bu sebeple Damat Ferit Paşa

²⁵³ Karagöz, No: 1354, 5 Mart 1921, s. 2.

çekilip yerine, ileri gelenleri bu şahıslar olan bir kabine iş başına gelince, herkeste türlü türlü ümitler uyandı”²⁵⁴ diyerek yeni kabine hakkında görüşlerini belirtiyordu. Bu önde gelen isimlerle yapılan konuşmalar sonucunda Bilecik’te bir görüşme yapılması kararı alındı. Görüşme tarihi 2 Aralık olarak belirlense de iki tarafın masaya oturması 5 Aralık 1920 tarihinde oldu. Siyasi tarihimiz içinde “Bilecik Görüşmeleri” adı verilen bu buluşma, İstanbul Hükümeti’nin, Büyük Millet Meclisi’ni resmen tanınması anlamına geliyordu. İstanbul Hükümetini temsilen Salih ve Ahmet İzzet Paşalar bulunuyordu. Görüşme esnasında Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümeti azalarına kimlerle muhatap oluyorum sorusunu yönelttiğini anlatarak şunları ekler: *“Salih Paşa, benim maksadımı kavrayamadığı için, kendisinin Bahriye ve İzzet Paşa’nın da Dâhiliye Nazırı olduğunu söylemeye çalışırken, ben derhal İstanbul’da bir hükümet ve kendilerini o hükümetin üyeleri olarak tanımadığımı; eğer İstanbul’daki bir hükümetin nâzırları olarak görüşmek istiyorlarsa, kendileriyle görüşmekte mazur olduğumu bildirdim*”²⁵⁵ şeklinde bir ifade ile aslında Anadolu Hükümeti’nin çoktan İstanbul’u reddettiği görüşünü anlamak mümkün. Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’dan gelen bu heyetin geri dönmesine izin vermediği ve Ankara’ya götürdüğü bilinmektedir. Bu olay üzerine Diken dergisinde İstanbul ve Ankara hükümetlerinin beraber hareket ettiğini, Milli Mücadele’ye muhalif olanların da bu saatten sonra yüzlerinin gülmeyeceğine dair umutlar besleyen bir yazı yayımlanır:

“Biricik Dahiliye Nazırımız İzzet Paşa hazretleri Ankara’ya teşrif buyurdular. İlk Temas fiilen hâsıl oldu demektir. Bu ilk teması alkışlayan çok olduğu gibi yüzünü ekşiten de yok değil. Hele (Sabah)ları o simalara çok tesadüf olunuyor. Eyvah! Bu baziçe bazıları yine yanacak. Fakat ne yapalım. Para ile değil sıra ile. Gülenler biraz da ağlasınlar, ağlayanlar biraz da gülsünler mi?”²⁵⁶ haberi ile iki hükümetin birleşmesine olan sevinç yansıtılmak istenmiş aynı zamanda Bilecik Görüşmelerini anlatan bir karikatür de bu yazının yayımlandığı sayı olan 64. Nr. 11 sayının kapak karikatürü olarak kullanılmıştır.

²⁵⁴ Atatürk, a.g.e., s. 347.

²⁵⁵ Atatürk, a.g.e., s. 357.

²⁵⁶ Diken, No: 64, Eylül 1920, s. 3.

Karikatür 14: “İlk temas”

Diken, No: 64, Eylül 1920, s. 1.

Anadolu ile ilk temasın ve İstanbul Hükümeti temsilcilerinin Ankara’ya gidecek olmalarının coşkusu Diken’in gelecek sayılarında da konu olmaya devam eder. Dergide adına sıkça rastladığımız *Çimdik* lakabı ile şiirler yayımlayan yazar yapılacak olan bu görüşmeler ile ilgili de “Anadolu İle İlk Temas” adlı bir şiir kaleme alır:

Dediler ki: Heyet yarın erkenden
Hareket ediyor Anadolu’ya
Ey, beyler, ağalar, paşalar benden
Dualar, yolunuz şen olsun diye.

Şimdiden tesiri daha başladı:
Bakın (Kirpi) kardeş nasıl dönüyor
Gerçi sizi önce fazla taşıladı
Bu da bir hoşmuş, söndü yanıyor.

Hatta (Alemdar)'ın eli bayraklı
Refii Cevat ta kırdı dümeni
Pehlivan korkudan oynatıp aklı
Anafora açmaz olmuş yelkeni,

Sade bir susmayan Ali Kemal var
Durup, oturmayıp bir türlü uslu
Gözleri kapanmış, kulağı duyar
Hala heyecanlı hala kâbuslu.

İşte ne var ne yok aynen yazdım
İstanbul'umuzun hali bu yolda
Ben olsam kusura bakmazdım
Kabahat ne sağda ve ne de solda."²⁵⁷

Söz konusu şiirde İstanbul ve Ankara'nın görüşeceklerine olan sevincin yanında bir hususa da dikkat edilmesi gerekir. İki hükümetin bundan sonra beraber çalışacağı düşüncesi üzerine yazılarında değişiklik yapan muhalif gazeteciler de eleştirilmektedir. Özellikle Alemdar gazetesi sahibi Refii Cevat ile Refik Halit bu konuda sık sık eleştirilmiştir. Hem Diken dergisinde hem de Karagöz dergisinde rastladığımız bu eleştirilerle ilgili örnekler vermek yerinde olacaktır çünkü Anadolu harekâtına en sert eleştirileri yazan bu kişilerin bile zaman zaman fikir değişiklikleri yaşadıklarını ve bunları yazdıkları makalelere yansıttıklarını anlamaktayız.

²⁵⁷ Diken, No: 65, 17 Aralık 1920, s. 7.

Diken dergisi 66. Nr. 11 sayısında “Allah Şaşırtmasın” başlığı ile bir yazı yayımlayarak Refik Halit’i eleştirir: “(Cem)’in karpisi, Ferit Paşa’nın postacısı, Sabah’ın Aydede’si Refik Halit Bey oğlumuz geçen gün düşünmüş taşınmış kendi kendine: - Ne olur ne olmaz! demiş. Şu Anadolu’dakilerle barışayım. Eskiden gezmediğim ne Sinop’u kaldı ne Çorum’u, ne Merzifon’u... Eh!.. O zaman serde gençlik vardı... Bekârdım... Muhallifleri adam sanırdım... Onların da bir gün iş başına gelip tutunacaklarına itimadım vardı. Şimdi artık unumu eledim, eleğimi astım... Ne bende gezecek takat, ne de muhaliflerde ümit kaldı. Bizim Peyâmı Kemal’den haber yok, öteki Kemal’e yalvarayım, yakarayım, beni affetsin! Almış kalemi ele, bir arzuhal döşemiş nelerde, neler... İyice uzatmış, bitirmiş, cebine koymuş, matbaaya gitmiş. Kör şeytan burada da işe müdahale etmiş. Refik Halit Bey oğlumuz o günki makalesini de meğer aynı cebine koymuş imiş. Yanlışlıkla makaleyi mazrufen Ankara’ya, arzuhalini de mürettiphaneye göndermiş. İşte Peyâm-ı Sabah’ın geçenlerde intişar eden bir nüshasında karilerin kemal-i hayretle okudukları, Refik Halit imzalı (Ricanâme)’nin iç yüzü! Allah şaşırtmasın!”²⁵⁸ diye ince bir alaylı yazı ile Refik Halit’i iğnelerken Karagöz boş durmaz. 1330. Nr. 11 sayının kapak karikatüründe Ali Kemal yer alır ve muhaliflerin dönüşünü bu sefer de Ali Kemal üzerinden eleştirirken Mevlevî dervişlerine benzetilen muhalif gazeteciler ile alay edilir. Hatta bu diyardan gitmek işlerine gelmediğinden bu deveyi gütmeye karar verdiler diyerek “İspermeçetzâde” adını taktıkları Ali Kemal’e sıkça vurgu yapılır çünkü Ali Kemal zaman zaman yazdığı makalelerde Kuva-yi Milliye başarılı oldukça dilini törpüleyerek yazılar kaleme alırken zaman zaman da eşkıyalar, sergerdeler, başıbozuklar diye hakaretler etmektedir.

²⁵⁸ Diken, No: 66, 24 Aralık 1920, s. 2.

Karikatür 15: “Hacivad- Şu gazetecilere bak Karagöz. Fırıl fırıl dönüyorlar.
Karagöz- Keşke bunlar da Mevleviler gibi saffet kalp ile dönseler de (Mevlevi’dir
sevdiğim her dem külâh eyler bana!) olmasa.”
Karagöz, No: 1330, 11 Aralık 1920, s. 1.

Muhelif gazetelerin ve gazetecilerin Anadolu harekâtı başarılı oldukça yazım politikalarında değişikliğe gittikçe, incelediğimiz mizah dergilerinin bu durumu sıkça kullanacağını belirtelim. Özellikle 1921 ve 1922 yıllarında Anadolu harekâtının başarıları çoğaldıkça Milli Mücadele yanlısı dergiler muhaliflere daha çok saldırmaya başlayacaklardır. Şu an da Ali Kemal ve Refik Halit üzerinden giden karikatürlerin arasına Yunan Kralı, Başkomutanı ve Başbakanının da karikatürleri girecek hatta açık açık ve sık bir şekilde çizilemeyen Mustafa Kemal dergi kapaklarını süsleyecektir.

3.2.Düzenli Ordu'nun Kurulması ve Cephe Savaşlarının Başlamasından Mudanya Mütarekesi'ne Kadar Olan Olayların Dergilere Yansıması

Mondros Mütarekesinden sonra düzenli birliklerini elinde tutan Kazım Karabekir Doğu'da bulunuyordu ve Milli Mücadeleye destek veriyordu. Osmanlı'dan kalan düzenli ordu aslında ilk başarısını Doğu Cephesi'nde kazandı diyebiliriz. İşgallerin başladığı süreçten itibaren Doğu'da bir Ermeni tehlikesi hep vardı ancak 10 Ağustos 1920'de Sevr'in imzalanması ile beraber Ermenilerin Doğu bölgesindeki istekleri yasal bir zemine oturmuş oluyordu. Ayrıca kendilerini koruyacak bir ABD mandasına da inanmaktaydılar. Bu düşüncelerle hareket eden Ermeniler, Türk köylerini basıyor ve insanları öldürüyorlardı. *"Yüksek Hey'etinizce de bilinmektedir ki, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan beri Ermeniler, gerek Ermenistan içinde, gerek sınırı yakın yerlerde, Türkleri toplu olarak öldürmekten bir an geri durmuyorlardı. 1920 yılının sonbaharında Ermenilerce yapılan zulümler dayanılmaz bir kerteğe geldi ve Ermenistan seferine karar verdik."*²⁵⁹ diyen Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri Doğu'da Ermeniler üzerine yapılacak olan seferin ne denli gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Büyük Ermenistan hayali ile hareket eden Ermeniler 19 Haziran'da Merdenek ve Bardız bölgesine saldırarak Zengibasar'ı işgal etmişler ve Sevr Antlaşması'nda kendilerine bırakılan yerleri işgal etmek amacıyla 24 Eylül 1920'de büyük bir saldırıya geçmişlerdi. Bu bölgede bazı başarılar elde eden Ermeni ordusuna karşı Ankara, Doğu Harekâtı'na başladı.²⁶⁰ Bölgede yetkileri arttırılmış olan 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir bulunuyordu ve Ermeni saldırısını durdurarak, işgal altındaki bazı bölgeleri de kurtarmıştı. Ermeniler hem ABD'den hem de Sovyet Rusya'dan bekledikleri desteği görememişlerdi. ABD senatosu²⁶¹, Ermeni mandasının yarardan çok külfet getireceği düşüncesi ile manda fikrini reddetmişti. Sovyet Rusya da TBMM Hükümeti ile ilişkileri

²⁵⁹ Atatürk, a.g.e., s. 332.

²⁶⁰ Sarıhan, a.g.e., ss. 89-222.

²⁶¹ İngiltere ve Fransa ABD'nin, Anadolu üzerine kurulacak manda idaresini de üstlenmesini istiyorlardı. Oysa Wilson, fakir Anadolu üzerinde bir manda idaresine sıcak bakmıyordu; fakat Ermenistan üzerine bir manda idaresini üstlenmeye gönüllüydü. Söz konusu nedenle 1919 yılı Ağustos ayında saha incelemesi yapmak üzere General Harbord başkanlığındaki 46 kişilik bir heyet Anadolu'ya gönderildi. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra ABD Başkanı Wilson senatodan Ermeni mandası için izin istemiş ancak senatodaki muhalif kimseler bu manda hareketini çılgınlık olarak nitelemişlerdir. Sonuç olarak, Moseley ve Harbord Raporları beklenen etkiyi göstermemiş, Wilson'un tüm arzusuna rağmen Kongre, Ermenistan üzerine kurulacak manda isteğini, Moseley ve Harbord Raporlarındaki sayısal verilere dayanarak reddetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz, İsmail Köse, "General Moseley'in Amerikan Mandası ve Anadolu'da Kurulması Planlanan Ermeni Devleti İle İlgili Raporu", *İstanbul, İ.Ü.E.F.D.*, C.1, S. 59 (2014), ss. 191-211.

bulunduğundan Ermenilere destek vermiyordu. Ayrıca Doğu'daki birlikler Ermenileri bulundukları bölgelerden geri çekilmeye zorluyorlardı. Doğu ordusu 28 Ekim günü Kars üzerine harekâta başladı. Düşman direnmeksizin Kars'ı terk etti. Kars 30 Ekim'de Türk birlikleri tarafından ele geçirildi. 7 Kasım tarihinde birliklerimiz, Arpaçay'ına kadar olan bölgeyi ve Gümrü'yü ele geçirdi. Ermeniler, 6 Kasım'da ateşkes ve barış için müracaat ettiler²⁶². Bu gelişmeler üzerine 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma TBMM Hükümeti'nin uluslararası alanda imzaladığı ilk belge olmakla beraber önemli bir başarısı da oluyordu çünkü antlaşmada Ermeniler ile sınır Aras ve Kura nehirleri belirlenerek Ermeniler'in Sevr'deki isteklerinden vazgeçmesi sağlanmıştı. Ermenistan Sevr Antlaşmasını değil de Misak-ı Millîyi kabul etmiş oluyordu. Antlaşmanın ömrü çok uzun olamadı, kısa bir süre sonra Ermeni Devleti, Sovyet Rusya tarafından işgal edilmiş ve topyekûn Sovyet Rusya'ya bağlanmıştır. Bu durumda resmi olarak artık bulunmayan Ermeni Devleti'nin imzaladığı antlaşma geçersiz kalıyordu. Gümrü Antlaşması Doğu Cephesi'ndeki çatışmaları sonlandırmıştı ancak yaşanan değişiklikler sebebi ile Türk Hükümeti'nin Doğu sınırları için masaya oturacağı muhatap devlet artık Sovyet Rusya idi. Sınırlarımızın kesinliği ise Batı Cephesi Savaşları sonrasında yapılacak olan Moskova ve Kars Antlaşmaları ile belirlenecektir. İnönü Savaşlarının da başarı ile sonuçlanıp Moskova Antlaşması'nın imzalanması üzerine elde edilen zaferler *Karagöz* dergisinin 26 Mart tarihli 1360. Nr. 11 sayısına yansır:

“ Hacivad- Ya Karagöz Batum, Kars, Ardahan lelülhamd Anadolu'ya iltihak etti. İşte görüyorsun ya azmedince her şey olur. Zaten bu kahraman millet fedakârlık için halk edilmiştir.

Karagöz- Çok şükür! Allah'ın takdiri, Anadolu kahramanlarının da gayreti bizi boyunduruktan kurtardı. Türklüğün varlığı kâinatça tanındı.

Hacivad- Onlar canlarını feda edip çalışırken bizim burada atıl, batıl oturmamız, akşam kahve, sabah nargile çekip keyif çatmamız doğru mu?

Karagöz- Yook! Asıl çalışmak sırası bundan sonra bize geliyor.

Hacivat- Adama şimdiye kadar aklın neredeydi demezler mi?

Karagöz- Öyle değil Hacivat. Şimdiye kadar elimiz ermez, gücümüz yetmezdi. Burayı ellere bırakıp öteye geçmek de işimize gelmezdi. Fakat şimdi iş değişti. Orası burası

²⁶² Atatürk, a.g.e., s. 333

lafları kalmadı. Artık el birliği hâsıl oldu. Anlarsın ya, hele biraz daha keçiye Abdurrahman çelebi diyelim ondan sonra iş başa düşecek."²⁶³

Karagöz dergisi Doğu Cephesi başarılarından övgü ile bahsederken kendisine üzüntü veren durumları iğnelemekten de geri durmamıştır. Daha önce de İstanbul halkının hiçbir şey olmamış gibi keyif yapmasını eleştiren Karagöz bu sefer de sabah akşam kahve içip nargile çekmeyi eleştirmiştir. Ağır işgal süreci ve sansür nedeni ile ellerinin kollarının şimdiye kadar bağlı olduğunu belirten dergi artık kolları sıvayacağını da sinyalini verir. Doğu'daki düzenli birliklerin aksine Batı Anadolu ve Trakya ve Güney'de Kuva-yi Milliye birlikleri savaşıyordu. Bu birliklerin hangi koşullarda ortaya çıktığı aşikârdır. Bölgesel direniş oluşturmak için gönüllü insanlardan oluşan birliklerin bir disiplini ve çoğunun askerlik eğitimleri bulunmuyordu. 10 yıldır sürekli savaşan bir milletin savaşa karşı duruşunu tahmin etmek güç olmadığından ilk zamanlarda düzenli bir ordu kurmak ve erkekleri silahaltına almanın güçlükleri de aynı şekilde tahmin edilebilir. Böyle bir ortamda gönüllü birliklerden oluşan bu kuvvetler işgallere ve düşmana karşı iyi direnmiş, TBMM Hükümeti'ne karşı yapılan ayaklanmaları bastırması ve işgalin yayılmasını geciktirmiştir. Hatta Güney bölgesinde bulunan Maraş ve Urfa'nın düşman işgalinden kurtulmasını da sağlamıştır. Ancak bu birliklerin durumu iyiye gitmiyor, Batı Anadolu'da başarısızlıklar görülmeye başlanıyordu. Bölgesel olarak iyi savaşan Kuva-yi Milliye'nin, düşmanı tüm yurttan atacak bir gücünün bulunmadığı da görülmekteydi. Bu sebeplerden hareketle Batı'da düzenli bir ordu kurulması gerekliliği ortaya çıktı. Kuva-yi Milliye birliklerinin Batı Anadolu'da başarısız olduğu Gediz Taarruzu sonrası düzenli ordu çalışmaları başlamış ve olabildiğince gönüllü birliklerin bu orduya katılımı sağlanmıştır.

Düzenli orduya geçmeden önce Batı ve Güney cephelerindeki durumun Karagöz ve Diken dergilerine yansıdığını söyleyemiyoruz. Özellikle Güney'de Fransız birlikleri ile savaşılması yüzünden bu bölge ile ilgili yapılacak herhangi bir haberin İstanbul'daki işgal kuvvetlerini kızdırabileceği düşüncesi ağır basmış görünüyor. 24/25 Haziran 1920 tarihi itibarı ile düzenli ordu kurulmuş başına da Ali Fuat Paşa getirilmişti ancak Ali Fuat Paşa'nın da Kuva-yi Milliye tarzı ile hareket etmesi üzerine kendisi Moskova Büyükelçiliğine atanacak Batı Cephesi Komutanı olarak da İsmet Paşa iş başına gelecektir. 1920 yılının sonlarına doğru Yunanistan'da siyasi olarak işler karışıyordu.

²⁶³ Karagöz, No: 1360, 26 Mart 1921, s. 2.

I. Dünya Savaşı çıktığında tahtta Konstantin oturuyordu. Kendisinin Alman hayranlığı vardı ve Konstantin savaşta tarafsızlığı seçmişti ancak Venizelos tam tersini düşünüyor ve İtilaf grubunun savaşı kazanacağına inanıyordu. Savaş esnasında Kral Konstantin tahttan indirildi ve oğlu Aleksandr tahta geçerken Venizelos hükümet başkanı oldu. Yunanistan böylelikle savaşa katıldı, sonrasında da Anadolu'yu işgal süreci başladı ancak 1920 yılının sonlarında kral, bir maymun ısırığı sonucu öldü²⁶⁴. Kral Aleksandr'ın hayvanlara ve özellikle maymunlara ilgili olması Diken dergisi tarafından birkaç defa konu edinilmiş, 67. Nr. 11 sayıda : “ Yunan kralı payitahtı Atina'nın ismini değiştirerek (Pitikapolis) yani maymunlar şehri namını verecek ve saray-ı kralının en büyük salonuna bir maymun heykeli rekzettirecektir”²⁶⁵ cümlelerinden kralın maymunlara olan fazla ilgisi ile alay edilmiştir. Nitekim kral maymun ısırığı sonucunda enfeksiyon kapıp ölünce ülke seçim sürecine sürüklenir. Venizelos Megali İdea'ya büyük hizmetler verdiğini düşünerek seçime gitti. Kendisi Aleksandr'ın kardeşi olan Paul'u tahta geçirmek istese de muhalifler Konstantin'i destekliyordu. Seçimler sonunda Yunan halkı ne Megali İdea'yı ne de Venizelos'un hizmetlerini göz önünde bulundurmuyarak Konstantin'i kral olarak seçmişlerdi.²⁶⁶ Gelen yeni hükümet İngiliz ve Fransızlara kendisini göstermek istemiş, İtilaf grubunun da güvenini kazanmak amacı ile mevsim şartları hiç uygun olmasa da bir saldırı planı yaparak hazırlıklarına başlamışlardır. Yunan kaynaklarının incelenmesi ve Milli Mücadele sürecinin Yunan gözüyle anlatılması konusunda literatürde hayli bir eksik bulunmaktadır. Bu alanda çalışma yapan sayılı isimlerden olan Nilüfer Erdem yazmış olduğu doktora tezinin kitaplaştırılmış baskısında I. İnönü savaşlarının çıkış noktası ile ilgili şunları belirtiyor: “Konuyu ele almış olan Yunan kurmay subaylarından Spiridonos'a göreyse, Yunan Ordusu'nun seçimlerden önceki savaşkanlığının devam edip etmediği konusunda şüpheler vardır. Büyük birliklere atanmış olan yeni komutanların tek savaş deneyimi, 1912-1913 Balkan Savaşları'nda elde ettikleridir. Söz konusu dönemde küçük rütbelere sahip olan, şimdiyse kolordu ve tümen komutanlıklarına getirilen bu subaylar, görevlerinin gerektirdiklerini uygulayabiliyorlar mıdır?

Diğer taraftan, Yunan Ordusu'ndan firar edenlerin, ordudaki görevini sürdüren arkadaşlarını etkilemesinden korkulmaktadır. Bu sebeple bir 'keşif taarruzu'

²⁶⁴ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 158.

²⁶⁵ Diken, 30 Aralık 1920, s. 2

²⁶⁶ Akşin, a.g.e., s. 159.

yapılmasına karar verilmiştir. Spiridonos'a göre keşif taarruzu kararının alınmasının sebebi, yeni Kemalist düzenli ordunun denenmesinin yanında, yeni atanmış olan Yunan subaylarının da denenmesidir. Ordu yeni şekliyle henüz denenmemiş olduğundan, Türklerin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik bir harekât düşünülmemiştir. Kış koşullarında bulunulduğundan dolayı da Eskişehir yönünde güçlü bir keşif taarruzu yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu bölge, ulaşımın düğüm noktası olması sebebiyle, Türk cephesinin en can alıcı noktasını da teşkil etmektedir. Bu keşif taarruzunun 3. Yunan Kolordusu ile yapılmasına karar verilmiştir. 3. Kolordu'nun Türkleri bölgeden uzaklaştırması halinde, Eskişehir'i koruyan en önemli hat elde edilmiş olacaktır²⁶⁷ ifadeleri ile belirtir. Görünen o ki Birinci İnönü Savaşı'nın çıkış noktası körfezin iki yakası tarafından farklı sebeplerle açıklanmaktadır. Yunan tarihçilerine göre Keşif Taarruzu adını verdikleri bu harekât bizim açımızdan yeni hükümetin İtilaf Devletlerinin güvenliğini sağlama düşüncesinin sonucu olarak değerlendirilir. Nitekim Zeki Sarıhan'ın da Yunan ordusunun, Türk ordusunun gücünü yoklamak ve bu gücü hafif bulursa askerlerinden bir kısmını terhis etmek amacıyla, Bursa ve Uşak cephesinden bir keşif saldırısına geçti dediği 6 Ocak 1920 günü savaş başlamış bulunuyordu.²⁶⁸ Bu TBMM Hükümeti tarafından kurulan düzenli ordunun ilk savaşı idi ayrıca ordu iki ateş arasında kalmıştı. Bir yandan Yunanlılar ile mücadele ederken diğer yandan düzenli orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem'in isyanı ile uğraşıyordu. Bu durumla ilgili *Karagöz* dergisi bir karikatür yayımladı.

²⁶⁷ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923*, 3. Baskı, İstanbul: Derlem Yayınları, 2017, ss. 311-312.

²⁶⁸ Sarıhan, a.g.e., s. 353.

Karikatür 16: “Hacivad- Yine iki rüzgâr arasına düştük Karagöz! Bu çalkantıda batmazsak çok şükür! Baksana hem şarktan esiyor hem Garbden!

Karagöz- Ne yapmalı bilmem ki, bari ikisinden biri alt olsa da biz de akıntıya kapılıp limana girsek.

Karagöz, No: 1340, 15 Ocak 1921, s. 1.

Karikatürde ifade edilmek istenen iki rüzgârdan kasıt Yunan saldırısı ve Çerkez Ethem isyanıdır. Karagöz bu ikisinden birinin alt olmasını ve Türk ordusunun rahatlamasını istemektedir. Dönemin ünlü isimleri olan Halide Edip, Hamdullah Suphi, Yunus Nadi gibi isimlerin ağzından Anadolu ile ilgili şiirler yazılırken Anadolu başarısını bekleyen Karagöz uzun zamandır zafer yolu gözlediğini ve Anadolu’nun tüm vatanı kurtaracağını lakin şartların daha da olgunlaşması gerektiği mesajı veren karikatürler çizmekten de geri durmaz. Yine 1340. Nr. 11 sayıdan bu ümitlerle ilgili bir karikatürü örnek olarak aşağıda veriyoruz.

Karikatür 17: “Hacivad- Hazır elinde oklava varken bari Anadolu işi güzel bir gözleme yap bari!

Karagöz- Gözlemeyi ben de özledim de onu gözlemeden göz göz oldu gözler. Hele dur bakalım şu hamur iyice bir mayalansın.”

Karagöz, No: 1340, 15 Ocak 1921, s. 4.

10 Ocak 1921’de Yunan kuvvetlerinin gücü kırılmıştır. Yunanlılar şiddetli bir takip hareketine uğramaksızın İnönü mevzilerinden çekildi. Mustafa Kemal cephe komutanı İsmet Bey’i kutladı. “Bu başarının kesin zaferin başlangıcı olmasını dilerim” dedi.²⁶⁹ Böylelikle düzenli ordu ilk zaferini kazanmış, kazanılan bu savaş ile beraber ordu kendisi ispatlamıştır. Halkın Milli Mücadeleye ve TBMM Hükümeti’ne olan güven duygusunun da arttığını söyleyebiliriz. Zira gazeteler uzunca bir süre bu İnönü savaşlarının etkisi ile karikatürler çizecek, yazılar yazacaktır. Tabi kazanılan zafer muhalif seslerde de değişikliğe yol açmıştır. Daha önceki kısımlarda belirttiğimiz gibi Ali Kemal’in zaman zaman Milli Mücadele’ye olan tutumları değişiklik gösterir. İşte bu tutum değişikliğini Karagöz es geçmez ve bir şiir yayımlar.

²⁶⁹ Sarıhan, a.g.e., s. 360.

Babası mumcu olan Ali Kemal’e sık sık seslendiği gibi Mumcuzâde olarak seslenir:

“Vay Mumcuzâde ne çabuk döndün,

Delikli mum gibi eridin söndün,

Hem önden hem arkadan nasıl göründün,

Boraya tutulmuş fırıldak gibi!²⁷⁰

Ali Kemal’i birçok kere eleştiri malzemesi olarak Karagözde gördüğümüz gibi Diken dergisinde de görmekteyiz. Gazetede güya Ali Kemal ile yapılan bir ankette kendisine yöneltilen soruları cevaplar:

“Sual 14: Mümessil ve mümessilelerden en ziyade beğendikleriniz hangileridir?”

Cevap- Halide Edip ve Mustafa Kemal

Sual 15: Tercih ettiğiniz taşır ve hikâyeciler kimlerdir?”

Cevap- Refik Halit

Sual 17: Tercih ettiğiniz isimler hangileridir?”

Cevap- Kabak, karpuz, kavun

Sual 18: En ziyade sevdiğiniz şey nedir?”

Cevap- Şaklaban tatlısı

Sual 19: Nasıl ve nerede ölmek istersiniz?”

Cevap- İstiklal mahkemesinde saye-i adaletinde.

Sual 20: Sizce en ziyade müsamahaya şayan olmayan hatalar hangileridir?”

Cevap- Kuva-yi Milliyecilik.²⁷¹

Ali Kemal’in zaman zaman tutum değiştirmesi, Kuva-yi Milliye’yi bir hata bir eşkıyalık olarak görmesi eleştirilirken sonunun İstiklal Mahkemeleri olacağı vurgusu

²⁷⁰ Karagöz, No: 1342, 22 Ocak 1921, s. 3.

²⁷¹ Diken, No: 68, 6 Ocak 1921, s. 2.

yapılır. Hem Diken hem Karagöz kazanılan zaferle birlikte muhaliflere daha çok saldıırken, Anadolu Hükümeti kazanılan ilk zaferin meyvelerini toplamaya başlayacaktır. Savaş meydanında kazanılan başarılar siyasal olarak da başarı getirir, bunun örneğini Birinci İnönü Savaşı'ndan sonra görmekteyiz ve kazanılan savaş her açıdan bir milat olmuştur. Ruslar ile Moskova Antlaşması'nın yapılması, Afganistan ile yapılan Dostluk Antlaşması, İstiklal Marşı'nın kabulü, Anadolu Hükümeti'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye'nin kabulü ve Londra Konferansı gibi gelişmeler ardı ardına yaşanmıştır. Özellikle bunlar arasında Londra Konferansı çok önemli bir yere sahiptir. İnönü zaferinin ardından İtilaf devletleri Sevr Antlaşması'nın aşırılığını anlamış olacaklar ki Türk temsilcilerinin de katılabileceği bir konferansı Londra'da toplama kararı aldılar. Böylelikle İstanbul Hükümeti Sadrazamı Tevfik Paşa'ya davet gönderildi ve davette TBMM Hükümeti adına bir kişinin de temsilci olarak katılması istendi ancak Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu Hükümeti konferansa direkt olarak çağırılmadıkça katılmayacaklarını belirttiler. Bu tutumlarında haklılık payı vardır zira İnönü Savaşı'nı kazanan ve süreci yöneten taraf TBMM Hükümeti idi. Anadolu Hükümeti İtalya'nın Dışişleri Bakanı olan Kont Sforza tarafından konferansa davet edildi. Bu durum İtilaf devletleri tarafından Anadolu Hükümeti'nin resmi olarak tanınması anlamına da geliyordu ki bu önemli gelişmeler doğal olarak gazete sayfalarında kendini aksettirmiştir.

Şubat ayında toplanması kararlaştırılan konferans ile ilgili Karagöz çok manidar bir kapak karikatürü yayımlar.

Karikatür 18: “Hacivad- Çok şükür. Nihayet kapı açıldı Karagözüm, vakti saati gelse de içeri girip derdimizi anlatsak.

Karagöz- İş zaten bu kapıda idi. Merak etme bir kere o masaya oturalım, çıkarken, karşıki kapıyı da açtık mı kendimizi bizim bağda buluruz.”

Karagöz, No: 1345, 2 Şubat 1921, s.1.

Karikatürdeki kapının üzerindeki “21 Şubat” yazısı, toplanacak olan Londra Konferansı’na gönderme yaparken, uzun zamandır beklenen sulhun kapısı olabileceği gibi haksız işgallerin ve derdimizin de anlatılabileceği bir ortam olarak görülür. Yine aynı sayının muhavere kısmında Karagöz ve Hacivat sisli havaların geride kaldığını ve Şubat’ın uğurlu geldiğinden bahsederek geriye bir tek Mart ayının kaldığından ve malum olanın ‘Mart içeri pire dışarı’ olduğunu vurgulamaktadır yani Mart ayı gelince pire olarak nitelendirilen işgalcilerin yurttan kovulması beklentisinin olduğunu görmekteyiz. Hacivat’a göre artık Türklere gün doğmuştur ancak Karagöz’e göre o güneş henüz bizi ısıtacak kadar yükselmese de Anadolu Hükümetinin Türkler için çalıştıkça hakikat güneşinin de yükseleceğine inanmaktadırlar.

Anadolu’daki harekât yükseldikçe Anadolu gazetelerinin de sesi yükselmeye başlar. Anadolu’da ağır bir sansür ve baskı olmadığından gazeteler dilediği gibi yayın yapabilirken İstanbul gazeteleri her daim işgal kuvvetlerini göz önünde bulundurarak

hatta zaman zaman önemli gelişmeleri yazmaktan kaçınarak yayın yapmaktadırlar. Karagöz'ün 1347. Nr. 11 sayısından anladığımıza göre Anadolu gazeteleri, İstanbul gazetelerini duygusuz ve tembel olmakla suçlamış ve Karagöz bu duruma sitem ederek İstanbul'da gazetecilik yapmanın zorluklarını, memurların sıkıntısını anlatarak, Anadolu gazetelerinin eleştirirken insafli davranmalarını ve Mustafa Paşa'nın Divan-ı Harbi gibi yargılamalarını istemektedir. Burada bahsedilen Mustafa Paşa, Mustafa Kemal değil İstanbul'da Divan-ı Harp yargılamalarını yapan hatta Anadolu'daki Harekâtı yürütenler hakkında gıyabında idam hükmü veren Mustafa Paşa'dır. Tabi Mustafa Kemal Paşa'nın artık ismi sık sık geçmeye hatta karikatürlerde sırtı dönük olsa da çizilmeye başlandığını görmekteyiz. Ayrıca muhalif olan Ali Kemal ile Mustafa Kemal'in isim benzerlikleri dolayısıyla karşılaştırıldıkları şiirler de yayımlanır:

“Anadolu’da bir Kemal var adı, kahraman
Vatanına, milletine hem halaskâr, hem kurban
İstanbul’da bir Kemal var, İspemeçetzâdedir.
Kapısında çalıştığı şöyle böyle bir Mihran”.²⁷²

Tabi ki Milli Mücadeleye bu kadar destek veren Karagöz bazı zamanlar Anadolu Harekâtını eleştiren cümleler de kullanır. Bu tarz yaklaşım dergide oldukça azdır ancak İstanbul ve Anadolu'yu ayrı düşünmeyen dergi, TBMM Hükümeti Londra Konferansı'na ayrı temsilci ile isteyince bunu eleştirmekten de geri kalmayarak iki hükümetin el ele vermesi gerektiğini yoksa işin kötüye gideceğini söylemiş, Ankara'nın kendi kendine gelin güvey olduğunu vurgulayarak birlikteliğin önemini vurgulamıştır.

Bu vurgunun Muhavere kısmında yapıldığı sayının kapak karikatürü de yine iki hükümetin kardeş olduğunu ikisinden de vazgeçilemeyeceğini ama halkın da hangisi ile uğraşacağını bilemediğinden yorgun düştüğünü anlatan bir görsele rastlamaktayız.

²⁷² Karagöz, No: 1347, 9 Şubat 1921, s. 2.

Karikatür 19: “Hacivad- Vah Karagöz vah, bu ne hal böyle yüzün, gözün karışmış yahu!

Karagöz- Ne olacak, iki evlatla başa çıkılır mı? Hangisinden vazgeçesin. Gece gündüz bu ikizlerin derdinde uykusuz kala kala bu hale geldim.”

Karagöz, No: 1348, 12 Şubat 1921, s. 1.

Görüldüğü üzere iki hükümet birbirinden ayrı düşünülemez ayrıca dergi Londra’ya gidecek iki ayrı heyet için endişe duyduğunu da belirtir. Eğer iki hükümet konferansta anlaşamazlarsa ne yapılacağını sorgularken karşı devletlerin huzurunda olmanın birlik duygusunu güçlendireceği gibi bir ümit besledikleri görülmektedir²⁷³.

²⁷³ Karagöz, No: 1349, 16 Şubat 1921, s. 2.

23 Şubat 1921 tarihinde başlayan konferanstaki gelişmeleri merakla bekleyen gazeteler, ince bir mizah ile beklenen haberlerin bir türlü gelmediğini vurgular. Umut edilen haberler gelmese de Ankara Hükümetinin bu işi başarıyla sonlandıracağına dair inancı vurgulayan karikatürler yine Karagöz tarafından yayımlanır.

Karikatür 20: “Hacivad- Yahu Karagöz, biz bunu bir Şubat’ta oturttuk. Bugün Şubat Yirmi üç hala piliçlerden eser yok.

Karagöz- Geç kalması inşallah hayırdır. Merak etme yumurtalar halis Anadolu malıdır. Cılık çıkmaz.”

Karagöz, No: 1351, 23 Şubat 1921, s. 1.

Ankara Hükümeti’ne olan güveni ve konferans sonucunun gecikmesinin kötüye yorulmaması gerektiğini anlatan bu karikatürde konferanstan beklenenlerin sınırlarımızın belirlenmesi ve Türkleri memnun eden bir sonucun çıkacağı yönündedir. Bu ümidi aynı sayılı derginin son sayfasında bulunan ‘Günün Şakaları’ kısmında bir öğretmen ile bir öğrenci arasında geçen konuşmada öğrenci, hocasına Memâlik-i Osmâniye’nin sınırlarını göstermesini ister. Bunun üzerine hocası da konferansın gelecek hafta sonuçlanacağına vurgu yapmak istercesine “Oğlum o dersi gelecek hafta

işleyeceğiz” diyerek konferanstan sınırlarla ilgili bir sonucun beklendiğini vurgusunu verir²⁷⁴.

Londra Konferansı’na İstanbul Hükümeti adına temsilci olarak Tevfik Paşa giderken Anadolu Hükümeti’ni Hariciye Vekili sıfatı ile Bekir Sami Bey temsil etmekteydi. Konferans esnasında ilk söz Tevfik Paşa’ya verilse de kendisi “*Söz, milletin gerçek temsilcisi olan TBMM Hükümetine aittir*” cümlesi ile ifade vermekten kaçınır. Bu konferansta Sevr’i biraz yumuşatarak Türk temsilcilerine kabul ettirmeyi planlayan İtilaf Devletleri masaya tekrar Sevr’i koyarken karşılığında ise Misak-ı Milli kararları durur. Böyle bir ortamda iki tarafın anlaşmasını beklemek de dolayısıyla güçtür. Misak-ı Milli kararlarının uygulanmasını direten Bekir Sami Bey’in Karagöz dergisi tarafından da benimsendiğini görüyoruz ki 1355 Nr. 11 sayıda ‘Mart ve Mat’ başlığı ile yayımlanan yazı Bekir Sami Bey’in düşmanlarını mat ettiğini, Şubat’ın bitip Mart’ın geldiğini, baharın ve sulhun yolunun açıldığını söyleyen cümleler görmekteyiz. Bu ifadeler Bekir Sami Bey’e olan güveni de temsil etmektedir²⁷⁵. Görüldüğü gibi Ankara Hükümeti ve temsilcileri ön plana çıkarken onlara olan güven de artmıştır. Konferansın 12 Mart 1921 tarihi ile bittiği görülmektedir ancak taraflar birbirleriyle anlaşamaz zira bir taraf Misak-ı Milli’den diğer taraf da Sevr’den vazgeçememektedir. Dolayısıyla konferanstan beklenen sonucun alınamaması yine dergilere yansır.

²⁷⁴ Karagöz, No: 1351, 23 Şubat 1921, s. 4.

²⁷⁵ Karagöz, No: 1355, 9 Mart 1921, s. 2.

Karikatür 21: “Hacivad- Sen konferans sonu için davetlilere ayran hazırlıyorsun ama Karagöz, o zamana kadar bu ayran daha çok su kaldırır.

Karagöz- Bari o zamana kadar benim ayranım kabarmasa!”

Karagöz, No: 1357, 16 Mart 1921, s. 4.

Beklenen sulh haberleri ve sınır çiziminin gerçekleşmesine daha çok vaktin olduğunu vurgulayan dergi birkaç sayısında daha bu konferans sonucunu değerlendiren yazılar yazar. 1358. Nr. 11 sayının Muhavere kısmında Londra’dan gelen Karagöz’e, Hacivat bize ne hediyeler getirdin diye sorunca Karagöz de Yunan (Atina) pamuğu, İtalyan makarnası ve ordumuzun rüştü ispatı şeklinde karşılık verir. Hacivat asıl beklediği hediyeler olan İncir ve Edirne kaşarını sorar ki aslında buradaki maksat konferans neticesinde inciri ile meşhur İzmir’in, kaşar peyniri ile meşhur Edirne’nin kurtulup kurtulmadığıdır. Ancak Karagöz karşılık olarak üzüm vaktine biraz daha vakit olduğunu ve yaz mevsiminin beklenmesi gerektiğini söyleyerek devam edecek olan mücadelenin sinyalini verir²⁷⁶.

²⁷⁶ Karagöz, No: 1358, 19 Mart 1921, s. 2.

Sevr'i Türk temsilcilerine kabul ettiremeyen İtilaf Grubu, düzenli ve milli orduyu zor durumda bırakmak için tekrar saldırı emri verir. Aslında burada amaç TBMM'ye Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek, Ankara Hükümeti'ni zor durumda bırakmak hatta Ankara'ya ulaşip bu mücadeleyi tamamen ortadan kaldırmaktır. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, "Londra'ya giden delege heyetimiz vasıtasıyla yaptıkları tekliflerin cevabını almayı beklemeden, daha delegelerimiz yolda iken, Yunanlılar bütün ordusuyla ve bütün cephelerimize karşı taarruza geçtiler" diyerek tekrar başlayan İnönü Savaşı'nın ikincisini anlatır. Yunan ordusu 23 Mart 1921 günü tekrar taarruza geçmiştir. Muharebe dokuz gün dokuz gece devam etmiş, bu devamlı çarpışmalarda savaş gücünü tüketen Yunanlılar olmuştur. Türk birlikleri ardı arkası kesilmeyen ulaşım kolları ile yakından ikmal edilmişler, yaralıları, yükünü boşaltan ulaşım kolları tarafından gerilerdeki sahra hastanelerine veya yakın kasaba ve şehirlere taşınarak çoğu zaman tedavileri için halkın müşfik kollarına teslim edilmişlerdi. 31 Mart günü Türk ordusunun düşmanın sağ kanadına yaptığı karşı taarruzla Yunan cephesi çökmüş ve 1 Nisan günü geri çekilmeye başlamıştır²⁷⁷. İsmet Bey, bu çekilişi anlatıp, gözüne ilişenleri yazarken; kâğıda ünlü notunu düştü: "*Bozüyük Yanıyor! Düşman, binlerce ölüsüyle doldurduğu savaş meydanını silahlarımıza terk etmiştir!..*"²⁷⁸

Düzenli ordu ikinci kez zafer kazanmıştı... Üstelik kendisinden sayıca üstün, son teknoloji ile donatılmış silahlara sahip ve cephanesi yeterli bir orduya karşılık bu zafer elde edilmiştir. Batı Cephesi komutanı ve savaşı yöneten İsmet Paşa'ya tebrikler gecikmemiş, Mustafa Kemal Paşa kendisine şu tarihi cümleleri kurarak bir telgraf göndermiştir: "*Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Muharebeleri'nde üzerinize yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin istiklal ve varlığı, dâhice idareniz altında görevlerini şerefle yapan komuta ve silah arkadaşlarınızın kalbine ve vatanseverliğine büyük bir güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altındaki talihsiz topraklarımızla birlikte bütün vatan, bugün en ücra köşelerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istila hırsı, azminizin ve vatanseverliğinizin yalçın kayalarına başını*

²⁷⁷ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, 2. Basım, Ankara: ATAM Yayınları, 2013, ss. 292-293., Atatürk, a.g.e., s. 394, Erikan, a.g.e., ss. 201-203., Aybars, a.g.e., ss. 267-269., Kazım Özalp, *Milli Mücadele-I (1919-1922)*, Üçüncü Basım, Ankara: TTK Yayınları, 1988, ss. 174-176.

²⁷⁸ Kemal Arı, *Türk Devrim Tarihi II "Oluşumu, Öğretisi ve Ülküsü"*, İzmir: Burak Kitabevi, 2011, s. 125.

çarparak paramparça oldu. Adınızı tarihin şeref abidelerine yazan ve bütün millete size karşı sonsuz bir minnet ve şükran duygusu uyandıran büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref meydanı seyrettirdiği kadar, milletimiz ve kendiniz için yükseliş pırıltılarıyla dolu bir geleceğin ufkuna da baktığını ve hâkim olduğunu söylemek isterim."²⁷⁹

Yukarıdaki cümleler ile İsmet Paşa'yı tebrik eden Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın kelimeleri İkinci İnönü Savaşı'nın önemini ve bir dönüm noktası olduğunun açıkça kanıtlar. Bu savaş öyle bir dönüm noktasıdır ki İstanbul gazetelerinin çoğu bu zaferi manşetlerine taşır. Hatta muhalif olan Alemdar gazetesi bile şu başlığı atacaktır: "Kuva-yi Milliye'nin muzafferane müdafaası geliyor."²⁸⁰ Yazarlarından biri olan Refik Halit'in deli gözüyle baktığı Mustafa Kemal Paşa ve ordusu hakkında bu tarz bir başlık atılması şaşırtıcı görünmektedir.

Tabi ki gazetelerin sayfalarına konu olan bu zaferle ilgili haberler yayımlamaktan mizah dergileri de geri kalmayacaktır. Mart ve Nisan aylarında yaşanan gelişmeleri ne yazık ki sadece *Karagöz* üzerinden verebileceğimiz çünkü 11 Mart 1921 itibari ile 72. ve son sayısını yayımlayan *Diken* dergisi okurlarına veda eder. Sedat Simavi 5 Mayıs 1921'de *Güteryüz*'ü çıkarana kadar da çalışmamız kapsamında incelediğimiz tek dergi *Karagöz* olmuştur. Yunan birliklerinin geri çekilmeye başladığı günlerde çıkan *Karagöz*'ün 1361 Nr. 11 sayısı Yunan ordusunun 1897 yılında gerçekleşen Dömeke Meydan Savaşı'ndan beri iyi tanındığına vurgu yaparak kendi sonlarını kendilerinin getireceği bir dörtlük vasıtasıyla söylenir:

"Yunancıklar durup durup azdılar,

Bu sefer de kuyularını kendileri kazdılar,

Biz onları Dömeke 'den tanırız ya, nitekim

Oldubitti kiryalar* hep kaz oğlu kazdılar!"²⁸¹

²⁷⁹ Atatürk, a.g.e., s. 394.

²⁸⁰ Sarıhan, a.g.e., s. 475.

²⁸¹ *Karagöz*, No: 1361, 30 Mart 1921, s. 2.

*Yunanca Kyria sözcüğünün okunuşu olarak gazetelerde sıkça göreceğimiz 'Kiryâ' hanım ya da kadın anlamına gelmektedir ve özel isimlerin önüne getirilerek kullanılır.

Yunan ordusunun geri çekilişinden hemen bir gün sonra çıkan sayıda ise bu sefer Mustafa Kemal Paşa açık açık kapak karikatüründe çizilmiştir. Artık Karagöz'ün Mustafa Kemal Paşa'yı çizerken sırtı dönük olarak değil de daha cesur bir şekilde resmettiğini görmeye başlamaktayız.

Karikatür 22: “Ha pašam az daha himmet et de yol üstündeki şu yabani otların kökü kazınsın!”

Karagöz, No: 1362, 2 Nisan 1921, s. 1.

Yabani otlardan kasıt Yunan ordusudur ve onların kökünü kazıyacak olan kişi de Mustafa Kemal Paşa'dır. Karagöz bu cesur çizimleri dergide yayımlamaya başlasa da dönemin sansürü kendini hep hissettirecektir zira bu kapak karikatürü ile çıkan sayının ikinci sayfasında bulunan ‘Karagöz’ün Monoloğu’ kısmı tamamen sansüre uğramıştır.

İkinci İnönü zaferinin getirdiği umut ve coşkulu heyecan uzun süre devam edecek hatta Kütahya – Eskişehir muharebelerinin yenilgisi sonrası moral bozukluğu yaşansa bile orduya olan bu inanç ve umut kendisini şiirlerde ve yazılarda hep hissettirecektir. Artık Anadolu’daki ordudan Milli ordu, askerlerden ise Kahraman olarak bahsedilmeye başlanmıştır. Geri çekilen Yunan ordusu askerleri ile bol bol alay edilecek, Kral Konstantin, Venizelos ve ordu komutanı Papulas ile sık sık dalga

geçilecektir. 1363. Nr. 11 Karagöz dergisinin Muhavere kısmı geri çekilen Yunan ordusunu ince bir mizah anlayışı ile ti 'ye alır:

“Hacivad- Aman Karagöz, şu düldülü eğerle de sürekle avına ben de yetişeyim. Zira bu avcılık her vakit ele geçer şey değil.

Karagöz- Nafile zahmet etme Hacivad, onların peşinden kahraman Kürt süvarileri bile zor yetişir, senin düldülü onlar dört adımla geçer.

Hacivad- Lakin bizim avcıbaşı'ya aşk olsun Karagöz, herifleri inine doğru çekti çekti o akli yavan kendileri düztaban meyhane kahramanları da et kokusu alan çakallar gibi sokuldukça sokuldular, sokuldukça sokuldular sonra...

Karagöz- Sonra Rabbenâ'ya sığınıp meydana atılan dilaverleri görünce ha babam... Allah'ını seven tutmasın. Güüm, güüm, güüm çatara patara, afta, erkete Mustafa Kemal...

Hacivad- O nesi o?

Karagöz- Onun ne demek olduğunu git karşı gazetelere sor. Herifler baba hindi gibi kabara kabara hal oldular şimdi kanatları kırılıp ibrikleri düşünce hindiliklerini bile unuttular da düşünceye daldılar.

Hacivad- Hindi gibi kabardılar ama kaz gibi de şapa oturdular desene! Hani o 4 günde Ankara'ya gidecek kahramanlar...

Karagöz- Sen ne desen de yine herifler yaman herifler... Üç günlük yolu bir günde alıyorlar vesselam. Harbi Umumi 'de bile 72 millet böyle ordu çıkaramadı.

Hacivad- Orasını inkâr etmem. Allah için söylemeli, herifler muzafferane avdet ederken arkalarından sapan taşı yetişmiyor.

Karagöz- Hele o Erkan-ı Harpleri... Hep hesapla hareket ediyorlar. Hep saat hesabıyla orduları hareket ettiriyorlar. Yedi düvel böyle Erkan-ı Harp yetiştiremedi.

Herifler mükemmel efendim mükemmel. Dedim ya her şey saatiyle. Tam saat 1'de ileri hareket, 3'de düşman siperlerine taarruz, 4 oldu mu sağdan geri marş marş...

Hacivad- Sonra...

Karagöz- Sonra cephe gerisinde oturup tebliği resmi yazmak meselesi var. Saat 10'da düşman makhuren ricat etmiştir, On beşte Kastamonu alınmış, On beşi beş geçe Ankara feth olunmuş, On altıya yirmi üç kala ordumuz Sivas'a girmiştir. Akşama doğru Erzurum'un sükûtuna an be an intizar edilmiştir.

Hacivad- Daha daha sonra!..

Karagöz- Daha sonra... Aftos piyos!''²⁸²*

Karagöz burada Yunan ordusunun kahramanlık nidalarını tıpkı meyhanede sarhoş olanların bağırıtlarına benzetir, ordunun kaçmakta dünya üstünde eşi benzeri yoktur. Yunan Savaş Bakanlığı'nın aldığı hezimetlerden sonra bile halkın eleştirisini almamak için yalan yanlış yazılan tebliğler ile de alay edilir. Bu yalan tebliğlerle ilgili alaylar hem Karagöz'de hem de Güler yüz dergisinde sık sık mizah malzemesi olur. Yunan halkının moralini yüksek tutmak ve kamuoyunu yanlarına çekmek amacıyla Yunan tebliğleri yenilgilere ve zor şartlara değinmez. Hatta yukarıda daha önce belirttiğimiz gibi I. İnönü Savaşı'nı dahi "Taarruzi Keşif" olarak nitelendirirler. Savaş sırasında yağın yağmur ordu için hava muhalefeti sayılarak sanki daha çok kayıp verilmemesi için ya da askerlerin canının düşünülmesi ile geri çekiliş kararı verilmiş gibi gösterilir ki bu geri çekilişin çok muzafferane bir tavırla gerçekleştirildiği yazılır.

II. İnönü Savaşı sonrasında yeni taarruz girişimi için Yunanistan'da yayımlanan bir gazetede şöyle haberler yer alır: "Anadolu'da gerçekleştirilecek yeni bir harekât için yeni yaş gruplarının askere alınabileceğiyle ilgili Efimeris Ton Valkanion'da yayınlanan ilk haber, 20 Mart (7 Mart) 1921 tarihli dir. Yunan Ordusu'nun bazı birliklerinin nakledildiğini, bu gelişmenin İstanbul aracılığıyla Roma'ya ve İtalyan basını kanalıyla tüm diğer Avrupa merkezlerine bildirildiğini duyurmaktadır. Yunanistan'ın Anadolu'daki konumunun kötü olmadığını ifade edildiği haberde, Yunan Ordusu'nun Kemalist Ordu'dan üstün ve İngilizlerle Yunanlıların Anadolu'daki çıkarlarını koruyan tek ordu olduğunun altı çizilmekte ve bunun, siyasi açıdan Yunanistan'ı güçlendirdiği

²⁸² Karagöz, No: 1363, 6 Nisan 1921, s. 2.

*Aftos piyos Yunan dilinde argo bir sözcük olup 'işe yaramaz, değersiz' anlamına gelir.

ifade edilmektedir.”²⁸³ Ayrıca gazetelerde Türk askerinin moralinin ve maneviyatının bozulmuş olduğu ile ilgili de söylentiler vardır. Efimeris Ton Volkanion isimli Yunan gazetesi 18 Nisan 1921 tarihli sayısında da şu cümleleri yayımlar: “*Askerimiz, ateş okyanusuna atlayarak ölümü hiçe saymaktadır. Kurşun yağmuru, Kemal’in toplarının yayılım ateşi, mermiler ve parçalanan kayalıkların zerreleri içinde onlar düşseler de gergin süngülerini dikerek tepeleri ve sıradağları işgal ediyorlardı. 28 Mart (15 Mart) günü, tarihi bir gün olarak kalacaktır. Bütün gün sabahtan akşama kadar muharebe çılgınca oldu, evzonlar ve askerler yiğitçe davrandılar. Savaşanlara, düşmanın yeni kuvvetleri ilave oluyordu. Ancak hepsi de parçalanıyor ve geri püskürtülüyordu. Azar Tepe sarp dağında gurur duyulacak kahramanlıklar yaşanmaktaydı. Asker alayı karacaların dahi kıskanacağı bir biniş gerçekleştirdi. Tepede düşman süngülerle savunma yapmaktaydı. Askerimiz öne doğru azgın bir sertlikle fırlayıp, kenarda bulunan Türk askerlerini elleriyle yakalamakta ve boşluğa fırlatmaktaydı. Kemal’in pek çok askeri bizimkileri süngülemeye çalışmaktaydı... Ansızın iki Türk bölüğü çıktı ve uçurumdan atılan asker arkadaşlarına yardım etmek için tepeye doğru akın gerçekleştirdi. Yine de askerler gerilemedi. O zaman göğüs göğüse bir mücadele gerçekleşti. Türkler bizi korkutmak için, Türkçe olarak bağırmaktaydılar. Bu kelimelerin içinde sürekli ‘Millet’ ve ‘Allah’ kelimeleri duyulmaktaydı...*”²⁸⁴

Tabi ki Anadolu’daki durumu bilmeyen vatandaş bu haberlerden esinlenerek yayımlanan tebliğleri okuduğunda Yunan ordusunun zafer kazandığını düşünebilir. İşte bu tebliğler sık sık alay konusu olur. Bir bakarız ki Barba* isimli Rum bir esnaf Yunan ordusuna yağmurlu havalarda kullansınlar diye ipekli şemsiye yapar, bir bakarız ki daha rahat kaşınlar diye pabuç diker. Ayrıca ikinci defa yenilen Yunan ordusunun bu savaşı kaybediş sebeplerini kötü hava şartlarına ve yağmur yağmasına bağlayan Yunan Hükümeti ve Savaş Bakanlığı ile de dalga geçilir. 9 Nisan 1921 tarihli 1364. Nr. 11 sayısında ‘Karagöz’ün Monoloğu’ başlıklı yazı “Yunan ordusu buluttan nem kapan ordudur hava güzel olunca Kuva-yi Milliye’yi kovalıyorlardı tabii”²⁸⁵ diyerek bu durumu es geçmemiş hatta konuyla ilgili karikatürler de yayımlamıştır. 13 Nisan 1921 tarihli sayıda ayrıca bir dörtlük yayımlanır:

²⁸³ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 353.

²⁸⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 356.

*Yaşlı, sakallı erkek demek olan bu sözcük, yaşlı Rum meyhanecilere seslenmek için kullanılır.

²⁸⁵ Karagöz, No: 1364, 9 Nisan 1921, s. 2.

Ankara'nın sarp yolları Kirya Papu pek uzak,
Arslan Türkler kurdu orada mahirane bir tuzak,
O kel başa yaraşır mı böyle şimşir bir tarak,
Hava yağmur, çamur dön geri ey susak!²⁸⁶

Kral Konstantin ya da Papulas at yerine katır veya eşek ile cepheden kaçmaktadır. Bilindiği üzere Türk kültüründe at her daim önemli bir hayvan olmuş, kahramanlar çoğu zaman bir şehre girerken ya da savaş esnasında yağız bir at üzerinde resmedilmiştir. Oysaki Karagöz; Papulas ya da Konstantin'e katır ve eşek hayvanlarını uygun görmektedir.

Bu mizahi komiklik düşmanı gülünç bir hale sokarak onun ilk önce hafızalarda küçük düşürülmesini amaçlamaktadır. Aynı motife Güteryüz'de de rastlanmaktadır ki dönem yayınlarının mizahi olan türlerinde sıkça benzer motiflere rastlamak mümkündür. Papu, Çorbacı Kosti, Palikaryalar*, Yunancıklar gibi küçümseme kelimeleri de özellikle İkinci İnönü'den sonra sık sık kullanılır. Ankara'ya sadece dört günde gireceğini iddia eden Yunan ordusu ve komutanlarının hakkının verilmesi gerektiğini ve geri çekilmekte üstlerine olmadığı üzerinde sıkça durulan bir konudur. Milli Mücadele karşıtı olan gazeteler 'Karşı gazeteler' olarak nitelendirilerek onların da havasının söndüğü ve Anadolu ordusu hakkında atıp tutmanın sonunda hepsinin haksız çıktığı büyük bir gururla yazılmıştır. Aldığı ikinci yenilgiden sonra dört günde Ankara'ya girecek olan Yunanlıların sözünden pek çabuk caydığı ve bunun koskocaman bir hayal olduğu yazılırken, Yunan ordusuna çağrı yapılır ve ülkesine geri dönmesi istenir:

Ey Yunan! Nerede kurduğun hulyâ!
Kaç gündür yoruldun yerinde saydın,
Ankara'ya kadar gitsen olur ya;
Sözünde durmadın pek çabuk caydın!

²⁸⁶"*Harp Kıtası*", Karagöz, No: 1365, 13 Nisan 1921, s. 2.

*(Palika'rya), Rumca: Rum kabadayısı

Nerelerde kaldı o şanlı zafer,
Askerin geriye döndü mü senin,
İzmir'e gönderdin çar çabuk haber,
Ateşin yanmadan söndü mü senin?

Gel; beni dinlersen kendini yorma;
Ankara yolları uzaktır, uzak,
Elinden geleni yap geri durma;
Galiba yolunda kuruldu tuzak.

Bu göğsüm siperdir, ulu vatana,
Bu Türk'ün ocağı, söner mi sandın?
Uğrunda can vermek şereftir bana
Er olan sözünden döner mi sandın?

Söyleme inanmam bana yalanı;
Ona tekerleme, devirme derler!
Gördük ya nasılmış Türk'ün planı,
Ona da arkadan çevirme derler!²⁸⁷

Yunan'ın elinden geleni yapıp durmaması söylenirken, Türk evladının asla vatanını savunmaktan geri durmayacağı, Ankara'nın yollarının da Yunan'a daha çok tuzak kuracağını söyleyen Karagöz, Papulas'ın da boşu boşuna Ankara'yı işgal etme hayaline dalmamasını ve Türk ordusunun gelmekte olduğunu, kaçması gerektiğini yineler. İnönü Savaşı Yunanlılara, İsmet Paşa tarafından atılan bir meydan dayağı olarak görülür. Papulas ve cepheye gidecek olan Kral Konstantin'in yanlarına birer tane pabuç alması gerektiğini çünkü kaçarken bu pabuçların lazım olacağını ekler. Savaştan sonra Karagöz'ün kapak sayfasında belirgin değişiklikler görülür, genel anlamda Mustafa Kemal Paşa'nın açık bir şekilde çizilmesine ek olarak artık kapak şiirleri de

²⁸⁷ Çileli, *Çevirme Derler*, Karagöz, No: 1363, 6 Nisan 1921, s. 3.

yayımlanmaya başlar. Bu şiirler genel olarak Türk ordusuna övgü, Yunan ordusu ve hükümet yöneticilerini küçümseme ya da işgal altında bulunan yerlere duyulan özlem temalarını işlemektedir. Aslında bir anlamda Karagöz, kapağını tamamen Milli Mücadele ile ilgili konulara ayırmış durumdadır. Yunan ordusunun geri çekilişi gazeteye çok fazla malzeme vermiş, konu ile ilgili şiirlerin, yazıların ve karikatürlerin ardı arkası kesilmemiştir. Ayrıca Papulas’a bu geri dönüşünden ötürü de “Ricatlü” unvanı verilmiştir.

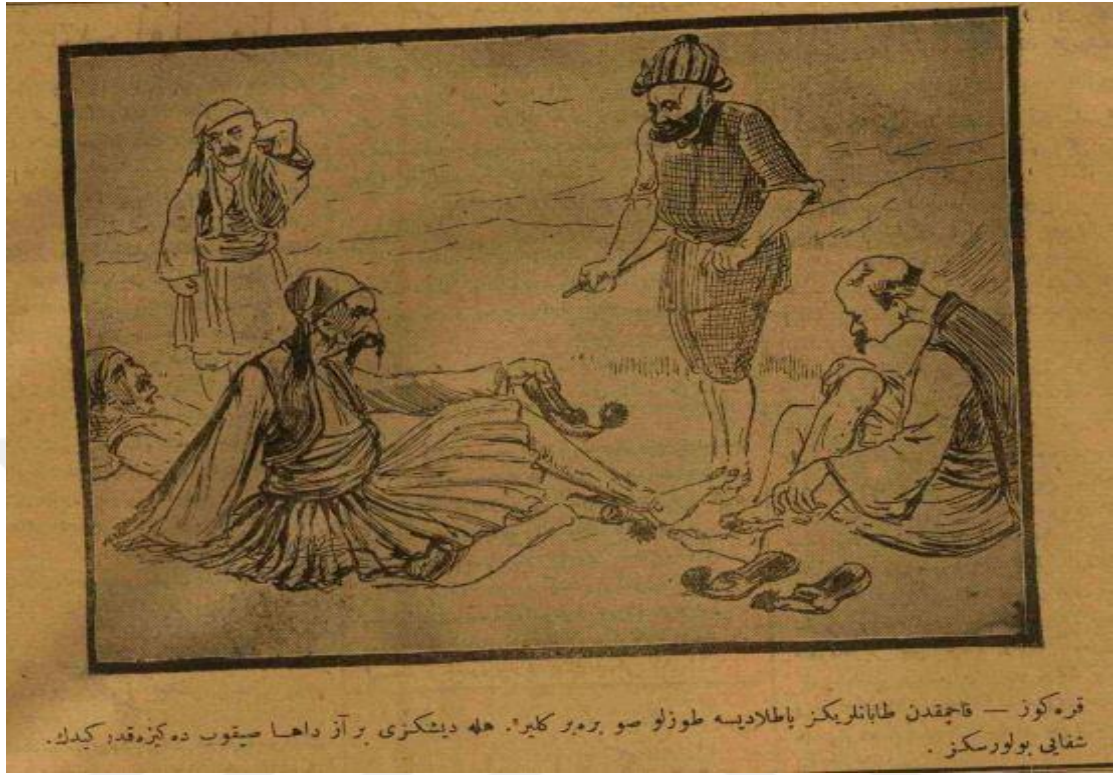
Karikatür 23: “Mustafa Kemal Paşa- Geriye..... Dön!

Karagöz- Paşam, dönüşleri adam akıllı öğrendi. Biraz da Atina’ya, Pire’ye doğru marş marş yaptır da ferahlasın!”

Karagöz, No: 1367, 20 Nisan 1921, s. 1.

Genellikle kapakta çizilen Mustafa Kemal Paşa’nın yanında duran Karagöz adeta Milli Mücadele’ye verdiği desteği resmeder gibidir. Geri dönüşleri çoktan öğrenen Yunan ordusunu Atina’ya göndermesini ister. Türk süvarilerinin nefes aldırmadığı Yunan ordusuna Ankara havasının, ayazının yaramayacağını sık sık tekrarlayan dergi meşhur Ankara balının da onların yiyeceği türden değildir diyerek Ankara’yı asla ele geçiremeyeceklerini ve geldikleri yere geri döneceklerini, bunun da Mustafa Kemal

Paşa tarafından başarılacağına dair umudunu taşır. Karagöz, 9 Eylül 1922’de Yunan’ın denize sürüleceğini adeta önceden görmüştür.

Karikatür 24: “Karagöz- Kaçmaktan tabanlarınız patladıysa tuzlu su birebir gelir. Hele dişinizi biraz daha sıkıp denize kadar gidin. Şifayı bulursunuz.”

Karagöz, No: 1367, 20 Nisan 1921, s. 4.

Yunan’ın eninde sonunda denize döküleceğini belirten dergi etek giyen Yunan Efzon askerleriyle de sık sık alay eder ve onları fistanlılar diyerek küçük düşürür. Hatta Konstantin ve Gunaris’in ağzından şiirler yazılarak İnönü Muharebesi’nin Yunan ordusunu bitirdiği, askerler ve ordu için nakit paranın kalmadığı belirtilir. Çizilen karikatürlerde kaçan Yunan ordusu ile kendi kumandanları ağzından söylenen sözler ile de alay edilir. Türk süvarilerinin Yunan askerlerine ağır darbeler vereceği vurgulanarak Kütahya - Eskişehir Muharebeleri’ne hazırlanan Yunan Hükümeti’nden sıkça bahsedilirken aslında Yunanistan’ın başka bir devletin hokkabazı olduğundan bahsedilir. Şüphesiz ki burada başka bir devletten kasıt İngiltere’den başkası değildir. Yunan ordusu ile alay edilirken Mustafa Kemal Paşa ve Milli Ordu’nun yüceltildiği ince bir mizah ile çizilmiş karikatürlerden birkaç örnek verelim:

Karikatür 25: “Kumandan- Geçen sefer teçhizatınız noksandı, maalesef yarımızdan fazlası yolda kaldı. Bu sefer artık bir diyeceğiniz yok, şemsiyeden tutun da, neft yağı şişesine, tahlisiye simidine, ihtiyat pabucuna varıncaya kadar mevcut haydi bakalım. İleri, arş!..

Karagöz- Her şeyi tamam ama yürek var mı? Bir de onu sorsana.”

Karagöz, No: 1368, 23 Nisan 1921, s. 4.

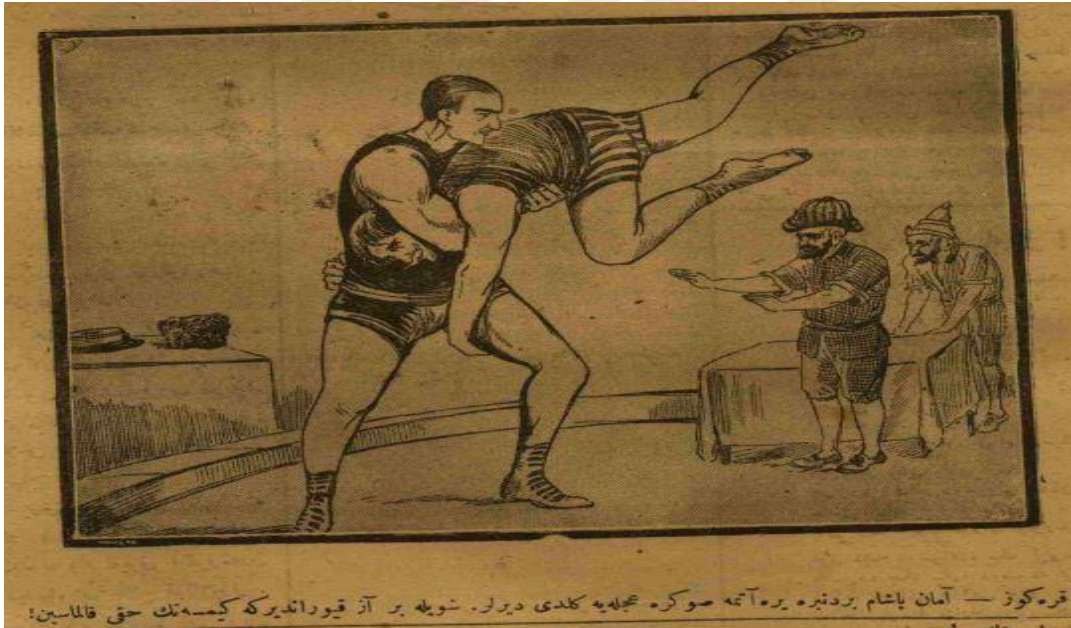
Kütahya – Eskişehir Savaşı’na hazırlanan Yunan ordusu kastedilerek, bu sefer de kaçacakları, Ankara’ya girmeye yüreklerinin olmadığı söylenmiştir. Geçen sefer yağmurlu havanın savaşı kaybetme bahanesi olması tekrar tekrar vurgulanmış hatta İkinci İnönü Savaşı’nda geri çekilirken İnegöl taraflarında bir fırkasını kaybeden Yunanlılara gönderme yapılarak yarımızdan fazlası yolda kaldı denilmiştir.

Karikatür 26: “Hacivad- İkidir iki, hapı yuttu bizim tilki!

Karagöz- Ha babam üçtür üç, bu yumruklara dayanmak çok güç.”

Karagöz, No: 1369, 27 Nisan 1921, s. 1.

Karikatür 27: “Aman paşam birdenbire yere atma sonra aceleye geldi derler. Şöyle biraz kıvrandır ki kimsenin hakkı kalmasın!”

Karagöz, No: 1370, 30 Nisan 1921, s. 1.

Efzon askerleri ile alay edilen ve gelecek savaşın da aynı İnönü Savaşları gibi Yunan askerlerine ağır bir yumruk gibi ineceğini söyleyen Karagöz, Papulas'ı minderde alt üst eden Mustafa Kemal Paşa'dan, Yunanlıları az daha kıvrandırmasını istemektedir. Ayrıca Karikatür 27'de bulunan kapak çiziminin altında Yunan ordusunu tehdit eden bir şiire yer verilir.

Tuttuğumuz bu yol hakkın yoludur,
Tarihimiz, hamasetle doludur,
Mazi şanlı, ecdadımız uludur,
Hakk-ı hayat hepimizin emeli
Budur, bizim ahdımızın temeli!

Bayrağımın rengi kanım renginde,
Söyleniyor, nâmım benim enginde,
Şan kazandık (İnönü)'nün cenginde,
Biz Yunan deviririz yıkarız,
Daha O'nu çok (İn)'lere tıkarız!

İzmir benim öz vatanım, hem canım,
Trakya'ya feda olsun benim al kanım,
Birusa'da (Bursa) yatar ulu sultanım,
Sakın Yunan! Seni orada durdurmam,
Camilere çanlarını kurdurmam!

Koca Yunan! İzmir'ime göz koydun,
Kadınları, çocukları, hep soydun,
Şehitlerin gözlerini hep sen oydun,
Erkek isen çık karşıma göreyim,
Bir önüme katıp seni süreyim!

Nerede kaldı yükseklerden attığın,
Hani nerede dik kafayla çattığın,
Yüksek sesle zafer nâme sattığın,
Bu toprağı çiğneyeni vururuz,
Topunuza kale gibi dururuz!²⁸⁸

Derginin fiziki özelliklerinin değişmesi ile yayımlanmaya başlayan bu kapak şiirleri içinde sanırım en güzeli ve bağımsızlık mücadelesini en iyi şekilde anlatan yazı bu şiir olabilir. Karagöz, Türk tarihinin hamasetle ve zaferlerle dolu olduğunu söylerken tek isteklerinin hür yaşama hakkı olduğunu belirtir ki bu hür yaşama isteğinin ahdımızın temelidir diye gösterir. Yani aslında Ahd-ı Milli adıyla da anılan Misak-ı Milli'nin kabul ediliş amacını bize verir. İnönü zaferi tekrar vurgulanır ve Yunan ordusunun Türk birlikleri karşısında şansı yoktur. İşgal edilen tüm önemli şehirler şiirde sırasıyla yerini alırken özellikle Bursa'nın işgali esnasında Osman Gazi'nin türbesine yapılanlar hatırlatılmak istercesine 'Ulu Sultan'ın burada yattığı yazılıdır. Yunan'ın işgal boyunca yaptığı zulümler, şehit ettiği askerler açık yüreklilikle yazılır, Türk'ün toprağına göz dikenin sonunun kötü olacağı tehdidi de söylenmeden geçilmez. Karagöz haklıdır çünkü II. İnönü Savaşı aslında hem Yunan'da hem de İtilaf Devletleri bloğunda ciddi çözümlere sebep olur. Türklerin savaşta kazandığı zafer tekrardan diplomasiye yansır, İtalyanlar Anadolu'dan çekilme kararı alırken aslında bir nevi İngilizlerden Paris Barış Konferansı'nın intikamını almaktadır zira kendisine vaat edilen İzmir, Yunanlılara bırakılınca hayal kırıklığı yaşayan İtalyanlar ile İngilizler arasındaki ayrılık İnönü savaşları sonrasında çok daha fazla derinleşir. Bu fikir ayrılıkları öyle bir noktaya varır ki İngiltere'nin en büyük müttefiki olan Fransa dahi bir barış kapısını aralama niyetindedir. En nihayetinde Mayıs ve Temmuz aylarında İtalyanlar geri çekilirken 21 Haziran'da Fransızlar da Zonguldak şehrini boşaltırlar.

İnönü Savaşları'ndan sonra bile Yunan tarafının savaş hevesi devam ediyordu çünkü kendilerini destekleyen İngiltere'ye karşı zor durumda kalmışlardı ve İngiliz desteği kesinlikle kaybedilmemeliydi ancak yeni taarruz girişimine hazırlık yapan Yunan ordusu askerlerinin psikolojik olarak durumu iyi değildi. Nilüfer Erdem'in değerli çalışmasında savaş tanıklarından biri olan Nikos Vasilikos isimli bir asker

²⁸⁸ "Sakın Yunan", Karagöz, No: 1370, 30 Nisan 1921. S. 1.

günlüğünden alınan bilgiler doğrultusunda soğğun çok dehşetli olduğu, Yunan ordusunun geri çekilirken çok zorlandığını okumaktayız. Hatta bu görgü tanığı asker şöyle bir not düşmüş: “...Sonunda ayakkabılarımı elime almak zorunda kalıyorum ve çoraplarla yürüyorum.. Otuz altı saatte 95 kilometre yürüyerek tam öğlen vakti eski hatlarımıza ulaşmayı başarıyoruz...”²⁸⁹ Bu cümleler aslında Karagöz’ün defalarca alay ettiğı geri çekilme hızını ve askerlerin yanlarına yedek pabuç almaları gerektiğı fikrinin nereden geldiğini anlatmaktadır. İnönü Savaşlarının ardından Türk tarafının 8 Nisan 1921’de Refet Paşa komutasında başlattığı Aslıhanlar Dumlupınar taarruz girişimi 12 Nisan 1921’de başarısızlıkla sonuçlanınca Yunanlılara ümit vermiş olacak ki daha büyük bir savaş hazırlığı içine girmişlerdir. Ancak bu başarısız taarruz girişimi bile dergilerin heyecanını ve coşkusunu düşürmemiş, Mustafa Kemal Paşa’yı öven karikatürler yayımlanmaya devam etmiştir. Israrla İzmir’in Türk kalacağı ve Türk Milletinin İzmir’i vermeyeceğı yinelenmiş, Yunan propagandacılarının Avrupa’da yalan haberler yayımladıklarını, İnönü’nde Yunanlıların geri çekilirken 600 askerimizi esir aldıklarının uydurma olduğı gibi Yunanlıların beynine girip oraya bakılması gerektiğini çünkü Yunanlılar “neye baksalar sekiz defa şaşşı gibi yüzü bin, bini milyon, parke taşını dev aynası, Efzon askerini öküz, Girit jandarmasını camış, kralı deve, Venizelos’u kapı tahtası gibi” görmektedir. Yunanlılar Türklere ait olan şeylere de gözünü çevirdiğı zaman da “süvariye çekirge, piyadeyi karınca, Mustafa Kemal Paşa’yı yecuc mecuc” görmektedir denilerek, Yunan ordusunun Türk tarafını çok küçümsediğı belirtilir ama ardından Karagöz şunu da ekler: “Fena değıl. Bu gidişle biz değıl, onlar zarar görecek! Bak o yecuc mecücler, o karıncalar, çekirgeler sana ne iş edecek.”²⁹⁰

²⁸⁹ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 357.

²⁹⁰ Karagöz, No: 1371, 4 Mayıs 1921, s. 2.

Karikatür 28: “Çorbacılar- Ah vire... Erkete,... Erkete Mustafa Kemal!...

Karagöz- Ulan... Kalpağından bile ödleri koptu da heriflerin lokma boğazlarında kaldı.

Anla bak Hacivad akıncılar çorbacıları nasıl korkutmuş!”

Karagöz, No: 1372, 7 Mayıs 1921. s. 1.

Karagöz’e göre Yunanlıların küçümsediği Mustafa Kemal’in kalpağı hatta adı bile Yunan askerlerini korkutmakta ve kaçırmaktadır. Bu coşkulu haberlere ve karikatürlere 5 Mayıs 1921’de yayın hayatına yeniden *Güleryüz* dergisi ile giren Sedat Simavi de katılır ve çıkardığı ilk sayısının kapağında tam boy renkli bir Mustafa Kemal Paşa karikatürü yayımlar. Daha önceki kısımlarda fiziki yapısı, sayfa sayısı ve özelliklerinden genişçe bahsettiğimiz *Güleryüz* dergisi hakkında burada tekrar ayrıntılı bilgi vermekten kaçınıyoruz. Ancak çalışmamız artık 1921 yılı kapsamında *Güleryüz* ve *Karagöz* dergilerinin içeriğini kapsayarak gidecektir.

Karikatür 29: “Nabzında bir iman vuran kanınla,
Bu ziya görmeyen ufka yükseldin
Bilmem ki semadan yüksek alnınla,
Güneşin doğduğu yerden mi geldin?”
Güleryüz, No: 1, 5 Mayıs 1921, s. 1.

Renkli ve tam boy kapak karikatürü ile şimdiye kadar çizilmiş en iyi Mustafa Kemal tasviri ile yayına başlayan Güleryüz zaten ilk sayıdan tarafını belli etmiştir. Çıkışından itibaren de Milli Mücadele’nin en keskin cephesinden birini oluşturur.

3.2.1. Kütahya - Eskişehir Muharebelerine Kadar Gülüryüz ve Karagöz Dergilerinde Yayınlanan Karikatürler ve Haberler

İnönü Savaşları sonrası Kütahya - Eskişehir Savaşları'na kadar olan kısımda dergilerde bol miktarda Milli Mücadele yanlısı karikatür ve şiir yayımlandığı için bu verileri es geçmemek adına ayrı bir başlık altında vermeyi uygun gördük. Genel anlamda söz konusu verilerin içeriği ise Yunanlıların yalan haberleri, muhalif gazeteciler ve Türk ordusunun gücü ile Mustafa Kemal Paşa üzerine yazılıp çizilen karikatür ve şiirlerdir. Yalan olarak yayımlanan Yunan tebliğlerinin Karagöz'e konu olduğu gibi Gülüryüz dergisinde de alaya alındığını görüyoruz. Yunan zırhlısının kendi gazetelerine verdiği haberlerin birinin bile doğru olmadığını gören Rumlar, Türk gazetelerini okumaya karar vermişlerdir. Ayrıca Kral Konstantin'in cepheye gideceği haberlerinin yayımlanması ama cepheye bir türlü gitmemesi yine söz konusu iki gazetenin alay malzemeleri arasında yerini alır. Gülüryüz'de Milli Mücadele yanlısı haberler yayımlanırken muhalif gazeteciler de unutulmaz. Daha ilk sayısında Ali Kemal'i diline dolamıştır bile. İlk sayının "Haftanın Dedikodusu" isimli kısmında Ali Kemal'in dilinden yazılmış bir şiir bulunur:

Sabah'ın sefası bana yeterdi
Üstüme finolar atılmasaydı
Zannımca işimiz tıkr giderdi
Ocakta kütükler çatılmasaydı.

Yine bu günlerde halimiz yaman
Kimdir Ankara'dan medet uman
Yine attırırdım onlara duman
Kalemim bir pula satılmasaydı

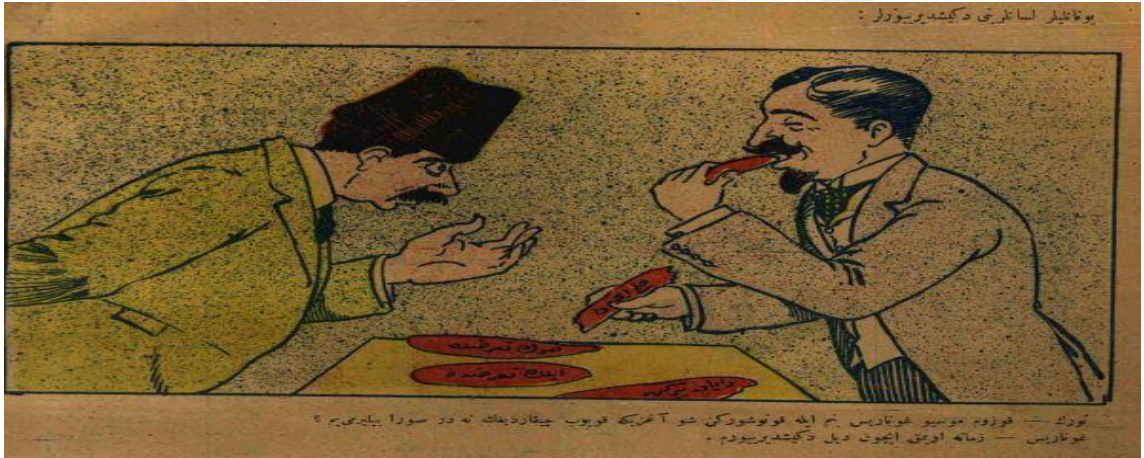
Hey Kemal bunlarla yerinde onlarla duman

Oynar mı bir ipte hiç iki cambaz

Çalardım (Akşam)’a ben her (Sabah) saz

İçime şu korku katılmasaydı.²⁹¹

Şiir mumcu imzası ile yazılarak yine Ali Kemal’in baba mesleğine vurgu yapılır ki sık sık kendisinden “Mumcu” veya “Mumcuzâde” diye bahsedilmesi yine bu sebeptendir. Güler yüz’e göre Ali Kemal gece rüyasında gündüz hayalinde sürekli Mustafa Kemal’i görür ve korkudan düşüp bayılır, aslında Ali Kemal Milli Mücadele yanlısıdır ama belli etmek istemez. Aynı sayının “Tezvir-i Efkâr” kısımlı bölümünde Ali Kemal’in ağzından Mustafa Kemal Paşa’ya yazılmış olan ve af dileyip aralarında olan şeylere bir perde çekmesini istediği, velinimetim efendim dediği ve ocağına düştüm diye yalvardığı bir mektup bile yayımlanır. Ali Kemal’in yazarlık yaptığı *Peyâm-ı Sabah* gazetesi de “Peyâm-ı Kabak” adıyla anılır. Yunanlıların yalan tebliğleri ve zaman zaman söylemlerini değiştirmeleri üzerine hem Karagöz’de hem de Güler yüz’de karikatürler çizilir.

Karikatür 30: “Yunanlılar Lisanlarını Değiştiriyorlar:

Türk- Kuzum Mösyö Gunaris benim ile konuşurken şu ağzına koyup çıkardığın nedir sorabilir miyim?

Gunaris- Zamana uymak için dil değiştiriyorum (İlk Taarruzda), (Dayak Yerken), (Son Taarruzda), (Sulh İçin)

Güler yüz, No:1, 5 Mayıs 1921, s. 8.

²⁹¹ Ali Kemal’in Ağzından, Güler yüz, No: 1, 5 Mayıs 1921, s. S.

Karikatür 31: “Yaver- Efendim mahvolduk, Türk kıtaatı arkamızı çevirdi, süratle ilerliyor.

Kumandan- Öyle ise Tebliğ-i resmiyi yaz. Türk kuvvetlerine karşı bütün cephelerden taarruza geçtik. Kıtaatımızın şecaati sayesinde gayemize muvaffak olduk. Esir-i ganaimin adedi tahminin fevkindedir.”

Güleryüz. No: 1, 5 Mayıs 1921, s. 8.

Karagöz dergisi de Yunan'ın işinin yakında biteceğini Konstantin Çorbacının başının belada olduğunu yazar. Papulas'ın ve Konstantin'in memleketlerine dönmeleri gerektiği ve ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar Türk pençesinden kurtulamayacakları yazılır. Yunan'ın bu çırpınışları ve yalan haberleri Karagöz'ün 1373. Nr. 11 sayısında kıvıran bir köçeğe benzetilerek küçümsenir. Ayrıca çizilen karikatür o sıralarda Yunanistan'ın Bulgar ve Arnavutlarla sorun yaşamasına da değinmektedir.

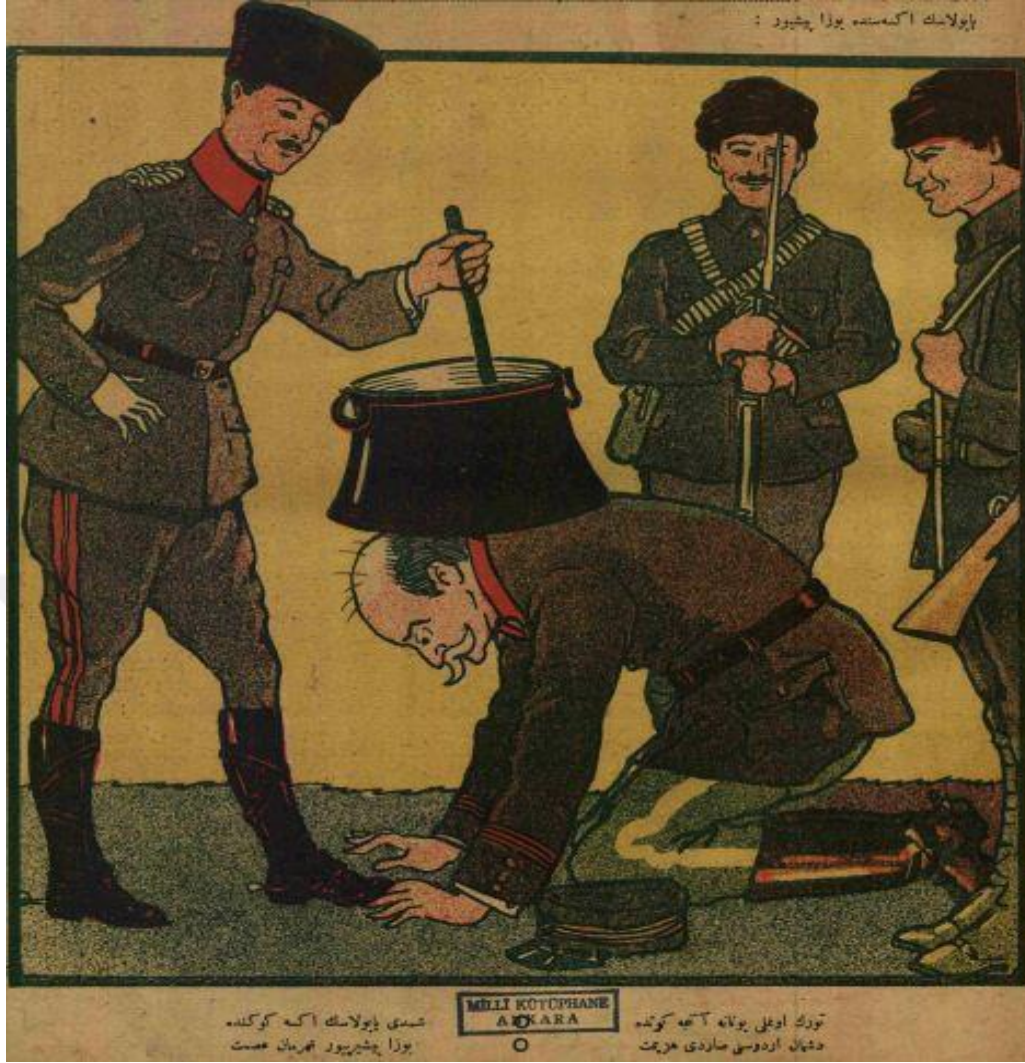

Karikatür 32: “Hacivad- Nafile Karagöz nafile, bu Atina köçeği iyi kıvıramıyor!

Karagöz- Ee babam, adama her vakit hora teptirmezler, bazende böyle zeybek havası, ardı sıra Arnavud raksı, peşinden de Bulgar polkası oynatırlar.”

Karagöz, No: 1373, 11 Mayıs 1921, s. 1.

Yunanistan aynı anda birçok sorunla uğraşıp bunların üstesinden gelememektedir, ayrıca yine İzmir onlara kalmayacak Karagöz’ün deyimi ile “O üzümü Yunan yiyemeyecektir”. Gelecek olan savaşa hazırlık yapan Türk ordusunun morali her zamankinden yüksektir ve gelecek savaş Yunan için kanlı bir bayram olacaktır. Karagöz “Türk ordusunun kılıçları keskin olsun Allah yardımcıları olsun” diye dua ederken, Güler yüz kazanılacak olan zaferden emindir ve İsmet Paşa’yı yücelten karikatürler yayımlamaktadır, aşağıda verdiğimiz örnekte İsmet Paşa, Yunan komutanının ensesinde boza pişirmektedir.

Karikatür 33: “Papulas’ın ensesinde boza pişiyor”

Türk oğlu Yunan’a atınca künde Şimdi Papulas’ın ense kökünde
Düşman ordusunu sardı hezimet Boza pişiriyor Kahraman İsmet.”

Güleryüz, No: 2, 12 Mayıs 1921, s. 1.

Yine aynı sayıda Türk ordusuna ithaf edilen “Kahramanlar Destanı” adlı şiirde atlı birlikler İzmir’e doğru yürümekte, bu erlere dünyada eş bulunamamakta, Yunan ordusuna tırpan atıp rezil eden bu ordu hür yaşama hayalini de gerçekleştirecektir. Güleryüz’e göre Türk ordusu taarruz etmese bile Yunanlılar harcı bozuk duvar gibi kendine kendine dağılacaktır. Karagöz’de olduğu gibi Yunan Efzon birlikleri fistan giymiş kadına benzetilir ve küçük düşürülür.

Karikatür 34: “Karagöz- Ya, Kirya Venizelos, ben sana vaktiyle dedim, seni yere indiren bu elindeki paketlerdir, ver bana onları. Bak hafifleyince rüzgâr gibi nasıl yükselir, karşıdakini tepetaklak edersin.”

Karagöz, No: 1376, 21 Mayıs 1921, s. 1.

Karikatürde Papulas’ın elindeki paketin üstünde İzmir yazmaktadır ve İzmir işgali Papulas’ı aşağıya çeken, başarısızlığa götüren bir olay olarak görülür. Ayrıca Papulas’ın, Kral Konstantin’e muhalif olduğu gerçeği düşünüldüğünde eğer Anadolu işgalinden vazgeçerse Kralı ’da devirebileceği üzerine fikir verilir. Yine kapakta işgal altında olan Bursa’ya “Yeşil Bursa” başlığı altında bir şiir yazılarak bölgeye olan özlem dile getirilir. İşgal altındaki Anadolu sık sık Trakya, Edirne, Bursa ve İzmir üzerinden anlatılır hatta bu bölgelerin meşhur yiyecekleri de zaman zaman simge olarak kullanılır.

Karikatür 35: “Papulas- İşte zabıt efendiler şu yüksek dağdan taarruza başlayacağız.

Yan taraftan topçu ateş edecek, aşağıdan piyademiz hücum edecek, anlaşıldı ya!

Erkan-ı Harb- Çok güzel general... Lakin bir şey unuttunuz! Kahramanlarımız hangi yoldan ricat edecek!”

Karagöz, No: 1378, 28 Mayıs 1921, s. 4.

Karagöz’e göre gelecek taarruzda da başarısız olacak olan Yunan ordusu her zamanki gibi geri çekilecektir. Bu geri çekilişin Atina’ya kadar olmasını arzu eden Güler yüz ricat sonrasında ne olacağını cevaplar: “-Atina’ya mağrurane ricat zaferi münasebetiyle yakında General Papulas tarafından zabıtana verilecek ziyafetin listesi; 1- Dondurulmuş istikraz çorbası, 2- Alâ Grek beyin haşlaması, 3- Atina türlü, 4- Biberli Arnavud çöreği, 5- Garb usulünde muz tatlısı, 6- İzmir baston francası, 7- Bursa meyvelerinden bir tabak soğukluk, 8- Keskin Balkan şarabı.”²⁹²

²⁹² Güler yüz, No: 3, 19 Mayıs 1921, s. 8.

Harp giderleri nedeni ile Yunanistan istikraz yani dış borç aramakta olduğu için Güler yüz bunu diline dolamış ve ricatten sonra verilecek ziyafette istikraz çorbası içeceklerini yazarken aynı şekilde Karagöz de harp masrafinin bankaları yuttuğunu ve Kral Konstantin'i bu sebeple müthiş nöbetler tuttuğunu yazmaktadır. Konstantin ile Venizelos'un anlaşamamaları da Karagöz'e malzeme olurken Anadolu işgaline destek veren Fener Rum Patrikhanesi de gülünç çizimlerden nasibini alır.

Karikatür 36: “Fenerli- Kabaramazsın Konstantin- Venizelos güzel sen çirkin!

Hacivad- Bunların ikisi bir kümeste olmayacak Karagöz. Ne yapmalı bilmem ki!

Karagöz- Evvela hindinin icabına bakarız. Ondan sonra kaz ne zaman olsa elimizde!”

Karagöz, No: 1380, 4 Haziran 1921, s. 1.

Çizimde Kral Konstantin bir türlü zafer kazanamadığı için kabaramayan hindiye benzetilmiş ve karşısında muhalifi olan Venizelos daha güzel bulunmuş. Bu fikir ise yolunacak kaz olarak çizilen Fener Rum Patrikhanesi tarafından söylenmiş olarak gösterilmiştir. Karagöz'e göre Türk Milleti ilk önce Yunan kralını halletmelidir çünkü İstanbul'da bulunan Fener Patriği ve Patrikhane nasıl olsa topraklarımız içinde

olduğundan icabına sonra da bakılabilir. Ayrıca aynı sayının “Muhavere” kısmı patrikhaneyi eleştirmeye devam eder. Yüzyıllardır Osmanlı Devleti ile uyumlu çalışmış patriklerin önceden böyle davranmadığı söylenir ve küçümsemek için gazla çalışan aydınlatma fenerlerine benzetilerek öncekilerin tütmediği, koku vermediği ve fitillerinin temiz olduğu söylenerek gönderme yapılır. Anadolu’daki fener parlayınca buradaki yani İstanbul’daki fener sönecektir. Aylardır dedikodusu dolaşan Yunan taarruzunun başlamaması, Kral Konstantin’in aylardır cepheye gitmemesi gibi konularla ilgili çizimler devam etmektedir. Karagöz’e göre kralın cepheye gitmeye yüreği yoktur ve korkmaktadır. 8 Haziran’da yani yeni savaşın başlamasından 2 gün önce yayımlanan Karagöz’ün 1381. Nr. 11 sayısında “Kahraman ordunun düşmana yeni cerihalar açacağı günün arifesine tesadüf eden bayramı tebrik eder ve gazi Anadolu dilaverlerinin kılıçlarını keskin etmesi için hudâdan münacaat eyleriz” şeklinde bir ifade ile Milli ordunun başarılı olması için dualar edilir²⁹³. Yunan ordusu yine başarısız olacak ve Türk ordusundan tekme yiyecek, Milli Mücadele yanlısı olmayanları da korku saracaktır. Hatta Güteryüz’de askerlerine seslenen Konstantin, Anadolu’nun tahliyesi için orduyu görevlendirdiğini ve koşup Anadolu’ya Yunan kovmanın alevli medeniyetini de götürmelerini, teslim ol bayrağını da hazır etmelerini söyler. Geriye dönecek ve Anadolu’dan kovulacak Konstantin için yine Güteryüz’de ince bir mizah ürünü olarak çizilmiş güzel bir karikatür kapakta yayımlanır.

²⁹³ Karagöz, No: 1381, 8 Haziran 1921, s. 1.

Karikatür 37: “Atina’da büyük bir gün seyyar tarih kitabı

Konstantin- Benim zaferlerimi gazetelerde okuyamazsınız. Onlar burada yazılıdır.”

Güleryüz, No: 5, 2 Haziran 1921, s. 1.

Görüldüğü üzere Türk basını kazanılan zaferlerin coşkusunu olanca heyecanı ile dergilere yansıtmaya devam ediyor, Kral Konstantin’in cepheye gidememesi ve aylardır dedikodusu dolaşan Yunan taarruzunun başlamaması ile ilgili alay ederken, savaşı kazanacaklarına dair umutları yeşertmek için kamuoyu oluşturuyorlardı. Peki, bu sırada Yunanistan ne yapmaktaydı? Yunanlılar, İngilizlere Anadolu’da bir zafer kazanacaklarına dair teminat vermişlerdi ve şu ana kadar başarılı olmamışlardı ancak bir zafer kazanılmalıydı, Yunanlıların güvenilir bir ulus olduğu gösterilmeli idi. Yunan hükümeti yeni taarruzun planlarını yapmakla meşguldü ama mali durum ve asker sayısının yetersizliği bu durumu tereddüde düşürüyordu. Yukarıda Yunanistan’ın

istikraz yani dış borç arayışında olduğunu da belirtmiştik. Yunanistan yeni bir saldırı ile Türkleri yenmeli ve onları Sevr'i imzalamaya mecbur bırakmalıydı ama aynı zamanda bunu kısıtlı bütçe ile yapmalıydı. Ekonomik güçlükler ve savaş yorgunluğu bir araya gelmiş ayrıca kaybedilen iki tane savaş hem Yunan halkını hem de askerleri etkilemişti, hükümet bu negatif durumdan kurtulmalı idi. Bu yüzden daha önceki Venizelos Hükümeti döneminde sürgüne gönderilmiş olan İoannes Metaksas tek çare olarak görülmüştür. Metaksas'ın daha önce sürgüne gitmesi ve Venizelos ile ters düşmesinin sebebi ise Venizelos'un Anadolu topraklarında Megalo İdea'yı gerçekleştirmek yani Büyük Yunanistan'ı kurmayı amaçlamasıdır. Metaksas bu fikri asla benimsememiştir hatta Anadolu topraklarının bu fikre alıştırmadan, yani Anadolu'ya yayılmadan önce düşünsel olarak zeminini hazırlamadan Anadolu'ya gelmenin istila ve işgal siyaseti olduğunu düşünmekte bunun da Türkleri daha çok ateşlediğini söylemektedir. Yunan Hükümeti'nin Anadolu Harekâtı ve işgal süresince yaptığı katliamların Türk halkı tarafından istila olarak algılandığının açık olduğunu ve Yunanlıların bu tutumlarında ısrar ettikleri sürece de Anadolu'nun Yunanistan'a asla dâhil olamayacağını defalarca yinelemiştir. Metaksas'a hem Gunaris hem de hükümet yetkilileri tarafından ordunun komutasını alması için çok kez baskı yapılmış fakat Metaksas bir zafer kazanmanın imkânsız olduğunu belirterek bu teklifi defalarca reddetmiştir. Çünkü O'na göre gerçekleşmeyecek bir zafere inandırıp bunun sözünü vermek halkı aldatmaktır ve şerefli bir davranış değildir. Metaksas'ın zafere inanmamasının en büyük nedenlerinden biri de bu kadar az kuvvetlerle Ankara'ya yürüyüp bu bölgeyi ele geçirmek ve Türklere Sevr'i kabul ettirmek mümkün değildir. Dış politika değişmediği sürece Türkler boyun eğmeyecektir.²⁹⁴ Yunan hükümeti ve Metaksas arasında yapılan görüşmelerde Metaksas'ın kendi günlüğünde okunan anılardan hareketle vardığımız kanı aslında Yunan Hükümeti'nin bile kendi içinde bir görüş birliği içinde olmadığıdır. Hatta Gunaris konuşmalarında bu savaş politikasının kendi politikası olmadığı, Venizelos'un politikasını devam ettirdiğini belirtmiştir. Metaksas ise gerçekten tüm hükümet üyelerinin yüzüne karşı doğruları defalarca söylemiş ve dürüst davranmıştır. Halkın moralinin yüksek tutulması ve zafere olan inançlarının kaybolmaması için Kral'ın cepheye gitmesi ve tüm orduyu komuta etmesi fikrinin ortaya atılması üzerine de Metaksas'ın, Harbiye Nâzırı'nı suçladığını ve kararları alacak yetkide olup olmadığını

²⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz, Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 363-374

sorguladığını görebiliyoruz. Buna karşılık Gunaris'in bu fikri desteklediğini ve halkın, kralı cephede görmek istediğini belirtmesi üzerine General Metaksas'ın yaptığı konuşma aslında gerçekten Yunanistan'ın bu savaşı neden kazanamayacağını bir özetidir çünkü Metaksas'a göre Anadolu'yu Yunanılaştırmak için gerekli hazırlıkları önceden yapmadan, orada fetih peşinde koşulmaktadır ve görünüşte bu, Sevr Antlaşması'yla ilgilidir. Gerçekteyse Türkiye'nin ortadan kaldırılması ve Türk toprakları üzerinde Yunan Devleti'nin kurulması demektir. Sevr'le ilgili dahi olsa, İzmir Bölgesi'nde Helenler azınlıktadırlar. Anadolu'nun içlerinde ise Helen nüfus, daha da azdır. Türkler, Yunanlıların ne istediklerini sezinlemektedirler. Türklerin siyasi duyguları olmadığı takdirde, böyle bir siyaset amacına ulaşabilirdi. Fakat Türkler yalnız dini değil, milli duyguları da olduğunu göstermişlerdir. Onlara karşı Yunanlıların uğrunda savaştıkları özgürlük ve bağımsızlık için, şimdi de Türkler Yunanlılara karşı savaşıma arzusuyla yanmaktadırlar. Anadolu'nun kendi vatanları olduğunu hisseden Türkler, Yunanlıların istilacı olduklarını da fark etmektedirler. Metaksas'a göre Yunanlılar Mustafa Kemal ve tek bir partiyle değil, bütün bir Türk halkıyla uğraşmak durumundadırlar. Ortada tek bir parti olması halinde bu, mağlubiyetle dize getirilir ve Yunanlıların taleplerini kabul edecek yeni bir parti bulunabilirdi. Fakat kendi varlığı için çarpışan bir halka ne yapılabilirdi? Böyle bir halk, daima kendine yol gösterecek liderler bulacaktı. Türkler İzmir ve bölgesini ulusal kayıp ve kendi vatanlarının parçalanmasının bir başlangıcı addediyorlardı. Metaksas, "Bu şartlar altında Eskişehir Savaşı'nı kazandığımızı varsayalım. Bu kısmi zafer, Türklerin iradesini kıracak mı? Hiç şüphesiz hayır. Ümitsiz de olsa mücadelelerine devam edecekler ve kendilerini Ankara önünde savunacaklardır. Onları oraya kadar takip mi edeceğiz? Hangi kuvvetlerle Ankara'ya varacağız? ...

Metaksas, "Kâfi kuvvetlerimiz olup da bütün Anadolu'yu işgal etsek ne olacak? Türkler Sevr Antlaşması'nı imzalayınca kadar bütün memleketi işgale devam mı edeceğiz? Sevr'i imzalayacak Türkler bulunsa dahi veya Eskişehir'de bizim zaferlerimizden sonra Sevr'i bizzat Kemal imzalasa dahi, imzadan sonra ne yapacağız? İzmir Bölgesi hariç, bütün Anadolu'yu boşaltacak mıyız? O zaman ne yapacağız? Askerimizi terhis edip, İzmir ve bölgesinde ancak takviye edilmiş yerel kuvvetler mi bırakacağız? Birkaç ay sonra ne olacak?" sözleriyle konuyu sorgulamaya devam etmiştir. Metaksas'a göre bir süre sonra, Yunan hatlarının dışındaki Türklerin isyan

ettiklerine, kuvvet topladıklarına, savaş isteyen yeni liderler tarafından tahrik edildiklerine dair Atina'ya haberler gelmeye başlayacaktır. Çünkü Türkler, Yunanlıları Anadolu'dan uzaklaştırma isteğinden asla vazgeçmeyeceklerdir. “Bu durumda yeni bir seferberlik mi ilan edilecektir?”. Metaksas güdülen siyaseti, “İstila edilmek istemeyen bir halkı, istila hedefi güden bir siyasettir. Kendi medeniyet ve nüfuzumuzun esaslı surette zemini hazırlanmadan güdülen bir istila siyasetidir”²⁹⁵.

Bu sözlerden anladığımız üzere Metaksas, Anadolu harekâtını her açıdan sorgulamakta ve geçici kazanılan zaferlerin bir faydası olmayacağını çünkü eninde sonunda Anadolu'dan çekilmek zorunda olacaklarını Yunan hükümetine anlatmaya çalışmaktadır. Ancak kendisini savaşın ortasında bulan Gunaris, yeni bir taarruz yapmakta kararlı idi ve Papulas'ın kendisinden istediği destek birlikleri ve silahları kendisine de göndermeye niyetlidir. Yunan hükümeti yetkililerine göre İzmir'in ve diğer bölgelerin işgali esnasında yapılan katliamlar da gerekliydi çünkü Türkler yok edilmeliydiler ve başka bir dilden anlamaları mümkün değildi. Aslında bu görüşler Yunanlıların katliam siyasetinin bir bahanesi ve gerekçesi idi. Metaksas'ın belirttiği görüşlere rağmen Kütahya – Eskişehir Savaşı'nın hazırlıkları devam etti ve Yunanistan bir seferberlik ilan ederek çoğu kişiyi silahaltına aldı, tüm kaynaklar devreye sokuldu, yeni vergiler koyuldu yani Yunanistan gücünü son damlasına kadar kullandı. Bu savaş onlara göre kazanılmalı ve İngiliz desteği kaybedilmemeli, Büyük Yunanistan kurulmalı ve rüyaları süsleyen Bizans geri gelmeliydi. Hazırlıklar çerçevesinde Haziran ayında Kral Konstantin Anadolu cephesine doğru yola çıkmıştır. Aylardır bu durumu alaya alan Türk mizah basını bu olayı tabi ki kaçırmamış ve dergilere taşımıştır.

²⁹⁵ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 369-370.

Karikatür 38: “Topal eşekle Konstantin cepheye gidiyor. Ala ala hey!!!

Güleryüz, No: 12, 21 Temmuz 1921, s. 1.

Karikatür 39: “Kral- İşte cepheye geldim hani ya askerlerim.

Papulas- Haşmetmeab! Kahramanlarınıza geliyor denince müjdelenince düşman geliyor diye korkup kaçtılar onlar nâmına sizi selamlamakla müfteharım.”

Karagöz, No: 1383, 15 Haziran 1921, s. 1.

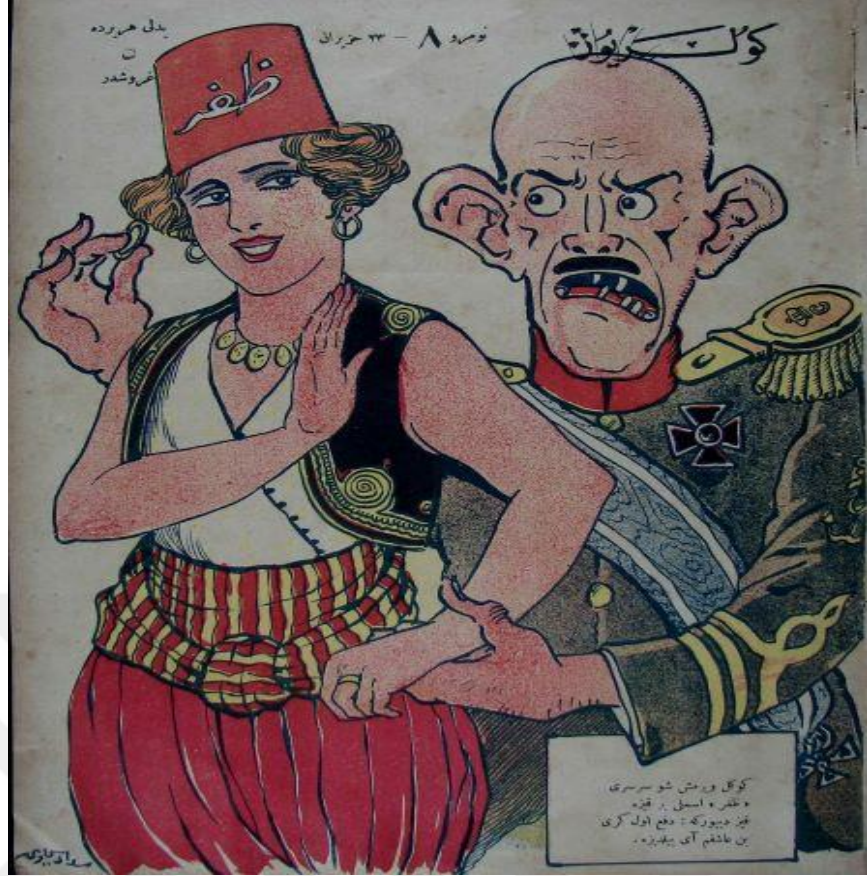

Karikatür 40: “Çorbacı- Durun yahu, eşeğin başı koptu. Böyle cepheye mi gidilir ya!

Karagöz- Çek kuyruğunu çek. Eşeğin başını göremezsün elbet de bir gün kendi başını önünde görürsün.”

Karagöz, No: 1389, 6 Temmuz 1921, s. 1.

Daha önce de Konstantin’in eşek veya katırla anıldığını söylemiş ve bunun küçük düşürme yöntemi olduğunu belirtmiştik, özellikle yukarıdaki karikatürde eşeğe ters oturtulma bir aşağılama ifadesidir. Aslında bu karikatürler Yunan’ın asla başarılı olamayacağını resmi gibidir ve Türkler kesin zafere inanmakta, Yunan’ın bu sefer de mağlup olacağına ve geçen seferki gibi ricat edeceğine yani kaçacaklarına inanmaktadır. Türkler yaklaşan Yunan taarruzunu görmekte fakat bu savaşın onların morallerini bozmasına asla izin vermemek adına zafere olan inançlarını her çizimlerine yansıtmaktadırlar. Aylardır sözü edilmesine rağmen bir türlü başlamayan Yunan taarruzu için “Balık kavağa çıktığı zaman” ifadesi kullanılmaktadır.

Karikatür 41: “Gönül vermiş şu serseri

Zafer isimli bir kıza

Kız diyor ki: Def ol geri

Ben aşığım Ay Yıldız’a”

Güleryüz, No: 8, 23 Haziran 1921, s. 1.

Karikatürde bir Anadolu kadınının başının üstünde “Zafer” yazan bir fes bulunmaktadır. Yani vatan yine bir kadın olarak, bir sevgili olarak çizilmiştir. İşte o sevgiliye tasallut eden Yunanistan ise Kral Konstantin’in sureti ile verilmiş fakat Konstantin bu kızın gönlünü asla çalamayacaktır çünkü kız vatanına ve bayrağına âşıktır. Yunan ordusu kesinlikle yenilecektir ama bu yenilginin bu sefer bahanesi yağmur yağması mı, şimşek mi yoksa fırtına mı olacak bu merak konusudur. Buraya alamadığımız bazı çizimlerde de taarruz emri verilen askerler ilk iş olarak pabuçlarını bağlamaktadır. Askerler geçen seferden akıllanmışlardır ve kaçmak için hazırlık yapmaktadırlar çünkü: “Türk askeri bir kaledir sarsılmaz, pala hançer sallamakla

yıkılmaz, zincir urub zindanlara tıklılmaz, esarete ölmedikçe girmez, vatanını yâd ellere vermez.”²⁹⁶. Bu sebeple Yunan ordusu tornistan geri yapacaktır. İşte bu geri çekilişin ve yenilmenin ardından Güleriyüz hem Yunanlılara hem de Milli Mücadele karşıtlarına bazı hediyeler vermek ister ki bu hediyeler 12. Nr. 11 sayısında tam sayfa bir karikatür ile belirtilir.

Karikatür 42: “Yeni Yunan mağlubiyetinin münasebetiyle Güleryüz’ün hediyeleri:

(Sağ baştan başlayarak) 1- Papulas’a İsmet Paşa’nın tekmesi, 2- Ali Kemal Bey’e bir bardak soğuk su, 3- Papulas’a bir mendil, 4- Refik Halit’e gözlerim yollarda kaldı türküsünün notası, 5- Refik Halit’e derdine yanmak için bir mum, 6- Patrik Efendi’ye gözyaşlarını akıtmak için bir kâse, 7- Kral Konstantin’e kalk git borusu, 8- Venizelos’a

²⁹⁶ “Türk Askeri”, Güleriyüz, No: 19, 8 Eylül 1921, s. 3

bir dürbün, 9- Jurnal Doryan’a Mustafa Kemal Paşa’dan bir mektup, 10- Patris gazetesine bir fiçı mürekkep 11- Neologos’a nazarlık bir çift papuç, 12- Mustafa Kemal Paşa’ya gözün aydın!”

Güleryüz, No: 12, 21 Temmuz 1921, s. 4.

Tüm bu coşkulu hava devam ederken Yunanistan hazırlıklarını tamamlamış ve 10 Temmuz 1921 günü genel bir saldırıya geçmiştir.

3.2.2. Kütahya - Eskişehir Savaşları’nın Gerçekleşmesi ve Yenilgi Sonrası Yaşanan Olayların Dergilere Yansıması

10 Temmuz 1921 Pazar günü Yunanlılar asıl saldırılarına başlamış, İnégöl ve Yenişehir aynı gün düşmüştür. Yunanlı tarihçiler 1921 yılının yaz aylarındaki Yunan taarruzunu “Genel Taarruz (Geniki Epithesis)” ismiyle anmakta ve bunun iki evreden oluştuğunu ifade etmektedirler. Evrelerden birincisi, bizim “Kütahya - Eskişehir Savaşları” adını verdiğimiz savaşlardır. İkinci evre ise “Sakarya Savaşı’dır. Hronopulos’un ifadesiyle Yunan askeri büyük bir cesaret ve enerjiyle savaşmış, koyulmuş olan hedeflere de oldukça yaklaşmıştır. Yunanistan’ın daha önce böyle bir çaba gösterdiği görülmemiş, bu denli büyük bir arazi işgal edilmemiş ve bu derece önemli bir askeri harekât gerçekleştirilmemiştir. Ancak bu denli inatçı ve sert bir direnişle de karşılaşılmamıştır²⁹⁷ şeklinde Kütahya - Eskişehir Savaşları’nı betimlemişlerdir. Şiddetli çarpışmaların başladığını ve artık bıçağın kemiğe dayandığını söyleyen Türk basını ise bu sefer Yunan’ın yurttan kovulacağından emindir. Çarpışmalar başladıktan 3 gün sonra çıkan Karagöz’ün 1391. Nr. 11 sayısının kapak fotoğrafı da bu düşünceyle çizilmiş olmalıdır.

²⁹⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 386.

Karikatür 43: “Karagöz- Paşam bunlarla ne uğraşıyorsun, bir sinek kâğıdı koyalım, hepsinin hakkından gelsin!”

Karagöz, No: 1391, 13 Temmuz 1921, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa’ya bu Efzon askerleri sinek gibi görünmektedir ve onları teker teker ezecektir, hatta Karagöz’e göre bu sinekler için uğraşmaya bile gerek yoktur. Çizimlerde Batı cephesi kumandanı olan İsmet Paşa da es geçilmemiştir.

Karikatür 44: “(İnönü Damga Müdüriyeti)

İsmet Paşa- Geçen sefer sizin muamelelerinizi yapıp bitirmedimmiydi, yine mi geldiniz?

Karagöz- Paşam bari şunlara kızgın tamga basalım da bir daha buraya uğramasınlar!”

Karagöz, No: 1392, 16 Temmuz 1921, s. 1.

Genel olarak çizimlerde Mustafa Kemal Paşa ağırlıkta olsa da zaman zaman İsmet Paşa'yı da görmekteyiz. Yukarıda verdiğimiz karikatürde İsmet Paşa, İnönü Damga Müdüriyeti yazılı bir binanın önünde durmakta ve gelen Efzon askerlerini damgalamaktadır. Kendisine yardım eden Karagöz ise bunların bir daha gelmemesi için başka bir çare önermektedir.

İncelediğimiz gazetelerin bu aralıkta çıkan sayılarına baktığımızda Refik Halit ve Ali Kemal hakkında çok fazla eleştiriye rastlamaktayız. Daha önce Kuva-yı Milliye ve Anadolu Hükümeti hakkındaki görüşlerinden bahsettiğimiz bu iki isim, şimdi Meclis ordularını açıkça desteklemekte, hiçbir siyaseti benimsememekle beraber Yunan ile yapılan savaşta Ankara'yı desteklediklerini yazmıştır. Hatta savaş esnasında Kütahya'nın işgal edilmesi üzerine bile Türk halkının moralinin bozulacağı haberleri muhalifler yayımlamaktan kaçınmıştır.²⁹⁸ Ancak Ali Kemal'in bu tutumuna inanmayan mizah dergileri, durumu eleştirmeyi geciktirmemiştir. Karagöz dergisi bazen Ali Kemal ile Mihran Efendi'nin gırtlak gırtlığa boks maçı yaptığını çünkü Mihran Efendi'nin artık Kuva-yı Milliye'ye destek vermek istediğini yazar²⁹⁹, bazen de dördüncü sayfada yer alan 'Günün Şakaları' başlıklı kısımda fiziki olarak biraz kilolu ve göbeği olan Ali Kemal'in görüntüsü ile alay ederek *"-Dün Ali Kemal'i gösterdiler, o şişman yusuvarlak bir şeymiş yahu! – Yuvarlak olmasa çarçabuk dönebilir mi?"*³⁰⁰ şeklindeki ifadelerle, başyazılarının zaman zaman değişmesi vurgulanır. Savaşın şiddetle devam ettiği günlerde 15 Temmuz 1921 Cuma günü Türkler'in gece saldırılarından sonra gün, çetin çarpışmalarla başlamış. Türkler araziye adım adım savunarak geri çekilmişlerdir. Birçok ölü ve yaralı verilmiş, Yunanlılar ve Türklerin çarpıştığı bölgeler bazen Yunan ordusunun bazen de Türk ordusunun eline geçmiştir. Bu boğuşma esnasında aynı gün Ankara'da da Maarif Kongresi toplanmış ve savaştan sonra eğitimde izlenecek yol konuşulmuştur.³⁰¹ Aslında savaşın en kanlı günlerinde bile eğitim sisteminin tartışılması Mustafa Kemal'in eğitime verdiği önemi göstermekle beraber savaşın kesin bir zaferle sonuçlanmasına inandığının da en belirgin işaretidir. Her ne kadar savaş ortasında bir maarif kongresinin toplanması Meclis içinde bulunan muhalif kesimler tarafından bir eleştiri malzemesi olarak kullanılacak olsa da bu kongrede alınan kararlar savaştan

²⁹⁸ Yılmaz, a.g.t., s. 180.

²⁹⁹ Karagöz, No:1391, 13 Temmuz 1921, s. 2.

³⁰⁰ Karagöz, No:1392, 16 Temmuz 1921, s. 4.

³⁰¹ Sarıhan, a.g.e., ss. 607-608.

sonraki eğitim planlarının ilk aşamasını oluşturacaktır. 16 Temmuz Cumartesi günü Kütahya önlerinde Yunan ordusu ile başlayan çarpışmalar sonucu 18 Temmuz 1921’de Kütahya düşmüş, Yunanlılar bölgeyi işgal etmişlerdir.

Zeki Sarıhan Kurtuluş Savaşı Günlüğü adlı eserinde gün gün Türk ordusunun geri çekilişi ve Eskişehir ile Kütahya’nın düşüşünü şöyle aktarmaktadır: “18 Temmuz Pazartesi Yunan uçakları Çukurlar ve Alanyunt istasyonlarından sonra bugün de Eskişehir istasyonunu bombaladılar... Türk ordusu düzensiz bir biçimde geri çekiliyor... Fırarlar arttı... Mustafa Kemal, Karacahisar’da İsmet Paşa ile görüşüyor... Savaş kaybedildiğine göre, ordunun Sakarya doğusuna çekilmesi, bunun halkta yaratacağı moral bozukluğunun göğüslenmesi kararlaştırıldı... Orduya çekilme emri verildi... Yunanlılar ayrıca Trabzon’u bombaladılar... 19 Temmuz 1921 Salı günü Eskişehir düştü!... Türk ordusunda durum giderek kötüleşti... Batı Cephesi birlikleri, sabah erkenden 30.000 nüfuslu ve önemli bir ulaşım kavşağı olan Eskişehir’i boşaltmaya başladı... Saat 17’de boşalma tamamlandı... Çekilme düzensiz oldu ve birliklerde moral çöküntüsüne yol açtı... Erkenden ileri harekâta geçen Yunan birlikleri, Eskişehir’i ve Seyitgazi’yi işgal etti... 23 Temmuz 1921 Cumartesi günü Türk ordusunun çekilme yürüyüşü devam ediyor... Türk kuvvetlerinde panik ve yer yer düzensiz çekilme görülüyor... Orduya savunmaya hazır olması emri verildi... Cephe karargâhı Sarıköy’den Polatlı’ya çekildi...”³⁰² Savaş hakkındaki yukarıda ifade edilen durum, Türk ordusunun geriye çekilmesiyle beraber çok önemli noktalar olan Eskişehir ve Kütahya’nın düştüğünü de haber veriyordu, dahası iki savaştır moral bulan Türk askeri paniğe kapılmış ve moral olarak çökmeye başlamıştı ki bu olay savaşta bir ordunun başına gelebilecek en kötü durumlardan biri olsa gerektir. Çünkü zafere inancın zedelenmesi demek ilerleyen günlerde askerlerin savaşa motive edilememesi demektir. Bu moral bozucu hadiseler devam ederken bile gazete ve dergiler halkın umudunu yüksek tutmak için orduyu öven, düşmandan korkmadıklarını belirten yazılar yazmakta, karikatürler çizmektedirler. Hatta Karagöz’e göre Yunan ordusu inlemektedir. Türk ordusunun savunması karşısında Yunanlıların geri çekileceği gibi haberler yer alırken millete umut vermenin yanı sıra “Karşıyaka Gazeteleri” olarak adlandırdığı muhalif gazetelerin özellikle de Ali Kemal’in üzüntü içinde olduğunu yazar. Üstelik bu satırlar savaşın gittikçe kötüleştiği 20 Temmuz 1921 tarihli 1393. Nr. 11 sayıya yayımlanmıştır.

³⁰² Sarıhan, a.g.e., ss. 612-621.

Askere ve halka moral veren şiirlerden bir tanesini buraya naklediyoruz:

Şanlı ordu yine harbe girmişti,
Bu onun için en mukaddes bir işti,
(Ya istiklal yahud ölüm) demişti,
Bu uğurda neyi varsa veriyor,
Mert sözünde yine ayak diriyor!
Ey Yunanlı! Bu üçüncü seferin,
Türk önünde kıvranıyor askerin,
Sağlam kalmaz bak bu sefer bir yerin,
Bilirsin ya, Türk yumruğu metindir,
Karşı durmak kolay değil, çetindir!
Arslan ordum mademki hak senindir,
İmanın var, zafer mutlak senindir,
Şanla şeref bugün elhak senindir,
Sana Hakdan çok zaferler dilerim,
Gözyaşımı ancak o gün silerim!
Dik İzmir'e şanlı güzel bayrağı,
Cihana değer, bir bahçesi, bir bağı,
Bunlar Türk'ün öz vatanı, oymağı,
Haydi, ordum bizi mahzun bırakma,
Vur Yunan'a yık da devir, hiç bakma!
Çektiğimiz hasret günü doluyor,

Kütahya’da zafer cengi oluyor,
Yunanlılar ettiğini buluyor,
Vur görelim şanlı arslan ordum,
Sayende yok düşmanlardan korkum!”³⁰³

Karagöz, orduya sonuna kadar güvenmekte ve başarılı olması için Allah’a dualar etmektedir. Yunan ordusundan asla korkmadığını belirtmekte ve yine Milli Mücadele zaferi ve kurtuluşu İzmir ile özdeşleştirmektedir. İzmir, Milli Mücadele’nin simgesi olmuş ve artık bir Kızıl Elma’ya dönüşmüştür. Güler yüz dergisi de yine Türk ordusunun cesaretini vurgulayan “Küheylan” imzalı “Cenk Duyguları” isimli bir şiir yayımlamıştır:

Türk eriyim korkmam asla ölümünden
Şarapneller vızıldasa önümünden
Vatan aşkı silinmez gönlümünden
Düşmanıma aman vermez koşarım
Köpürürüm dalga gibi coşarım
Yine duydum hain Yunan saldırmış
Kırılacağı kafasını kaldırmış
Başucumda acı acı uluyor
Şen kalbime çamur, zehir buluyor!
Pençesinde can veriyor kaç diyor
Rahm edecek ne dost kaldı ne bir yar
Denilmez bana artık bahtiyar
Yüreğimi bin üzüntü titretir

³⁰³ Karagöz, No: 1393, 20 Temmuz 1921, s. 1.

Ey fırtına! Cenk yerinden ses getir!

Bu karanlık zait olsun açılsın

İçerime ümit, emel saçılsın

Kahpe Yunan yere batsın yıkılsın

Ulu Tanrım dertlilere necat ver

Çehrelerimiz gülsün artık of yeter!”³⁰⁴

Türk Milleti uzun zamandır acı çekmektedir ve artık bu acıların bitmesi, ordunun başarılı olması için yine dualar edilmektedir. Eskişehir ve Kütahya’yı işgal edip savaşı kazanan Yunan ordusu sevinç içinde idi ve Yunan komutanları sevinçli demeçler veriyorlardı. Başkumandan Papulas, kendisini kutlayan çok sayıda yerli ve yabancı gazeteciye uzun ve dikkatli bir hazırlık çalışması sonucunda bu başarıyı kazandıklarını anlattı: “Düşman kayıpları, bütün kuvvetlerin dörtte üçüdür. Küçük Asya yolları bize yabancı değildir. Bu bir istila özelliği taşımaz. Kurmay Başkanı Pallis ise hareketi, Büyük İskender’in seferine benzetir. “Yunanistan artık bütün ülkeye yerleşme ve Boğazlar’ın bekçisi olma hakkını kazanmıştır. Bu hakkımızda ısrar edeceğiz. Bunu kabul ettirecek güçteyiz”³⁰⁵ diyorlar ve bu zaferlerini İskender’in Asya Seferine benzeterek Helen Uygarlığı’nın mirasçısı olduklarını vurgularcasına Büyük Yunanistan hayali yolunda bu savaşın dönüm noktası olduğuna inanıyorlardı. Harekâta katılmış olan komutanların emir ve telgraflarındaki söylemlerinde de, zaferden söz edildiği görülmektedir. Örneğin 3. Yunan Kolordusu Komutanı Eskişehir’in işgal edildiğini Kral’a ve Yunanistan’ın Anadolu Ordusu’na, “Büyük bir sevinç ve milli gururla size, bugün 19 Temmuz (6 Temmuz) saat 20:00’da, zatı şahaneniz adına Eskişehir’in işgal edildiğini bildiriyorum. Halk, ırk ve din ayrımı olmaksızın Kemal’in baskısından kurtulduğu için büyük bir coşkuyla bayram etmektedir... Osmanlı, Rum, Ermeni ve Avrupalı cemaatlerin bin bir şenlikle ifade ettikleri sevinç, anlatılır gibi değildir...”³⁰⁶. Yunanlıların coşkulu havası Küçük Asya işgal ordusu komutanı olan Papulas’ın orduya ithaf ettiği telgraflarında da çok net biçimde hissedilmektedir ancak bunun bir zafer

³⁰⁴ Güleriyüz, No: 15, 11 Ağustos 1921, s. 2.

³⁰⁵ Sarıhan, a.g.e., ss. 621-622.

³⁰⁶ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 402.

olduğuna inanların aksine aslında çok daha büyük bir bozgunun ilk adımı olduğunu düşünön çevreler de mevcuttur ki yukarıda adından sıkça bahsettiğimiz Metaksas bunlardan sadece biridir. Harekâta katılmış olan askerlerin, piyadelerin günlüklerindeki savaş havasının tam tersi olduğunu söylemek mümkün. Savaş esnasında gün gün not tutan Nikos Vasilikos şöyle anlatıyor:

“8 Temmuz (25 Haziran) 1921: ... Bölge dağlık ve ormanlık. Tüm Uludağ’ı aşarak düşmana Kütahya’da yanlardan saldırmamız gerekiyor. 10 Temmuz (27 Haziran) 1921: ...Hiçbir yerde su yok. Çoğu güneş çarpmasından hislerini kaybetmiş olarak düşüyorlar... İlerleyişimiz keçi yollarından devam ediyor. 11 Temmuz (28 Haziran) 1921: Erişilmez dağlardaki devamlı ve zor ilerleyişimiz bizi vahşileştirdi. Bu arada açlık zorlamaya başladı. İkmal merkezleri çok geride kaldı. Bizi takip etmeyi başaran tek deve kervanı, gerekenleri sağlamakta yetersiz. Az bir galeta ve bir kutu sardalye ile dağlık ve sarp bir bölgede, büyük bir gayretle günde 10-12 saat yürüyoruz... 15 Temmuz (2 Temmuz) 1921: Her geçen gün tükenmişlik artıyor... Ah, anneciğim! ... Vatan! ... Neden cadaloz bir kadın gibi evlatlarını Asya’nın içlerinde zorluyorsun?”³⁰⁷.

Küçük Asya yollarının kendilerine yabancı olmadığını söyleyen savaş yetkililerinin aslında halkı aldatma amaçlı haberler yayımladıkları bu anılardan gözlemlenebilir. Yunan ordusunun asıl işgal bölgesinden gittikçe uzaklaşması ve ana karargâhlarından gelen yardımların böylelikle azalması da Yunan askerlerinin açlıkla mücadele etmeye başladığının göstergesi olmuştur. Bu yiyecek sıkıntısı asıl olarak kendisini Sakarya Meydan Savaşı’nda gösterecek ve açlıktan zor duruma düşen Yunan ordusunu perişan edecektir. Anadolu’nun havasına, bozkırına ve engebeli yollarına alışık olmayan bu askerler yaz mevsiminin en sıcak günlerinde saatlerce yürümek zorunda kalacaklardır. Bu şartlar devam ettiği ve Yunan Hükümeti gerçek işgal amaçlarından saptığı sürece bu harekâtın felaketle sonuçlanacağını düşünenlerin sayısı az değildir.

Yunanistan’ın içinde bulunduğu zor koşulları göz önünde bulunduran ordu komutanları, Yunan Ordusu’nun Uşak ve Bursa’nın ötesinde bir askeri harekât üstlenmesinin cinayet olduğunu ima ederek, “Ülkenin askeri ve ekonomik olanakları

³⁰⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Göziyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 395.

doğru olarak değerlendirilmeli, Bursa Bölgesi terk edilmeli ve ordunun Sevr Antlaşması sınırları içinde güçlenmesi gerekmektedir” şeklinde ifade vermişlerdir. Tüm bu yorumlara rağmen Yunan siyasi ve askeri liderleri hatalarını anlayamadıkları gibi, bunlarda ısrar etmişler ve bu hataların da şenlikler düzenlenerek örtbas edilmesi de yine hükümet ve ordu içindeki muhalifler tarafından eleştirilmiştir. Bizans İmparatorluğu’nun yeniden hayat bulduğu ile ilgili tamir edilemez rüyalar, en nihayet Anadolu Ordusu’nu felakete sürüklemişlerdir sözleri ile Yunan hükümetinin koca bir yalan içinde olduğunu da belirten Trifiantafillidis isimli bir askerin savaşla ilgili bir eserinden alınan bu sözler artık ordu içinde bile ciddi ayrılıkların olduğunu kanıtlar.³⁰⁸

Ayrıca daha önce de bahsettiğimiz sahte Yunan tebliğleri Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa’nın esir edildiğini ve ele geçirildiğini yazmaktaydı. Bu yalan haberlere Karagöz’ün tepkisi gecikmemiş 1395. Nr. 11 sayının Muhavere kısmı bu yalan haberlere ateş püskürmüştür. Savaşın ağır yenilgisinden sonra bile gazeteler umutlarını ve coşkularını kaybetmemişler, Yunanlıların çok zayıf olduğunu ve Yunan hastanelerinin ağzına kadar dolduğu ile ilgili haberlere sayfalarında yer ayırmışlardır. Bu haberlerin doğruluğu ise Yunan belgelerinde bulunmakla beraber Nilüfer Erdem, adından sıkça bahsettiğimiz çalışmasında Yunan yaralıları için yüzen hastaneler kiralandığını hatta yaralı sayısının çok olması nedeni ile transatlantik bile kiralanması kararının alındığını belirtmektedir. Savaşın kaybedilmesinin ardından Karagöz’ün kapak şiirlerinden biri şu günlerde duyulan haberler kederli olsa bile Türk ordusunun kaçmadığını, milletin bu yalan haberlere inanmaması gerektiğini ve Türklerin zaferi elinden kaçırmadığını yazarak moralleri yüksek tutmaya çalışmıştır. Yenilgiden sonra ise daha önce olduğu gibi Ali Kemal tutumunu değiştirmiş ve savaş sonrası kaleme aldığı makalelerde Ankara’nın siyasetini takip ederek sorunun çözilemeyeceği ve hükümetin uzlaşmacı bir siyaset izlemesi gerektiğini söyleyerek büyük devletlerin müdahalesi ile bu savaşın sona erebileceğini özellikle de İngiltere ile uzlaşarak Yunan belasından kurtulmanın mümkün olduğunu savunmuştur³⁰⁹. Ali Kemal’deki bu tutum değişikliği Güleriyüz gazetesinde kapak karikatürü olarak yer alır ki savaşmanın hayır getirmeyeceğini büyük devletlerle

³⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz, Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 401-402.

³⁰⁹ Yılmaz, a.g.t., s. 181.

masaya oturulması gerektiğini savunan gazetecinin bu fikirleri şeytanlık olarak nitelendirilir.

Karikatür 45: Her sabah bir şeytanet

“Şeytan- Ha gayret ha gayret, seni dünya âlem takdir ediyor. Sakın bu fikirlerinden vazgeçme.”

Güleryüz, No: 15, 11 Ağustos 1921, s. 1.

Karikatür, Ali Kemal’in yazılarının kendisine şeytan tarafından yazdırıldığını o yüzden de ağzından hayırlı bir kelime çıkmadığını ifade etmeye çalışmaktadır ki defalarca bir Yunan’dan daha çok Yunan gibi haberler ve fikirler kaleme aldığı söylenmiştir. Ali Kemal’in dostu olan Refik Halit de eleştirilerden karikatür yoluyla nasibini alır. Güleryüz dergisi 18 Ağustos 1921 tarihli 16. Nr. lı Bayram Nüshası sayısının 4. ve 5. Sayfalarının tamamını aşağıda nakledeceğimiz karikatüre ayırır.

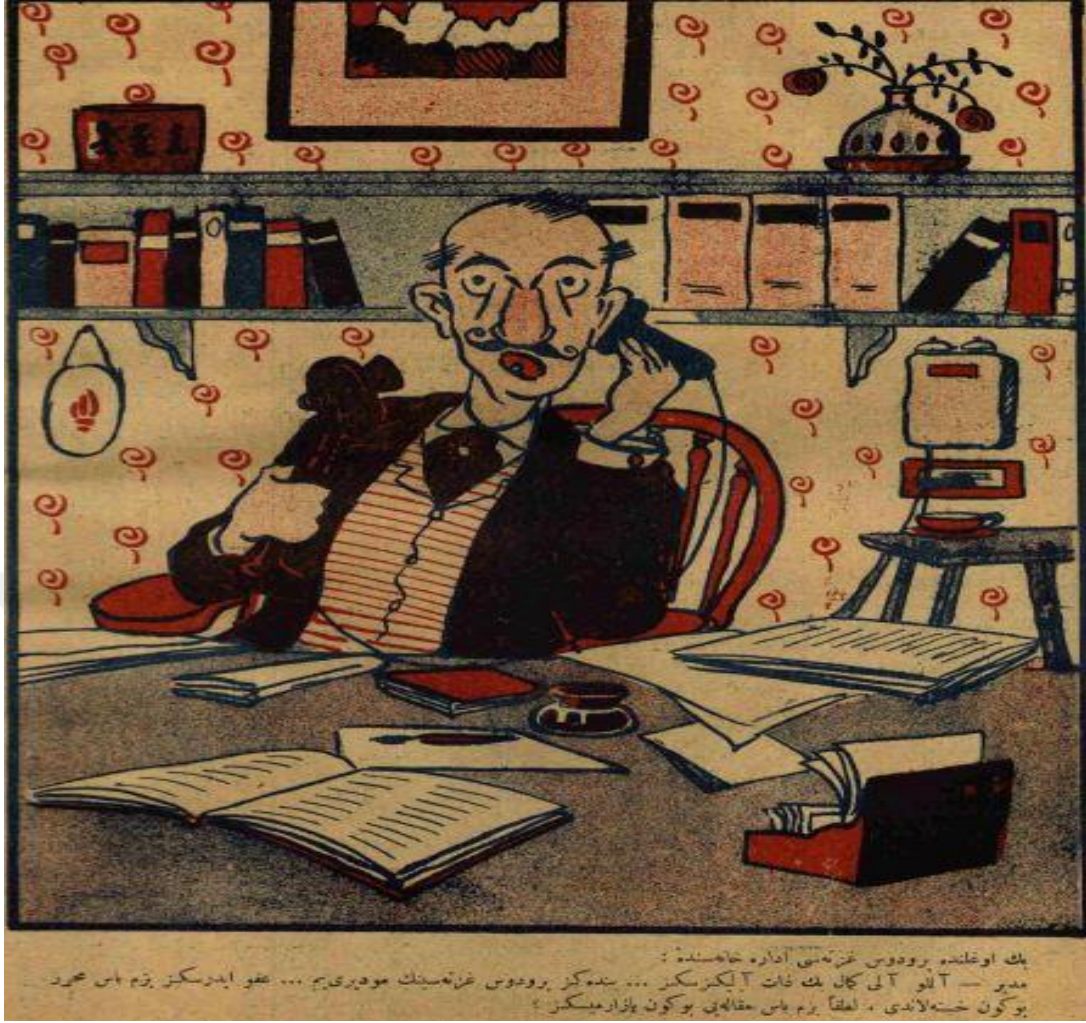
Karikatür 46: “Amma da döndünüz ha! Başınız da mı dönmüyor?”

Ali Kemal ile Refik Halit- Biz alıştık kaç senedir döne döne usta olduk artık!”

Gülyüz, No: 16, 18 Ağustos 1921, ss. 4-5.

Bir lunapark alanında atlıkarıncaya yan yana binen Refik Halit ve Ali Kemal rahatlıkla seçilebilmektedir. Refik Halit’in burnu, Ali Kemal’in ise göbeği büyük çizilerek fiziksel özellikler ile alay edilmesi yolu ile küçük düşürme isteğinin burada tekrarlandığını görmekteyiz. Sık sık tavır değiştirmeleri yüzünden de dönen bir oyuncak üzerinde çizilmişlerdir. Sürekli olarak sulh yapılması gerektiğini ve bu işin savaşla olmayacağını belirten Ali Kemal’e karşı Karagöz İşpermeçetzâde diye seslenirken bu işin büyük devletlere yalvarmakla olmayacağını 5 yaşındaki bir çocuğun bile bunu anladığını söylemekte, gözünde Atina gözlüğü, elinde Patrikhane kalem ile yazdığı yazıların tamamen bir kuklaya ait olduğunu belirtmektedir.³¹⁰ Hatta Ali Kemal öyle bir Atina gözlüğü takmıştır ki Yunan gazetelerinde bile başyazarlık yapmaya müsaittir.

³¹⁰ Karagöz, No: 1400, 13 Ağustos 1921, s. 2.

Karikatür 47: Beyoğlu'nda Prodos Gazetesi İdarehanesinde

“Müdür- Alo, Ali Kemal Bey zatiâlinizsiniz. Bendeniz Prodos gazetesinin müdürüyüm. Af edersiniz bizim başmuharrir bugün hastalandı lütfen bizim baş makaleyi bugün yazar mısınız?”

Güleryüz, No: 16, 18 Ağustos 1921, s. 8.

Dergiler özellikle de mizah dergileri umutlarından ve coşkularından bir gram bile kaybetmeden yayınlarına devam ederken siyasi ve askeri cepheler için aynı tutumu sürdürmek pek mümkün değildir zira kazanılan zaferler siyasi başarıları getirdiği gibi kaybedilen savaşlarında da siyasi olarak bir yaptırımı söz konusu olmaktadır. Yunan ordusunun Polatlı yakınına kadar gelmesi ile klasik bir tabir kullanacak olursak meclisten top seslerinin duyulmaya başlaması siyaset erkânını karıştırır.

Meclis paniğe kapılmış, hatta Ankara'nın terk edilerek Kayseri'ye gitme, Meclisin de Kayseri'ye taşınması fikirleri ortaya çıkmıştır. Bazı kumandanlar ailelerini alarak Ankara'nın ötesine taşınmaya başlamışlardı ki bu da mecliste heyecan ve panik havasını daha da körüklemiştir. Bu söylentilerin alıp başını gittiği bir anda Ankara Müftüsü; Müdafaa-i Hukuk üyeleri ve kentin ileri gelen eşrafı, Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete geldiler. Görüntüleri perişan, omuzları çökmüş, gözleri yaşlıydı. Mustafa Kemal Paşa'dan, kendilerini Yunanlılar'ın eline bırakıp, Ankara'yı terk edip gidilmemesini istiyorlardı. *"Para isterseniz para, isterseniz bütün varlığımız, servetimiz sizlerindir; can isterseniz bütün eli silah tutanlarımız, emrinizdeyiz"* diyorlardı³¹¹. Meclis karışmıştı, bir yandan gidilmesi gerektiğine inananlar bir yandan da buraya geri çekilmeye gelmedik can vermekse canımızı veririz diyen milletvekilleri bulunuyordu. Türkler 1689 Viyana Bozgunu'ndan beri geri çekilmekteydi. Bu geri çekilme artık Anadolu içlerine kadar uzanmıştı ve bundan sonra nereye gidilebilirdi? Buradan sonrası Sivas, Erzurum idi buralardan da mı geri çekilecekti Türkler? İngilizlerin, Yunanlıların istediği gibi Anadolu'yu boşaltıp gidecekler miydi? Kesinlikle hayır! Milletvekillerinin büyük çoğunluğu kalmak ve savaşmak niyetini taşımaktaydı. Yaşanan kargaşa, heyecan ve coşku ortasında, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, cepheden, toz toprak içindeki elbiseleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geldi. Gelişmelerle ilgili açıklama yapacaktı. Kürsüye yürüdü ve bütün ulusa ve oradaki ulusun vekillerine cesaret veren şu cümleyi, o tek ve gür sesiyle söyledi: *"İlerleyen Yunan ordusu mezarına geliyor!"*³¹². Fevzi Paşa'nın bu açıklaması her ne kadar bir nebze olsun rahatlık yaratsa da telaşlı ve yenilginin öfkesini çıkarmak isteyen mebuslar bulunuyordu. *"Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumun asıl sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik"*³¹³ lafları mecliste yüksek sesle söylenmeye başlamıştı bile. Bu sözler ile kastedilen kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğu gayet nettir. Yenilginin acısını Mustafa Kemal Paşa'dan çıkarmak isteyenler kendisini hedef göstererek ordunun başına geçmesini istiyorlardı.

³¹¹ Arı, a.g.e., s. 142.

³¹² Arı, a.g.e., s. 143.

³¹³ Atatürk, a.g.e., s. 414.

Mecliste bulunan muhalif gruplar artık bir zafer kazanmanın mümkün olmadığını ve Anadolu'nun felaketli sona doğru yaklaşmakta olduğunu düşünüyorlardı ve bu başarısızlık faturası birine kesilmeli idi. Bu kişi Mustafa Kemal'den başkası da olamazdı. Ordunun kesinlikle yenileceğini düşündükleri için beraberinde yenilecek olan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsı da böylelikle küçük düşürülecekti, bu yüzden ordunun başına geçmeli idi. Mecliste bulunan bazı mebuslar ise Mustafa Kemal Paşa'nın orduların başına geçmesini tüm samimiyetleri ile istiyorlar çünkü kendisine sonsuz bir güven ve inanç besliyorlardı. Bu iki tutum dışında orduların başına Mustafa Kemal Paşa'nın geçmesini sakıncalı bulanlar da vardı çünkü onlara göre vatanın bağrından düşmanı söküp atmak için tek seçenek Mustafa Kemal idi. Olası bir başarısızlık durumunda son çarelerini kaybetmek istemiyorlardı. İşte bu gürültü ve kaos ortamında Mustafa Kemal Paşa tüm sorumluluğu üstüne alarak orduların başına geçmeyi kabul etti. Böylelikle tarihimizde 5 Ağustos 1921 günü yürürlüğe giren Başkomutanlık Kanunu ortaya çıkmış oldu. Başkomutanlık görevini kabul edişini Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatıyor: *“Ben, görüşmeler ve tartışmalarla ortaya çıkan bu görüşleri, gerektiği kadar göz önünde tutuyor ve inceliyordum. Son görüşü savunanlar, mantığa dayanan kuvvetli sebepler ileri sürüyorlardı. Samimiyetsiz isteklerde bulunanların yaygaraları, başkomutanlığı üzerime almamı içtenlikle teklif edenlerde, derin ve kaygı verici etkiler yapmaya başladı. Benim fiilen başkomutanlığı üzerime almam, bütün Meclis'te son çare ve son tedbir olarak görüldü.”*³¹⁴ Böylelikle Mustafa Kemal Paşa başkanlık makamına bir önerge vererek Meclisin tüm yetkilerinin üç ay süre ile kısıtlanması şartı ile kendisine verilirse Başkomutan sıfatı ile orduların başına geçebileceğini söylemiştir. Başta Mecliste hem Başkomutanlık sıfatına hem de Meclisin yetkilerinin tek kişiye verilmesi üzerine itirazlar olmuş ancak karar kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis yetkilerini istemesinin tek nedeni ise hızlı kararlar alıp hızlı bir şekilde uygulayabilmek ve vakit kayıplarını engellemektir. Başkomutanlık Kanunu'nun kabulünden hemen iki gün sonra yani 7 Ağustos 1921'de Tekâlif-i Milliye emirleri Mecliste kabul edilmiştir. Eskişehir ve Kütahya'nın kaybedilmesi hem ülkenin tahıl ambarlarının gitmesi hem de lojistik destek noktalarının elden çıkması demektir. Son savaşta oldukça yıpranan ordunun da yiyeceğe ve silaha ihtiyacı olduğu muhakkaktı. Yunanlıların yeni bir taarruz girişimi için hazırlık yaptıkları söylentileri dolaşmaktaydı

³¹⁴ Atatürk, a.g.e., s. 414.

ve ordunun durumu kesinlikle iyileştirilmeli idi ancak hazinenin durumu bu maliyeti kaldıracak durumda bulunmuyordu. Milletten yardım istenmeden önce çeşitli seçenekler gözden geçirilmiştir. Tarıma dayalı vergilerde artış yapılırsa hasat mevsimine bile yaklaşmadığı bir sırada bu vergileri toplamak teknik açıdan imkânsızdır. İhracatta gümrük vergilerine zam yapılırsa, ihraç edebileceğimiz fındık, üzüm, pamuk anca eylül ayından sonra ihraç edilebilir ki hem bu malların elde edileceği toprakların çoğu işgal altında hem de zamanlama olarak uymamaktadır çünkü Yunanlılar'ın Ağustos ayı içinde taarruz planı yaptıkları bir gerçektir. Dış borç yani istikraz Mustafa Kemal Paşa tarafından bir seçenek bile olmamıştır zira milli bağımsızlığı ve egemenliği engeller düşüncesi mevcuttur³¹⁵. İşte bu şartlar altında yine milletin kendisine başvurulacak ve milletten yardım istenecekti. Başkomutanlık Kanunu'nun hemen iki gün sonrasında kabul edilen Tekâlif-i Milliye Emirleri 'nin belli ki daha önceden planlanmış ve hazırlanmış olduğu düşüncesi ağır basar çünkü bu kadar kısa süre içerisinde böylesine ayrıntılı bir kanun hazırlamak oldukça güçtür. Başkomutan Mustafa Kemal yine milletine ve onun vatanseverliğine sığınıyor, kurtuluşun anahtarını her zamanki gibi millet iradesinde buluyordu. 7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri milletten nohut, pirinç, arpa istiyor hatta her evden birer çift çorap bile talep ediyordu. İşte dünyanın en zengin ordusu ile dünyanın en fakir ordusu karşı karşıya geliyordu ve Türk ordusunun bir çift çoraba dahi ihtiyacı vardı.

Dergiler de yapılan hazırlıkların farkında idi özellikle Karagöz bir Türk taarruzu beklentisi içine girmişti ve genel bir taarruz ile düşmanın söküleceğine inanıyordu. Karagöz'e göre tarihi şanlı zaferler ile dolu olan bir ordunun karşısında meyhaneden toplanıp getirilen Yunan askerleri başarılı olamazdı ki dergide sık sık Yunan askerlerinin meyhanelerde eğlendikleri ve içki düşkününü olup sürekli sarhoş gezdikleri ile ilgili alaylar da söz konusudur. Tekâlif-i Milliye ile halktan toplanan yardımlara ve Yunan ordusunun hem asker sayısı olarak hem de teçhizat olarak bizden üstün olmasına vurgu yapan bir şiirin son kısmı oldukça dikkat çekicidir:

Çoksa bugün senin topun tüfeğin

Anadolu'n ovaları çok engin

Bir kere sonuna bak bu cengin

³¹⁵Ayrıntılı bilgi için bkz, Müderrisoğlu, a.g.e., ss. 344-350.

Süngüleri çeker hemen yürürüz

Bu davanın hesabını görürüz³¹⁶.

Anadolu Ovaları çok engindir çünkü son kuruşuna son damlasına kadar ordusuna yardım etmektedir, alınan son yenilgi ve geri çekiliş Karagöz için hiç önemli değildir, savaşın sonunda elbet Yunan yenilecektir. Bu görüşü gazetede defalarca görmekteyiz. Karagöz'e göre orduların Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi sadece bir tuzaktır dolayısıyla yenilmek gibi bir durum söz konusu değildir. Yunan ordusu son teknoloji silahlara sahip olsa dahi biz süngü ile savaşa girer yine davamızın hesabını alırız diyerek ordu ve millete cesaret vermektedir. Yaklaşmakta olan yeni savaşın Yunan için felaket olacağı kesindir ve elinde kırmızı beyaz bayrak taşıyan Mehmetçik Papulas'ın sonu olacaktır.

Karikatür 48: “Papulas- Haşmetpenahi, siz ay diyorsunuz ama ben bunu hayırlı bir alamete benzetemiyorum.

Karagöz- Onun ne olduğunu yakında anlarsın ayın haftası hele on beşi olsun!”

Karagöz, No: 1400, 13 Ağustos 1921, s. 1.

Karikatürde Papulas ile Kral Konstantin yaklaşan Türk saldırısını beklemekte olarak çizilmişlerdir ve Papulas yaklaşan ay figürünün kendileri için felaket getireceğinin farkındadır.

³¹⁶ Karagöz, No: 1401, 20 Ağustos 1921, s. 1.

3.2.3. Sakarya Meydan Muharebesinin Kazanılması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmelerin Dergilere Yansıması

Ve takvim 23 Ağustos 1921 gününü gösterdiğinde Yunan ordusu genel bir saldırıya geçer, 22 gün 22 gece süren Sakarya Meydan Muharebesi, Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktası olacaktır çünkü bu Türk Milleti'nin topyekûn girdiği bir savaştır artık... Türk halkı belki de evindeki son çuval ununu, buğdayını buraya vermiş kendisine yiyecek lokma bırakmamayı göze alarak askerini doyurmayı seçmiştir. Bu, denizin iki yakasındaki milletin daha geç tükenmek için giriştikleri çetin bir sınavdır. Bu sınava cephede Türk ordusu cephe gerisinde bütün Türk Milleti katılmış, tükenmeme yarışını daha az tükenerek kazanmışlardır. Ankara yakınlarına kadar ilerleyen Yunan ordusu 22 gün, 22 gece süren direnişle eritilmiş, tüketilmiş ve tamamen çökertilmiş olarak Sakarya'nın batısına itilmiştir³¹⁷. Bu bir var olma savaşı idi ve Türkler bu savaşı kesinlikle kazanmalıydı işte bu bilinçle hareket eden Türk Milleti ve ordusu 22 gün ve gece süren bu savaşta hem millet hem ordu hem de dergiler olarak bir var olma savaşı vermişlerdir. Savaşın patlak vermesinden 2 gün sonra 17. sayısını yayımlayan Güleriyüz, Ali Kemal için “Çanak Yalayıcı” diyor ve orduya şiirleri ile moral veriyordu. Anadolu Türk'ün ocağı idi ve düşmanına keskin bir bıçak saplamak üzere yerde yatan sancağı alıp kaldırmalıydı. Yıllardır nifak tohumu eken Yunanlılar kadın erkek demeden Anadolu insanını ipe çekmişlerdi ve böyle bir vahşet asla unutulamazdı, bu yüzden masumların ahı cihanı titretmekte, Türk ordusu da Yunan'ı önüne katıp vatanından fırlatmak üzere idi. Zafer, yürekler ne kadar savaş istemese istemesin, insanlık barışı ne kadar yüceltmiş olursa olsun, yine de süngülerin ucunda yükselmek zorundaydı. Ulusal varlık tehlikeye düştüğünde, savaştan başka çoğu zaman çözüm yolu kalmıyordu³¹⁸. 23 Ağustos günü başlayan çarpışmalar tüm şiddetle devam ediyordu ve Yunan ordusu Türk ordusunun cephesini yarmaya çalışıyor, tüm gücüyle Haymana Ovası'nda ve Ankara'ya yakın bölgelere saldırıyordu. İşte o günlerde çıkan karikatürler cephede Yunan taarruzu Türk birliklerini bunaltırken bile iyi haberler vermekteydi.

³¹⁷ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 319.

³¹⁸ Arı, a.g.e., s. 160.

Karikatür 49: “Zavallı Yunan askeri Ankara’nın balını kaşık kaşık yemeyi düşünürken... Suratının ortasında Mustafa Kemal’in çizmesini hissetti.”

Güleryüz, No: 17, 25 Ağustos 1921, s. 4.

Savaşın ilk günlerinde yayımlanan bu karikatür Yunan’ın Ankara’ya giremeyeceğinin ve Mustafa Kemal’in Yunan ordusunu tekme atarak kovacağı inancının tam olduğunu gösterir. Nitekim Karagöz dergisi de Yunan ordusunun Haymana Ovası’nda yolunu kaybettiğini yazan Vakıf gazetesine karşılık “Bizimkiler onları bulur” diyerek karşılık vermiş ve Yunan ordusunun Gordiom Düğümü olduğundan bahsetmiştir³¹⁹. Karagöz dergisi Gordiom Düğümü iması ile Asya’yı fethetmeye gelen ve kendini İskender ile bir tutan Yunan komutanlarına bir gönderme yaparak hem çok ilgi çekici ifadeler kullanmış hem de çok başarılı bir alay yöntemi seçmiştir. Kendi mitoloji ve tarihi geçmişleriyle Yunanlılarla alay eden Karagöz dergisi 1403. Nr. 11 sayının Muhavere kısmında bu durumla ilgili bir yazı yayımlar. Yazıda elinde eski bir harita ile Karagöz koltukta oturmaktadır ve haritada bir yer aramakta iken Hacivat ile muhabbet ederler. Karagöz en sonunda aradığı yeri bularak “*Hah işte buldum Gordiom burada*” deyince Hacivat da söz konusu olan bölgeyi hatırladığını belli ederek tam olarak Sakarya’nın berisinde olduğunu ekler ve devam eder: “*Fakat Papulas çorbacı tam bir haftadır ağzını açmıyor. Ne oldu acaba, dilini kedi mi kaptı.*”

³¹⁹ Gordiom Düğümü: Ankara’nın Polatlı ilçesinin ve Sakarya Irmağının yakınlarında bulunan tarihi Gordiyom şehriyle birlikte anılan deyimdir. Mitolojiye göre Makedonya Kralı İskender MÖ 333’te Asya fethine giderken bu şehre uğramıştır. Burada kentin ilk kurucusu Gordios’un arabasını görür. Arabanın boyunduruğu ucu gözükmeyen bir düğümle arabanın okuna bağlanmıştır ve bu düğümü ancak Asya’yı fetheden kişi çözecektir. Yaygın inanışa göre İskender düğümü kılıcıyla keser. Başka bir efsaneye göre ise İskender’in arabanın okunu yerinden çıkararak uçları bulduğu anlatılır. Günümüzde ancak zora başvurarak çözülebilecek meseleleri nitelemek için bu tabir kullanılmaktadır. Ali Şükrü Çoruk, *Mizah Penceresinden Milli Mücadele – Ya İstiklal Ya Ölüm-*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008, s. 71.

Galiba Sakarya'nın suyu onlara sakar geldi" şeklindeki bir ifade ile Yunan tebliğlerinin çıkmayışı ile ilgili alay etmektedir. Konuşmanın devamı ise aşağıdaki gibi ilerler:

"Karagöz- Hayır hayır Gordiyom'a geldin demiyorlar mı?

Hacivad- E ne olmuş orada!

Karagöz- Ne olacak adı üstünde 'Gordiyom'da kördüğüm oldular. Konstantin kendine güveniyor ise çözsün bakalım!'"³²⁰.

Kral Konstantin'in bu düğümü çözemeyeceği yani Küçük Asya'yı fethedemeyeceği anlatılır ki düğümü çözecek tek kişi ise Mustafa Kemaldir.

Karikatür 50: “Papulas- İşte Gordiyom...! Bunu tarihte İskender’in kılıcı çözmüştü.

Haşmetmeab şimdi bu şeref sizin!

Karagöz- Onda kördüğüm çözecek kudret değil, paçalarını bağlayacak derman yok. Ne ne lazım. Bir kere kördüğüm oldunuz ya üst tarafını ehline bırak!”

Karagöz, No: 1404, 31 Ağustos 1921. S. 1.

³²⁰ Karagöz, No: 1403, 27 Ağustos 1921, s. 2.

Karikatürde Yunan ordusu ve Komutan Papulas bir ağaca aynı mitolojide olduğu gibi bir iple bağlanmış ve düğüm olmuşlardır. Durumun içinden nasıl çıkacağını bilemeyen ve kafası karışan bir Konstantin çizilmiştir ki düğümü İskender'in kılıcı ile çözecek olan kişi Mustafa Kemal olarak görünür. Yunan ordusu hem askeri olarak çözülmeye başlamıştır hem de susuzluktan kırılmakta ve Haymana Ovası'nda zorlanmaya başlamışlardır. Karagöz bu durumu da yine alaylı bir dille anlatarak Yunan askerlerinin mataralarını sıkıp su çıkarmaya çalıştıklarını yazar. Gerçekten de ikmal noktalarından uzak olan ve coğrafyayı çok iyi bilmeyen Yunan ordusu hem sıcak ile hem de susuzluk ile baş etmeye çalışmaktadır. Savaş tüm şiddetiyle devam ediyordu ve büyük bir Yunan sevdalısı olan Papulas da ne yazık ki hiç inanmadığı ve zafer kazanamayacağını bildiği bir savaşın içine sürüklenmişken bile yine de zafer müjdesi vermekten geri durmuyordu. 31 Ağustos 1921'de kendi kolordularına verdiği emirde “Düşmanın pek büyük olasılıkla geri çekilmeye başladığını” söylüyor ve bu emriyle Ankara'ya giden yolun iyice açıldığına inanıyordu. Türk ordusunun geri çekildiğine öylesine inanmıştı ki, bugün kolorduların rahat bir yürüyüş yapacağını düşünerek onlara uzun hedefler vermişti³²¹. Ancak hesap edemediği şey Polatlı ve Haymana'dan Türklerin asla geri çekilmeyeceği idi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, Ankara kaybedilirse Kurtuluş Savaşı'nın da kaybedileceğini biliyordu ve savunma hatlarının kısım kısım yarılması üzerine tarihi emri verdi: “*Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tâbi olamaz. Bulunduğu mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.*”³²² Savaşın en kritik günlerinin yaşandığı dönemde dergiler orduya destek vermeye devam ediyor ve moral verici şiirler yayımlıyorlardı.

³²¹ Alptekin Müderrisoğlu, *Sakarya*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2018, s. 608.

³²² Atatürk, a.g.e., s. 419.

Mehmetçik'ten Konstantin'e:
Yunanlılar, Ankara'ya yürüdü,
Gözlerini kara duman bürüdü,
Planları suya düştü çürüdü,
Türkler yine arslan gibi saldılar (saldırdılar),
Yunanlılar şaşırdılar kaldılar!
Türk'ün ahı zalimlerde kalamaz,
Güzel İzmir Yunanlının olamaz,
Türk arslandır yazdığını yalamaz,
Dünya bilir bunu ezelden beri:
Kahramandır Türk'ün şanlı askeri!
Gordiyom'da kördüğüm mü oldunuz,
(Üzüm bağ)'da hayli otlar yoldunuz,
Belanızı aradınız, buldunuz,
Dur bakalım daha kavga bitmedi,
Yediğiniz sille size yetmedi!
Çek yurdumdan Yunan kanlı elini,
Bak bu sefer zedelerim belini,
Kim veriyor sana bu Türk ilini,
O azılı dişlerini sökerim,
Bir gün seni denizlere dökerim!

Ben yarına emniyetle bakarım,

Volkan gibi yaklaşanı yakarım,

Mevsiminde seller gibi akarım,

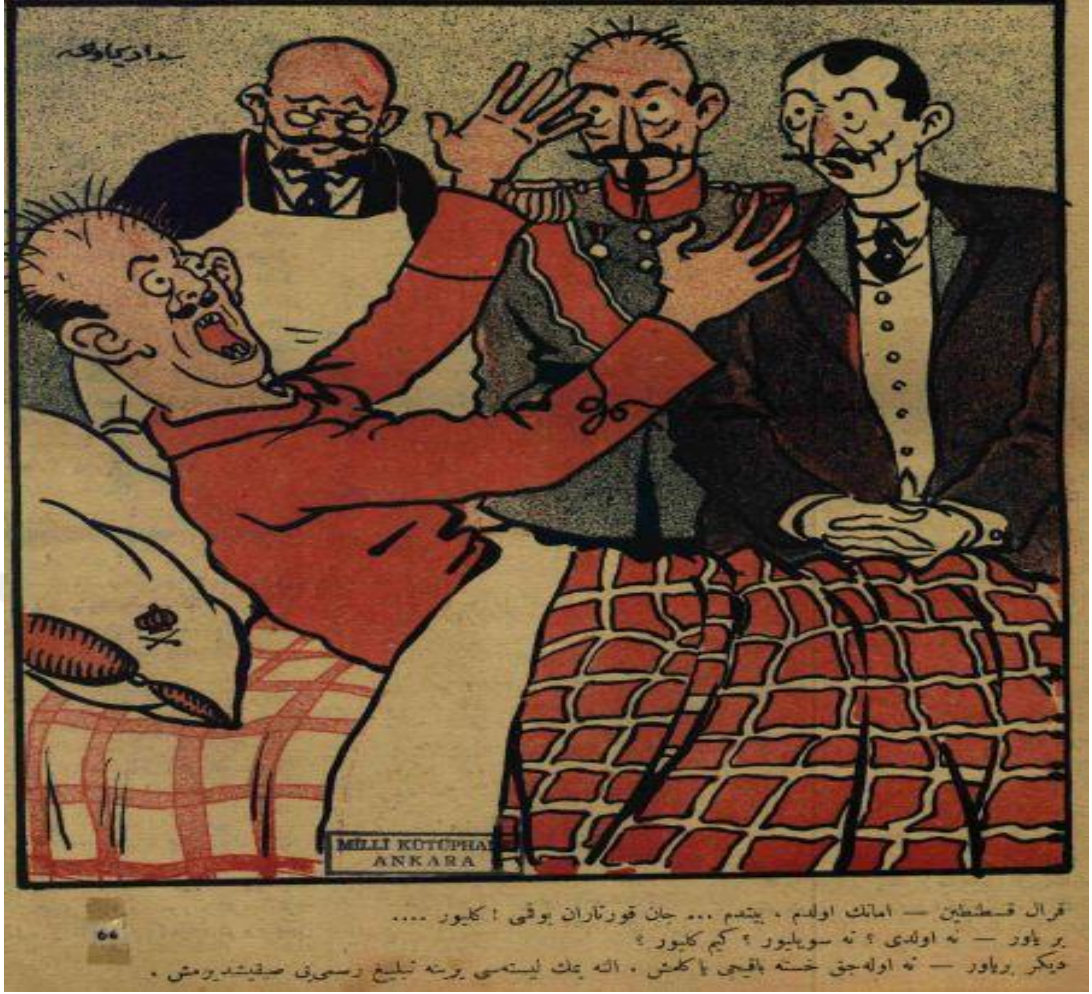
Allah diye bu yollarda yürürüm,

Kahpe düşman ben seni de görürüm!³²³

Sakarya Savaşı'ndan cesaret alan Karagöz, Türk ilini kimseye vermeyecek ve sonunda Yunan'ı denize dökcektir. Şiirde tekrar İzmir bütün vatanla birleştirilmiştir. Savaşta Türk ordusunun ağır kayıplar vermesi ve zaman zaman geri çekilmesi üzerine Peyâm-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal sulh yapılmalı sözlerini tekrar etmiştir ki ona göre başından beri bu hareket bir deliliktir. Sulh sözlerini tekrarlaması üzerine yine Karagöz'ün 1404 sayılı nüshasının Muhavere kısmında sulh meselesi gündeme gelir. Hacivat 'İspermeçetzâde' gibi sana sulh mu yoksa bu bitik halimizle savaş mı şeklinde bir soruyu Karagöz'e yönelttiğinde şu cevabı alır ; *“Namusunu, şerefini, dinini, aileni, kız kardeşini düşmana teslim mi edersin yoksa son gayretini toplayıp böyle namussuz, şerefsiz uşak gibi yaşamaktansa düşmana mı saldırırsın?”* diyerek Kurtuluş Savaşı'nın haklılığını savunurken sulh çığırtkanlığı yapanları uşak olarak nitelendirmektedir. Artık savaşın en kritik dönemlerinin yaşandığı Eylül ayına girildiğinde Türk ordusu için en kritik savaş bölgesi olan Çal Dağ'ı 2 Eylül 1921 günü kaybedilmiş ve savaş aleyhlerine dönmeye başlamıştır. Ancak Türk iâşesinin en verimli şekilde devam ettirilmesi ve kayıpların geriden gelen takviye erleri ile giderilmesi, direnişi güçlendirmektedir. Yunanlılar büyük ikmal sıkıntısı içindedir ve açlık yaygınlaşmaktadır³²⁴. Söz konusu ikmal ve kayıpların kısa sürede giderilmesi Türk ordusunun gerisinde bulunan Türk köylerinden sürekli olarak destek alınmasına ek olarak ana karargâha yakınlık da söz konusudur. İncelediğimiz gazetelerimizin Eylül ayında yayımlanan sayılarındaki karikatürler gittikçe cesurlaşmakta ve zafere olan inanç perçinlenmektedir.

³²³ Karagöz, No: 1404, 31 Ağustos 1921. s. 1.

³²⁴ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 383.

Karikatür 51: “Kral Konstantin- Amanın öldüm bittim cankurtaran yok mu? Geliyor.

Bir yâver- Ne oldu? Ne söylüyor? Kim geliyor?

Diğer bir yâver- Ne olacak hasta bakıcı yanılmış eline yemek listesi yerine tebliğ-i resmiyi sıkıştırmış.”

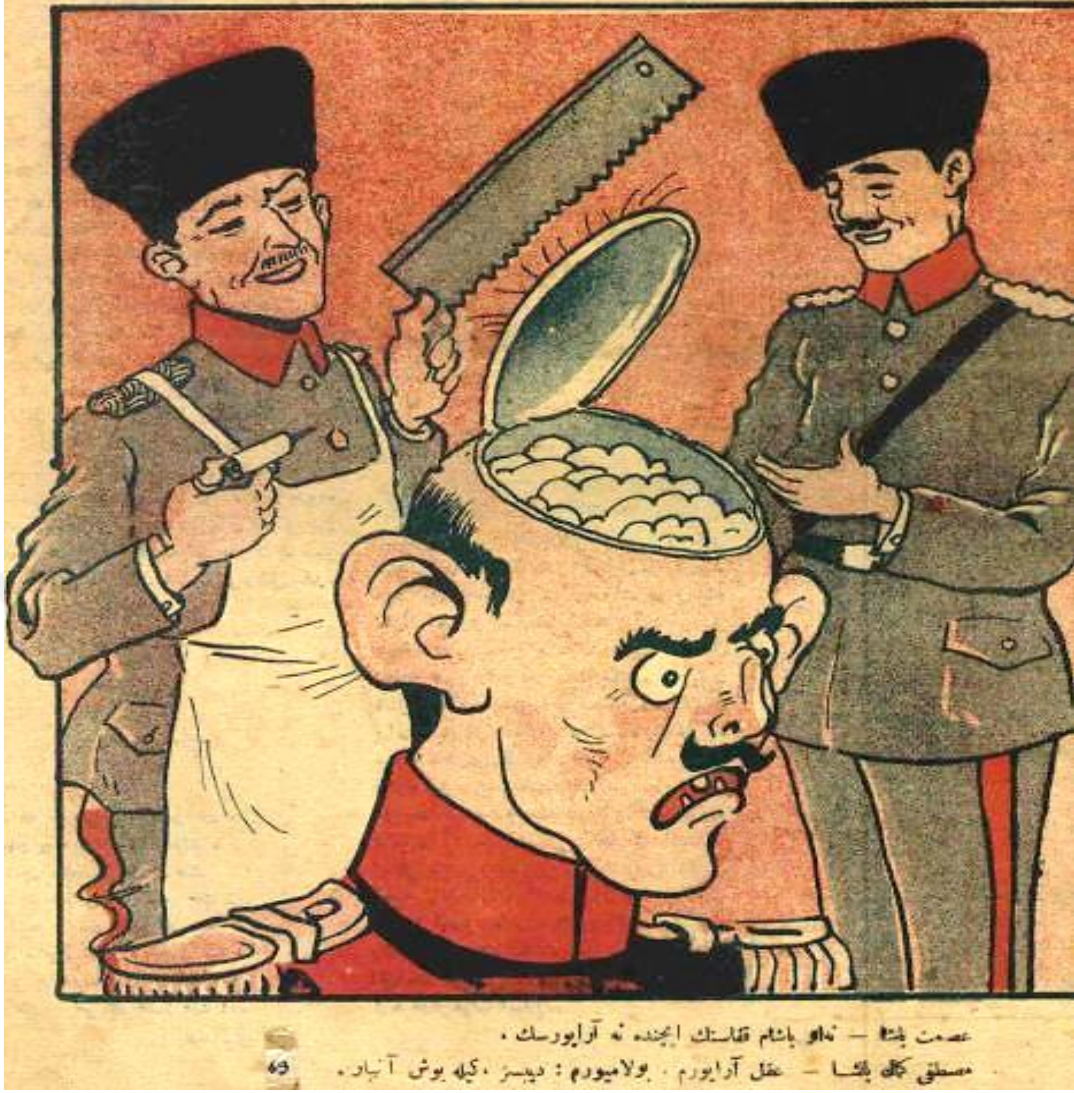
Güleryüz, No: 18, 1 Eylül 1921, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa’nın gelişi ile panikleyen Kral Konstantin hasta yatağına düşmüş olarak çizilmekte ve muhtemelen cankurtaran yok mu derken büyük devletleri özellikle de İngiltere’yi kastederek yardım istemektedir. Zaman zaman Türklere ait önemli bölgeleri ele geçirseler de ikmal ve destek bakımından zorluk yaşayan Yunan askerleri saldırının ilk zamanlarındaki heyecan ve morallerini de kaybetmiş bulunmaktadır.

Yunan tarihçi ve komutanların gözünden savaş portresi şu şekilde idi: “Grigoriadis, Mustafa Kemal Paşa’nın asla pasif savunma halini almadığına dikkat çekmektedir. Çanakaris ise Mustafa Kemal Paşa’nın terli, uykusuz, toza bulanmış şekilde ilk hattan cereyan eden muharebelerin çoğunu takdire şayan bir şekilde idare ettiğine işaret etmektedir. Emrindekilerin bir an için bile nefes almalarına izin vermemiştir. Askerlerine olduğu gibi, kendisine karşı da serttir. Yememekte, uyumamakta ve sakinleşmemektedir. Yıllardan beri aşırı yorgundur ve böbrek sancıları çekmektedir. Şimdiyse omuzlarının üzerinde Türkiye’yi taşıdığını ve çökmemesi gerektiğini bilmektedir. Mücadeleyi izlemekte, bir biri ardı sıra emirler vermekte, yönlendirmekte ve düzenlemeler yapmaktadır. Aslında, savaş sertleşmeden önce Mustafa Kemal Paşa attan düşmüş ve kaburga kemiğini kırmıştır. Yine de muharebeler esnasında enerjisini bütün Türk kuvvetlerine hissettirmiş ve savaşın kazanılması için gece gündüz büyük emek vermiştir. İsmet Paşa’nın da ifade ettiği gibi, Türk Başkomutan ve Genelkurmay Başkanı’nın cephede bulunması, savaşın enerjik bir şekilde idare edilmesinde ve verilen emirlerden randıman alınmasında etkili olmuştur. Spiridonos gelişmelere bakarak, “Ordular arasında mücadele eşitliği olsa bile, komutanların istençleri açısından eşitlik yoktu. Bu da Yunanlıların aleyhineydi. Ne yazık ki büyük bir Yunan vatanseveri olan Papulas, inanmadığı bir harekâtın komutanlığını üstlenmek zorunda kalmıştı”³²⁵.

Yunan ordusu çektiği açlık, susuzluk ve moral bozukluğu sebebi ile elde ettiği başarıları devam ettiremiyordu, buna karşılık Türk kuvvetlerinde ise sadece bedensel yorgunluk ve uykusuzluk bulunuyordu, 7 Eylül 1921 tarihi itibarı ile de Yunan ordusunda bir hareketsizlik ve durgunluk söz konusu idi. Bu bezginlik ve güçsüzlük ile Türk ordusuna saldıran Yunan ordusu akılsız olarak nitelendiriliyor ve alay ediliyordu.

³²⁵ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 420.

Karikatür 52: “İsmet Paşa- Ne o paşam kafasının içinde ne arıyorsun.

Mustafa Kemal Paşa- Akıl arıyorum, bulamıyorum dipsiz kile boş anbar.”

Güleryüz, No: 19, 8 Eylül 1921, s. 1.

Güleryüz’e göre Kral’ın Anadolu’ya gelmesi de Sakarya’da Türk ordusuna saldırması da akılsızlıktır. Karikatürde de görüldüğü üzere Kral Konstantin’in kafasının içinde akıl arayan Mustafa Kemal Paşa bir miktar pamuk bulur çünkü akıl yerine kafasında pamuk taşımaktadır. Mustafa Kemal’in yanında İsmet Paşa’nın çiziliyor olması da dikkat çekicidir zira savaşta Başkomutan olarak bulunan Mustafa Kemal’in en büyük yardımcısı Batı Cephesi komutanlığı yapmış ve iki kez zafer kazanmış İsmet Paşa’dır.

Karagöz bu savaşa tarihten bakarken şöyle der: “Sakarya’nın sularında Yunan kanı akıyor, bu kan onun sahillerini ateş gibi yakıyor, Türk tarihi kahramanlar zaferine yüksekten, ecdatların zaferlerini yâd ederek bakıyor.”³²⁶ Türk tarihindeki şanlı zaferler tekrar hatırlatmak istenmiş olup Sakarya’da kazanılacak olan savaşın da bu zaferler arasına gireceği belirtilmiştir. Yunan ordusunun iyice kırılmaya başladığı günlerde Mustafa Kemal Paşa temalı karikatürler çıkmaya devam etmektedir.

Karikatür 53: “Hacivad- Geçti, geçti, geçti. Ağlama tontonum. İşte oldubitti a canım.

Karagöz- Aman doktor. Acılar geçmeden sıcaklığına öteki dişlerini de sök de ısıracak hali kalmasın.”

Karagöz, No: 1406, 7 Eylül 1921, s. 1.

Hasta yatağında çizilen Konstantin figürüne daha önce Güleryüz dergisinde de rastlamıştık. Burada ise Doktor Mustafa Kemal Paşa, Kral Konstantin’in dişlerini sökmektedir ki sökülen bu dişler Yunan ordusunun her gün verdiği kayıpları simgelemektedir. Karagöz ise sökülen dişlerin yetmeyeceğini iyice güçsüz kalana kadar diğer dişlerin de sökülmesini yani Yunan kuvvetlerinin saldıramayacak halinin

³²⁶ Karagöz, No: 1405, 3 Eylül 1921, s. 3.

kalmamasını ister. Sulh yapılması gerektiğini tekrarlayan ve birbirlerinin aynısı yazılar yazan Ali Kemal ve Refik Halit de unutulmamıştır.

Karikatür 54: “İspermeçetzâde- Azizim öyle mizah muharririsin ki emsalin varsa domino!

Aydede- Ya sen, öyle büyük adamsın ki kimi dâhi diyor kimi dâhiye!

Karagöz- İki ahbap çavuşlar.....lerini avuçlar, yahut iki acemi tellaklar birbirini beyazlar!”

Karagöz, No: 1406, 7 Eylül 1921, s. 4.

Sol taraftaki hamam kurnasının üstünde Peyâm-ı Sabah yazmakta üstünde ise Mihran Efendi’nin yüzü bulunmaktadır. Her iki gazeteci de bu gazetede yazılar yazdığı ve benzer fikirler ileri sürdükleri için hem sırtlarını birbirlerine vermişlerdir hem de birbirlerinin üstüne su dökmektedirler.

10 Eylül 1921 tarihi ile Türk ordusu, Yunan kuvvetleri üzerine saldırıya geçince susuzluk ve açlıktan yorulmuş Yunan’ın büyük kayıplar vermeye başladığı haberleri iyice duyulur olmuştur. Güleryüz’e göre Ankara Yunan ordusunu son nefesine kadar

yuttuktan yarım saat sonra midesinde bir şişkinlik ve sancı hissederse hemen boğazına parmak salarak hepsini birden kusmalıdır ama güzel Anadolu yaylalarını bu suretle telvis etmek doğru olmayacaktır. Bu yüzden İzmir’e kadar ihtiyar-ı zahmet ederek kordon boyundan denize dökülmelidir ki Anadolu’nun midesi buna mütehammildir³²⁷.

Ankara’yı üç günde fethedeceğini söyleyen ve Ankara’yı işgal etmek üzere yola çıkan Yunan ordusu için sürekli Ankara balını yemek isteyen ordu sözü kullanılır ki aşağıdaki karikatürde yine örneğini görmekteyiz.

Karikatür 55: “Mustafa Kemal Paşa- Ankara balını ben adama bununla yediririm. Ne yapalım Anadolu’da başka çatal yok!”

Karagöz, No: 1407, 10 Eylül 1921, s. 1.

Karikatürde Ankara balını yemek isteyen Papulas ve Kral Konstantin bulunur. Ankara’yı asla vermeyeceğini ve gerekirse süngü ile savaşılabacağını belirtmek isteyen Karagöz, Mustafa Kemal Paşa’nın eline bir süngü vermiştir. Arkada Kral Konstantin olduğu anlaşılan kişi ise ardına bakmadan kaçırmaktadır. Ayrıca gazetelere göre Yunan

³²⁷ Güler, No: 19, 8 Eylül 1921, s. 7.

ordusu kış vakti yaklaştığı halde Haymana Ovası'nda kalırsa Ankara ayazına dayanamayacak ve bataklığa saplanıp kalacaktır. 13 Eylül 1921 tarihinde Sakarya Irmağı'nın doğusunda kalan kısımdan Yunan ordusu tamamen çekilmiş ve tek bir Yunan birliği bile kalmamıştır. Ayrıca çekilirken yorgun, bitkin, halsiz, aç ve susuz kalmışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın "Melhame-i Kübrâ" yani "Büyük Kan Seli" adını verdiği 22 gün ve 22 gece süren Sakarya Meydan Muharebesi kesin bir Türk zaferi ile sonuçlanmış oluyordu. Yunan ordusunun bitik bir şekilde geri çekilmesi ve savaşta özellikle subay kayıplarının yaşanması askerlerde moral bozukluğuna yol açmış, ayrıca komutanlara karşı eleştiriler de başlamıştır. Askerler komutanların harekâtı iyi yönetemediği düşüncesindedirler ve bu düşüncelerinde haklıdır çünkü Türk ordusunu bizzat Mustafa Kemal Paşa yönetirken Yunan ordusu üzerinde Papulas'ın etkisi çok azdır. Kazım (Özalp) Bey Yunanlıların Sakarya Savaşı'nda yenilmelerinin pek çok sebebi olduğunu, planlarında ve stratejilerinde hatalar bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak en büyük hataları, Türkleri küçük görmeleri olmuştur. Ortaya çıkan netice, bir muharebenin nasıl kazanıldığını bilfiil tecrübe etmeyenlerin sözlerine kapılarak, yüzbinlerce insanı macera peşinde koşturmanın sonucudur. Türkler sürekli Yunan kuvvetleri hakkında açık ve geniş bilgiler edinmeye çalışmışlar, olasılıkları hesap ederek karşı önlemleri ona göre düşünmüşlerdir. Yine de Kazım (Özalp) Bey Yunan askerinin cesurca savaştığını, fakat iyi sevk ve idare edilmediğini belirtmektedir³²⁸. Türk ordusu ile Yunan ordusu hem nitelik hem de nicelik bakımından büyük kayıplara uğramışlardı, iki taraftan da subay sayısı çok fazla eksilmişti ve bir subayın yetişmesi ne yazık ki kolay değildi. Bu yüzden Sakarya Meydan Muharebesi'nin bir diğer adı da "Subaylar Savaşı" olarak anılmaktadır. Yunan ordusunun bu savaşta yaşadığı dehşeti anlatmak için savaşa tanıklık etmiş Nikos Vasilikos isimli askerin savaş hatıralarının bir kısmına tekrar başvuruyoruz: *"14 Ağustos (1 Ağustos) 1921: ...Kaderi belirleyecek harekât başlıyor. Gerçek ıstıraplar göreceğimize dair bir korku var içimizde. Çok az tayın ve çayımızın olacağı bildiriliyor. Önümüzde sürekli susuzluk tehlikesi var... Toprak tamamen çıplak... Bütün gün boyunca hiçbir direnişle karşılaşmadık. 16 Ağustos (3 Ağustos) 1921: ... Stavro ile yolun sağında serin suları olan bir çeşmecik keşfediyoruz... Vatanımızın kristal çeşmelerini hatırlayarak, bir an için orada bulunduğumuzu hayal ediyoruz... Geri çekilen Türkler, demiryolu köprülerini havaya*

³²⁸ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 425., Özalp, a.g.e., s. 214.

u uruyorlar. 17 Ağustos (4 Ağustos) 1921: İlerleyiş delirtici bir sıcak altında s ur yor... 22 Ağustos (9 Ağustos) 1921: Biz Sakarya'ya doğru ilerlerken, düşman geri çekiliyor. Nehrin yakınında hiçbir direniş olmadı... 23 Ağustos (10 Ağustos) 1921: İ ren  şekilde kuru ve çıplak bir arazi, küçük tepecikler ve tebeşir gibi beyaz bir toprak. Kum, her yer kum. Tam bir Sahra   l . Öğleden sonra 17:00'da hareket etmeye hazırlandığımızda, vahşi bir sa anak başladı... Beklenmeyen bu sa anak, bazıları tarafından savaşın kaderiyle ilgili kötü bir belirti [haberci] olarak yorumlandı... Alaca karanlıkta hareket emri verildi. Geleceğin   l leri, kuşkulanmadan ve neşeli bir şekilde şarkı söyleyerek   l me doğru yürüyorlar... ”³²⁹

Araziye alışkın olmayan askerlerin sıcakla mücadele ederken aslında ne kadar umutsuz olduğunu da görmek mümkün zira bu anıları yazan asker gün gün savaşla ilgili günce tutarken “Azrail her yerde” diye not tutmuş. Mustafa Kemal Paşa Yunan ordusunu iyice Anadolu bozkırına çekmiş ve arazinin avantajını kullanmıştır. Nitekim Avrupa sınırlarını alt üst eden ve yenilmez olarak görülen Napolyon dahi Rusya'ya saldırdığında Rus arazisinde kaybolmuş, ordusu dağılmış, ana kararg htan uzaklaşıldı ı için ordu içi iletişim çökmüş ve askerler destek alamamışlardır. Yüzyıllar sonra aynı vaziyet Sakarya'da meydana gelmişti. Kuşkusuz ki Mustafa Kemal Paşa tarihi çok iyi biliyordu özellikle de kendi döneminde Fransız İhtilali'nin etkileri hala sürerken Fransız tarihini çok iyi okuyup analiz ettiği düşünülürse Napolyon'un u radı ı hezimetten ders çıkarmış ve bir benzerini Anadolu'da uygulamış olduğunu düşünmek çok ütopik kaçmayacaktır. Yine aynı şekilde 1939 yılında patlak veren İkinci Dünya Savaşı'nda aynı Napolyon gibi Hitler de Ruslara aynı sebepten yenilecektir. Savaşta araziye tanıyan ve arazi şartlarını iyi kullanan bir komutanın bulunması tarihin seyrini tekrar de iştiriyordu. Yunan ordusunun yaşadığı sıkıntılardan daha önce bahsetmiştik, askerlerin yaşadığı açlıkla ilgili yine aynı askerin g ncesinden buraya alıntı yapalım: “3 Eylül (21 Ağustos) 1921: Sürekli a ız. Gündüzleri sıcakken, geceleri dayanılmaz bir soğuk var. Acımasız susuzluk, uzun süren kötülükler ve zahmetlerden geriye kalan azıcık kanımı da emerek rahatsızlık veren bit, kay ı ve heyecanlar gücümü tüketti. Günler geçtikçe Ankara'ya girme ümidimiz azalıyor. On bir gündür sadece 5 kilometre ilerleyebildik... Arkadaşım Galatulas ile nehre doğru giderken, önceki günlerin savaş alanını geçiyoruz. Terk edilmiş siperlerde yok oluş ve ölüm havası devam ediyor. Ölüm

³²⁹ Erdem, *Yunan Tarih ili inin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 426-427.

uykusundaki silahşörlerin cesetleri üzerinden siyah sinek bulutları kalkıyor. Davul gibi şişmiş ve çürümüş cesetler. Genç saçlar dalgalanırken, insan eti toprağa gidiyor... Türk ve Yunan cesetlerini, ölüm kardeş kucaklaşmasıyla birleştirmiş...”³³⁰

İşte savaş böyle bir şeydi. Aslında dünya üzerinde yaşanan savaşların kaybedeni ya da kazananı olur mu bunu tartışmak gerekir, daha önce de belirttiğimiz gibi bu iki tarafın karşılıklı birbirini tüketme savaşıydı ve erken tükenen pes edecekti.

Bu sefer Yunan kuvvetleri erken tükenmiş ve geri çekilmişlerdi. Yunan kuvvetlerinin nasıl tükendiğini Kazım (Özalp) Bey’in anılarında esir düşen Yunan askerlerinin durumundan anlattığı satırları hem kendisinden hem de Alptekin Müderrisoğlu’ndan öğreniyoruz: “6 Eylül 1921... Muharebenin tahminlerimin üstünde uzaması ve pek şiddetli mukavemetlere maruz kalarak insan, malzeme ve hayvan kaybına uğramaları, onları şaşırtmış ve planlarını bozmuştu. Aldığımız esirler her şeyden evvel bir parça ekmek istiyorlardı. Esirlerin ifadeleri ve görünüşleri, bize Yunanlıların genel durumu hakkında gerekli bilgiyi elde etmeye yetiyordu. Düşman tamamıyla ezilmiş ve geri bağlantı ile örgütü bozularak işlemez bir hale gelmişti...”

“11 Eylül 1921... Anadolu’nun ortasına kadar gururla ilerlemiş ve büyük ümit ve hayallerinin gerçekleşeceğine tam inanmışken, Yunanlılar için beklemedikleri üzücü bir durum ortaya çıkmıştı. Yunan esirleri, ceplerinden toz ve toprakla karışmış arpa ve buğday çıkarıp açlıklarını belli edecek şekilde yiyorlardı. Bizim askerlerimizin acıyarak uzattıkları kuru ekmek ve peksimet kırıntılarını, minnet ve şükranla kapşıyorlardı.”³³¹

Yunan askerlerinin düştükleri bu durumu okudukça bir hayalin peşinde bir başka vatanın evlatlarının yitip gittiği gerçeği gözler önündeydi ve bu askerler kendi vatanlarından olmayan bir toprak parçası için ölüyorlardı. Elbette Yunan kuvvetlerinin bu durumu dergilere yansımış hem Güler yüz hem de Karagöz bu vaziyet ile ilgili haberler yazmışlardır. Daha önce de Haymana Ovası’nda telef olacaklarını söyleyen Karagöz 1408. Nr. 11 sayının Muhavere kısmında Yunan tebliğlerini okuyup okumadığını Hacivat’a sorarken; Yunan askerinin arpa, yulaf ne bulurlarsa yediklerini, ceplerinde arpa taşıdıklarını söyler. Ve yine Konstantin için iki defa İnönü’nde son defa da Sakarya boyunda meydan dayacağını hazmeden bir herifin arpa ve samandan

³³⁰ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 428.

³³¹ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 397., Özalp, a.g.e., ss. 210-212.

kaçmayacağını belirtir³³². Güleriyüz’de ise Ankara’nın üsera garnizonundan bir sahne belirtilir ve bir Efzon askeri ile Türk zabiti arasında geçen konuşma şöyle aktarılır: “Efzon neferi- *Zabit Efendi bizi ahırda koydunuz biz hayvan değiliz*” deyince Türk zabiti: “*Ne bileyim ben ceplerinizden arpa çıktı ben de şüphelendim.*”³³³ şeklinde karşılık verir. Mustafa Kemal Paşa belinin ortası budur diye Yunan ordusuna tekme indirince sarhoş meyhane garsonu gibi sendeleyen Papulas çorbacı palikaryalarını yani askerlerini peşine takıp Sakarya boyundan yüz geri etmiştir. Esir düşen askerlerin ceplerinden çıkan arpa kalıntıları Karagöz’de karikatür konusu da olur.

Karikatür 56: “Kumandan- Kalanları arpa tarlasına çakın, kaçanlara da göz açtırmadan kakın!

Asker- Müsaade edin, fistanlarını köye gönderelim kumandan, dönüşte oynatırız!”

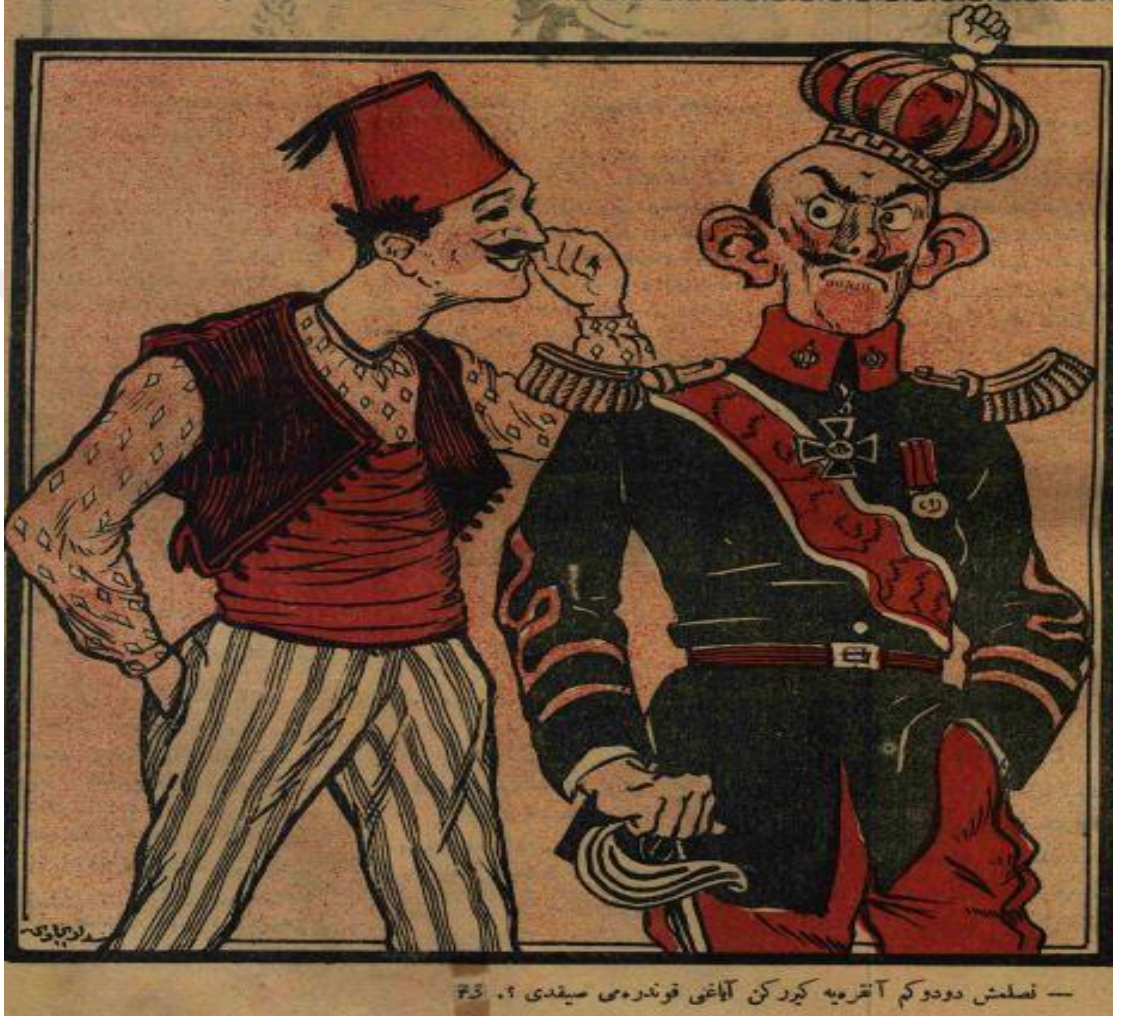
Karagöz, No: 1409, 17 Eylül 1921, s. 1.

Karikatürde Mustafa Kemal Paşa, esir düşmüş Yunan askerlerinin arpa tarlasına çakılmasını istemesi manidardır, yine fistanlı olarak bahsedilen Efzon askerlerini dansöz gibi oynatmak isteyen Türk askeri aracılığıyla düşman küçümsenmiş ve küçük düşürülmek istenmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi Türklerin yüzyıllardır devam eden geri çekilişini durduran ve topyekûn savaş olarak tarihe geçen bir olaydır.

³³² Karagöz, No: 1408, 14 Eylül 1921, s. 2.

³³³ Güleriyüz, No: 20, 15 Eylül 1921, s. 4.

Kazanılan savaş Türk halkının Kütahya – Eskişehir Muharebeleri’nden sonra duyduğu üzüntüyü silerken, mecliste Mustafa Kemal’i suçlayan ve onun yenileceğini düşünerek ordunun başına geçmesini isteyen muhaliflere de bir cevap olmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi’nin coşkusu gazetelerde ilk günkü heyecanı ile günlerce devam edecektir.

Karikatür 57: “Nasılmış düdüğüm Ankara’ya girerken ayağın kundura mı sıkı?”

Güleryüz, No: 21, 22 Eylül 1921, s. 1.

Karikatürde bir Türk vatandaşı Kral Konstantin’e düdük diyerek alay ederken Ankara’ya girememelerini de iğnelemektedir.

Yukarıdaki karikatürün basıldığı sayıda Yunan Kralı Haşmetli Konstantin cenaplarına açık bir mektup yazılır: “Nasılmış? Karşı yangınına kaldıranın hali budur işte... Ne ne lazım senin Ankara, Konya... Kendi Atina’n mıdır katinan mıdır nedir orada oturup keyfine baksana... Koskoca bir enayi milletin başına geçip kral olmuşsun. Ye, iç zevkine bak be omuzdaş! Ben senin yerinde olsam alâ kalamata zeytini ile akşamları çekerim kafayı gacuların da en kalantorlarını alırım yanıma. Oh gel keyfim gel. Ankara falan hiç seni açar mı? Neyse Sakarya’yı atladınız ya bak keyfine yine nasıl olsa şipşak Kütahya’yı, Uşak’ı tutarsınız baktınız ki olmadı arkanızdaki sandık sırtık sırtığa geldi hemen bir iki takım uşak feda edip İzmir’e kapağı atmaya çalışın oradan ötesi Allah kerim. Nasıl olsa karşı karşıya geçersiniz. Geçmeseniz de olur be yavrum. İzmir limanı geniştir. Yan gelir uyursunuz bak kumda oyna da ayağına çöp batmasın.”³³⁴

Yunan ordusunun geri çekilişinin daha da süreceğini hatta İzmir’den Atina’ya kadar varacağını söyleyen Güleriyüz’e göre Anadolu havası yani Ankara, Kral Konstantin’e göre değildir ve kendi başkentine bir an önce dönmelidir. Sakarya’nın gerisine püskürtülen Yunan kuvvetleri er geç İzmir’in de ötesine kovulacaktır. Üstün gelen Türk ordusunun bir gün İstanbul’a girmesi ümidi de Karagöz tarafından belirtilir. 1409. Nr. 11 sayının Muhavere kısmında Hacivat ile Karagöz arasında Sakarya Zaferi üzerine şöyle bir konuşma geçer:

Karagöz- Ahh... Ahh! Bu da gelen karada kaplan, denizde aslan, düşmana kan kusturan Mustafa Kemal Paşa askeri!..

Hacivad- Yaşa be Karagöz, uzaktan koşa koşa gelirken ben de seni kuşaklı sandım da yangın nerde diye soracaktım.

Karagöz- Yangın şimdi Konstantin’in başında! Söndürebilene aşk olsun! Papulas eteklerinden tutuştu, Konstantin kel başından!

Hacivad- Şu deminki naradan bir tane daha at kuzum Karagöz, öyle hoşuma gitti, öyle içimi okşadı ki!

³³⁴ Güleriyüz, No: 21, 22 Eylül 1922, s. 3.

Karagöz- Elbette hoşuna gider ya! Ben sevincimden geceden beri gözümü kırpmadım. Kaç kere ışıkrığımı havaya attım da keyfimden şıkır şıkır oynadım.*

Hacivad- Haydi Karagöz, şu cümbüşü beraber yapalım. Masrafı benden. Bu akşam şu Sakarya zaferi şerefine can-ı azizimize bir şenlik yapalım, şu karşımızda hırsından köpüren İspemeçetzâdeyi de büsbütün çatlatalım.

Karagöz- Yook şimdi yine onun adını ortaya atıp neşemi kırma! Bugün aklıma ne gelirse onu söyleyeceğim. Keyfim dört üstünde! Neşem yedi katlı, sürurum tatlı ballı!

Hacivad- Sakarya'ya dökülen palikaryalar aşkına şu narayı bir kere daha haykır kuzum Karagöz!

Karagöz- Ahhhhhh! , Ahhhhhh! Bu da gelen karada kaplan, Sakarya'da arslan, İnönü'nde Konstantin'e kan kusturan yaman Mustafa Kemal Paşa askerleri!..

Hacivad- Yaşa, var ol Karagöz, haydi kahramanlar şerefine şunu bir kere de beraber söyleyelim:

Karagöz ve Hacivad- Ahhhhhh, Ahhhhhh! Bu da gelen Sakarya'da kaplan, Eskişehir'de arslan, İnönü'nde Konstantin'e kan kusturan kahraman Mustafa Kemal Paşa askerleri!..

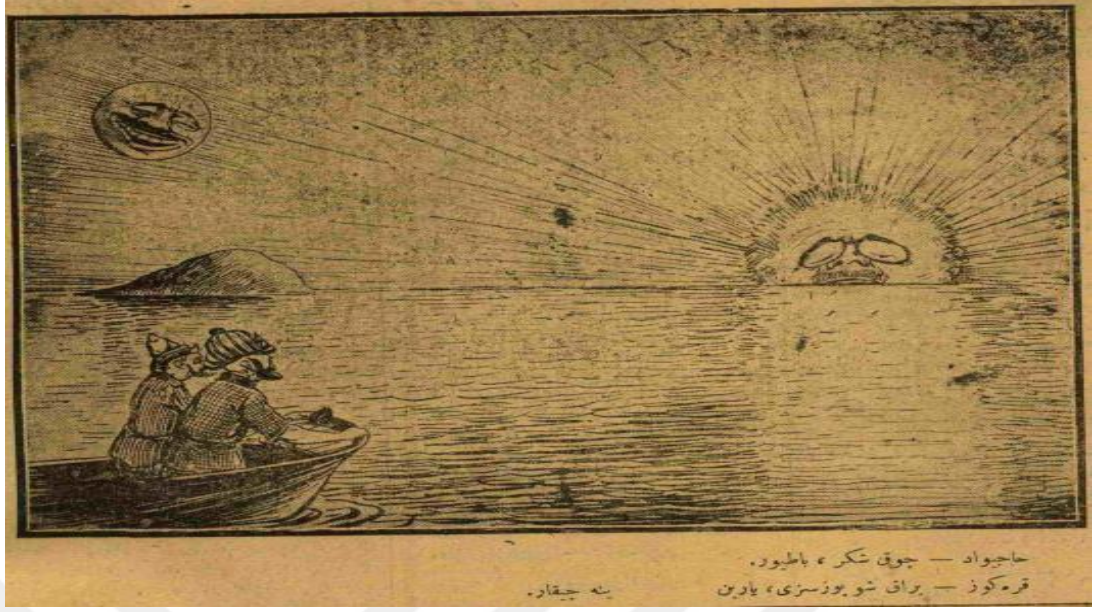
Hacivad- Yaşasın kahramanlar!..

Karagöz- Var olsun kahramanlar!.. ”³³⁵.

Türk ordusu ve askeri defalarca övülmüş, kahraman olarak bahsedilmiş ve kazanılan bütün zaferler sırası ile sayılmıştır. Anadolu harekâtının baştan yanlış olduğunu, Eskişehir savaşının kaybedilmesinden sonra sulh için büyük devletlerin desteğine ihtiyaç olduğunu yazan Ali Kemal'in ve Milli Mücadeleyi delilik olarak gören Refik Halit'in haksız çıkmaları üzerine de eleştiriler devam etmiştir.

³³⁵ Karagöz, No: 1409, 17 Eylül 1921, s. 2.

*İşkirlak: Karagöz'ün serpuşu. Bu, oynak, eklemli, bir hareketle geriye ya da ileriye düşen, böylece Karagöz'ün çıplak başını açan ve örten biçimde yapılmıştır. Ortaoyunundaki «kavuk devirme» ile ilintisi vardır.

Karagöz- Bırak şu yüzsüzü, yarın yine çıkar.”

Karagöz, No: 1409, 17 Eylül 1921, s. 4.

Batan güneş olarak resmedilen kişi Ali Kemal, yandaki ay içinde çizilmiş suretin de Refik Halit olduğu düşünülmektedir. Milli Mücadele’nin başından beri muhalif tutum sergileyen Ali Kemal’in artık işinin bittiği ve sönmeye başladığı vurgusu yapılır. Sık sık gazete satış miktarlarını karşılaştırma yoluyla alay eden Güler yüz, Ali Kemal’in başyazarlık yaptığı Peyâm-ı Sabah gazetesi ile savaştan sonra da bu yolla alay etmeye devam eder ve kendisinden “Çanak Yalayıcı” ya da “Hinoğlu hin” olarak bahsetmekten kendini alamaz. Daha önce Karagöz’de hamamda yıkanan Ali Kemal ve Refik Halit’in beraber çizildiğini, Güler yüz’de de aynı kişilerin beraber atlıkarıncaya bindiğini görmüştük. Savaşın kazanılmasından sonra ikisi Güler yüz’de tekrar beraber çizilir.

Karikatür 59: “Ali Kemal ve Refik Halit- (Yek ağızdan) Eyvah! Bu bazicede bizler yine yandık.”

Güleryüz, No: 22, 29 Eylül 1921, s. 1.

Karikatürde ortada bir Türk askeri, bir Efzon askerinin elini zincirle bağlayıp kendine esir etmiştir. Arka fonda ise sol üstte Ali Kemal, sağ üstte ise Refik Halit gerçekleşen olayı şaşkınlık içinde izlemekte ve şimdiye kadar ki fikirleri sebebiyle yine muhalif olarak başlarının belada olduğunu söylemektedirler. Ankara’dan başarılı haberler gelmeye başlayınca Rum gazetelerini bile geçen ve “Ankara Keçileri” diyerek Anadolu Hükümetini küçümseyen Peyâm-ı Sabah şimdi ağız yapmaktadır.

Karikatür 60: “Papulas- Anne,... anneciğim, sandala binemem ben, korkarım.

Konstantin- Sus maskara, karada korkarsın, denizde korkarsın, hele eve gidelim, sana bir ders vereceğim de gör.

Karagöz- Aman kokona, istersen paşama bırak da biraz askerlik öğrensin!”

Karagöz, No: 1410, 21 Eylül 1921, s. 1.

Yukarıdaki karikatürde Konstantin kadın kıyafetinin içinde çizilerek küçümsenmiştir. Bindiği gemi üzerinde ise “Megali Ellas” yazmaktadır yani Büyük Yunanistan hayali isimli bir gemiye binip memleketine geri dönecektir. Papulas’ın korkuyorum binemem demesi ise Büyük Yunanistan hayalini gerçekleştiremeyecek olmasıyla geri döndüğünde belki de halkının tepkisinden korkmaktadır. Savaşmayı bilmeyen Papulas askerliği de Mustafa Kemal Paşa’dan öğrenmelidir. Karagöz ayrıca Yunan ordusunda firarilerin arttığını, ordunun kendi yaralılarını taşımakla bitiremeyeceğini, Sakarya’dan dayak kokusu geldiğini yazmaktadır. Bu çizimin aslında 24 Eylül 1921 günü Kral Konstantin’in Atina’ya geri dönmek üzere Bursa’dan İzmir’e hareket etmesi ile kısmen gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ancak Konstantin Bursa’dan ayrılırken ordusuna son bir kez seslendiğinde büyük sözler söylemeden

edememişti. Kral Konstantin Yunan ordusuna yayımladığı bildiride özetle şu ilginç görüşlerini dile getiriyordu: Türkleri kalbinden vurmuştu. Ancak ordusunun Ankara'ya dek gidip yeni külfet ve özverilere katlanmasına gönlü razı olmamıştı. Çünkü şimdiye dek yapılanlar amaç için yeterliydi³³⁶. Hâlbuki harekâtın başında “Ankara'ya” diye emir veren Konstantin şimdi mi ordusunu düşünüyordu? Bu fikre ne Yunan halkı ne de askerler inanacaktı çünkü Yunan ordusu resmen dökülmekteydi.

Karikatür 61: “İsmet Paşa- Zaten sapır sapır dökülüyor, paşam zahmet ediyorsun.

Mustafa Kemal Paşa- Zararı yok, ben kökünden baltayı vurayım da bir daha filizlenmesin!”

Karagöz, No: 1411, 24 Eylül 1921, s. 1.

Yukarıdaki çizimde Kral Konstantin bir ağaç içindedir ve bulunduğu ağacın dallarında ise Efzon askerleri asılıdır ancak dökülmeye başlamışlardır. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Eylül ayında yani sonbahar mevsiminde gerçekleşmesi üzerine sonbaharda dökülen yapraklara vurgu yapılarak Efzon askerlerinin de aynı sonbahar yaprağı gibi döküldüğü ima edilmiştir. Ayrıca tamamen yurttan atılmaları için Mustafa Kemal Paşa'nın kesin bir darbe vurması gerektiği düşünülmektedir. Kral Konstantin'in

³³⁶ Müderrisoğlu, *Sakarya*, s. 860.

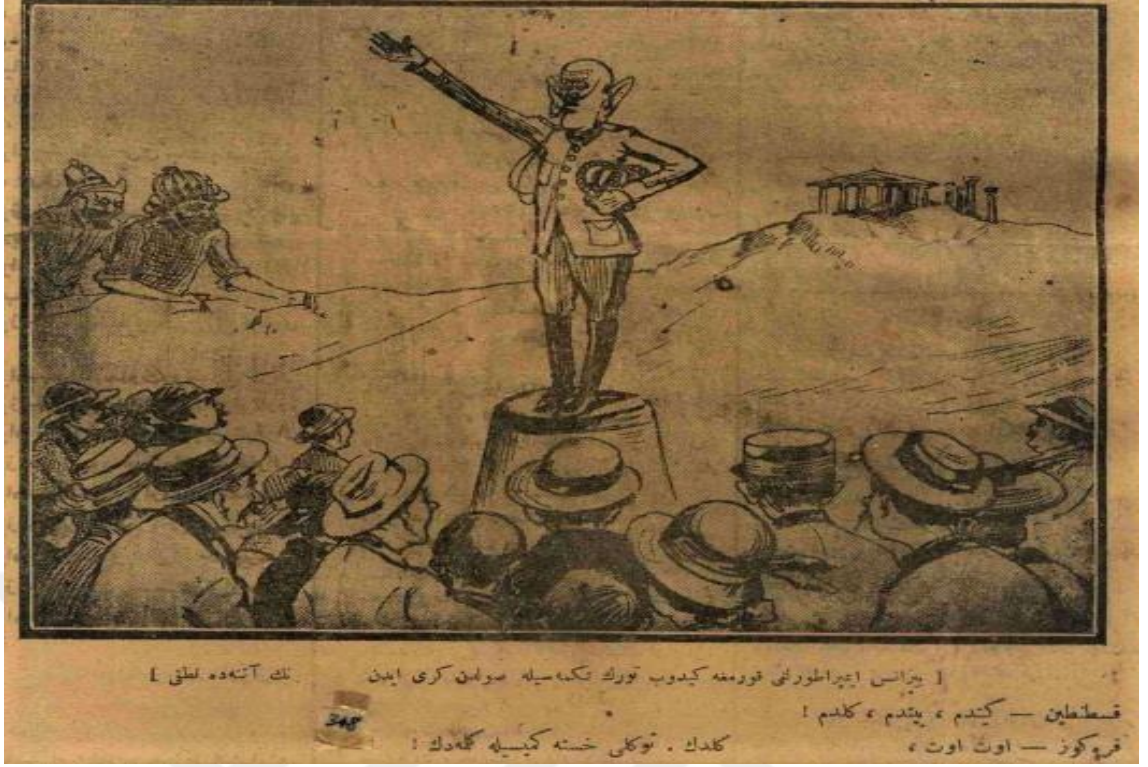
24 Eylül'de Bursa'dan hareket ederek Atina'ya dönmesi Karagöz dergisinde epey alay konusu olur ve karikatürlere sıkça yansımaya devam eder.

Karikatür 62: “Karagöz- Haydi bakalım çorbacı, gelirken biletini gidip gelme al dediğime fena mı etmişim. Fakat dikkat et biletinin vakti geçiyor. Bu postayı da kaçırsan karışmam enselenirsin”

Karagözü, No: 1412, 28 Eylül 1921, s. 4.

Çizimde Kral yine bir eşek üstündedir ve arkasından iten kişi ise Papulastır. Kralın binip gittiği geminin üzerinde ise “Mudanya'dan Atina'ya” yazmaktadır.

Karikatür 63: “(Bizans İmparatorluğu kurmaya gidip Türk tekmesiyle soldan geri edenin Atina’da nutku)

Konstantin- Gittim, bittim, geldim!

Karagöz- Evet evet, geldin. Tevekkeli hasta gemisiyle gelmedin!”

Karagöz, No: 1413, 1 Ekim 1921, s. 1.

Aynı Napolyon’un Rus coğrafyasında telef olduğu gibi Anadolu coğrafyasında telef olan Konstantin’e Napolyon’un “Geldim, gördüm, yendim” deyişinin bu şekilde uyarlanması oldukça zekicedir. Konstantin’in Ankara’ya gidemeyişi ve başarısız oluşu Güleriyüz’e göre de onda hastalık yapmış ve psikolojisini bozmuştur. Aşağıdaki karikatür çiziminden bu konuyla alay edildiğini rahat bir biçimde görmekteyiz.

Karikatür 64: “Konstantin- Mamaka! Haydi, tapami estu Ankara! (Haydi, Ankara’ya gidelim)

Kraliçe Sofi- Evladım senin bugün asabılığın üstünde biraz nane ruhu koklar mısın?”

Güleryüz, No: 25, 20 Ekim 1921, s. 5.

Yunanlılar hayal peşindedir ve er geç Anadolu’dan tamamen atılacaklardır, sık sık yazılan şiir ve çizilen karikatürler ile bu ifade edilir. Türk ordusunun zaferi üzerine kapakta yayımlanan şiir yine dikkat çekicidir:

Ey Yunanlı koşma hulyâ peşinde,
Karar yoktur çünkü dünya işinde,
İzmir denen lokma arslan dişinde,
Hangi kuvvet, o arslanı tutacak?
Hangi yiğit, o lokmayı yutacak!

Vatan aşkı Türk'e kuvvet veriyor,
Efzonları yere vurup seriyor,
Yunanlılık Anadolu'da eriyor,
Kaç neferin Atina'ya dönecek?
Bu gidişle saltanatın sönecek!

Yağdırsan da ordumuza ateşi,
Parlayacak yine Türk'ün güneşi,
Var mı sende bu erlerin bir eşi,
Bu ordudur hasma aman dediren,
Düşmana beş, dosta yaman dediren!

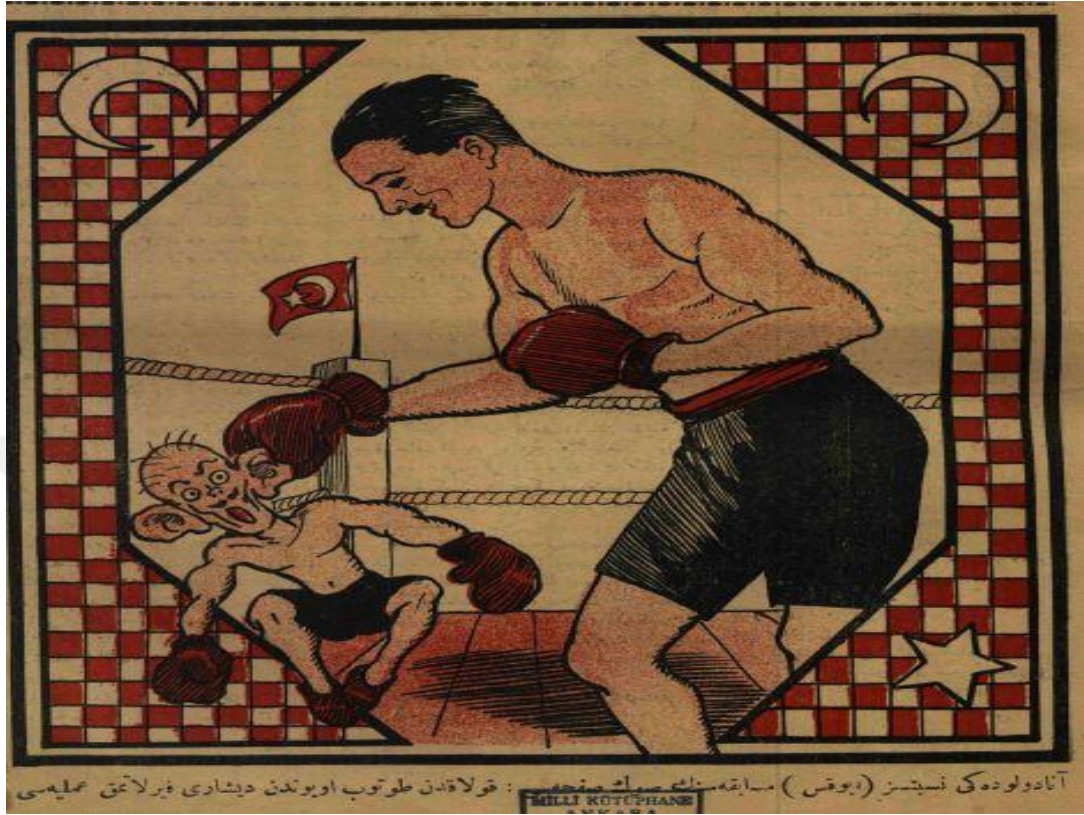
Dömeke 'de size meydan okuduk,
Kılıçları kınlarına tez koduk,
Yurdumuzu kargı ile dokuduk,
Bak nasılmış Anadolu Ovası,
Bu yerler de arslanlar yuvası!

Hangi yüzle Sakarya'ya vardınız?
Hangi zaman cephemizi yardımınız?
Hangi yerde ordumuzu sardınız?
Ne kumandan ne de asker var serde,
Yenilmeyen kahramanlar var bizde!³³⁷.

Şiire göre Yunan hayal peşinde koşmaktadır çünkü ne vatani ne de İzmir'i bırakmayacak olan Türk ordusunun eşi benzeri yoktur ve Atina'ya kaçan Yunan askerlerinin firar etmeye devam edeceğini söyler. Tekrar Dömeke Meydan Muharebesi'ne vurgu yapılarak Sakarya Meydan Savaşı'na benzetme yapılır.

³³⁷ Karagöz, No: 1411, 24 Eylül 1921, s. 1.

Defalarca Yunan ordusunun Sakarya’da dayak yediğini yazan dergiler bu sefer dayak yeme işini çizime dökmüşlerdir.

Karikatür 65: “Anadolu’daki nisbetsiz (boks) müsabakasının son safhası: Kulaktan tutup oyundan dışarı fırlatma ameliyesi.”

Güleryüz, No: 23, 6 Ekim 1921, s. 1.

Anadolu’daki savaş boks maçı olarak verilmiştir ve ringte karşılıklı olarak Kral Konstantin ile Mustafa Kemal Paşa bulunmaktadır ki Mustafa Kemal Paşa’nın daha büyük ve heybetli çizilmesi dikkat çeker. Bu çizim şekli Mustafa Kemal Paşa’nın daha üstün ve kuvvetli olduğuna yapılan bir vurgudur. Mustafa Kemal, Yunanlıları kulağından tutup Anadolu’dan kovacaktır. Yunan Ordusu’nun geri çekilirken arkalarında bıraktıkları ganimet ve verdikleri kayıplar da Karagöz’de alay malzemesi olarak akis etmiştir. Karagöz Hak oyununun üç olduğunu, Anadolu’da serseri maceralar peşinde koşan Konstantin ordusunun Papulas’ın elinde üçüncü defa yere serildiğini ve üç hamlede sırtının yere gelerek artık cihan pehlivanlığı payesini Mustafa Kemal Paşa’ya terk ettiğini ve üstelik Sivrihisar’da bıraktığı nişanları da Türk kumandanına

hediye ettiğini yazar³³⁸. Kayıplar ve geri çekilirken bırakılan ganimetler ile ilgili bir de karikatür yayımlanır.

Karikatür 66: “Konstantin- Anadolu’da beni hacamat ettiler ki hiç kaşıntım kalmadı doktor, kan aldirmek iyi geldi!

Doktor- Papulas generaliniz ne âlemde Haşmetmeab!

Konstantin- O henüz tedavide. Mustafa Kemal Paşa zannederim ondan daha çok kan alacak!”

Karagöz, No: 1415, 8 Ekim 1921, s. 4.

Sakarya Meydan Muharebesi Türk tarafı için kuşkusuz ki büyük bir zaferdi. İnönü Savaşları sonrası çözülmeye başlayan İtilaf Devletleri grubunun Sakarya’dan sonra iyice ayrıldığını söylemek mümkündür. Bu denli önemli bir savaşın kazanılması Türk topraklarının Doğu sınırlarının kesinleşmesine, Güney Cephesi’nin kapanmasına ve İngiltere’nin dahi bir barış kapısı aralamasına neden olacaktır.

Sakarya zaferi siyasi alanda meyvelerini vermekte de gecikmemiştir zira 13 Ekim 1921 günü Kafkas Hükümetleri ile masaya oturan Ankara Hükümeti, Kars

³³⁸ “Hak Oyunu”, Karagöz, No: 1414, 5 Ekim 1921, s. 3.

Antlaşması'nı imzalayarak Doğu sınırı ve Ermeni meselesi ile ilgili sorunları tamamen çözmüş olacaktır. Milli Mücadele'nin başından beri Rusya ve Türkiye Hükümeti yakın ilişkiler içinde bulunuyordu çünkü daha dün boğaz boğaza savaştığımız Ruslar bir iç karışıklık sonucunda 1917 yılında yaşanan Bolşevik İhtilali ile yepyeni bir görünüme bürünmüşlerdi. Kapitalist sistemin getirdiği sömürge ve emperyalizme karşı çıkan Bolşevik Ruslar artık Batı'nın karşısında duruyor ve sömürgeciliği reddediyordu. Aynı sıralarda ise Türkler de Batı'nın emperyalist amaçlarla işgal ettiği Anadolu toprakları için yine Batı'ya karşı yani emperyalizme karşı savaş vermekteydi. İşte iki devleti bir uçta birleştiren nokta bu olmuştu ve Rusya birtakım gerçeklerin de farkındaydı. Hem Çar rejiminin güçleri hem de kendisini yok etmek için uğraşan Batı güçleri tarafından sarılmış olan Rusya'nın dış politikada bir müttefike ihtiyacı vardı ve bu müttefik Anadolu Hükümeti'nden başkası olamazdı. Hem Batı'ya karşı kendi rejimini yayacak yeni topraklar bulmuş oluyordu hem de güneyinde devam eden Anadolu direnişi çökünce sıranın kendisine geleceğinin farkında idi. Türkiye'nin ise Milli Mücadele'yi sürdürebilmesi için dış kaynaklı mali yardıma ihtiyacı vardı ki bu çerçevede savaş boyunca Türk- Bolşevik dostluğu kurulmuş hatta Sovyetlerden büyük çapta yardım alınmıştı. İnönü Savaşları'ndan sonra masaya oturup Moskova Antlaşması'nı imzaladığımız Ruslar ile beraber artık Kafkas Hükümetleri de Türklerin başarılı olacağını düşünüyordu ki Kars Antlaşması bunun bir tezahürüydü. Kars Antlaşması gerek Türkiye'nin sınırları gerek koyduğu ilkeler bakımından Moskova Antlaşması'nın hemen hemen aynısı idi. Kars Antlaşması'nın Türkiye açısından önemi, Türk sınırı ilkelerinin Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan halklarınca da kabul edilmiş olmasıydı. Özellikle bu durum Türk-Ermeni ilişkileri açısından oldukça önemliydi. Gümrü'den sonra Sevr Antlaşması'nın Ermenistan'a ilişkin hükümlerinin geçersizliği, Ermeniler tarafından tekrar onaylanmıştı³³⁹. Ayrıca antlaşma devletlerarası ticaret, ulaşım ve haberleşme gibi olanakların da önünü açmış bulunuyordu. Doğu meselesinin halledilmesinden sonra Anadolu Hükümeti Fransızlarla masaya oturacaktı, Fransızlar kendi kamuoyunda oluşan Yunan karşıtlığı ve Yunanistan'ın üst üste aldığı yenilgilerden ötürü Türklerle anlaşmak fikrini olumlu yönde değerlendirmişlerdir.

³³⁹ Saime Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara- Moskova İlişkileri*, 2. Basım, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016, s. 213.

Bu amaçla Haziran 1921'den itibaren de Ankara ile temas kurmak için Fransa'dan özel temsilci olarak Franklin Builleon Anadolu'ya gelmiş bulunuyordu. Builleon, İstiklal Yolu adı verilen ve İnebolu Liman'ından başlayan güzergâhtan yola çıkarak Ankara'ya gelmişti. Aslında Fransızlar Türklerin ne ölçüde bu işe inandığını anlamak, başarılı olup olmayacağını ölçmek istiyorlar ve Anadolu'nun durumu hakkında ayrıntılı bilgi almak niyetinde idiler. Cepheleri ziyaret eden Franklin Builleon, motoru Gnom uçağından alınma, kanatları Albatros tipi uçaktan aktarma, patates emayeli garip görünüşlü uçağıımızı görünce: “*Ne delice kahramanlık... Elbette kazanırsınız*” demişti³⁴⁰. Zira Yunan kuvvetlerinin son teknoloji uçaklarına karşılık sayılı sayıda olan Türk uçakları toplama idi ve kanat bezlerini tutturmak için gereken tutkal bulunmadığından patates suyu kullanıyorlardı. Bu durumu yerinde gören Builleon, Sevr Antlaşması'nın Türkler tarafından kabul edilmeyeceğinin farkındaydı. İnönü Savaşları'ndan sonra Bekir Sami Bey'in Fransızlarla imzaladığı fakat Misak-ı Milliye uygun olmadığı gerekçesi ile Mustafa Kemal ve Meclis tarafından reddedilen antlaşmaların uygulanması konusunda ısrarcıydı. Mustafa Kemal Paşa ve Builleon arasında geçen görüşmelerde Paşa, sıklıkla Sevr'in isminin dahi anılmasının gereksiz olduğunu belirterek Bekir Sami Bey'in imzaladığı antlaşmaların uygunsuz olduğunu ve hükümet tarafından kabul edilemeyeceğini belirtince Fransızlar zaman istemişlerdir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'ya göre Türkler her alanda bağımsız olmalıydılar özellikle de mali ve adli konularda bağımsızlık sağlanmalıydı ancak Fransa'nın sahip olduğu kapitülasyonlar bunu engelliyordu. Zaman isteyen Fransızların yapılacak olan Yunan taarruzunun sonuçlarını görmek istedikleri gün gibi ortadadır. Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından sadece otuz beş gün sonra 20 Ekim 1921'de Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması bu düşüncenin kanıtı olmuştur. Güney sınırımızdan Fransızlar tamamen çekiliyor ve çekilirken silahlar ağırlık yapmasın diye Türk ordusuna bırakılıyordu. Hatay'ın özel durumu dışında Antep, Maraş, Urfa ve Adana gibi şehirler kurtarılmış, Güney'deki çatışmalar sona ermişti ve buradaki birlikler de artık Batı'ya kaydırılabilecekti. Ankara Antlaşması ile müthiş bir diplomatik zafer elde edilmiş oluyordu, Misak-ı Milli İtilaf Grubu'ndaki bir devlet tarafından tanınmıştı ve Ankara Hükümeti de artık siyasal alanda kendini işgalci devletlerden birine kabul ettirmişti. Sonuç şu idi; Ankara artık hem ülke içi siyasette hem de uluslararası siyasette daha

³⁴⁰ Müderrisoğlu, a.g.e., s. 389.

güçlü idi. Anadolu Harekâtını inatla tanımak istemeyen İngilizler bile inadını kırmış ve olası bir Türk taarruzuna karşılık barış kapısı aralamak istemişti ki bunun sonucu olarak da 23 Ekim 1921’de İngilizler ile yapılan bir antlaşma sonunda Malta’da esir durumda olan Türkler başta Rauf (Orbay) Bey olmak üzere serbest bırakılmışlar ve yurda dönüyorlardı. Ezilmek istenen Anadolu Türkleri ne zaman askeri alanda başarı sağlasalar önceleri esirgenen bazı hakları hemen kendilerine veriliyordu. Süngü hakkıydı bu...³⁴¹. Başkomutanlık yetkisini alıp savaşı bizzat yöneten Mustafa Kemal Paşa’nın da liderlik vasfı böylelikle onaylanmış oluyordu. Meclis bu savaşın kazanılması üzerine kendisine 19 Eylül 1921’de “Gazilik” unvanı vermiştir ve bu unvanın verilişi günümüzde 19 Eylül “Gaziler Günü” olarak kutlanmaktadır. Ardından da mareşallik rütbesi verilerek artık resmi olarak da askeri rütbe almıştır. Gazilik unvanı ve mareşallik rütbesinin verilmesi üzerine Karagöz’ün ‘Takvim-i Ceraid’ isimli bölüme bu olayı taşıdığını görüyoruz. 1412. Nr. 11 sayıda Vakit gazetesinin “Mustafa Kemal Paşa’ya gazilik unvanı” başlığına karşılık “Alnının teri, elinin emeği ile kazandı berhudar olsun”³⁴² şeklindeki ifadesi de İstanbul’un kendisine olan güveni ve saygısının bir işaretidir. Kars, Ankara ve İngilizler ile yapılan antlaşmalar doğal olarak dergilerde yansımaları bulacaktı hatta Karagöz dergisi İngiliz ve Fransız esirlerinin serbest bırakılması üzerine Türk esirlerin de evlerine döndüğünü aynı tarihlerde yazmaktaydı. 13 Ekim’de imzalanan Kars Antlaşması’ndan 6 gün sonra çıkan sayının kapak karikatürü antlaşma ile ilgili olmuştur.

³⁴¹ Müderrisoğlu, *Sakarya*, s. 863.

³⁴² Karagöz, No: 1412, 28 Eylül 1921, s. 4.

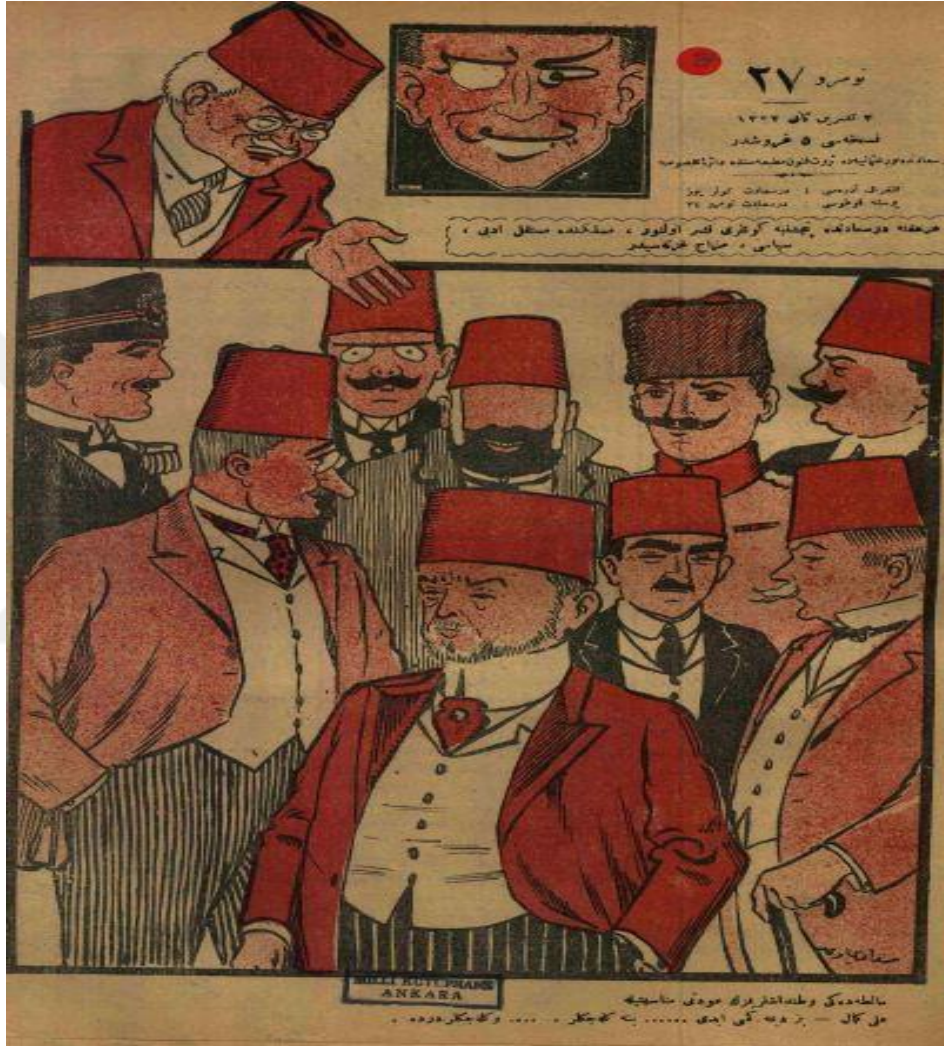
Karikatür 67: “Hacivad- Şark sulhunu almak da amma güçmüş ha Karagöz, baksana alanların da yüzü gülmüyor ha!

Karagöz- Yağlı direkteki şeyi almak kolay mı? Fakat bak paşam nasıl kolayını buldu”

Karagöz, No: 1418, 19 Ekim 1921, s. 4.

Yağlı direğin tepesinde bir torba asılıdır ve torbanın üzerinde ise “Sulh” yazmaktadır, direğe tırmanmaya çalışan üç kişi muhtemelen Kars Antlaşması’nı imzalayan Kafkas Hükümetlerini yani Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’ı temsil etmektedir zira kişilerin kıyafetine bakarak hangi milletlere ait olduklarını anlamak mümkündür. Mustafa Kemal Paşa ise tüm bu milletlerden akıllı davranarak süngüsü ile yani savaşarak sulh kazanmıştır. Yunanistan ise sulh arayışlarına girmiş ve İtilaf Devletlerine başvurmaya ve aracı olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Sulh arayan Yunan yetkilileri ile de sık sık alay edilmiş olup İngilizlere değil de direkt olarak Ankara’ya müracaat etmelerini söyleyen Karagöz, yine dönüp dolaşıp Anadolu’ya geleceklerini söylemektedir. Ayrıca Güler yüz dergisi savaşın başından beri sulh yapılması gerektiğini söyleyen Ali Kemal ve Refik Halit ile de uğraşmaktan kendini alamayarak ne kadar öngörülü insanlar oldukları ve haklı çıktıklarını söyleyerek alay etmiştir. Güler yüz’de Ali Kemal, bundan iki buçuk yıl evvel aslında bu muvaffakiyeti gördüğünü fakat

kimseye anlatamadığını söylüyordu. Ali Kemal gibi birkaç adamımız daha olsaydı şimdiye kadar bu memleket refaha kavuşurdu şeklinde iğneli sözler de görmekteyiz. Malta'da bulunan esirlerin imzalanan antlaşma ile dönmesi üzerine yurda dönen Türklerle ilgili hem Karagöz'de hem Güleryüz'de haberler görmekteyiz. Ancak Güleryüz bu durum üzerinden yine Ali Kemal'e laf vuracaktı.

Karikatür 68: “Malta’daki vatandaşlarımızın avdeti münasebetiyle

Ali Kemal- Biz demedik mi idi... Yine gelecekler ve geleceklerdir de

Güleryüz, No: 27, 3 Kasım 1921, s. 1.

Derginin kapağında yer alan bu karikatüre baktığımızda Güler yüz adını simgeleyen bir gülen yüz üzerinde dergi ismi yazmaktadır. Dergi simgesinin sol tarafında duran ve aşağıya bakan kişi ise Ali Kemal olup kapaktaki kişiler Malta'dan dönenleri simgeler ve Ali Kemal sanki başından beri bu zafere inanıyormuşçasına konuşur. Aynı sayıda "Malta'dan Gelenlere Dair" başlıklı bir yazı bulunmakta ve güya Güler yüz dergisi bir muharririni Peyâm-ı Sabah gazetesine göndererek Ali Kemal ile röportaj yapmasını sağlamıştır. Burada amaç Ali Kemal'in Malta'dan gelenler hakkında ne düşündüğüdür. Muharrir ile Ali Kemal arasında geçen konuşmanın bir kısmında muharrir, artık Ali Kemal'in fikirlerinin iflas ettiğini ve dönenlerin kendisinin ismini dahi ağızlarına almayacağını söyler ancak Ali Kemal ben kendi adımları onlara söyletmesini bilirim cevabıyla aslında verilmek istenen ima Ali Kemal'in yazılarında yine Milli Mücadele karşıtı satırlar yazacağıdır. Güler yüz muharriri gelenlere memnun olup olmadığını sorduğunda elbette memnun olduğunu söyleyen Ali Kemal'e karşılık Aka Gündüz'ün de dönüşü için aynı hisleri taşıyıp taşımadığını sorar. Ali Kemal ise "O mendeburun adını anmayın, başımı belaya sokar diye korkuyorum" şeklinde karşılık verince muharrir, Aka Gündüz'ün gelir gelmez ilk işinin Ali Kemal adına bir gazete çıkarmak olduğu haberini verir. Bu haberin üzerine ise Ali Kemal, bizim Refik Halit sağ olsun demektedir. Aka Gündüz ile Ali Kemal'in aralarının iyi olmadığını bu satırlardan anlayabiliyoruz zira Aka Gündüz Ankara'ya geçtiği vakit Peyâm-ı Sabah gazetesi ve Ali Kemal ile alay etmek için çalışmamız kapsamında incelediğimiz *Anadolu'da Peyâm-ı Sabah* dergisini çıkaran kişidir. Ali Kemal ve Refik Halit Güler yüz'e göre ya bu diyardan gidecektir ya da Milli Mücadele'ye destek verecektir ama millet kendilerini bir kere reddetmiştir. İşte bu fikir yine Güler yüz'ün karikatüristleri elinde can bulur.

Karikatür 69: “Ali Kemal- Aman Refikçiğim bu dere bana pek soğuk geliyor ayağıma kum batıyor.

Refik Halit- Ne yapalım, ya bu dereden geçeceğiz ya bu diyardan gideceğiz”

Güleryüz, No: 29, 17 Kasım 1921, s. 1.

Refik Halit ile Ali Kemal’in geçmeye çalıştığı derenin üzerinde “Millet Deresi” yazmaktadır. Karikatür altı yazıda büyük parantez içinde ise “Bu dere derin dere, gölgesi serin dere” ifadesi görülmektedir. Burada verilen mesaj aslında sırtını millete dayayan kişilerin milletin gölgesi altında serinleyeceği ama milletin çıkarına çalışmayanların da millet karşısında zorlanacağıdır. Kazanılan askeri ve siyasi zaferlerin coşkusu hız kesmeden devam ediyor ve dergilerde şiirler yayımlanıyordu. Bu şiirler içindeki dikkat çekici satırlara burada yer vermek istiyoruz:

Kalbinde İzmir hicranı kaynar,
Bir kahramansın Gazi kumandan
Ruhunda Faruk imanı kaynar
Bir müselmansın Gazi kumandan.

Sanmıştı dünya bir hasta insan
Ölmüştü devlet mirası her an
Konmak dilerken bir kahpe düşman
Vurdun ne heybet Gazi kumandan

Kurtuldu iman, kurtuldu Osman
Kurtuldu Fatih, Yavuz, Süleyman
Dersek sezadır İslâm'a haktan
Bir armağansın Gazi kumandan

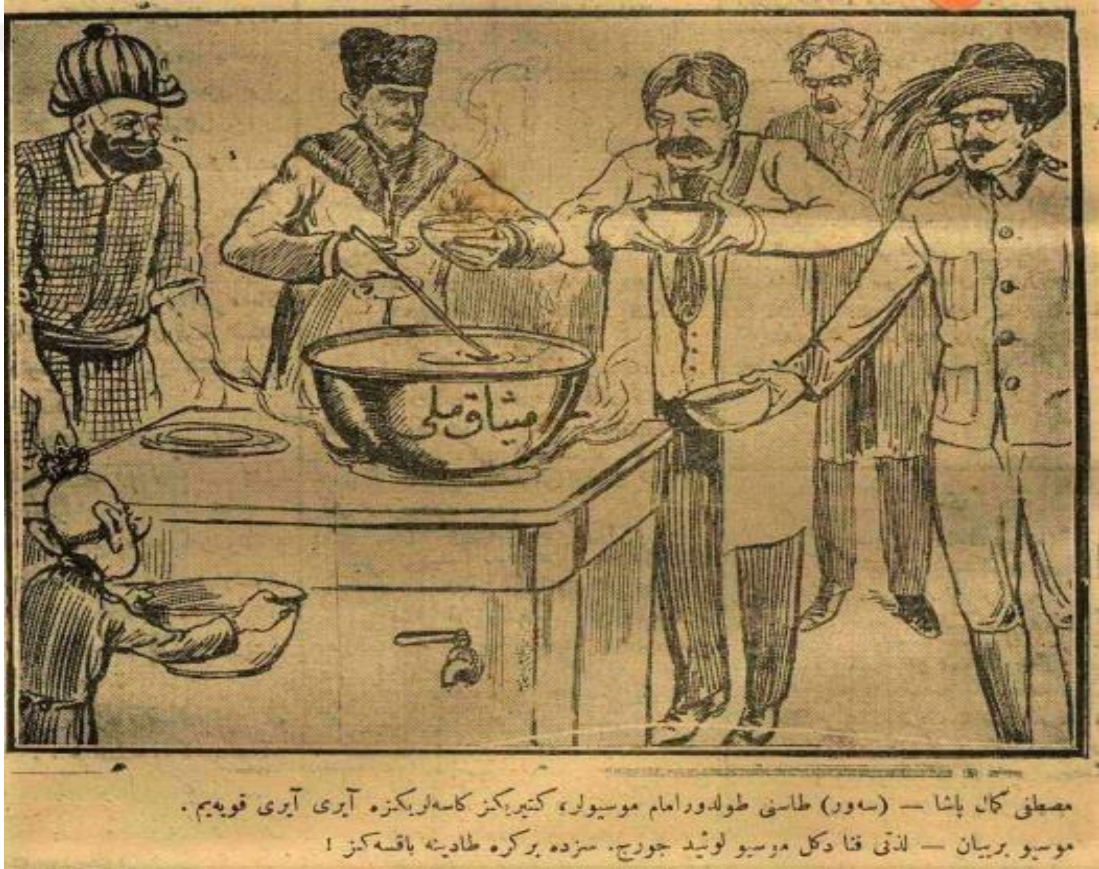
Bir şanlı tarih görmüş geçirmiş
Mağluba rahmet, kevser içirmiş
Şefkat yüzünden merhale girmiş
Millet bu millet Gazi kumandan

Koş durma İzmir bekler hürriyet
Layık değildir artık inayet
Fırsat bu fırsat bitsin bu hasret
Bitsin bu hicran Gazi kumandan³⁴³.

³⁴³ Güleriyüz, No: 27, 3 Kasım 1921, s. 3.

“Mustafa Kemal Paşa’ya” isimli bu şiirde kendisine övgüler yağdırılmış ve Hz. Ömer’in lakabı olan Faruk ismi kullanılarak ruhunda O’ndan izler taşıdığı söylenip, kendisi yüceltilmiştir. Ancak dikkat çekici olan şey kazanılan askeri ve siyasi zaferler yetmemekte, halk ve dergiler İzmir’in geri alınmasını istemektedir ki daha önce belirttiğimiz üzere İzmir, Milli Mücadele’nin simgesi idi. En kudretli padişahlar olan Osman, Yavuz, Fatih ve Süleyman kurtulmuştur ama İzmir hala işgal altındadır ve Yunan buradan sökülmelidir.

Yunan hükümetinin sulh arayışları ve Ankara Hükümeti’nin de Misak-ı Millîye uygun sulh yapacağı tartışmaları gazeteleri meşgul etmektedir.

Karikatür 70: “Mustafa Kemal Paşa- Sefer tasını dolduramam mösyöler, getirdiğiniz kâselerinize ayrı ayrı koyayım

Mösyö Biryen (Briand)- Lezzeti fena değil Mösyö Loyd George. Siz de bir kere tadına baksanız.”

Karagöz, No: 1427, 19 Kasım 1921, s. 1.

Karikatürde Mustafa Kemal Paşa, üzerinde Misak-ı Milli yazan bir tencere içinden İtilaf Devletleri'nin kâselerine çorba doldurur ki bu Misak-ı Millîye uygun hareket edildiğini ve taviz verilemeyeceğini göstermektedir.

Ankara ile antlaşma yapan Fransa Misak-ı Milli'nin tadına bakmıştır ve aynısını İngiltere'ye tavsiye etmektedir. Karikatürde küçük bir figür olarak çizilen Kral Konstantin ise büyük umutlarla geldiği Anadolu'dan eli boş dönmektedir ki elindeki büyük kâse o büyük umutları ancak içinin boş oluşu da eli boş döndüğünün kanıtıdır. Yunanistan'ın beklediği gibi bir sulh olmaz ise Yunanistan'ın her ihtimale karşı ordusunun eksiklerini giderebilmesi için dış borç arayışında olduğu, Yunan yenilgisinden sonra Fener Rum Patrikhanesinin de sesinin kesildiğinden sıkça bahsedilen Karagöz gazetesinde bir diğer ilgi çekici konu İstanbul'da bulunan Rum esnafın tavrının değiştiğidir. Yunan ve İngiliz işgalinin başlarında Galata esnaflarının her yeri Rumca tabelalar ile donatıp, dükkânlarını mavi beyaz bayraklarla süslerken şimdi o bayrakların tek tek indiğini ve esnafın adeta bir sessizliğe büründüğü ifade edilir. Bir diğer eleştiri ise İstanbul kadınlarına dair yapılmıştır. “Kahraman Anadolu'nun sağlam havası, saf suyu ile beslenen yaman kadınlarının erkekleri gibi silahlar kuşanıp cephelere gittiğini, gaziler gibi cephelerde düşmana ateş saçtığını işiten İstanbul hanımlarından bir kısmı galeyana gelerek bu hoş ve huruşa kapılmak istemişler ve naz ve edayı terk ile bir tür şecaat ve besaletle ileri atılmak arzu etmişlerse de pudra kutularını evde unutup, saç maşalarını da mutfakta bıraktıklarından hıram-ı nazân ve yeis ü hüsrân ile evlerine avdet etmişlerdir³⁴⁴” şeklindeki sözler ile İstanbul kadınlarının keyif ve süs için uğraştığını yazan Karagöz bu yolla İstanbul kadınlarını eleştirirken cephede ve cephe gerisinde mücadele veren Anadolu kadınlarını yüceltmıştır. Karagöz'ün eleştiri oklarından kurtulamayan bir diğer isim ise Batum'da bulunan Enver Paşa olmuştur. İttihat ve Terakki'nin kurucu kadrosu içinde bulunan ve Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na sokarak milleti bu hale getiren sorumlular içinde görülen Enver Paşa ve İttihat Terakki'ye karşı açıkça bir kin beslendiği rahatça görülebilmektedir.

³⁴⁴ Karagöz, No: 1421, 29 Ekim 1921, s. 3.

Milli Mücadele yıllarında Batum'da, Mustafa Kemal Paşa'nın yerine Anadolu Harekâtının başına geçmeyi planlayan Enver Paşa hakkında yayımlanan karikatürler mevcuttur. Milli Mücadele'de 1920-1921 yılları TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa açısından zor yıllardı. Batı'dan süregelen Yunan tehdidinin yanında Anadolu ve ordu ile ilişkilerini koparmamış olan Enver Paşa'nın yerini alma tehlikesi ile de uğraşmaktaydı³⁴⁵. Enver Paşa Anadolu Harekatı'nın devam ettiği günlerde Milli Harekatın içindeki çoğu eski İttihatçı sol grubun desteğini sağlamak, ikincisi de Ankara hükümetinin para ve silah yardımı gibi hayati desteği olan Bolşevik Rusların güvenini kazanarak onlara dayanmak, böylece iç ve dış destekle Anadolu'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa yerine Milli Mücadele'nin önderliğini ele geçirmektir³⁴⁶. Söz konusu Enver Paşa ve İttihatçı temalı karikatürler mütareke basınında muhalif kısım hemen her gün İttihatçı muhalifliği yapsa da Kurtuluş Savaşı içerisinde söz konusu Güleriyüz, Diken ve Karagöz dergilerinde çok fazla İttihatçılığa yer verilmediğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda İttihatçılara ve İttihatçılığa çok az yer verilmesi yanında, yer verilen nüshalarda ise olumsuz bir imajın betimlendiğini söylemek doğru olacaktır. Bu dönem mizah dergileri içinde İttihatçılara yönelik en sert tavrı takınan dergiler ise Sedat Simavi tarafından çıkarılan Diken ve Güleriyüz'dür."³⁴⁷

³⁴⁵Çevik, a.g.m., s. 499., Jürcher, a.g.e., s. 222.

³⁴⁶Çevik, a.g.m., s. 499., Müezzinoğlu, "Millî Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme", s. 2921.,

³⁴⁷ Fevzi Çakmak, "Milli Mücadele Dönemi Türk Mizahında İttihatçılık ve İttihatçılar", *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu*, Yay. Haz. Temuçin F. Ertan, Bahar İzmir, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2019, ss. 369-370.

Karikatür 71: “Enver- Yunan’a düşman diye kapıyı açmıyorsunuz, ne olur bari biraz bana müsaade edin.

Mustafa Kemal Paşa- İki düşmanla birden uğraşmaya vaktimiz yok efendi, haydi işine!”

Karagöz, No: 1425, 12 Kasım 1921, s. 1.

Enver Paşa en azılı düşmanımız olan Yunanlılar ile bir tutuluyor ve Anadolu’ya gelmesi istenmiyordu. Batum’da olduğu belirtilen Enver Paşa için hala gözünün doymadığını ve yaptıklarının yetmediği söylenerek gözünü toprak doyursun denmektedir. Paşa’nın Bolşevik olduğu ve Kızıl Enver unvanı aldığı söylenirken kendisine hem sergerde denilmekte hem de İstanbul’da sırmalara gark olduğu zaman kendi gibi yüz Enver’e bedel yüzbinlerce genci kana kana boğarken kızıl olup çıkmıştı ifadesi ile Sarıkamış Faciası’na vurgu yapılmaktadır.

Kendisine “İhtilal Kahramanı” süsü veren bu küstah yüzbaşının kanlı ellerini ne vakit temizlediğini sorarken yeniden bu masum milletin kanına girmek istemekte, çivi çivi söker, kan kanı temizler diye yine milletin başına bela mı olmak istemektedir

sözleri ile Enver Paşa'yı sorgulayan Karagöz: “Uğurlar olsun yüzbaşı efendi, geçti bu memleketin pazarı, sür eşeğini Moskova'ya!”³⁴⁸ diyerek çok sert bir yazı yayımlamıştır. Aynı şekilde Enver Paşa'yı istemeyen Güleryüz gazetesi de bir karikatür yayımlar.

Karikatür 72: “Anadolu Kapılarında Bir Muhavere:

Enver- Müsaade ediniz de içeriye gireyim ve sevgili Anadolu'ya getirdiğim hediyeleri takdim edeyim.

Mustafa Kemal Paşa- Buyurunuz, Girebilirseniz. Esasen Anadolu da size aynı hediyelerden takdim etmek için fırsat bekliyor.”

Güleryüz, No: 32, 8 Aralık 1921, s. 1.

Enver Paşa'ya Anadolu'da hayat olmadığını arkadaki darağacı ile çok güzel bir biçimde anlatan karikatürde Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver'e Anadolu'ya giriş için

³⁴⁸ Karagöz, No: 1427, 19 Kasım 1921, s. 3.

müsaade etmeyeceği anlatılmaktadır. Düşleri, Sakarya'nın bulanık sularına gömülenlerden biri olan Enver Paşa, Sakarya'dan büyük bir zaferle hem gazi hem mareşal olarak çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın yerine geçmek ümidini tümüyle yitirecekti. Sonra, bir başka yerde, Türkistan'da baş olma derdine düşen Enver Paşa'nın yaşamı, bir yıl sonra Pamir Dağları eteklerinde Rus kurşunları ile sona erecekti...³⁴⁹.

Sulh yapılacağı ve Yunanistan'ın sulh arayışları haberleri devam ederken sürekli olarak İzmir'e olan özlem vurgulanır.

Karikatür 73: “Konstantin- Nafile Gunarisim nafile, anlaşıldı ki O’nu nişanlısından ayıramayacağız. Bari sahibine bırak da gel şu düşen tacımı başıma koy.”

Karagöz, No: 1428, 23 Kasım 1921, s. 1.

Venizelos'tan sonra başbakan olan Gunaris'e seslenen Kral Konstantin'in anlaması gereken şey İzmir'in ana vatandan koparılamayacak olmasıdır ve bu başarısızlık ile yakında tacını kaybedeceği mesajı verilir.

³⁴⁹ Müderrisoğlu, *Sakarya*, s. 865., Çevik, a.g.m., s. 501.

Karikatürdeki genç kızın üstünde İzmir yazmaktadır ve bir nişan yüzüğünü karşısındaki komutana takmaktadır. Komutan kuşkusuz ki vatani kurtaracak olan Mustafa Kemal Paşa'dır. Vatanın ve işgal altındaki yerlerinin bu şekilde bir genç kız veya kadın olarak çizilmesi ve kurtarıcısını beklemesi motifi sık sık kullanılacaktır.

Karikatür 74: “Karagöz- Var ol pašam, kurtardığın şu kız için sana ne kadar teşekkür etsem azdır, fakat ötekileri de mahzun bırakmazsın ya!”

Karagöz, No: 1432, 7 Aralık 1921, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa'nın zincirden kurtardığı kız aynı sayının Muhavere kısmından anladığımız üzere Adana'nın işgalden kurtuluşunu simgelerken hala ellerinden zincire vurulmuş olan kızlar ise İzmir ve Trakya topraklarını ifade etmektedir. Karagöz ise bu vatan parçalarının da kurtarılacağı günü beklemektedir. Dergilere göre Mustafa Kemal Paşa sadece Anadolu toprağının değil başka toprakların da kurtarıcısı ve sevgilisi olarak görülür. Bu düşünceye ilişkin güzel bir karikatür örneğini yine Güleriyüz verir.

Karikatür 75: “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve mahbubeleri.”

Güleryüz, No: 31, 1 Aralık 1921, s. 4.

Yukarıdaki karikatürün dönemin ülkelerinin vaziyetini anlatma konusunda gerçekten ustaca düşünülp, çizildiğini söylemek mümkün. Bir kurtarıcı olarak sayfanın tamamını kaplayacak şekilde çizilen Mustafa Kemal Paşa’nın vücuduna tırmanan kadınların her biri bir ülkedir. Paşa’nın başında onu öpen kadın Azerbaycan, sağ tarafta avucunun içinde oturan ve Azerbaycan’a tutunmuş kadın ise Ermenistan’dır. Sol omzuna başını dayayan kadın Rusya, gövdesine tırmanmaya çalışan Arnavutluk, sol bacağına sarılmış olan İran ve Paşa’ya hiçbir şekilde temas edememiş kenarda ağlayan kadının Yunanistan olarak çizilmesi ise çok manidardır. Söz konusu ülkelerde savaşları

durduracak ve vatanın ağlamasını dindirecek kişinin Mustafa Kemal olarak görüldüğü aşikârdır.

Sakarya sonrası Yunanlıların başarısından şüphe edildiği zaten var olan bir gerçek olmakla beraber sık olarak bahsi geçen mesele sulh yapılıp yapılmayacağıdır. Hatta bazı karikatürlerde sulh, nazlı bir sevgili olarak resmedilmiş ve bir türlü gelmek istemediği şeklinde ifade edilmiştir. Karagöz dergisi bu sulh meselesini masaya etraflıca yatırmış, Wilson ilkelerinin hiçbir şekilde işe yaramadığını ve dünyayı cennete çevirecek olan 12 maddenin yayımlanmasına rağmen dünya halinin hala beş beter olduğu tartışılır ki Avrupa'nın özellikle Almanya'nın siyasal hareketlerinin dikkatli bir şekilde gözlemlendiğini görmekteyiz. Karagöz ile Hacivat'ın klasik muhavere konuşmalarında muharebe mi sulh mu olacağı konusu konuşulurken Karagöz, muharebenin zaten şu anda bile devam ettiğini ancak mevsimin kışlaması dolayısıyla biraz tavsadığını belirtir. Sulh meselesine gelince herhalde baharda bir muharebe daha olur ondan sonra sulh gelir şeklinde görüşler vardır. Görülüyor ki Sakarya'dan sonra bir savaş daha olacağı beklentisi bulunmakta. Avrupalı Devletler' in 8 Ocak 1922 tarihinde bir sulh konferansı yapacağı haberini okuyoruz ve Karagöz'e göre bu sulh konferansı Ocak ayında toplanır, Şubat ayının sonlarına doğru karar verilir ve Mart ayında iki tarafı çağırırlar şeklinde bir tahminde bulunur ancak bu bir oyalama taktiğidir. Karagöz, Avrupalıların amacının Yunan'a kışı geçirtip toparlanmalarını ve baharda tekrar saldırmalarını sağlamaktır. Sulh haberlerinin oyalama taktiği olduğunu düşünen dergiler net olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan'ı süngü ile Anadolu'dan kovacağına inanmaktadır. Bu inanca dair 1921 yılının sonuna yaklaşırken birkaç karikatür örneği daha vermeyi uygun gördük.

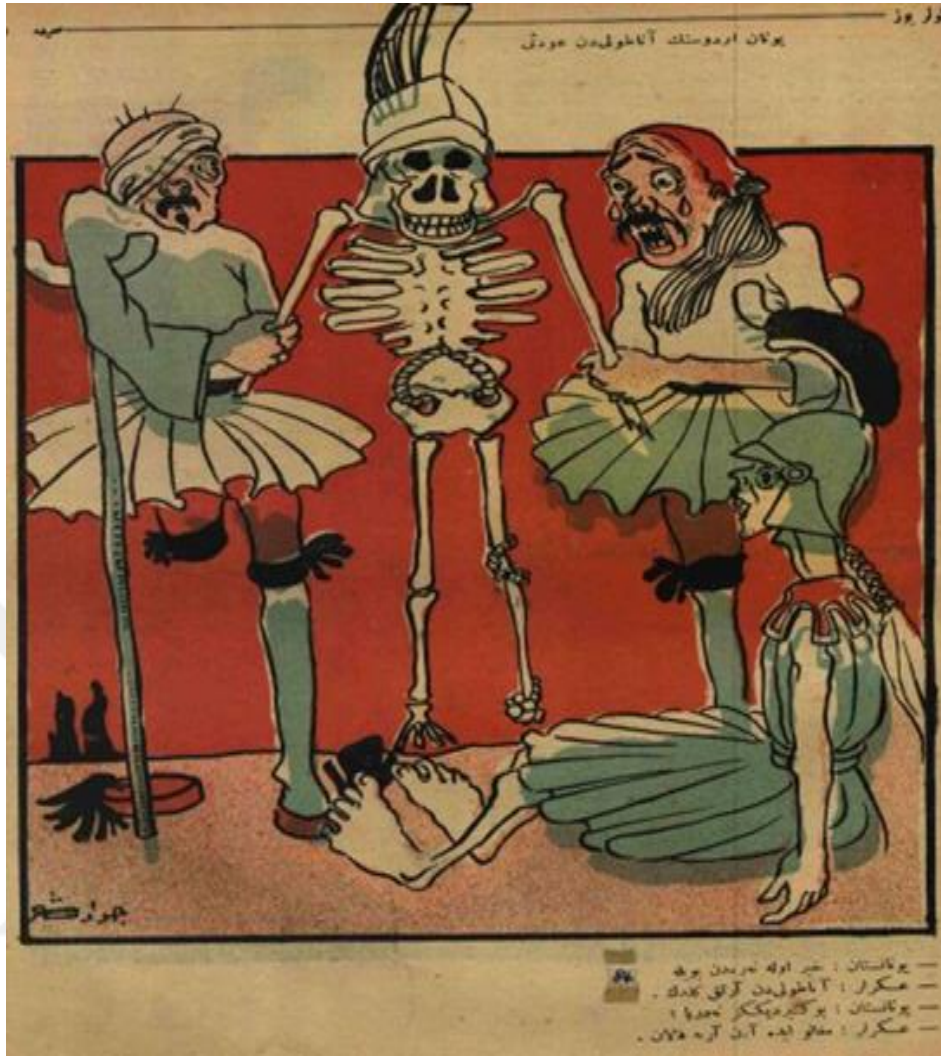

Karikatür 76: “Papulas Çorbacı- Aman Paşam, Atina’ya gidezek yüzüm yok, şu Sivrihisar’da aldığınız nisanları verir misiniz pasam?”

Mustafa Kemal Paşa- Sabret çorbacı, ilkbaharda nişanı ben sana takacağım fakat göğsüne değil, sırtına!”

Karagöz, No: 1437, 24 Aralık 1921, s. 1.

İşgalcileri tamamen söküp atmak üzere yapılacak son bir savaşın önceden görüldüğünü söylemek mümkündür ki zaten Sakarya Savaşı ile Büyük Taarruz arasındaki yaklaşık bir yıllık dönemde iki tarafta da hareket görülmemiş, ordular kendilerini toplamaya çalışmış, Türk ordusu ise hem askerine taarruz eğitimi vermekle meşgul olurken hem de Tekâlif-i Milliye ile gelecek yardımların tamamlanmasını beklemiştir. Kesin olan şey ise Türkler, Megalo İdea fikrini çökteceklerdir. Alt tarafta gördüğümüz Cevat Şakir imzalı karikatür de Megalo İdea fikrinden geriye kalanlar ile Atina’ya dönen Eizon askerlerini anlatmaktadır.

Karikatür 77: Yunan Ordusunun Anadolu'dan Avdeti

“Yunanistan- Hayrola nereden böyle

Askerler- Anadolu'dan artık geldik

Yunanistan- Bu getirdiğiniz nedir?

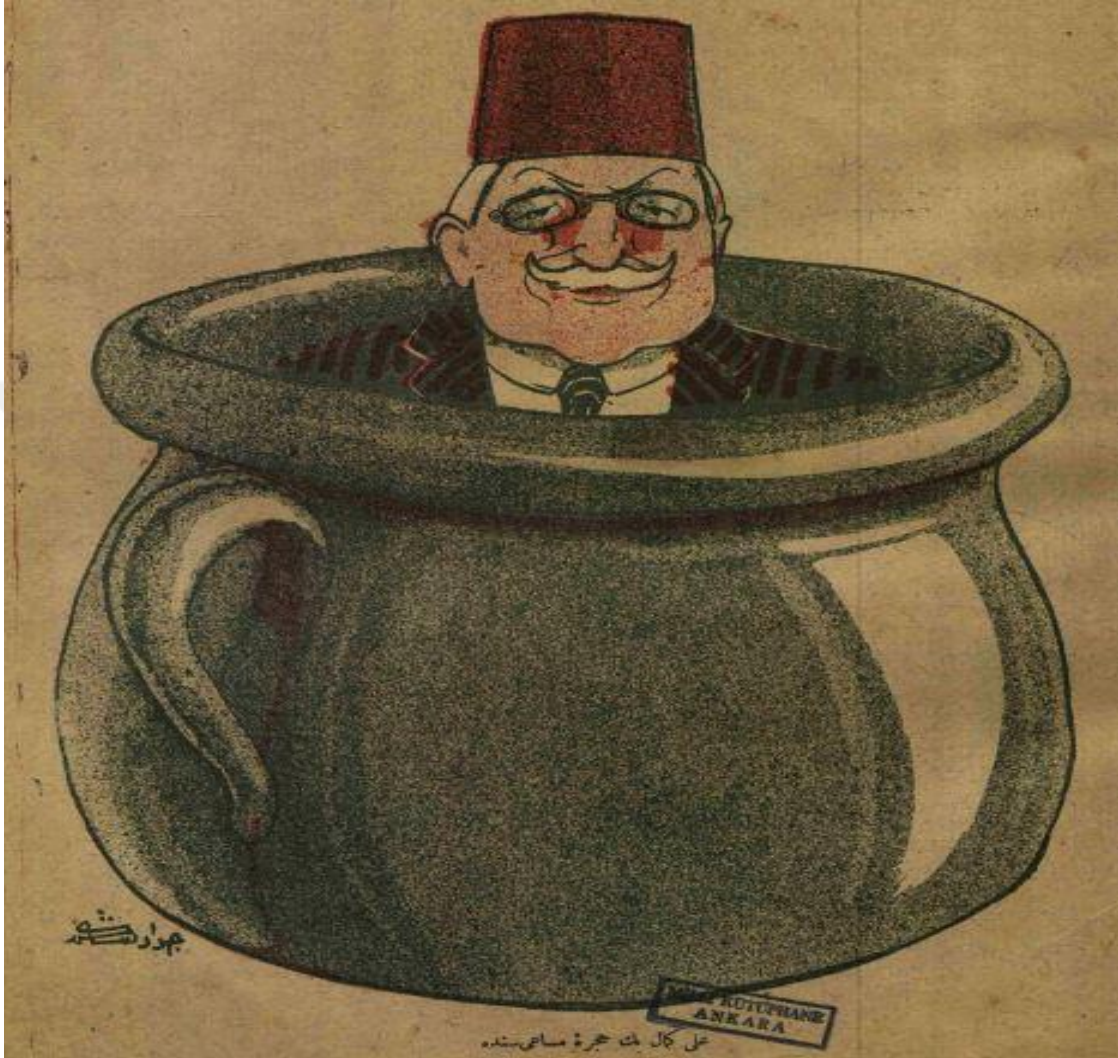
Askerler- Megalo İdea'dan arda kalan”

Güleryüz, No: 34, 22 Aralık 1921, s. 5.

Karikatürde yerde bitik rengi solmuş bir şekilde oturan kişi Yunanistan'dır. Askerler incelendiğinde ise hırpalanmış, bir bacağı kaybetmiş ve sadece kemikleri kalan büyük fikirlerinin kalıntılarını alıp geri gelmişlerdir.

Güleryüz'ün ünlü karikatüristi olan Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın kalemi her daim bu şekil ince düşünülüp çizilmiş karikatürleri meydana çıkarmıştır. Özellikle

Yunanistan'ın ve Milli Mücadele muhaliflerinin halleriyle alay etme üzerinde ustalaştığını söyleyebiliriz. Ali Kemal ve Refik Halit ile çok fazla uğraşan Cevat Şakir, 1921'in son günlerinde oldukça manidar bir karikatür daha çizer.

Karikatür 78: “Ali Kemal Bey Hücre-i mesaisinde”

Güleryüz, No: 35, 29 Aralık 1921, s. 1.

Bu karikatürde Ali Kemal kulplu bir kap içerisinde çizilmiş ve yazdığı makaleleri buradan yayımladığı ima edilmiştir. Yukarıdaki ünlü karikatürün yayın iznine nasıl çıktığını ve işgal günlerinin kendisinde bıraktığı izlerin hikâyesini ise Turgut Çeviker'in, Cevat Şakir'in anılarından aktardığı kısımlar sayesinde öğreniyoruz:

“Wilson Prensipleri dendi. Ulusların bağımsızlığı dendi, şu bu dendi; ve mütareke yapıldı. Yabancı kuvvetleri İstanbul'a girdi. Kasvetli bir günün şafağında, yabancı

kuvvetler bir hastane koğuşunda mı, bir karakolda mı yatmakta olan silahsız günahsız askerleri uykularında süngüleyerek öldürdü. Böylelikle şehirdeki ve işgal kuvvetlerinin ne kadar kuvvetli olduğu gösterildi ve İstanbul işgal edildi. Sanki bu işgal kuvvetleri, insanoğlunda zorbalık, kahpelik, küstahlık ve alçaklık namına ne varsa topu da meydana çıksın diye İstanbul'a gönderilmişlerdi. Bugün İstanbul denince gözümün önüne kasvetli işgal kışlaları gelir³⁵⁰. Fırtınalarda hoş giden bir irkiliş, bir kabarış vardır. Sanki yaratılış, 'Hayır! Böyle devam edemez!' diye gürler, şimşekler çakar, rüzgâr hızına engel olan ne varsa topunu da söker, yere çarpar, geçer. Bir protesto halidir o. İşte o sıralarda Anadolu 'Büyük Hayır!!!'dı. İstanbul'dan kaçıp, koca 'Hayır!!!'a katılan katılanaydı. Kaçamayanların yürekleri o koca 'Olmaz'la beraber çarpıyordu. O sıralarda Ali Kemal, adını unuttuğum bir gazetede – galiba 'Peyâm Sabah'tı – adeta Sultan Vahdettin'i ve işgal ordularını alabildiğine savunuyordu. 'Hücrei Mesaimden' (yani, iş odamdan) diye gazetesinin ön sayfasında 'Büyük Hayır!!!'a çatıyor ve pislik atıyordu. Güler yüzün ön sayfasında onun aleyhine bir karikatür basmaya karar verdim. İş odasından sağa sola ve her tarafa pislik saçıyordu ya, onu 'Hücre-i Mesaisinden' diye bir oturak içerisinde çizdim. Yalnız başı görünüyordu oturağın kenarından. Sedat Simavi'ye ne yapacağımı söyledim. Korktu. Korkmakta da haklıydı. 'Sorumluluğu üzerine alırsan ne yaparsan yap!' dedi. Yalnız gazetenin satılacağı gün kendisinin idarehaneye gelmeyeceğini söyledi. Gazete sahibi olarak işgal kuvvetleri tarafından tutuklanma olasılığı vardı çünkü. Her basacağımız karikatürün ilk önce taslağını bir kâğıda çizip işgal kuvvetlerinin sansürüne gönderirdik. Sansür, resmi inceler ve basılmasına izin verdiğine dair, resmin üzerine damgasını basardı. Benim yapacağım karikatürün basılmasına izin vermeyeceğini biliyordum. Kâğıdın üzerine sonradan lastikle silinebilecek, suya sabuna dokunmaz bir resim yaptım. Resmi simsiyah bir 'konte' kalemiyle çizdim. Sansür damgasını bastı. Damga çıkmaz mürekkepleydi. Ben çizmiş olduğum resmi lastikle tamamen sildim, ondan sonra asıl bastıracağım karikatürü yaptım. Çinkografa gönderdim, klişesi geldi. Baskıya verdim. Gazete günü gelince satışa çıkarıldı. Kıyamet koptu. Sansür kurulu ve işgal polisleri idarehaneye geldiler.

³⁵⁰ Çeviker, Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III. Cilt Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923, s. 55.

- *Bunu siz mi bastınız?*
- *Evet!*
- *Bu resmi kim yaptı?*
- *Ben yaptım.*
- *Böyle bir resmi basmanıza kim izin verdi?*
- *Sansür!...*
- *Gösterin sansürün iznini!*

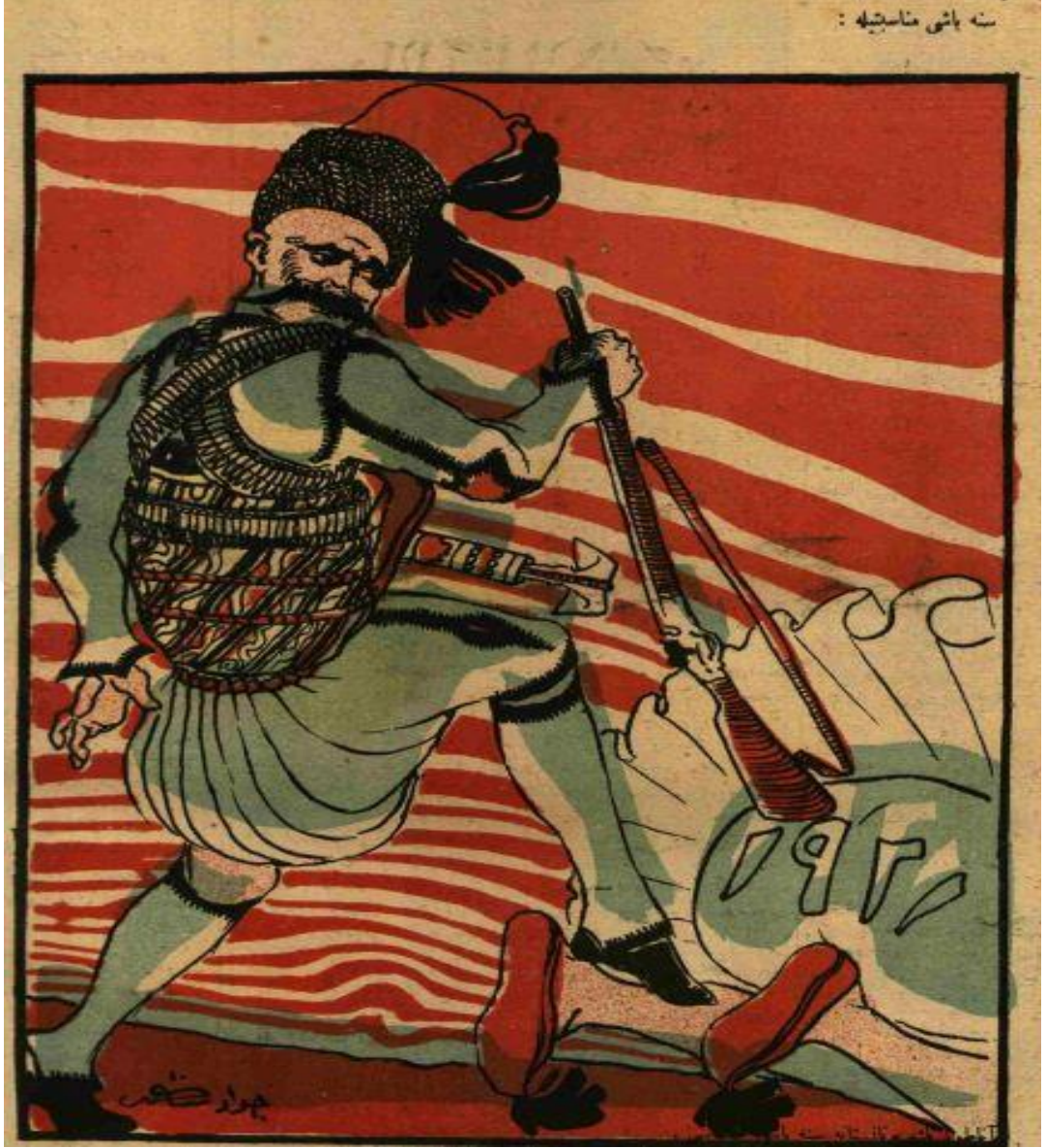
Çekmeceyi çektim, güzelim resmi önlerine serdim, bir taraftan da sansürün izin damgası at nalı gibi oturtulmuş. Acaba tutuklayacaklar mı diye yüreğim tıp tıp atıyordu. Derken durumlarından sözleri geçer takımından oldukları anlaşılan iki İngiliz'in biri, İngilizce olarak 'Bu adamı tutuklayalım' dedi. Yüreğim ağzıma geldi. Öteki "İyi ama karikatürde işgal kuvvetleri aleyhinde bir şey yok. Bir Türk öteki Türk'e çatıyor" dedi. İçime biraz su serpildi. Ama daha ne olacağı belli değildi. Öteki 'Öyle uygun görürseniz öyle olsun! Fakat bu şekilde karikatürize edilen bizim dostumuzdur' diye cevapladı. Asıl amir olduğu anlaşılan adam 'İyi ama sansür müsaadesini vermiş. Asıl kabahat sansürde. Siz bu adama –bu adam dediği Ali Kemal'di- bir yanlışlık olduğunu, böyle bir şeyin tekrerrür etmeyeceğini bildiriniz' 'With our excuses', 'mazeretlerimizle', 'All right' dediler ve sertçe defolup gittiler. Enikonu soğuk terler döktüm. Herhalde amir durumunda olan İngiltere'den yeni gelmişti ve işgal kuvvetlerinin nasıl davranması gerektiğine dair bilgisi yoktu, aksi halde halim yaman olurdu.

O günden sonra basma izni için sansüre gönderilecek bütün resimlerin iki nüsha olarak çıkmaz mürekkeple yapılmasını; bir nüshasının sansürde kalacağını ilan ettiler”³⁵¹.

Cevat Şakir'in anılarından anlaşılabacağı üzere İstanbul'da her yayını denetleyen bir sansür idaresi vardır ve hoşlarına gitmeyen bir yazı ya da karikatür olduğunda gazete ile dergileri istedikleri gibi basıp gazetecileri tutuklayıp götürme haklarının olduğu açıktır. Yukarıda yazılanlar İstanbul'daki basın ve yayın hayatının ne tür baskı ve zorluklarla yürütüldüğünü anlamamız açısından önemlidir zira bu baskı ve sansür idaresi altında Milli Mücadele yanlısı yazılar ve karikatürler yayımlamak gerçekten cesaret isteyen bir iş olmasına rağmen Güler yüz ve Karagöz bu işi başarmışlardır. Bu olayın yaşandığı yılın 1921 olduğunu yani Yunanlıların başarısızlıkları ile İngilizler'in etkisinin yavaş yavaş kırılmaya ve Anadolu'nun güçlenmeye başladığını düşünersek bu

³⁵¹ Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü III. Cilt Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923*, ss. 56-59.

durumda bile İngiliz baskısının ne denli bunaltıcı olduğunu anlamak güç değil. Türklerin eli bu kadar güçlenmişken sansürün bu ağır halini 1919 ve 1920 yılları ile karşılaştırdığımızda o yıllardaki sansürün daha acımasız ve ağır olduğunu da düşünmemek elde değildir. Ali Kemal'e gelince kendisinin İngiliz yanlısı olduğu zaten belli olmakla beraber bu İngiliz hayranlığının eğitim aldığı yıllardan kaynaklanıyor olması mümkün hatta sürgünde olduğu dönemlerde bir İngiliz hanımla evlenmişliği de bulunmakla beraber günümüz İngiltere Başbakanı olan Boris Johnson da bu evliliğin soyundan gelmektedir. Ali Kemal'in, İngiliz dostu olduğu ve hala Milli Mücadele karşıtı olduğu İngiliz subayların konuşmasından da anlaşılır. İstanbul'da uygulanan sansür ve baskı uygulamalarının devam ettiği 1921'in son günlerinde Güler yüz dergisi yaklaşan yeni yıl dolayısıyla Yunan ordusuna bir hediye vermek istemiş ve bu hediye de karikatürize etmiştir. Aslında aşağıda verdiğimiz bu karikatür yeni yıldan beklentinin işgal kuvvetlerinden kurtulmak olduğunu gösterir ki bu karikatür de yine Cevat Şakir imzalıdır.

Karikatür 79: “Sene başı münasebetiyle: Anadolu’nun Yunanistan’a sene başı hediyesi.”

Gülyüz, No: 35, 29 Aralık 1921, s. 8.

Karikatürde Bir Türk askeri, Efzon askerini tekmelemekte ve tekmelediği yerde ise Arapça sayı sistemi ile 1921 yazmaktadır. Bu tarih İnönü ve Sakarya Meydan Muharebeleri ’ne gönderme yapar.

3.3. 1922 Yılı'nın Başlangıcından Mudanya Ateşkes Antlaşması Sonrasına Kadar Yaşanan Gelişmelerin Dergilere Yansıması

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından konumunu güçlendiren TBMM kazandığı zaferler sayesinde diplomatik alanda önemli kazanımlar elde etmeyi de başarmıştır. Fransızlar ile yapılan Ankara Antlaşması Yunan Hükümeti yetkilileri tarafından kendi felaketlerinin başlangıcı olarak görülmekte ve İtilaf Devletleri'nin kendilerini yalnız bıraktıklarını düşündürmektedir. Sakarya Savaş'ından sonra barış görüşmeleri için aylarca yurt dışında kalan Gunaris ve Baltacis'in temasları dergiler boşuna bir arayış olarak nitelendirilmiştir. Muhavere ve kapak şiirlerinde bu tarz yazılara sık sık yer verilirken bazı karikatürlerde sulhun Avrupa'da değil Anadolu'da aranması gerektiği vurgulanır (Ek 4)³⁵². Karagöz, Gülyüz ve Aydede dergilerinde Avrupalı Devletler tarafından Kan (Cannes)'da bir konferans toplanacağı haberlerini okumaktayız. Kan'daki konferansın asıl gündemi, savaş sonrası Avrupa ekonomisinin canlandırılmasıdır. Diğer gündem maddeleriye, Almanya konusundaki gelişmeler ve Sovyet Rusya'ya karşı takınılacak tutumdur. Lloyd George'un talebi üzerine Türk-Yunan meselesinin de konuşulmasına karar verilmiş, bu sebeple Gunaris ve Baltacis 1922 Ocak'ındaki bu konferansa dâhil olmuşlardır. Ancak Yunanlı yetkililer konferansta destek bulamadıkları gibi, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin onayı olmaksızın hareket etmemesi gerektiği uyarısıyla karşılaşmışlardır³⁵³. Kan konferansının daha önce bir oyalama taktiği olduğunu söyleyen Karagöz dergisi ve diğer dergilerde konferans ile ilgili haberlere bolca yer verildiği görülmüştür, toplanan konferansta Avrupalı Devletlerin bu işi ya düz yola çıkaracağını ya da yokuşa süreceğini tartışmaktadırlar. Karagöz dergisi İzmir, Bursa ve Trakya'nın Türk toprağı olduğunu vurgulayarak Türklerde kalması gerektiğini ve İtilaf kuvvetlerinin çizdiği sınırların Türk haritasında yeri olmadığını yazarken Gunaris'in utanmadan hak iddia etmesi eleştirilir. Okuyucularına seslenen Karagöz şöyle demektedir: “Ey Kari ‘im bu toplanan meclis (Kan)’da dır, anlaşıldı sulhumuzun tılsımı kandadır.”³⁵⁴ şeklinde bir cevap vererek aslında bir sulh olmayacağı ve isteklerimizin ancak savaş kazanarak

³⁵² Karagöz, No: 1416, 12 Ekim 1921, s. 2., Karagöz, No: 1424, 9 Kasım 1921, s. 1.

³⁵³ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 439-440.

³⁵⁴ Karagöz, No: 1440, 4 Ocak 1922, s. 2.

yerine gelebileceği mesajını vermektedir ki bunu da yine mizah yoluyla bir karikatür üzerinden betimler.

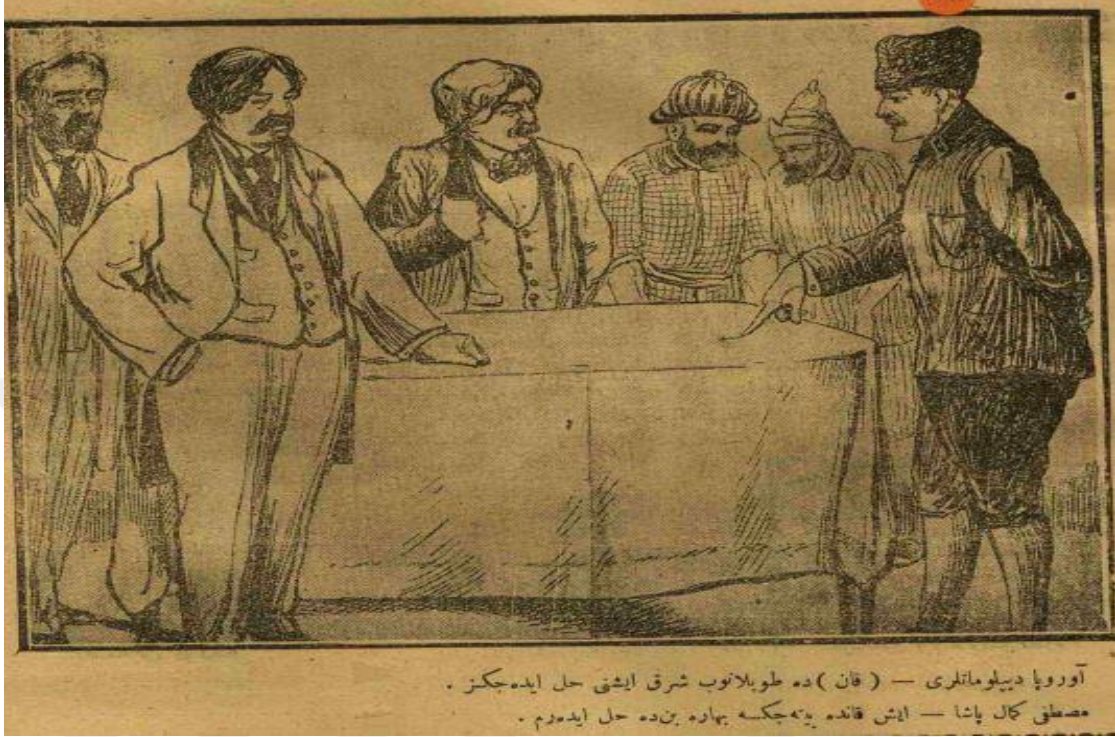
Karikatür 80: “Gunaris- İlkbaharda sulh olacak nenni, Efzonlarım kurtulacak nenni!
E, e, e, e, ..e ... e.... e e!”

Karagöz- Mehmetçğim dolma yutmaz hey hey, silahını o bırakmaz hey hey!
Başkumandan lafa bakmaz hey hey, sulh sözüne kimse kanmaz hey hey!”

Karagöz, No: 1440, 4 Ocak 1922, s. 1.

Karikatürde iki taraf kendi askerleri ile uğraşıyor durumunda çizilmektedir ancak Yunan’ın beşikte çizilmesinin en büyük nedeni Yunan Hükümeti’nin sürekli olarak gerçekleri hem halktan hem de askerlerden gizlemeleri sebebiyle halkını ve askerini uyutan bir yönetim olmasıdır. Türk askerinin ise beşikte uyanık ve elinde silahla oturduğunu görmekteyiz. İlkbaharda sulhun geleceğini söyleyen Gunaris’e karşılık bu oyalamalar Mustafa Kemal Paşa tarafından asla kabul edilmeyecektir. Yapılan sulh konferansının iki sene önceki şartlara göre düzenlendiği dedikodusuna ise Karagöz “Laf, laf” şeklinde karşılık vererek, Türk milletinin fikrini ve kuvvetini bir noktada topladığını hatırlatarak Konstantin’in nutuklarının Ankara’ya sivrisinek vızıltısı olarak

geldiğini ve kendilerinin bahara kadar sabretmelerini belirtir. Konferansla ilgili haberlere dair çeşitli karikatürlere çalışmamız kapsamındaki dergilerde genişçe yer verilmiştir. Aşağıda bu karikatür örneklerini inceleyelim.

Karikatür 81: “Avrupa Diplomatları- (Kan)’da toplanıp şark işini halledeceğiz.

Mustafa Kemal Paşa- İş kanda bitecekse bahara ben de hallederim.”

Karagöz, No: 1441, 7 Ocak 1922, s. 1.

Konferans sırasında İzmir’in boşaltılması ve Yunan’ın Trakya’dan çekilmesine karar verilecek diyen Rum Bosfor gazetesine karşılık olarak Karagöz, Yunan ister ayak diresin ister çekilsin bizim milli bir programımız var ne ileri ne geri demektedir ve milli programdan kasıt olarak da Misak-ı Milli’yi göstermektedir. 2 Ocak 1922 yılında yayın hayatına başlayan ve Milli Mücadele’ye mizah penceresinden muhalefet etmeye karar veren Refik Halit’in Aydede’si de Kan Konferansı’na değinmeden geçemeyecektir. “Konferans Münasebetiyle” başlığı adı altında dergide küçük bir yer verilmiş olup Karagöz dergisinde “Günün Şakaları” başlığıyla verilen diyaloglara benzeyen küçük bir kısımda konferans haberine rastlıyoruz. İki ahbap arasında geçen konuşmada “*Ufuk-ı siyaseti nasıl görüyorsun azizim?*” sorusuna karşılık olarak “*Kan kırmızı!*” şeklinde karşılık verilirken “*Gunaris hasta imiş diyorlar.... Acaba nesi var?...*” sorusuna da “*Ne*

kaybedilmiş hem de İngiltere desteği azalmıştır. Üstüne ise yapılan konferanstan düzgün bir sonuç alınamamıştır. Yunanistan'ın durumu ile ilgili Güleriyüz'ün yukarıdaki karikatürün yayımlandığı aynı sayıda “Kral'ın Papulas'a Mektubundan Bir Parça” isimli bir şiir yer alır:

Doludizgin Bandırma'ya, pupa yelken Pire'ye

Atina'da hele biraz soluk aldım Papulas

Ve yer edindim bu sefer de kuvveti çeneye

Konferans'ta (Gunaris) boru çaldım Papulas

O (Megalo İdea) hoştu imdi kokusu

Olmasaydı Türk oğlunun yıldırmanın korkusu

Atina'da meclisin de kaçtı şimdi uykusu

Milletimin karşısında dona kaldım Papulas

Ne paşaymış kralını yumruklayan o paşa

Vurdu bizi beyin üstü değme gitsin Ah taş

Duam budur ordularım hemen bize kavuşa

Anadolu uşağından ben utandım Papulas

Hakikate kör bakanın sonu işte bu olur

Zannetmeli tevil için artık yalan bulunur

Venizelos yezidine hangi yüzle durulur

Bu çıkılmaz uçuruma nasıl daldım Papulas

Lakin senin kuyruğun da sıkışacak pek dara

Boğulmağa namzetsin gösteriyor Ankara

Silinmezse ne zararı var alnımızdan bu kara

Umur etme generalsin, ben kralım Papulas³⁵⁶.

Yunanistan sulh arayışları içinde iken ciddi olarak ekonomik ve siyasi çalkantılarla da boğuşmaktaydı. Küçük Asya için harcanan paranın haddi hesabı yoktu ve bu kışı da Anadolu'da geçirecek olan Yunan ordusu için büyük bir meblağ ayrılmalıydı. Ayrıca Anadolu harekâtını başarısızlık olarak gören hükümet yetkilileri ile komutanların sayısı artarken orduya asla moral verilemiyordu. Yunanistan'da hükümetler güvenoyu alamayıp istifa ediyor ve sürekli hükümet değişiklikleri yaşanıyor. Maddi olarak da yaşanan sıkıntılara çözüm halktan yardım istemek olmuştur ki bu yönüyle Mustafa Kemal Paşa'nın uygulamış olduğu Ulusal Yükümlülüklerin bir benzerinin Yunanistan tarafından da uygulandığını görmekteyiz³⁵⁷. 1922 yılının Ocak ayında yayın hayatına başlayan ve Milli Mücadele'ye mizah penceresinden muhalefet etmeyi seçen Refik Halit'in *Aydede'si* de 1922 başında yayımlanmaya başladığı için çalışmanın bu kısmından sonra bize eşlik edecektir. Refik Halit³⁵⁸ zaten en ateşli muhaliflerin arasında yerini alıyordu ve kendi hayatını anlattığı *Minelbab İlelmihrab* adlı eserinde Peyâm-ı Sabah Gazetesi'nde yazdığı Nakş-ı Berâb ücretlerinin kendisine yetmediğini anlatsa da asıl amacının kendi mizahçı kimliği ile bir yayın çıkarmak ve mizah yoluyla muhalefet etmek istediğini söyleyebiliriz. Daha önceki kısımlarda fiziksel şekinden ve içerik olarak detaylarına değindiğimiz *Aydede'nin* çizgisi Refik Halit İstanbul'dan ayrılıncaya kadar değişmemiştir. Genel anlamda dergilerim tarzına baktığımızda Karagöz iki karikatür yayımlayarak muhavere kısmında siyasal eleştiriler yaparken muhalif gazetecileri de eleştirir ancak Ali Kemal ve Refik Halit'i en fazla diline dolayan *Güleryüz* olacaktır. *Güleryüz* dergisi hem görsel hem de içerik bakımından dönemin en renkli yayını olacaktır ve mizah cephesinde

³⁵⁶ *Güleryüz*, No: 37, 13 Ocak 1922, s. 2.

³⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz, Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 435-458.

³⁵⁸ Türk yazar, gazeteci, Galatasaray Sultanisi'nde öğrenim gördü. Hukuk okurken Maliye memurluğu yaptı. *Günlük Servet-i Fünun*'da çevirmen olarak gazeteciliğe başladı (1908). Tercüman-ı Hakikat'e girdi (1909). *Fecr-i Ati* denilen edebiyat topluluğu içinde yer aldı. "Kırpi" takma adı ile Kalem mizah dergisine yazdı. Cem mizah dergisinde başyazar oldu ve yine aynı takma adla mizah yazıları yazdı. İttihat ve Terakki muhalifi yazılarıyla ün yaptı. Mahmut Şevket Paşa'nın suikast ile öldürülmesi sonucu 1913'te sürgüne yollandı ve 1918'e kadar sürgün hayatı yaşadı. Mütareke devrinde Posta Telgraf Umum Müdürü oldu. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'u tutan Alemdar, Peyâm-ı Sabah ve Sabah gazetelerinde yazdı. 1922'de *Aydede* adlı mizah dergisini çıkarmaya başladı. Kurtuluş Savaşı'nın ardından 150'likler listesine konularak Beyrut ve Halep'te ikinci sürgün hayatını yaşadı. Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre önce 1938'de memlekete döndü. Erdoğan Tokmakçıoğlu, *Türk Basın Tarihi*, Ankara: İsim Yayınları, 2011, s. 139.

Aydede ile fazlaca atışacaktır. Aydede’ye baktığımızda ise sanki Anadolu’daki savaşları ve kazanımları yok sayan bir havası bulunur ve Anadolu Hükümeti’ni eleştirmeye devam eder fakat Anadolu’dakileri İttihatçılar ile bir tutmaktan vazgeçmiştir ve yeni bir isim vererek “Milliciler” demektedir. Karagöz ve Aydede dergilerinde milli taraf hakkında yayımlanan ve birbirine benzeyen iki yazı bulunmaktadır ancak Karagöz bu hikâyede Milli Mücadele’yi desteklerken Aydede açıkça tarafını belli eder. “Üç Deve Hikâyesi” başlığı altında verilen hikâyenin Karagöz versiyonu şöyle: “Üç deve yolda giderken birine sormuşlar: -İnişi mi seversin yokuşu mu? – Yokuşu ne yapayım demiş. İnişte kendi kendine gidersin! İkinci deve hörgücünü oynata oynata çökerken ona da sormuşlar: - İnişi mi seversin yokuşu mu? Deve uzun boynunu karşıki dağlara uzatarak cevap vermiş: -inişi ne yapayım, yokuşta rahat rahat ağır ağır yürür keyfime göre giderim. Üçüncü deve ön ayağını çökertip (kış) demeden çökmeye hazırlanırken sorarlar: - İnişi mi seversin yokuşu mu? Ağzındaki hamuru gövdesine indirerek cevap vermiş: - Ne inişi severim, ne yokuşu, düz yol olmalı ki çalkalanmadan sallanmadan gideyim. Memleketini seven bir adama da sormuşlar: İttihat mı seversin İtilaf mı? Deve hikâyesini anlatarak cevap vermiş: - Kuva-yi Milliye ki çukursuz, yokuşsuz, tehlikesiz bir yolda sebat edip gidiyor!”³⁵⁹. Karagöz’ün 1921’in sonlarında yayımladığı bu fıkra tarihsel olarak Aydede yayımlanmadan önceye denk gelir ki Aydede hemen ilk sayısında belki de bu hikâyeye misilleme yapmak isteğiyle bir başka şeklini “Meslek Bahsi” başlığı ile daima kendi yazılarının olduğu Nakş-ı Berâb kısmında yayımlar. Aydede’de yayımlanan versiyon ise şöyledir: “Deveye sormuşlar: - Yokuşu mu seversin demişler inişi mi? – Bu ikisinin ortası yok mu, yahut düz başımıza mı yıkıldı? Demiş... Bu fıkra malumdur. Fakat daha akıllı bir deveye aynı suali: - Yokuşu mu seversin yoksa inişi mi? Diye sordukları zaman daha hoş bir cevap vermiş; - Allah üçünün de belasını versin! – Canım demişler biz sana iki sual sorduk, sen üçüne cevap veriyorsun üçüncüsü de nedir? – Düzü unuttunuz mu demiş, günlerce çöl ortasında bitip tükenmeden düz gitmek de sanki hoş bir şey mi? Onun gibi bana da : - İttihatçılığı mı seversin İtilafçılığı mı deseler o akıllı deve gibi; - Allah üçünün de hakkından gelsin! diyeceğim... Malum a, üçüncüsü de millicilik... Ankara ovalarında bitip tükenmeyen seferlerle yeknesak yaşamak da sanki hoş bir şey mi? İttihatçılık yokuş İtilafçılık iniş ise Millicilik de çöl, düzlük, ovadır. İşte bu hikmet mebnidir ki (Aydede) akıllı veya

³⁵⁹ Karagöz, No: 1439, 31 Aralık 1921, s. 2.

akıllanmış deve gibi bu iç yola da hevesiz, bu üç gidişten ve yürüyüşten de bezgin, zızzaklı bir yol, bir edebi ve mizahi yani nezih ve eğlenceli bir yol takip edecek ne ona ne buna ne ötekine benzemeyecek her yolun kabahatini yüzüne vuracak hülâsa hiçbir şahsın hiçbir deveci ile hiçbir kervanın yükünü sırtında taşımayacak gönlünü ferah ve neşeli tutacak binaenaleyh ona: - İttihatçılığı mı seversin İtilafçılığı mı? diyecek olurlarsa, yokuştan, inişten ve sonu gelmez çölden bahsedilmiş gibi vereceği cevap şu olacaktır: - Üçünün de hakkından Allah gelsin! Üçünü de Allah ıslah etsin!”³⁶⁰.

Refik Halit’e göre diğer ikisi gibi Millicilik de boş bir yoldur ve Anadolu toprakları üzerindeki bu savaşın nedenidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, Osmanlı Devleti’ni ardı arkası kesilmeyen savaflara sokması ve Anadolu çocuklarının çöllerde yitip gitmesi gibi Millicilik de yokuşlu bir yoldur. İlk sayısından itibaren hem Milli Mücadele karşıtlığını belirtmiş hem de siyasi olarak bitaraf olacağını söylemiştir zira üç yolun da hatalarını eleştirip yüzüne vuracağını bu sebeple söylemiştir. Mizah cephesinin en keskin iki yüzünden biri olacak olan Aydede’ye Güleryüz’den sataşma gecikmemiştir. Güleryüz’ün muharriri Yasin Efendi ‘nin dürbünü ile icra ettiği son gözlemlerine göre önceden insana benzetilip ağzı, burnu ve sakalı olan Aydede’nin sade bir burun olduğu anlaşılmış ve bu hususta Rasathâne-i Âmire’ye bir tahrir takdimine karar verilmiştir yazısı ile Refik Halit’in büyük burnu aracılığı ile dergisi ile de alay edilmiştir³⁶¹. Bu yazıya ek olarak bir de karikatür yayımlanır.

³⁶⁰ Aydede, No: 1, 2 Ocak 1922, s. 1.

³⁶¹ Güleryüz, No: 38, 19 Ocak 1922, s. 7.

Karikatür 83: “Dostlarımızın Yüz Karası: Aydede- Doktorum midem fena halde bozuk, iştahım hiç yok yediğimi îade ediyorum.

Doktor Güleryüz: - İki gözüm sen husuf-ı tâma uğramışsın haberin yok.”

Güleryüz, No: 38, 19 Ocak 1922, s. 4.

Fikirlerinden dolayı Refik Halit ve dergisi hastadır, doktoru ise Sedat Simavi yani Güleryüz'dür ki karikatürde bulunan dergi sahiplerinin yüzleri kendi yayınlarına vurgu yapmaktadır. Aydede'de ise Güleryüz'e ilişkin ilk sataşma ise yine karikatür yoluyla olur ve 3. Nr. 11 sayısında yayımlanır.

Karikatür 84

Aydede, No: 3, 9 Ocak 1922, s. 1.

Yukarıdaki yazısız karikatürün ilk bölmesinde aklına yazı fikri gelen kişi suratındaki şekilden de anlaşılacağı üzere Güler yüz sahibi Sedat Simavi'dir. Güler yüz'ün parasız olduğunu ve satışlarının iyi gitmediğini cebinde metelik bulamayan ikinci bölmede anlatan dergide Simavi, Ali Kemal'den üstünde Peyâm-ı Eyyam yazan bir sopa ile dayak yemektedir. Rıfkı imzalı bu karikatür oldukça manidardır zira Ali Kemal'in makaleleri Peyâm-ı Eyyam başlığı altında yayımlanır ve Simavi aynı isimli bir sopa ile dayak yer. Dayak yeme sebebi ise Güler yüz'de Ali Kemal'in kulplu bir kap içinde çizildiği karikatür çizimi olmuştur. Bu karikatürün hikâyesini ve kendisini yukarıda vermiştik. Karikatür aslında dönem gazetecilerinin birbirlerini sıkı şekilde takip ettiklerinin göstergesidir. Bir sonraki sayıda ise 'Gazetelere Dair' serlevhası altında yayımlanan "Samimi Hasbihaller" başlığı altında yine Güler yüz'e sataşmış ve gazetelerin ağzından konuşma şeklinde bir kısım yayınlanmıştır. Buna göre Güler yüz: *"Üsküdar'a taşındım lüks masraflardan kurtuldum... Fakat yine işi yoluna*

koyamıyorum, bu hafta da Anadolu'dan para gelmezse halim fena olacak... Bu kadar şeyler yetmiyormuş gibi başıma bir de Ay dede belası çıktı!” derken Aydede kendinden şöyle bahseder: “*Satışı parlak, miktarını bilseler yevmi gazeteler bile hasetlerinden çatlarlar... Ne olurdu bunu evvelden düşünseydim, siyaset, muhalefet diye az daha sehpalarda sallanacaktım...*”³⁶².

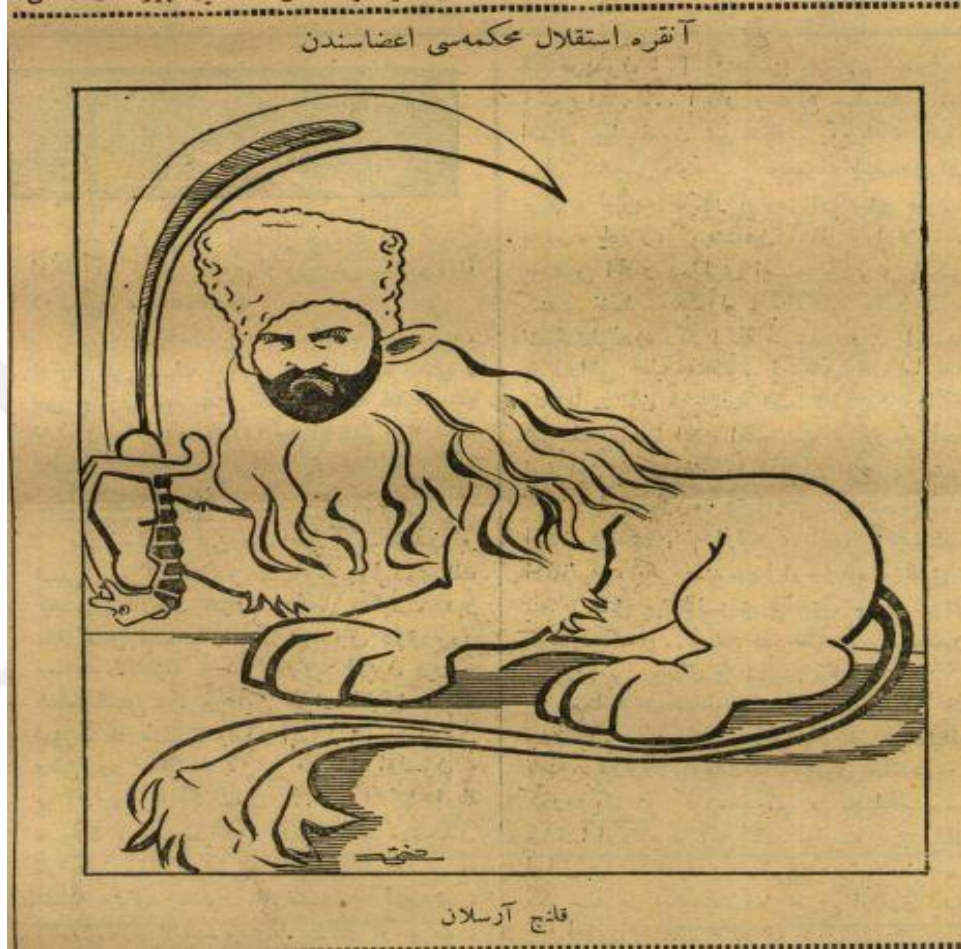
Refik Halit, Güleryüz'ün Ankara'dan para aldığını iddia etmekte ve satışlarının düşük olduğunu söylemektedir. Kendisinden ise satışı parlak şeklinde bahsetmiştir ki Aydede'nin ilk çıktığı günlerden itibaren iyi bir satış oranına sahip olduğu bilinmektedir.

Refik Halit dergide siyasi olaylardan bahseder fakat bu haberlerin oranının azlığı da dikkat çekicidir. Zaman zaman gazetecileri, şairleri ve edebiyatçıları eleştirir kimi zaman Rusya'dan İstanbul'a gelen Beyaz Rus kadınlarının toplumun ahlakını bozduğundan bahseder ki dönem gazetelerinde bu kadınlara “Haraşo” adı takılmış olup incelediğimiz dergilerin hemen hepsinde bu kadınlardan bahsedilir. Zaman zaman aynı Karagöz gibi İstanbul'un sorunlarından dem vurulur, tramvaycıların yaptığı grevler, kış mevsiminde yakacak odun ve kömür sıkıntısından bahsedilir. Hatta Aydede 5.Nr. 11 sayının Nakş-ı Berâb kısmında “Hayatımız” başlığı altında bir yazıda kendi günlük rutini üzerinden vatandaşın hayatının ne kadar sıkıcı olduğunu, tatsız tuzsuz olduğunu ve sürekli olarak Ankara'dan sütun sütun haberlerin, Kan'da konferans toplanacakmış, sonra Paris'e gidilecekmiş sonra Nis'e gidilecekmiş söylentilerinin insanların hayatlarını tatsız hale getirdiğini söylemekten geri kalmaz. Siyasal haberlerde ise Ankara'ya dokundurmadan geçemez ki 6.Nr. 11 sayıda “Eskiden İttihatçıları eleştirmek mümkün olmazdı şimdi kendileriyle bile muhabbet etmek mümkündür. Onlar da bile bir gevşeme söz konusudur. İttihatçılara muhalif olan İtilafçılar da eskiden birbirleriyle asla kavgasız, gürültüsüz, patırtısız sokakta bile yürüyemezlerdi derken hoş, benim tetkikime göre sade bu iki düşman değil, Anadolu'dakiler de gevşek! Nerede o İstiklâl Mahkemeleri, nerede o yüksekten atışlar, nerede o tenkiller ve tedmirler, şöyle külahlarını önlerine koyup makul bir düşünceye dalmış gibi görünüyorlar. Bihikmetullah az zamanda bunlar da gevşediler!”³⁶³ diyerek Anadolu Hükümeti'ni de düşman olarak nitelendirir ve İstiklâl Mahkemelerini eleştirirken İttihat ve Terakki

³⁶² Aydede, No: 4, 12 Ocak 1922, s. 4.

³⁶³ Aydede, No: 6, 19 Ocak 1922, s. 1.

dönemi ile beraber birleştirerek on dört senenin dövüşerek, vuruşarak, çarpışarak boşa geçtiğini ve en nihayetinde herkesin gevşediğini yazar. İstiklâl Mahkemeleri’ni diline dolayan Refik Halit’in Aydede’inde mahkeme üyesi azalarından Kılıç Ali hakkında bir de karikatür çizilir.

Karikatür 85: “Ankara İstiklâl Mahkemesi azâsından: Kılınç Arslan”

Aydede, No: 9, 30 Ocak 1922, s. 2.

Gazetenin en ünlü çizeri olan Rıfki’nın elinden çıkan bu karikatür Kılıç Ali’nin eline bir kılıç vererek sert kararlar vermek zorunda kalan İstiklâl Mahkemeleri’ni belki de acımasız olarak tasvir etmek istemiştir. Zaman zaman da Ankara Hükümeti’ni ve uygulamalarını bir hastalık olarak nitelendirir ve Ankara’da yayılan bir nezle hastalığına ilişkin “Ankara Nezlesi” başlıklı bir yazıda şunları söyler: “*Kedisi, keçisi ve Meclis’i ile meşhur olan Ankara artık nezlesi ile de maruf olacak... Ah, şöhret zaten böyledir, bir gelmeğe başladı mı pir gelir!*” der ve aynı kısımda “Gayretkeşlik” başlıklı yazıda

Ankara Hükümeti ile açıkça alay ederek: “- İşte en müthiş bir afet olan grip İspanya’dan o cennet gibi memleketten çıktı ve İspanyol nezlesi ismini aldı... Bu hastalık da belki yarın Ankara’nın şöhretini dünyanın her tarafına nakleder... Binaenaleyh bununla iftihar etmeli, bu şöhretin kadrini bilmeliyiz! Marifet kusurları örtmekte değil, fazilet şeklinde halka kabul ettirmektir.”³⁶⁴ şeklindeki ifadeler ile Ankara’nın başarıları ve kazandığı diplomatik avantajları göz ardı edencesine nezlesi ile ünlü olabileceğini belirtirken, oradaki hükümeti de sanki bir kusurmuş gibi görür. Refik Halit o kıvrak kalemi ile Anadolu’yu iyice bir eleştirdikten sonra Aka Gündüz’ün Ankara’da çıkarmaya başladığı Anadolu’da Peyâm-ı Sabah dergisine de veriştirir. “Dikkat ettiniz mi bilmem, şu hastalık Aka Gündüz’ün Ankara’da Peyâm-ı Sabah isminde bir tuhaflik gazetesi çıkarmasından beri zuhura geldi. Galiba onu okuyanlardan bir kısmı soğukluğuna dayanamayıp titremeğe başlıyorlar ve titremelerini bir türlü yenemeyerek buz kesip vefat ediyorlar! Bereket ki Güler yüz’ün İstanbul’da revacı yok... Olsa idi burada da böyle bir illetten vefayat vermemizden cidden korkulurdu!”³⁶⁵ cümleleri ile Güler yüz’ü atlamaz ve tekrar satış oranlarının az olduğunu iddia eder. Bitaraf olduğunu her defasında vurgulamak isteyen Aydede toplumdaki siyaset yanlılarının hangi tür başlıklar taktığını göstermek için yine bir karikatür yayımlar.

Karikatür 86: “Serpuşların Dili” (sağdan sola doğru) “İttihad, Bitaraf, Millî, İtilâf, Sosyalist”

Aydede, No: 6, 19 Ocak 1922, s. 4.

³⁶⁴ Aydede, No: 7, 23 Ocak 1922, s. 1.

³⁶⁵ Aydede, No: 7, 23 Ocak 1922, s. 1.

Çizime bakıldığında herkesin aynı tür başlık taktığını bir tek Milliciler ile özdeşleşen kara kalpağın farklı olduğunu görmek mümkündür.

Aydede; Güleriyüz ve Anadolu'da Peyâm-ı Sabah dergilerini diline dolamışken kendisine cevap veren yayın yine Güleriyüz olacaktır ve neredeyse her sayısında Aydede ve Refik Halit'e yer verecektir. *“Zavallı (Aydede) galiba pek korktuğu (Ankara humma)sına tutuldu. O kadar acıklı bir nöbet geçiriyor ki insan istemeden müteessir oluyor. Son nüshasına pek patavatsızcasına: - Ben aşk hecesinde eşekle insan arasında fark göremem diyor. Belki siz bunu demeyi bir hezeyana değil şahsi bir zevkle atfediyorsunuz. Fakat en sonra (işkembe çorbası) sizi hakikate isal eder. Ah Anadolu güneşi! Sen İstanbul'un bir tanecik Aydede'sine ziya vermiyorsun bari bu kadar şiddetli çarpıp sersem etmesen!”*³⁶⁶ cümleleri ile Anadolu'nun Refik Halit'i çarpacağını söyler. Dönem dergilerinde dikkat çekici bir başka haber de İstanbul'da bazı sokak isimlerinin değiştirilerek Türk dostu yabancı kişilerin isimlerinin verilmesidir. Güleriyüz, Aydede ve Karagöz'de rastladığımız bu haberdan öğrendiğimize göre Piyer Loti (Pierre Loti) ve Klod Farer (Claude Farer) isimlerinin büyük caddelere verildiğidir. Güleriyüz'ün keskin mizahı bu haber sayesinde Refik Halit ile alay etme fırsatını kaçırmayarak “Atina'da Sokak İsimleri” başlıklı kısa bir yazı yayımlar; “Aziz dostlarımızdan Piyer Loti ve Klod Farer caddelerinin resm-i küşad merasimini haber alan Atina Hükümeti de Atina'nın en büyük sokaklarından ikisine Refik Halidis, Vezyoridis isimlerini vermeğe karar vermiş ve iş bu mukarreratın tatbiki Yunan radyosunun mağrurane ricatinden sonraya talik edilmiştir”³⁶⁷ cümleleri ile Milli Mücadele muhalifi olan Refik Halit'e laf çarpılmıştır.

Gazeteciler ve dergileri arasındaki bu atışmalar devam ederken Cannes Konferansı'ndan bir sonuç çıkmamış ve savaşın iki tarafı da gerilmeye, tansiyon yükselmeye başlamıştır. Ekonomik ve siyasi sıkıntılar ile mücadele eden Yunanistan bu belirsizlik ile daha gergin bir hava solumaya başlarken TBMM'de de gerginlik tırmanıyordu çünkü ya barış yapılmalıydı ya da savaşılmalı ve süngü hakkı kazanılmalı idi. Bu ortamda sakinliğini koruyan ve akıllı adım atmak isteyen Mustafa Kemal Paşa büyük bir zafer için sessizce bekliyordu. Ya Misak-ı Milli'ye uygun sulh yapılacak ya da tam bağımsızlık için tekrar savaşılması gerekecekti. Paşa, tüm olasılıkları gözden geçirerek hazırlıklarını yapıyordu. Dünyayı bir imtihan meydanı olarak gören Mustafa

³⁶⁶ Güleriyüz, No: 40, 2 Şubat 1922, s. 6.

³⁶⁷ Güleriyüz, No: 41, 9 Şubat 1922, s. 2.

Kemal Paşa, Türk Milletinin yüzyıllardır imtihana tutulduğunu düşünüyordu ve bu kez imtihan çok ağır, çok çetindi. İmtihan karşısında başarılı olamayan bir millet yaşama hakkına sahip olabilir miydi ya da bazı kazanımlar elde edebilir miydi? İşte bu düşüncelerle attığı her adımı mutlaka hesap eden Mustafa Kemal, Avrupa ile bir temasa geçilmesi gerektiğini ve kendi hazırlıklarımızı tamamlamaya çalışırken dünyadan uzak kalınmamasını sağlayarak yabancı devletlerin Türk'ün bu mücadelesi hakkında düşündüklerinin de yakından takip edilmesinin gerekliliğini biliyordu. Bu yüzden dönemin Hariciye Nâzırı olan Yusuf Kemal Tengirşenk ilk temaslar için Avrupa'ya gönderilecekti ancak İstanbul Hükümeti'nin de bu harekette desteğini almak yararlı olurdu hatta Ankara'nın elini güçlendirebilirdi³⁶⁸.

Bu yüzden Yusuf Kemal Tengirşenk Avrupa'ya gitmeden önce İstanbul'a gönderilmiş ve Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa'nın anlattığı üzere kendisine bazı özel görevlerin verildiğinden bahsedilmiştir. Bu özel göreve göre Padişah Vahdettin ve dönemin sadaret makamında oturan Tevfik Paşa ile görüşme yapılarak padişahın Ankara'daki Meclisi tanınması istenecek ve Misak-ı Milli çizgisinde beraber hareket etme teklifi yapılacaktı. Zira daha önce Londra Konferansı esnasında Tevfik Paşa olumlu bir tavır sergileyerek konuşma hakkını Bekir Sami Bey'e bırakmıştı ki bu birlikteliğin olmaması için aksi bir sebep bulunmuyordu. Yusuf Kemal bu amaçla 15 Şubat 1922'de İstanbul'a geldi. Sadrazam Tevfik Paşa ve Hariciye Nâzırı İzzet Paşalar Mustafa Kemal'in önerisini olumlu karşıladılar, fakat Vahdettin'in olurlarını almak gerektiğini belirttiler. Bu amaçla Yusuf Kemal huzura çıktı. Vahdettin'e ne istediğini anlattı. Anlatırken Vahdettin gözlerini kapamış bulunuyordu. TBMM temsilcisinin sözü bittiğinde gittikçe uzayan bir sessizlik oldu. Vahdettin, gözleri kapalı, hiçbir şey söylemiyordu. Sanki uyumuştı. Nihayet Yusuf Kemal, şaşkınlık içinde izin istedi ve huzurdan ayrıldı. Önce Roma'ya gitti. Bir de ne görsün? İzzet Paşa da orada. Yusuf Kemal hangi ziyaret ya da temasları yapıyorsa, İzzet de aynılarını yapıyordu. Paris'te, Londra'da bu sahneler yinelenirdi.³⁶⁹ Görüldüğü üzere İstanbul Hükümeti tavrını belirlemiş ve Ankara ile yollarını tamamen ayırmıştı. Vahdettin açısından düşünüldüğünde 623 yıllık bir imparatorluğun padişahı olarak iki yıllık bir meclisi

³⁶⁸ Atatürk, a.g.e., ss. 437-438., Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 460.

³⁶⁹ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 166.

muhatap almak istemediği açıkça görülüyor. Yusuf Kemal'in bu İstanbul ziyareti Güleriyüz, Karagöz ve Aydede dergilerinde akis bulmakla beraber tabii olarak iki derginin olaya yaklaşımları çok farklıdır. Aydede'de "Bir Ziyaret Münasebetiyle" başlıklı yazıda Yusuf Kemal'i ve ona karşı gösterilen ilgiyi eleştirir: "*Bilmem Anadolu Hariciye Vekili İstanbul'umuzu, abidat ve mebanisini, esvak ve mahallatını, ab u havasını, ahali ve tebayiini beğendi mi? İşte bir haftadır, Amerika, Avusturalya veya Japonya'dan gelmiş bir milyoner gibi, altında otomobil, şehrin içinde fırıl fırıl dönüp dolaşıyor, çat Cağaloğlu'nda, çat Çamlıca'da, bugün Dârülfünun 'da, yarın müzede, Payitahtı- görmediği, bilmediği bir belde imiş gibi- mütehayyir gözlerle temaşa edip vaktini geçtü güzarla geçirip eğleniyor. Evet, acaba uzak diyarlardan gelen bu seyyah-ı siyaset İstanbul'u nasıl buldu? Eyüp'e gitti mi? Kâğıthane'yi gördü mü? Boğaziçi'ni dolaştı mı? Adalar'a geçti mi? Evkaf Müzesi'ni, Süleymaniye ve Kariye Cami'lerini, At Meydanı'nı ve Çemberlitaş'ı seyir ve ziyaret etti mi? Gazetelerde gezdiği, tozduğu yerlere baktıkça zannediyorum ki Yusuf Kemal Bey ömründe İstanbul'u görmemiştir, hoş sade o İstanbul'u değil, İstanbul da onu görmemiştir. Daha bir buçuk sene evvel Bâb-ı Âli'ye civar matbaa, fırka ve lokantalarda kol kola, diz dize oturup taam ve sohbet ettiğimiz bu zat, birdenbire, bir fevkaladelik kesb etti, Hilâl-i Ahmer merkezi hacı tehniyesine gelenlerle dolup dolup boşandı... Beş, on kişi biçarenin etrafını bir sardılar, adeta kendi gözlerinden esirgediler, yanında pervane gibi dolaşıp fahri bir teşrifatçılık ve yaverlikle ve zorla şu demokrat, şu haluk, şu sade vatanpervere bir haşmet, bir debdebe, bir şatafat vermek merakına düştüler. Matbuat cemiyetinde verilen ziyafetlerin fotoğraflarını gördünüz a; yanına sokulmak ve arkasına bir sıra dizilmek, bu şerefe nail olmak için sermuharirler birbirlerini ezmişler... Tünel de veya tramvayda durur gibi ıskarça öyle omuz omuza, göğüs göğüse vermişler ki aralarından su sızmasına bile ihtimal kalmamış... Hâl ve hamur olmuşlar! Hatta- hususi haberlere nazaran- şayet Yusuf Kemal Bey İstanbul'da ikametini biraz daha temdit ederse milliyetperver gazetecilerle Hilâl-i Ahmer rüesası arasında kıskançlık meselesinden dolayı bir vaka, bir mücaraha çıkmak ihtimali bile mevcutmuş! Muharrirler Hilal-i Ahmercilere: - Bize yüzünü göstermiyorsunuz, inhisara mı aldınız? diye söyleniyorlar, ötekiler de bunlara: - Zorla tutmuyoruz a, gönlünün rızası ile bizi tercih ediyor! diye çıkışıyor, meydan okuyorlarmış... İş bununla kalsa yine iyi! Her cemiyet, her heyet, her mektep bugünlerde harıl harıl para arıyormuş: Ziyafet vermek için... - Nasıl olur canım,*

diyorlarmış, gazeteciler ziyafet versin de biz bundan mahrum kalalım! Bir hazırlık, bir teheyyüç, bir fevrandır gidiyormuş. İşte bu meseleden dolayıdır ki Ceyak'ın reklam otomobili, soluk soluğa, bir yokuştan öbürüne, bir tepeden diğerine koşup duruyormuş... Milli otomobil unvanı artık bu markaya hasr ve tercih olunmuş imiş... Hatta Celal Muhtar Bey de İtibar-ı Milli Bankası'nın altına çektiği o dev bedenli, lagar, muhteşem otomobili okutup bir adet bu yenisinden alacaktı! İşte bu seyahate dair son intibaat bunlardan ibaret... Bana kalırsa Ankara vekili şehrimizden hayırlısıyla müfarekat ederken şöyle beyân-ı teşekkür etmelidir: - İstanbul hakikaten hür bir memleket! Ya beni de belediye reisinin evine misafir etse idiniz muhakkak sıkıntıdan boğulurdum. Hürriyetinizi tebrik ve bu münasebetle teşekkür ederim.”³⁷⁰

Refik Halit Ankara Hükümeti'ni ve memurlarını bu şekilde tek tek şahıslar üzerinden çok defa eleştirirken bu sefer hedef Yusuf Kemal olmuştur. Aynı ziyaret Güleriyüz'de ise bir karikatür aracılığı ile coşku içinde gazeteye yansıtılır.

Karikatür 87: “Güleriyüz, sevgili Anadolu Heyetini ihtiramla selamlar ve bu hayırlı seyahatin sevgili vatanımız için saadet temin etmesini gönülden temenni ederiz.”

Güleriyüz, No: 43, 23 Şubat 1922, s. 1.

³⁷⁰ Aydede, No: 16, 23 Şubat 1922, s. 1.

Karagöz ise Yusuf Kemal'in Avrupa'ya gittiğinde kendisine İzmir ve işgal edilen yerlerle dönmesi için rica edilirken Türk milletinin desteğinin arkalarında olduğunu hatırlatarak "Arkanızda bağıryanık fakat yüce millet var" demektedir³⁷¹.

Görüldüğü üzere iki karşıt tarafın Yusuf Kemal Bey'in ziyaretine bakış açıları farklıdır. Aydede, Anadolu temsilcisine gösterilen ilginin fazla ve yersiz olduğunu düşünerek bunu eleştirir ki aslında yazısından İstanbul halkının Anadolu'ya ve Anadolu Hükümeti üyelerine olan ilgisinin az olmadığını anlamak mümkündür. Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'ya bazı temaslar için gönderilmesi, Paris ve Cenova gibi kentlerde konferanslar yapılması ne yazık ki Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Milli çizgisine ve çerçevesine zerrece uymamaktadır. Sevr'in biraz daha değiştirilmiş halinin sürekli olarak Türk temsilcilerinin önüne koyulması bu görüşmeleri sonuçsuz bırakmıştır ki 22 Mart 1922'de yapılan barış teklifi Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmeyecek ve 1922'nin Ağustos ayı sonralarına kadar ikna edici bir sulh görüşmesi yapılamayacaktır. Bu konferansların daha önceden de bir oyalama taktiği olduğunu düşünen Karagöz bu düşüncesini tekrarlar ve sulh 'un Paris, Londra, Cenova gibi kentlerde olmadığını hatta bizzat Anadolu'da ve İzmir'de olduğunu söylemektedir. Toplanan bu konferanslardaki barış şartlarını ziyafet yemeklerine benzeten Karagöz bu ziyafetteki yemeklerin pek kofti olduğunu, ilkbaharda üzümlü, incirli bir sulh ziyafeti çekince sulh yemeğinin nasıl olacağını gösterecektir. Dergi ısrarlı bir şekilde ilkbahar ve İzmir vurgularını yapmaktan vazgeçmez ki İsmet Paşa ve Türk ordusuna yazılan övgü dolu şiirler yayımlanmaya devam eder. Defalarca başka şehirlerde toplanan bazen ertelenen bu konferanslara katılan ve en son da Avrupa'ya gönderilerek Yusuf Kemal Bey aracılığı ile yapılan barış görüşmelerini olumlu değerlendirmek üzere giden Türk heyetleri ve temsilcileri için Karagöz'de çok anlamlı bir karikatür yayımlanır. Karikatürde elinde çatlak bir vazo taşıyan Karagöz Avrupa'ya giden Türk temsilcilerinden bu vazanın Avrupa'ya iade edilmesini çünkü pek kullanamadığını söyler. Bu karikatür oldukça ince bir alay içerir zira Sevr Antlaşması Paris'in Sevr kasabasında bir porselen fabrikasında imzalanmıştır. Söz konusu iade edilecek olan porselen vazanın adı da Sevr'dir ve vazanın çatlama sebebi ise Anadolu'da verilen mücadele, kazanılan savaşlar ve diplomatik başarılarıdır. Aşağıda verdiğimiz bu karikatür Misak-ı Milli çerçevesinden asla çıkılmayacağının tekrar edilen bir kanıtıdır.

³⁷¹ Karagöz, No: 1453, 18 Şubat 1922, s. 2

Karikatür 88: “Yolunuz iziniz açık olsun ey milletvekilleri. Yalnız sizden bir ricam var. İki sene evvel buradan giden bir heyet bana Avrupa’dan şu vazoyu getirmişti. (Sevr) mi diyorlar, ne diyorlar. Bunu bir türlü kullanamadım da çatlattım. Kuzum siz dönüşte bana sağlam bir hediye getirin!”

Karagöz, No: 1453, 18 Şubat 1922, s. 4.

Konferanslarda Türk temsilcilerinin İzmir ve Trakya’dan Yunan’ın boşaltılması taleplerinin kabul edileceği haberlerinin yayılması üzerine Anadolu Rumları, patrikler ile Yunan Hükümeti bir heyecana kapılmış, Avrupalı devletler ve Amerika ile çeşitli temaslara geçen bu kesimlerin Anadolu Rumlarının, Türklerden eziyet gördüğünü, çoğunlukta olduklarını ve kesinlikle Türk himayesi ve vicdanına bırakılmaması gerektiğinin söylenmesi üzerine Karagöz bu iddialara sert bir şekilde cevap vererek kendilerinin yakalarından tutmadıklarını, tası tarağı toplayarak defolup gidebileceklerini yazar.

“Karagöz’ün Monoloğu” başlıklı yazıda geçen bu cümlelerle beraber Patrik Efendinin Amerika’ya gidip Rumların eziyet gördüğünü anlatması üzerine ek olarak şunlar söylenir: “Aftoslar gözümüzün önünde Yunan ordusuna iane toplarlar ses çıkarmayız, Venizelos aftos için bayraklar açıp şarkılar söylerler, ses çıkarmayız. Yunan

zabitlerini Payitahtımızda ağırlayıp misafir ederler, ses çıkarmayız. Yunan bayraklarını, burnumuza tutarlar, ses çıkarmayız. Ulan aftos oğlu aftos hala Türkler bize eziyet yapıyor diye kuyruğuna basılmış çingiraklı yılan gibi ne kıvranıp bağıırıyorsun”³⁷² cümleleri aslında işgal sürecinde İstanbul halkının nelere katlanmak zorunda kaldığını, yerli Rumların bile yüzyıllardır yaşadığı topraklara ve insanlara karşı aldığı tavrı göstermesi açısından hayli dikkat çekmektedir. Karagöz İstanbul Rumlarının bu tavrını unutacak gibi değildir, 1461.Nr. 11 sayısında yerli Rumlardan ve önceden Osmanlı Devleti’ne bağlı olan Yunanistan için ‘koynumuzda beslediğimiz yılan’ ifadesini kullanır. Hatta Meşrutiyet döneminde Meclis’e giren bir Rum ile ilgili ilginç bir anı paylaşır. Paylaşılan anıya göre Meclis’e giren bu Rum Meclis’te Osmanlılık, Türklük tartışmalarında “*Osmanlı Bankası ne kadar Osmanlı ise ben de o kadar Osmanlıyım*” demiştir. Bilindiği üzere İngiliz sermayesi ile kurulmuş olan Osmanlı Bankası aslında yüzde yüz Türklere ait bir banka olmadığından bu lafı söyleyen Rum hatırlatılarak zamanında Yunan isyanına katılan Venizelos’un şimdi Atina’da başvekil olması nasıl şaşırtıcı değilse, aramızdaki Rumların da birer birer karşı tarafa geçmeyip bizi dişlemeyeceğine nasıl inanırız demektedir³⁷³. Endişeye kapılan patrikler ve yerli Rumların durumunu anlatan bir karikatür 1921 yılının sonlarına doğru İzmir’de otonom bir devlet kurulmasını isteyen İzmir Metropolit Hrisostomos üzerinden anlatılır ki kendisi İzmir’in işgali esnasında Türk kanı içmek istediğini belirtecek kadar fanatik bir Helen aşığıdır. Aşağıda verdiğimiz bu karikatür aslında hala Bizans İmparatorluğu ve Helenizm rüyaları görenlerin son çırpınışlarını çizgi diliyle verir.

³⁷² Karagöz, No: 1448, 1 Şubat 1922, s. 3.

³⁷³ Karagöz, No: 1461, 18 Mart 1922, s. 2.

Karikatür 89: “İzmir Metropolit- (Aftoslara) Ne zaman Yunan askeri gidecek burada!

Verezeyiz biz para, yapazayiz bir ordu, gidezeyiz Mustafa Kemal’e karşı!

Karagöz- Durun yahu, herif lafını bitirsin, ne kaçılıyorsunuz. Sen devam et kuzum senyör papas, biz dinliyoruz, böyle maskaralık kaçırılır mı hiç!”

Karagöz, No: 1461, 18 Mart 1922, s. 1.

Yerli Rumların Yunan ordusuna yaptığı yiyecek ve para yardımına laf vuran karikatürde Hrisostomos’un fikirleri maskaralık olarak görülür ve artık Rumların dahi bu laflara inanmayıp kaçtıkları vurgusu yapılır. Bu yazılardan ve karikatürlerden de anlaşıldığı üzere iki milletin yan yana yaşaması mümkün olmayacaktır. Anadolu Rumlarını endişelendiren İzmir’in tahliye edilme meselesi yukarıda bahsettiğimiz 22 Mart tarihli ateşkes antlaşması teklifine dayanır ki bu teklife göre Türk ve Yunan tarafları arasında her üç ayda bir yenilenecek ateşkes öngörülmekle beraber her iki taraf savaş hazırlığı yapmayacak, asker kuvvetlerini takviye etmeyecek ve İtilaf Devletleri tarafından denetlenecekti.

Ege ve Tekirdağ Türklere bırakılacak ancak Doğu Trakya'nın gerisi Yunanistan'da kalacaktı ayrıca Türk askerinin sayısı Sevr Antlaşması'ndan farklı olarak 85.000 bin sayısına çıkarılacak, kapitülasyonlar yeniden gözden geçirilecek ve Ermenistan kurma işi de Cemiyet-i Akvam kuruluşuna bırakılacaktı. Mali ve siyasi sıkıntılar içinde bunalmış ve gerilmiş olan Yunanistan bu teklifi kabul ettiyse de Misak-ı Milliye aykırı olduğu gerekçesi ile TBMM teklifi kabul etmeyecektir³⁷⁴. Sevr'in biraz farklı ve yaldızlanmış hali olduğunu ileri süren Karagöz de bu barış teklifini beğenmediğini belirterek üç yıl önce imzalanan Mondros Mütarekesi'ni okuyucularına hatırlatarak mütareke neşesiyle bir dolan yuttuk sırtımızdan vurulduk demektedir³⁷⁵. Teklifi birçok şey kaybetmesine rağmen Yunanistan kabul eder çünkü Türk ordusu karşısında ne yapacağını düşünen Papulas ve Yunan Hükümetinin zaten aylardır uğraştığı mütarekenin yapılması için İzmir'i bırak, Pire ve Kefalonya'yı bile vermeye hazır olduklarını söylenir. Gunaris aylardır Avrupa'yı dolaşmakta sulh ve borç bulmanın yollarını aramaktadır çünkü mali sıkıntılar göz ardı edilemeyecek dereceye gelmiştir³⁷⁶. Yunanistan'ın yaşadığı çeşitli zorluklar Yunan Hükümetini küçük düşürmek için bulunmaz bir fırsat olduğundan Karagöz ve Güleryüz dergileri Yunanlıların çektiği sıkıntıları ortaya sermekten kendini alamaz. Bir karikatürde Mustafa Kemal Paşa Anadolu'yu işgale gelen Efzon askerlerinin kökünü kazırken Karagöz de bu askerlerin köküne kibrit suyu dökerek yardımcı olur (Ek 5). Başka bir karikatürde ise Gunaris'in güvenoyu alamayıp istifa etmesi üzerine Konstantin, Papulas ve Gunaris birbirine tutunup düşüyorken arkalarından tekme atan Mustafa Kemal Paşa'yı görürüz (Ek 6). Türk ordusunun son kez kesin bir zaferle istediklerini elde edeceği artık çok açıktır ki Milli Mücadele yanlısı dergiler de bu durumu sık sık vurgulamaktadır. Paris'te yapılan konferanslardan net bir sonuç çıkmayınca savaşın kesinleşmesi üzerine Güleryüz dergisi bir karikatür yayımlar. Karikatür İzmir'in alınmadan, Efzon askerlerinin tamamen denize dökülmeden bırakılmayacağını net bir açıklamasıdır.

³⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz, Atatürk, a.g.e., ss. 438-442, Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 166.

³⁷⁵ Karagöz, No: 1464, 29 Mart 1922, s. 1.

³⁷⁶ Karagöz, No: 1464, 29 Mart 1922, s. 3.

Karikatür 90: Paris Konferansı kararını verirken Yunan vaziyeti siyasesinin şekli-i hazırı.

“Nefer- Türk yakaladım Haşmetmeab!

Konstantin- Aferin sana getir.

Nefer- Gelmiyor Haşmetmeab!

Konstantin- Öyle ise koy ver.

Nefer- Beni bırakmıyor Haşmetmeab!”

Güleryüz, No: 48, 30 Mart 1922, s. 8.

Son sayfada yer alan yukarıdaki karikatürde Türk bayrağının simgeleri olan Ay ve Yıldız bulunur. Yıldız'ın üzerinde oturan ve Efzon askerini yakalayan kişi olarak tasvir edilen Mustafa Kemal Paşa'dır. Ay'ın kuyruğuna yani Türk gücüne takılan ve kurtulamayan bir Yunan askerinin çizilmesi ise Yunan ordusunun çaresizliğini anlatmaktadır. Karikatür altında solda bulunan yazılar her zaman olduğu üzere derginin reklam köşesi olup karikatür konuşması sağ tarafta bulunur. İstiklal savaşının en büyük gayesi İzmir'i almak ve Yunan'ı kovmaktır. Büyük Yunanistan kurma hayalleri artık tamamen bitmiş olan Yunanlar için yine Güleryüz'de aşağıda verilen karikatür yayımlanır.

Karikatür 91: Elveda Megalo İdea.

“ – Kâfi derecede yorgunluk aldınız, gezdiniz, eğlendiniz keyfinize baktınız. Şimdi kumandamı dinleyiniz. İstikamet Atına!... İleri marş marş!”

Güleryüz, No: 48, 30 Mart 1922, s. 4.

Megalo İdea fikri ile sık sık alay edilen Yunanlıların Atina'ya geri gönderileceği ve bunun da son bir zaferle yapılacağı yine karikatüre taşınır. Çalışmamız içinde incelediğimiz dergilerden biri olan Anadolu'da Peyâm-ı Sabah 1922 yılının Ocak ayında yayına başladığı halde elimizde Mart ayından itibaren var olan sayılarının olması nedeniyle ancak burada içeriğinden bahsedebiliyoruz. Aka Gündüz genel olarak Refik Halit ve Ali Kemal ile uğraşırken İzmir özlemi, zafer ümidi ve Yunan'ın kovulacağı beklentisini satırlarına yansıtır. Sayı 10-15 arasının verildiği ve ilk incelediğimiz sayının ikinci sayfasında siperden köye mektup yollayan Tosun Onbaşı imzalı “Hiç Merak Etme” başlıklı bir şiirde tüm beklenti ve ümitler verilir:

Nasılsın ey, benim sevgili ninem.

Oğlunu gönülden sen ırak tutma

(Tosun)'u yakında bekle Emine'm

Gecikmiş olsa da hiç merak etme.

Dağlar ardında İzmir yolları

Erleri, kızları, yoksul tarlaları

Cümlesi bekliyor açık kulları

Bir zorlu yolsa da hiç merak etme

Anladık bizdeymiş sulh anahtarı

Yakında sökeriz elbet küffarı

Az daha sabırlı ol firketen narı

Kalbine dolsa da hiç merak etme

Edirne şehri de ötede bekler

Çıkmalı oraya giren güçler

Yaklaşan baharda bütün çiçekler

Açılıp solsa da hiç merak etme

Süngüler bilendi işaret bekler
Millet de haber beşaret bekler
Nice yurt kurtuluş, saadet bekler
Ölecek olsa da hiç merak etme
Bu kadar zaman bekledik durduk
Kim bilir ne tatlı hulyâlar kurduk
Yakında şenlenir tosunsuz yurdun
Ölse de kalsa da hiç merak etme.”³⁷⁷

Diğer dergiler gibi Aka Gündüz de barış şartlarının Türk’ün elinde olduğunun farkındadır, İzmir ve Edirne kurtuluş beklemektedir. Sürekli olarak barış yapılması gerektiğini ve savaşı devam ettirerek Anadolu insanının canına kastedildiğini savunan Ali Kemal’e göre savaş isteğini sürdürmek anlamsızdır ve bu fikirlerini sık sık yazılarında dile getirir. Bu yazılar ile alay etmek üzere Sedat Simavi ’nin daha önce Diken dergisinde gördüğümüz üzere muhalif olanlarla dalga geçmek için farklı başlıklar altında Güler yüz’ün bazı sayfalarını taklit gazetelere ayırdığını görüyoruz. ‘Muhalliflerin Ağzından Şaklaban Gazetesi’ başlığı ile yayımlanan bir baş makale Ali Kemal’in ağzından şöyle yazılır: “Bu ne vahdettir. Yine lahana yaprakları bayrak gibi açıldılar. Ocağın kara dumanı tütmeğe başladı. Yine finolar, bezirgânlar efendilerinden emri aldılar galiba. Nedir o yaygara, gürültü. Mütareke kabul etmeyiz diye feryatlar, şaklabanlıklar. Fakat bizi kör, sersem zannetmesinler biz bunu çıkarız. Bu yaygaranın nereden geldiğini biliriz. Bu hain-i vatanlar bu satılmışlar İzmir’i, Anadolu’yu Yunan’dan kurtarmak istemiyorlar. Hayır, efendiler hayır bu fırsatı da elimizden kaçırmayalım. Bu mütareke fırsatı her zaman ele geçmez. Yunan bu kurnazlığını yutmalıyız. Hepimiz Ali Kemaller, sadıklar, hacılar ve hocalara peyrev olmalıyız. Bu vatanperverlerin gidişinden ayrılmamalıyız. Bu millet ancak bu sayede kurtulur. Ömer el Hayyam bile sağ olsa idi bunlara iltihak ederdi. O da bunlar gibi söylerdi. Biz boyunduruktan çıkamayız. Bunu ben nefsimde tecrübe ettim. İnanın bana

³⁷⁷ Anadolu’da Peyâm-ı Sabah, No: 10-15, 10 Mart 1922, s. 2.

boyunduruktan kurtuldum zannı ile heyet-i mahide yaptıklarını okudunuz. İşte bundan ibret alarak düşmanlara kul kurban olalım. Bu milleti kurtaralım. Bu suretle kurtarılmada herkesin koca vatanperverler diye parmakları ağzında kalsın”³⁷⁸. “Doktor” imzalı bu yazıya göre Ali Kemal tarafından kaçan fırsat olarak görülen mütareke aslında düşmana kul olmaktan başka bir şey değildir. Aydede de Ali Kemal gibi düşünmekte ve her zaman yaptığı gibi Ankara Hükümeti ile ilgisi olan kişileri küçümseyen yazılar yazarken Yusuf Kemal Tengirşenk’i kastettiğini düşündüğümüz ‘Kuş Beyni’ başlıklı bir yazıda özgürlüğünden vazgeçerken suluğuna ve yemliğine kavuşmayı seçen ve kafesten yanlışlıkla çıkan bir kuşu örnek vererek hürriyet için bazen fedakârlıklar yapılması gerektiğini ve bir kuşun beyninin bazen bazı insanlardan daha akıllı düşündüğünü yazar³⁷⁹. Konferans sonucunda TBMM’nin mütarekeyi kabul etmeyip savaşa devam edeceği görüntüsünü vermesi üzerinde bir karikatür ile bunu eleştirir.

Karikatür 92: Verilecek Cevap Münasebetiyle

“-Bırak vire... Gidezeyim!

—Olmaz, sonra ben ne iş görürüm?”

Aydede, No: 26, 30 Mart 1922, s. 1.

³⁷⁸ Güleryüz, No: 48, 30 Mart 1922, s. 7.

³⁷⁹ Aydede, No: 18, 2 Mart 1922, s. 1.

Avrupa'ya giden Anadolu temsilcileri de alaylı bir dille eleştirilir ve Ankara şartlarında aylardır dışını sıkın bu kişilerin şimdi lüks otellerde kalması ve sık giyinmelerinin bulunmaz bir nimet olduğunu anlatan Refik Halit'e göre bu barış görüşmeleri sadece temsilcilerin gezi yapmalarından ibarettir. Ah niçin bende Millici olmadım diye yalandan sitem etmektedir. Aydede diğer dergilerden ayrı bir çizgi tutturarak savaşla ilgili haber ve yazılara dergide çok az yer verirken genel anlamda eleştirilerini kişiler üzerinden ya da Anadolu Hükümeti uygulamaları aracılığı ile yapar. Mustafa Kemal Paşa'ya ilk defa açıkça yöneltilen iki eleştiriyi Mart ayının sayılarında iki karikatür vasıtasıyla görmekteyiz. Bir karikatürde Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu köylüsünü yücelten konuşmaları ile alay edilmektedir.

Karikatür 93: Bir Mukabele (Türkiye'nin Efendisi Köylüdür)

(Reis Paşa'nın nutkundan)

“Köylü- Çifte çubuğa biraz da onlar baksa da biz de efendiliğimizi bilsek...”

Aydede, No: 20, 9 Mart 1922, s. 2.

Köylünün sürekli olarak Anadolu'da Milli Mücadele'ye yardım etmek için çalışması ve Tekâlif-i Milliye kanunları çerçevesinde halktan toplanan yardımlar eleştiri konusu olur.

Bir diğerkarikatür ise Sovyet Hükümeti'nden alınan yardımları eleştirir. Yukarıdaki kısımlarda Ankara ve Sovyet Hükümetlerinin neden yakınlaştığını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştık. Türklerin başarılı olması Ruslar için bir kazanım olarak görülüyordu ancak para ve cephane sıkıntısı yaşayan Türk Ordusu'nun yardım olmadan bu işi başarabilmesi de olanaksız görüldüğünden Kurtuluş Savaşı boyunca alınan dış yardımlar büyük oranda Ruslar tarafından sağlanmıştı. İşte bu söz konusu Rus - Türk ilişkisi Aydede'ye eleştiri malzemesi olmuştur.

Karikatür 94: Ankara Ziyafetinde

“Aralof Yoldaş- Şu elimde bulunan ve muhteviyatı saf ve temiz sudan ibaret olan kadehi kaldırarak dostluğumuzun da bu pak su gibi daima berrak ve saf kalmasını temenni ederim!”

Aydede, No: 21, 13 Mart 1922, s. 3.

Milli Mücadeleye karşıt karikatürleri ile bilinen Rıfkı imzalı bu çizim Anadolu'ya gelen Sovyet temsilcisi Aralof ile Mustafa Kemal'i bir karede birleştirerek Bolşeviklerle olan yakınlaşmayı ifade etmiştir.

Refik Halit Anadolu - Rus yakınlaşmasını “Haraşoların Azimetü Münasebetiyle” başlıklı yazısında tekrar eleştirir. Haraşo kelimesi Milli Mücadele’den evvel İstanbul’a göç eden Beyaz Rus kadınlarına takılan bir lakaptır. Haraşo adı verilen Rus kadınlarının göçmeleri sonucunda Türk erkeğinin ahlakının bozulması, evliliklerin zedelenmesi ve toplum ahlakının zayıflaması gibi toplumsal etkiler ortaya çıkmış ve bu durum gazetelerde sıkça yer almıştır. Yukarıda sözü geçen başlıklı yazıda ise “Bir Rus bir de Mustafa Kemal Paşa lafı İstanbul’u üç senedir tehyiç etti” denmekte ve yazının sonunda ise: “Lenin! Lenin! Senin bize bir zararın da bu oldu! Anadolu’yu dostluğunla, İstanbul’u ise düşmanlığınla perişan ettin. Anadolu’ya “yoldaş”, İstanbul’a “Haraşo” kelimelerini öğrenmek pek pahalıya mal oldu!”³⁸⁰ şeklindeki ifadeleri ile Milli Mücadele süresince Ruslardan alınan yardımın ne denli zararlı olduğu fikrini ortaya koymaktadır. Aydede’nin genel anlamda Milli Mücadele hakkındaki eleştirileri ya TBMM Hükümeti’nin uygulamaları üzerinden yapılır ya da mücadeleye destek veren isimler alaya alınır. İstiklal Mahkemeleri uygulaması ile daha önce eleştirdiği TBMM Hükümeti’ni bu kez de Men-i İsrifat Kanunu’nun çıkışı ile hedef tahtasına alır. Men-i İsrifat Kanunu 11 Kasım 1920’de yapılan meclis toplantısı sırasında savaş ortasında yapılan düğünlerde israfın önlenmesine yönelik çıkarılmışsa da TBMM Zabıt Ceridelerinden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda düğün törenlerinin toplumda sosyal bir yara haline geldiğini belirterek durumun ekonomik boyutları da değerlendirilmiş, bu denli önem arz eden bir dönemde hem halkın hem de hükümetin harcamalar konusunda tasarruf etmesi gerektiği üzerine konuşmalar yapılmıştır. Düğün masrafları ve geleneksel adetlerin yerine getirilmesinin hayli pahalı olması dolayısıyla evlenmeler azalmış ve kız kaçırmaları artmıştır ancak milletvekilleri halkın kendi yağında kavrulması gerektiğini öğrenmelerini ve temkinli davranılması konusunda görüşler belirtildikten sonra Meclis’in bu ekonomik ve toplumsal boyutlu soruna kayıtsız kalamayacağı görüşüne varılarak söz konusu kanun çıkarılmıştır. Kanuna göre düğünlerde bir günden fazla çalgı çalınması ve ziyafet verilmesi ile köçek oynatılması, erkeğin iki kattan fazla elbise yaptırması yasaklanmış ayrıca derneklerin de hayli masraflı sünnet düğünü yapmaları yasaklanarak kanuna aykırı hareket edenlerin 50 ila 100 lira arası para cezası ya da 1 ila 6 yıl arası hapis cezasına çarptırılmalarına karar

³⁸⁰ Aydede, No: 29, 10 Nisan 1922, s. 1.

verilmiştir³⁸¹. Söz konusu kanunu Refik Halit şu cümlelerle eleştirir: “Kim istemez, böyle bir kanunu kim öpüp başına koymaz, baş tacı etmez? Anadolu nihayet işte bu hususta da cezri bir hatve attı, israfın yolunu kapadı, israfata nihayet verdi: Düğünlerde cihaz teşhiri, iki kattan fazla elbise ihdası, bir günden ziyade çalgı ve ziyafet, ağırlık, hediye, raks, lubiyat gibi israfat bâdemâ memnu... Alelhusus hitan münasebetiyle çeng ü çigane kökünden yasak – sünnet düğünleri, bu kanun ile artık maziye karışıyor, mini minilere sünnetin yalnız acısını duymak kalıyor, zevk kısmı hasf olunuyor. Kim ki bu mevatta riayet etmez, eşyası hacz ve fûruht edilecek ve kendisi hapse sokulacak! (Fatih’teki ciğer tüccarının bu haberi okurken rengi muhakkak kül kesilmiştir. Öyle ya, yedi gün, yedi gece süren ziyafetleri, araba araba çeyiz, hediye ve ağırlıkları ile onun idamına kadar hükmedilmek icap eylerdi. Bereket ki kanunların makablerine şümulleri olmazmış!) Her neyse, ben bu yeni kanuna şiddetle taraftarım, hem de bitarafane bir taraftarlık... “Öyle ya, ne kız ne erkek babasıyım” fakat yarın, inşallah, hayırlısıyla Men-i İsrâfat Kanunu’nun İstanbul’da da tatbiki icap edecek olursa o zaman zannetmem ki Anadolu için yapılan bu sade, kısa, basit, maddeler Payitahtı israfattan kurtarmağa kâfi gelsin... İstanbul’un israfatı büsbütün başka çeşittir; binaenaleyh bu kanuna İstanbul’a mahsus uzun bir zeyl ilavesi lazım gelir” cümleleri ile İstanbul’da yapılan düğün ve törenlerde çikolata, ipek çorap gibi nesnelerin dahi yasaklanması gerektiğini söyleyerek kanun içeriğini abartarak alay eder. İstanbul için eklenmesi gereken yasak birçok nesne saydıktan sonra TBMM Hükümeti’nin Avrupa’ya gönderdiği temsilciler için ayrılan paranın fazlalığını eleştirirerek yazısını şöyle sonlandırır: “Anadolu bütün bu füzuli masarıften varestedir. Fakat İstanbul için Men-i İsrâfat Kanunu’na şu maddeler ilave edilirken Anadolu için de ben bir madde ilavesini teklif edeceğim: Avrupa’ya seyahat masrafının Men-i İsrâfat Kanunuyla – tıpkı düğün, dernek masarifi gibi- tahdidi! Bana öyle geliyor ki Londra, Paris, Roma, Ukrayna, Buhara vesaire seyahat-i harikuladesinin şatafat faslına hasr ve sarf edilen mebalik bir tarafa, yedi gün süren davullu, zurnalı köy düğünlerinin heyet-i umumisi öbür tarafa konsa muhakkak seyahat kefesi yerinden oynamaz, fakat düğün kefesi havada kalırdı. Bu seyahatler yüz bin düğüne yüz bin kere bedel olsa gerek!”³⁸².

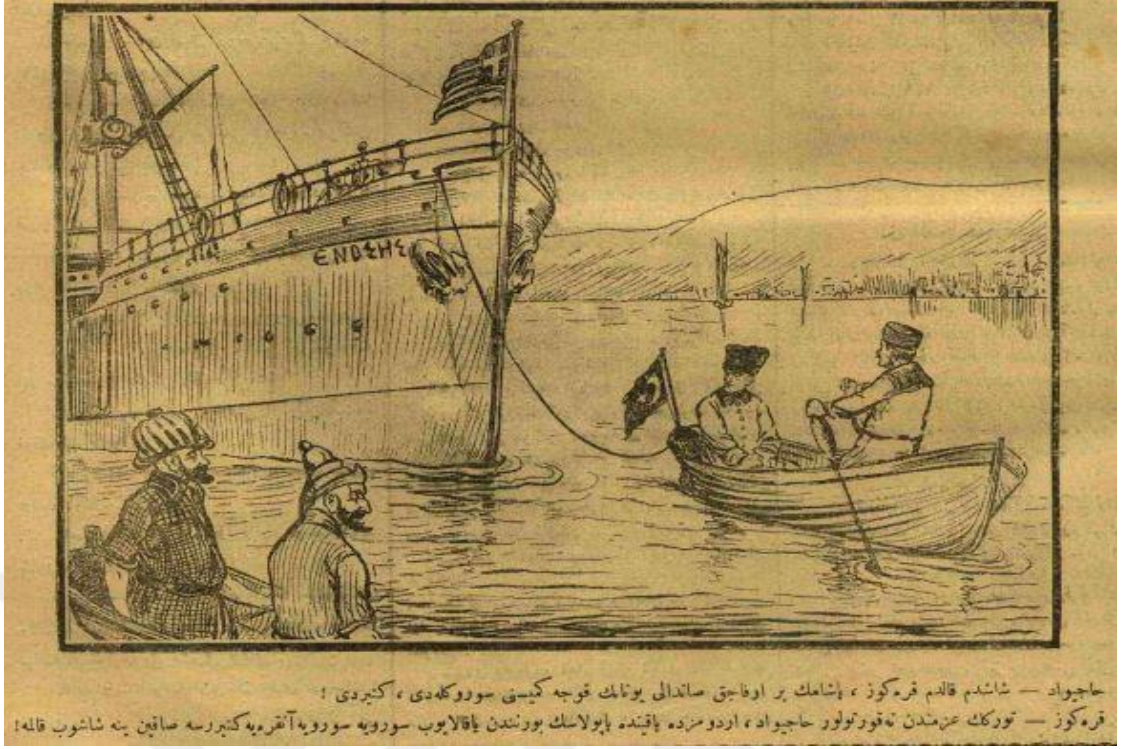
³⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 5, İçtima Senesi 1, 97. İçtima, (11.11.1336), ss. 370-371.

³⁸² Aydede, No: 27, 3 Nisan 1922, s. 1.

Aydede yayın politikası olan bitaraf olma arzusunu çoğu kez yazılarında hissettirir zira hem Ali Kemal'in yazı dilini hem Anadolu'nun Avrupa'ya gönderilen temsilcilerini hem de Hürriyet ve İtilaf Fırkasını eleştirmekten kaçınmaz. Halide Edip, Yunus Nadi, Yakup Kadri, Yahya Kemal gibi isimleri çok kez diline dolar. En fazla alaya aldığı isimler arasında ise Rus desteği alarak Anadolu Harekâtının başına geçmeye çalışan Enver Paşa'dır. Enver Paşa'nın Turan ülküsü ile Anadolu dışındaki faaliyetleri ile alay ederken sanki Enver Paşa'nın kendi ağzından duymuş gibi yazarak Anadolu zırtapozlarını alaşağı edeceği söylenir. Anadolu Harekâtını hala İttihatçı hareketi olarak gördüğü yazılarından net bir şekilde anlaşılır. Enver Paşa'nın yakın adamı konumunda bulunan İsmail Hakkı Paşa ile güya yapılmış olan bir röportajda İsmail Hakkı Paşa *"Anadolu'dakiler gayemizin dörtte üçünü istihsal ettiler; bize bu mevkii şerefi iade eden onlardır. Kendileri henüz İzmir'e giremediler ama bizleri İstanbul'a soktular. En mühimi oldu demektir"*³⁸³ ifadeleri ile sabit fikrini sürdürmektedir. Aydede'de bir türlü gelmek bilmeyen sulh konusunda yazılan cümlelere rastlanırken, yapılamayan sulh konusunu Milli Mücadele taraftarı yayınların daha fazla işlediğini görüyoruz. Cenova'da toplanan konferansa Türklerin çağırılmaması Karagöz'de yankı bulur ve sulh ancak bizim isteklerimiz yerine gelirse imza atmaya geliriz, Misak-ı Milli'ye uygun mütareke olursa imzaya hazırız denmekte iken Anadolu'da Peyâm-ı Sabah "Bir Misal" başlığı altında şu eleştiriyi yapar: *"- Adam olacak çocuk ağlayışından bellidir. - Avrupa'nın teklif ettiği sulhun mahiyeti verdikleri notanın mündericatından belli olduğu gibi."*³⁸⁴ Aynı Karagöz gibi Aka Gündüz de bu sulh maceralarının oyalama taktiği olduğunun farkındadır. Büyük Taarruz'un başladığı Ağustos ayına kadar genel anlamda dergilerdeki genel hava Milli Mücadele yanlıları için yapılan sulh konferansları ve sonuçsuz görüşmeler, Yunan Hükümeti'nin zor durumda oluşu, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu kahramanı olarak ön plana çıktığı karikatürler, Türk ordusuna övgü ile yazılmış olan şiir ve yazılar ile özellikle muhalif çevrelere sataşma döngüsü içindedir. Bu konularla ilgili yayımlanmış olan karikatürlerden bir seçki yaparak yukarıda bahsini geçirdiğimiz konuların nasıl işlendiğine dair bir fikir oluşturmaya çalışacağız. Ancak çok fazla malzemenin olması ve her çizimin, her yazının buraya alınamayacak olması sebebiyle Anadolu'nun yaklaşmakta olan zaferini anlatan en güzel seçkileri vereceğiz.

³⁸³ Aydede, No: 58, 20 Temmuz 1922, s. 2.

³⁸⁴ Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, No: 13, 21 Nisan 1922, s. 1

Karikatür 95: “Hacivad- Şaştım kaldım Karagöz, pašamın bir ufacık sandalı Yunan’ın koca gemisini sürükledi, getirdi!

Karagöz- Türk’ün azminden ne kurtulur Hacivad, ordumuz da yakında Papulas’ın burnundan yakalayıp sürüye sürüye Ankara’ya getirirse sakın yine şaşıp kalma!”

Karagöz, No: 1476, 10 Mayıs 1922, s. 1.

Yunan bayraklı büyük geminin üzerinde Enosis³⁸⁵ yazmaktadır ve Mustafa Kemal Paşa küçük bir kayıkla bu koca gemiyi sürüklerken aslında anlatılmak istenen zengin ve son teknoloji ile donatılmış Yunan ordusu karşısında imkânsızlık ve yokluklarla savaşan Türk Ordusu’nun kazandığı zafer belirtilmiştir

³⁸⁵ Enosis, Megali İdea hedefi çerçevesinde Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını ifade etmektedir. Kelime anlamı ile “ilhak” demek olan Enosis ilk Megali İdea haritasının çizildiği 1791 yılından beri gündemde olan bir konudur. Bir anlamda Kıbrıs sorununun da bu tarihten itibaren var olduğu söylenebilir.

Karikatür 96: Anadolu'nun Güneşi Parlادی'ya Yunan Erkân-ı Harbiye'sinde
Bir Münakaşa: “- Ne tuhaf şey! Bu güneş mütemadiyen beynimizin üzerinde.
Galiba bu topraklar geceyi görmüyor.”

Güleryüz, No: 58, 8 Haziran 1922, s. 5.

Mustafa Kemal Paşa'yı bir halaskâr ve Anadolu güneşi olarak gören Güleryüz burada bu güneşin Yunanlıları terlettiğini ifade etmektedir.

Konferanslardan sonuç çıkmayınca savaş hazırlıklarını sürdüren Yunanistan'ın yaşadığı mali ve siyasi sıkıntılar orduya yansımakta İstanbul'da bulunan Venizelosçu askerlerin Anadolu cephesine gitmekten kaçındıkları hatta Anadolu'daki Konstantinci zabıtların bile İstanbul'a gelip Venizelosçu taklidi yaptıkları söylenmektedir. İstanbul'daki aftos zabıtlarının Anadolu'da ne işi olduğunu sorgulayan Karagöz; Anadolu'da silah var mitralyöz var, ateş var, Türk yumruğu var demek ve düşmanı süslü beyler diye adlandırarak küçük düşürmektedir. Karikatürlere yansıyan bir diğer konu ise Yunanistan'da baş gösteren bazı değişiklikler olmuştur. Anadolu harekâtı ve Anadolu Rumlarının geleceği ile ilgili kararlarda sıkıntı yaşayan Papulas 25 Mayıs 1922'de istifa eder. İstifa dilekçesinde Papulas son yaşadıklarından dolayı sarsıldığını, kararından dönmeyeceğini ifade etmiştir. Yunan Hükümeti'nin Sakarya Savaşı'nın hemen akabinde ve 1922 Mayıs ayı içerisinde Dusmanis'le görüşmeleri olmuş ve Dusmanis başkomutanlığa Polimenakos'u önermişse de, neticede Papulas'ın yerine Hacıanestis'in atanmasına karar verilmiştir. Bu istifa üzerine Harbiye Bakanı Theotokis, 3 Haziran (21 Mayıs)'da hükümet adına gönderdiği telgrafla, Papulas'ın hizmetlerine karşı duydukları minneti ve istifasından dolayı üzüntülerini bildirmiştir. Papulas'ın istifa haberi halktan önce gizlenmiş, duyulması Yunan Ordusu'nda büyük üzüntüye, Anadolu Rumlarında ise heyecan ve umutsuzluğa sebep olmuştur. Papulas Anadolululara veda ettiği 9 Haziran (27 Mayıs) 1922 tarihli bildirisinde, zor olan görevi esnasında her zaman kendisine destek vermiş olan Anadolu halkına teşekkür etmiş ve "Helen halkının olağanüstü fedakârlıklarının hızlı bir şekilde ödüllendirileceğine duyduğu inancı" beyan etmiştir³⁸⁶. Böylelikle Yunan ordusu başkumandanı Papulas'ın istifası üzerine, yerine 59 yaşında göreve getirilen Hacıanestis bu sefer karikatür ve yazıların odağı haline gelir. İlk olarak Karagöz dergisi bu komutan değişikliğini sayfalarına taşır. "Kırya Hacı Anesti'ye" başlıklı bir İstikbal destanı yazılır:

Gel bakalım Hacı Kırya bir görelim boyunu
Senin için sakladık biz en cakalı oyunu
Sen de anla nasıl imiş Karaman'ın koyunu
İzmir'deki vazifeni biliyoruz ya Hacı
Efzonları aşırmağa hep Atina duacı!

³⁸⁶ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 453.

Senden evvel Papulas da vurdu taşa başını

Dayak için seçeriz biz kızcılığıın yaşını

Acısından dindiremez gözlerinin yaşını

Bizim bağın üzümüne dadandınız ya Hacı

İlk defalar tatlı geldi sonra oldu pek acı!

Yine aynı sayının kapağında yer alan bu şiirin üstünde ise Hacınestis ilk defa bir karikatüre konu olmuştur.

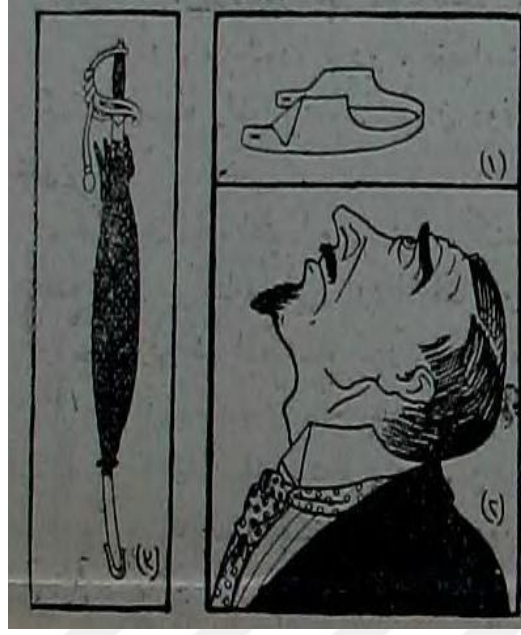
Karikatür 97: “Hacı Anesti- Haşmetpenah, cepheye gidiyorum, defterde gidip gelmemek de vardır, hakkınızı helal ediyor musunuz?”

Çorbacı- Gelip de görememek ihtimali yok mu sanki hacım! Sen de hakkını helal et!

Karagöz- Cephenizde o bozukluk, Atina’da o karışıklık varken ikiniz de muradınıza ereceksiniz merak etmeyin!”

Karagöz, No: 1485, 10 Haziran 1922, s. 1.

Türk’ün ne Papulas’tan ne de yeni gelen kumandandan korkusu yoktur ve hiç şüphesiz Hacıanestis de yenilgiyi tadacaktır. Göreve yeni gelen Hacıanestis’in hediyeleri ise Güteryüz’den gelir.

Karikatür 98

Güleryüz, No: 61, 26 Haziran 1922, s. 4.

Yukarıdaki 98. karikatür altında yer alan açıklamada şunlar yazmaktadır: “Yeni Yunan Başkumandanı Hacı Anesti’ye Güleryüz’ün naçiz hediyeleri; Birinci şekil arkası kertikli bir yakalıktır. Bu yakalık ikinci şeklin gösterdiği veçhile kumandan cenapları Türk tayyarelerini görebilmek ve kupası boynunu rahatça arkaya götürebilmesi içindir. Üçüncü şekil şemsiyeli bir kılıçtır ki Anadolu’nun yakıcı sıcaklarına karşı vech mendeburunu muhafaza içindir³⁸⁷. Temmuz ayında Yunan ordusunu teftiş etmek için cepheye giden Hacıanestis’in amacı hem ordunun ne durumda olduğunu görmek hem de askerlere manevi kuvvet vereceğini düşündürmektir ki elbette Güleryüz bu olayı alaya alır. Yunan ordusu ağzından yazılmış bir şiir söz konusu derginin 66. Nr. 11 sayısında “Yunan Ordusundan Anesti’ye” başlığı ile yayımlanır:

Hacı Kırya zannetmem ki biz ileri gideriz

Türkler ile buralarda yine kavga ederiz

Biz İzmir’i geri verir borcumuzu öderiz

Bu ordudan uzun boylu bir itaat ummasın

³⁸⁷ Güleryüz, No: 61, 26 Haziran 1922, s. 4.

Yüzümüze dikkatli bak gözlerini yummasın
İnönü'nün, Sakarya'nın aldık Hacı tadını
Sen bizlere anma artık Ankara'nın adını
Hep silaha sarıldılar Türk eri ile kadını
Bu millete dünya birlik olsa karşı duramaz
Yunanistan şen İzmir'e muhtariyet kuramaz.
Birkaç kişi geldik Hacı, bak kaç nefer dönecek
Toplu iken yenemedik kalanlar mı yenecek
Bu gidişle hepimizin evi barkı sönecek
Bol keseden atma Hacı, sonra rezil olursun
Türk hücumu kalkar ise bizi zorca bulursun
Hiç şüphesiz Türkler bizden yine üstün çıkacak
Kurduğumuz hulyâları bir tekmede yıkacak
Zaten bezgin olan asker, canından da bıkacak
Üstümüzde şakıyacak Türk'ün acı kırbacı
Bozgun nasıl olur imiş göreceksin sen Hacı³⁸⁸.

Yunan resmî tebliğlerinde ordunun durumunun ve askerinin maneviyatının iyi olduğuna dair çıkan haberlere nazaran bu durumu yalanlayan yukarıdaki şiir yayımlanır. Hacıanestis Yunan tarihçilerin gözünden bakıldığında ölümcül hatalar yapmış, cephenin dayanıklılığını arttırma ve Anadolu'dan geri çekilme işlemlerinin başında bizzat kendisi durmayarak başka heyetlere devretmiştir. Yunan tarihçilerine göre ordunun ve siyasi havanın ışığında gerçekçi hareketlere başvurmak yerine başarısızlıkları örtmek için son çırpınışlarını gerçekleştirmek üzere Yunan idaresinde bulunan yerlerde otonom devlet kurmak fikirleri ortaya atılmıştır³⁸⁹. Bu fikir aslında yeni olmamakla beraber daha önce İzmir Metropoliti olan Hrisostomos tarafından da ortaya atılmıştı ancak son zamanlarda iyice köşeye sıkışan Yunan Hükümeti bu fikri bir çıkış yolu olarak görmüştür

³⁸⁸ Güteryüz, No: 66, 20 Temmuz 1922, s. 2.

³⁸⁹ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, ss. 454-455.

diyebiliriz. 1921 yılında gerçekleşen Türk zaferlerinin ardından Yunan ordusunun yitiklerini gidermesi daha uzun zaman alacaktı. Üstelik uğranılan moral çöküntüsü 1922 kışında giderek artacak, ordudaki Venizelosçu - Kralcı ayrılığına bir de komünistlerin yarattığı düşünce ayrılıkları eklenecekti. Yunanlılar yönünden bir sömürge, bir emperyalizm savaşı olan bu savaşa öteden beri karşı çıkan Yunan Komünist Partisi, ordunun içine sokmayı başardığı çok sayıdaki yandaşlarıyla etkili propagandalara girişecekti. Yunan askerlerine her fırsattan yararlanarak şu soruyu soracaklardı: “*Biz neden Batı Anadolu’dayız ve kim için kan döküyoruz?*” bu soruya verdirilen yanıt; “*Savaşın nedeni İngiliz emperyalizmi ve özellikle Orta Doğu petrollerine ilişkin İngiliz yararları*” olacaktı³⁹⁰. Yunan Hükümeti yeni yeni sınıfları silahaltına alarak Batı Anadolu’daki gücünü arttırmak isterken, Yunanistan’daki asker kaçaklarının sayısı da giderek artacaktı. Öyle ki, Volas bölgesi yakınındaki Pelion Dağı yöresinde binlerce asker kaçağı düzenli bir birlik kuracak, yiyecek karşılığı yaptıkları mangal kömürünü köylülere vererek yaşamlarını sürdürecekti. Türk ordusunun o güne dek gelmiş geçmiş en uzun meydan savaşı olan Sakarya Meydan Savaşını kazanması, Yunan dış politikasında da köklü değişikliklere neden olacaktı. Sakarya’dan sonra Yunanlılar artık “Ankara’nın alınması” ve Büyük Bizans’ın kurulması gibi düşlerden vazgeçeceklerdi hatta Batı Anadolu’daki isteklerini bile unutmuş görünüp bu kez yerli Rumların kuracağı bağımsız bir İyonya devleti görüşüne ağırlık verecekler, Avrupa’da da bu görüşe destek sağlamak isteyeceklerdi. “Anadolu Türkleri; Doğu, Orta ve Batı Anadolu’da nasıl devlet kurmuşlarsa yerli Rumlar da Ege’de bir devlet kurmalıdır” diyeceklerdi. Ama 26 Ağustos 1922 günü başlayacak olan Büyük Türk saldırısı, iki haftada Yunan ordusunu ezerek Akdeniz’e sürecekti, tüm sorunları tartışmasız bir biçimde kesin çözüme bağlayacaktı³⁹¹.

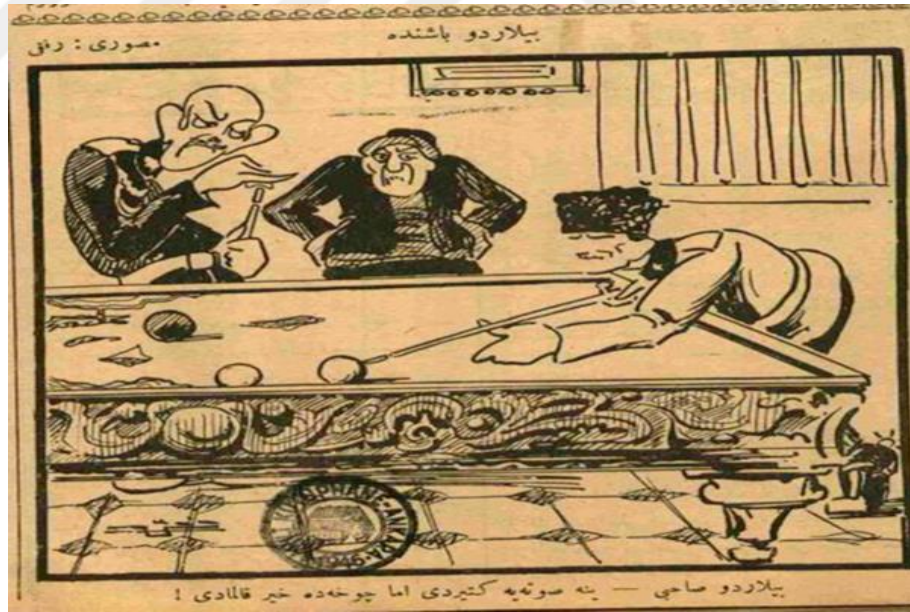
Atina’daki karışık vaziyet sürerken Anadolu Hükümeti bir yandan sulh görüşmelerine katılıyor öte yandan her duruma hazırlıklı olmak amacıyla orduyu güçlendirme ve yenileme çalışmalarına devam ediyordu. Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonra herhangi bir hareket olmaması Meclis’te bazı seslerin yükselmesine sebebiyet vermişti. Özellikle Meclis’teki muhalif sesler neden ordunun hala saldırıya geçmediğini sorgularken dar bir bölge dahi olsa Türk ordusunun saldırı

³⁹⁰ Müderrisoğlu, *Sakarya*, s. 863.

³⁹¹ Müderrisoğlu, *Sakarya*, ss. 863-865.

yapması gerektiğini, böylelikle ordunun taarruz gücünün olup olmayacağını anlaşılabileceğini söylemekteydiler. Mustafa Kemal Paşa ise tüm bu sesler karşısında sakinliğini ve sessizliğini koruyarak ordunun eksiklerini ve ihtiyaçlarını gidermek yoluna gitmiştir. Üstelik kendisi Nutuk'ta daha Haziran ortalarında taarruz harekâtına karar verdiğini ancak bu kararı yalnızca iki kişinin bildiğini belirtir. Bu iki kişi ise Genelkurmay Başkanı ile Milli Savunma Bakanlarıdır. Kendi deyimi ile Türkler dünya önünde çetin bir sınav vereceklerdi, yaşama hakkı dünyanın gözü önünde kazanılacak olan bu savaşa bağlıydı ve tam anlamıyla hazır olmadan bu harekâta girilemezdi³⁹².

Mustafa Kemal Paşa annesi Zübeyde Hanımı karşılamak bahanesi ile İzmit - Adapazarı yönünde hareket etmiş ve Kocaeli bölgesini denetlemiştir. Ağustos ayına gelindiğinde gizlice yürütülen taarruz planları devam ederken Güleryüz; Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen karikatür ve yazılar çıkartmakta ancak karşısında Anadolu halkının artık yorgun düştüğünü ve bu gereksiz harekâtı yürütenleri eleştiren Aydede'yi bulmaktadır. Aydede'nin 64.Nr. 11 sayısında yer alan bir karikatürde Anadolu'nun artık yıprandığı ve eski gücünün kalmadığı ifade edilir.

Karikatür 99: Bilardo Başında

Bilardo sahibi- “Yine soteye getirdin ama çuhada hayır kalmadı!”

Aydede, No: 64, 10 Ağustos 1922, s. 1.

³⁹² Atatürk, a.g.e., ss. 449-450.

Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü görev ile sanki oyun oynadığını belirtmek isteyen Refik Halit bir sonraki sayısında “Anladım ve Acıdım” başlıklı bir yazı ile Milli Mücadele harekâtının gereksizliğini anlatır: “Evet, onu, Anadolu Başkumandanının nutkundaki o sözü, o temenni ve vaadi ne iyi, ne mükemmel, ne candan anladım... Müşarünileyh halk lisanına tercüme olunursa şunu diyordu: “Ah, hayırlısıyla bir sulh temin edilsin, vazifem bitsin, vallahi kendiliğimden mevkiimi terk ederek inziva ve sükûna can atacağım ve sizin beni düşürmek için hareketler, kıyamlar, darbe-i müsellehalar yapmanıza katiyen hacet bırakmayacağım” hakkı var... Ben bunu inziva ve sükûn denilen zevk-i âcizane, kendi nefsinde, geçen günü, bayram tatilinde bir tecrübe ettim, lezzetine doyamadım... Aydede'nin işi Millet Meclisi Hükümeti'nin işiyle kabil-i kıyas mıdır? Yirmi otuz top kâğıt, sekiz on ressam, dört beş muharrir, birkaç memur ve iki üç mürettepten mürekkep bir mini mini heyet... Hâlbuki o bile anamdan emdiğim sütü gün gelmiyor, burnumdan getiriyor... Akşamüstü evime yarı şaşı, yarı yatalak, baygın ve harap bir halde inleye etekleye dönüyorum. Bir de Paşa'nın deruhte ettiği yükü düşünelim... Aman Allah buna insan değil, dağlar dayanmaz, bu yükü dağlar taşımaz, bu yük dağları bile çökertir! Ha, ne diyordum, evet, bayramda yan gelip inzivagahımda oturdum, ne ben birine gittim, ne biri bana geldi... Sırtımda entari, ayağımda terlik, göğsümü poyraza açtım, balkonda alaturka keyfime baktım. Ara sıra bir kahve, bir çay... Akşamüstü iki tek doz... Sabahleyin köpüklü süt ile taze yumurta... Oh! Ne yazı derdi ne tura... Ne karşıma mürettep dikilip “gak!” diyor, ne klişeci ayak direyip, “guk!” diyor! Günlerden Pazar mı, Pazartesi mi, Cuma mı, farkında bile değildim... Esnerken ağzımı kapamak, gezinirken etrafıma bakmak kaydı bile yok... Böyle beyne'n-nevm ve'l- yakaza bir halde, eski devirlerdeki makhur mabeynciler gibi kalıp dinlendirip vücut besledim. Ah, bu ne saadetti. İşte ben böyle inziva ve sükûndan, rahat ve huzurdan bol bol nasibimi alırken Paşa'mızın nutkunu, o nutkundaki şu yanık ve temenni ve arzuyu düşündüm, orada üç senedir takatsuz işler içinde nasıl bunalıp yorulduğunu, şöhret, şan, şeref, pâye, unvan ve-kıs aleyhi'l bevâki, hepsinden, her çeşidinden nasıl kam alarak ve ne tahassürle can attığını görerek ta yüreğimden ona acıdım. Ve yine ta yüreğimden ona hak verdim. Hak verdim ve acıdım. Alelhusus bu sıcaklarda benimki gibi beş değil, beş milyon kişi ile uğraşmak, sağa sola koşmak, sola yetişmek, ileriye geçmek, geri dönmek, “Al!”, “Tut!”, “Gel!”, “Git!”, yahut “Yapma!”, “Etme!”, “Yatma!”, “Kalkma!” gibi bin türlü menfi ve müspet emirler vererek

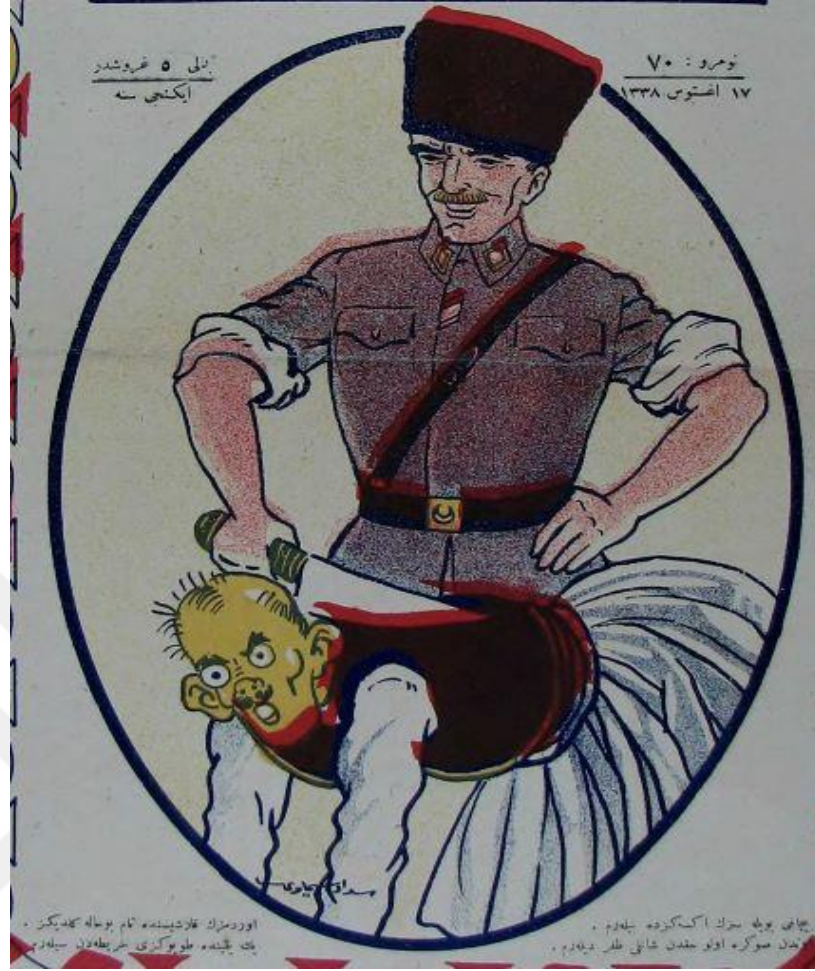
telefonda telgrafa, attan arabaya, trenden kağına mütemadiyen koşmak... Of! Bu dayanılır, özenilir, üzüntüsüne tâb u tîvân yetişir hayat mıdır? Ne huzur, ne sükûn... Evvela mesail-i muazzama: Harp cephesi muamelatı, asayiş-i umumiye meselesi ve mali dertler... Harita masasından kalkıp valilerin telgraflarını gözden geçirecek, sonra maliye projelerine kafa patlatacağın... Oradan Hariciye bahsi önünüze konacak: İçinden çıkılır umman değil ki... Nutukların metnini okumak bir saate muhtaç... Hâlbuki siz okuyacak, buna cevap da hazırlayacak, cevap da yetiştireceksiniz! Zaten bu esnada rahat da kalamıyorsunuz: Aralof Yoldaş, ya ziyaretinize gelmiş, ya ziyafete çağırmıştır. Ah bu Aralof Yoldaş ah... Durur dinlenir adam değil ki... Kanatlı karınca gibi yarı uçan, yarı koşan bir mahlûk-i muhterik ve tayyar... Geveze mi geveze... Sırtkan mı sırtkan... Sokulgan mı sokulgan... Sırnaşık ve sarmaşık nev'inden mütekemmili bir nebât-ı zatü'l-hareke! Ya o yüz türlü eyyam-ı resmiye, merasim-i fevkalade, içtimahat-ı milliye vesaire... Siz tam zihninizi toplayıp mühim bir meseleye dair kararınızı vermek üzere misiniz yaver içeri girer: - Paşa hazretleri! Milletvekilleri hazeratı, ahali, hepsi meydanda toplandılar, teşrifinize intizar ediyorlar! der; hemen kalpağınızı başınıza geçirir, nutkunuzu verir, sahte bir beşâşet ibraz etmeye çalışarak ve çizmenizi sert sert yere vurarak, zinde ve tîvana ve güya endişeden muarra, vaziyetten memnun yanınıza sokulanların yavelerini can-ı gönülden gibi dikkatli dinler görünürsünüz. Avdetle ehemmiyet-i hayatiyeyi haiz olmamakla beraber asabınızı ve maneviyatınızı bozan bir sürü haberler alırsınız. - Efendim, derler, Cami Bey geri dönüyormuş, vapur şirketi teşkil etmiş gemisini kurtaran kaptandır cevabını veriyormuş! - Ah bu adam ah... Hiç muhaliften muvafığına hayır gelir mi? Celaleddin Arif'in de yapacağı elbette budur... - Evet, derler, o da Adliye vekâletini kabul etmiyor, ben mümessilim ve memleketimi her mümessilden daha heybet ve cesametle temsil ediyorum, burada benden ağır basacak adam içinizde var mıdır? Hamur işi meraklısı bir milletvekili makarnanın en leziz pişirildiği bir diyara gönderilirse elbette oradan kolay ayrılmaz... Ve gittikçe yerinde ağır basar! Hani “Şîrler pençe-i kahrında olurken lerzan” mısraı vardır, onun gibi Anadolu'da pençe yiyenler sizin darb-ı destinizden yılarken bu iki küstahın uzaktan meydan okumasına canınız sıkılmamak kabil mi? - Ah, dersiniz, elimde kudret olsa da her ikisini de kulaklarından yakalayıp Gazi Kılıçaslan'ın önüne bir atsam... Bunlar az üzüntüler midir? Kâh gelirler: Hamdullah Suphi Bey biraderinizin nutuk söylerken bağırmaktan sesi kısıldı, fakat dinleyenlerden bir sağırın

da kulağı açıldı, bir teşekkür selamı gönderseniz, gibi bir saçma sarf ederler... Kâh Türkçe lisanının menşei, esas ve menabiini keşfeden dahi-i zamane üdi ve şair nezdinize gelir, keşfini saatlerce izaha kalkar... Kâh “Türk Sazı” sahibi karşınıza oturur, elli sayfalık yeni destanını okumaya başlar... Tam bu aralık Halide Onbaşı telefon eder: - Cepheden izinli geldim, merhaba Başkumandanım! Bu ne haldir, ne derttir, ne iştir yarabbi! İşte irili ufaklı bütün bu asabhıraş, takatsuz, muhrip, müthiş, bihesap zahmet, gayret, himmet-i vahdetlere ilaveten her günkü Peyâm-ı Sabah’ın bedbin, bedhah, mükerrer ve malayani tenkit ve tarizleri... İşte Kılıçaslan’ın mağarasına yem olarak atılacak bir ak manda cesedi daha, ama nerede o günler? Hülasa hangi birini düşünesin, hangi birine yetişesin, hangi birinin hakkından gelesin ve hangi birine meram anlataşın? Ah, evet sükûn ve inziva... Sükûn ve inziva, ey nuhbe-i âmâl! Ey gaye-i nihai! Ey Arz-ı mevud! Ey Peri-i Dilruba! Seni özledim, seni istiyorum, bana sen lazımsın, beni sen sinene çek ve bırak, yorgun başımı senin tatlı ve serin nevazişlerinle dinlendireyim!”³⁹³.

Evvelden beri zevkli bir hayat yaşamayı seven Refik Halit gençlik dönemlerinde her gün yeni elbise ve ayakkabı değiştirmeyi seven, akşamları İstanbul’un lüks mekânlarında eğlenip şarap içen, biftek yiyen ve beyzade gibi yaşamaya hevesli olması, gösterişi sevmesi ile arkadaşları tarafından Aşk-ı Memnu romanının züppe Behlül karakterine benzetilmiş³⁹⁴. Bu özelliklerini yazılarında sıkça gördüğümüz yazar yukarıdaki yazısında da keyif adamı olduğunun izlerini bize verirken Anadolu’daki sıkıntılı sürecin ne kadar yorucu olduğunun ayrıntılı bir tahlilini yapar ve bunu gereksiz bularak oradakilere acır. Defalarca yurt dışına temsilci olarak gidenlerin hayat şartlarını eleştirdiği gibi bu yazısında da eleştirilen isimlerden bahsetmeden geçemez. Güleryüz ise orduyu ve Mustafa Kemal Paşa’yı odağa alan karikatürler çizerek halkın moralini yüksek tutmaya çalışan yayınlar yapmaya devam eder.

³⁹³ Aydede, No: 65, 14 Ağustos 1922, s. 2.

³⁹⁴ Arslantaş, a.g.t., s. 2.

Karikatür 100: “Bıçağımı böyle sizin ensenizde bilerim. Ondan sonra ulu haktan şanlı zafer dilerim.

Ordumuzun karşısında tam bu hale geldiniz. Pek yakında topunuzu haritadan silerim.”

Güleryüz, No: 70, 17 Ağustos 1922, s. 1.

Kral Konstantin’i Efzon askerlerinin kıyafetleri içinde gördüğümüz bu karikatürde Mustafa Kemal Paşa yine karikatürün odak noktasında ve güçlü konumdadır. Kollarını sıvayarak elindeki bıçağı Konstantin’in boynuna dayamış olan Paşa’nın bu tasviri ile anlatılmak istenenin ordunun hazırlıklarının tam süratle devam ettiği ve yakında Yunan ordusunun Anadolu topraklarından temizleneceğidir. Genel olarak Mustafa Kemal Paşa ve Yunan yetkililerini bu şekilde bir arada çizen Güleryüz, İstiklal Savaşı’na muhalif olanları da unutmaz ki özellikle Refik Halit’in kemerli burnuyla alay etmek için burnunu patlıcana benzetirken, Ali Kemal’in kafasını karpuza dönüştüren çizimler yer alır. Büyük Taarruz hazırlıkları içerisinde olan Ankara

yapılacak savaş öncesinde Avrupa'nın nabzını kontrol etmek amaçlı bazı temaslarda bulundu. Temmuz ayının sonlarına doğru Fethi Okyar, Paris ve Londra gibi şehirlere gönderilse de herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bu sıralarda Vahdettin'in de barışla ilgili bazı gizli temasları olduğunu İngiltere arşivindeki belgelerden öğreniyoruz. 6 Nisan 1922'de Vahdettin'in İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ve baş tercüman Ryan'la bir görüşmesi olmuştur. Görüşmede Vahdettin şöyle konuşmuştur: *“Barışı yasal bir hükümetle mi, yoksa bir ihtilal örgütüyle mi yapacaksınız? Biz, Ankara'nın kabul etmeyeceği şartlarla barış yapmaya hazırız”* (Vahdettin burada Misak-ı Milli'den fiyat kırıyor). Sonra Meriç'in sınır olması gerektiğini, İngiltere ile özel bir antlaşma yapılabileceğini söylemiştir. İkinci bir görüşme Büyük Taarruzdan üç hafta kadar önce Vahdettin ve Rumbold arasında olmuştur. Bu sefer Vahdettin, TBMM hükümetinin Yunan işgali yüzünden ortaya çıktığını, Yunanlılar Anadolu'yu boşalttırlarsa o hareketin söneceğini ileri sürmüştür. Yalnız, Yunanlılar çekilirken, boşalttıkları yerler Ankara Hükümeti'ne değil, İstanbul Hükümeti'ne teslim edilmeliydi. Fakat İstanbul'a para ve silah, donanma desteği sağlanmalıydı³⁹⁵. Görülüyor ki padişah Vahdettin mevcut olan durumu yani Yunanlıların çekilmesi ve yapılacak bir barış antlaşması görüşmelerine zemin hazırlayanların Ankara Hükümeti olduğunu unutmuştur. Anadolu'da üç yıldır imkânsızlıklardan imkân yaratarak, halktan yeri geldiğinde çorap ve çamaşır isteyerek savaşan bu hükümetin kazandığı zaferler olmasaydı ne İngilizler ne Fransızlar ne de Yunanlılar mevcut diplomatik şartlara gelmeyeceklerdi. Misak-ı Millîden asla vazgeçmeyerek ve bu misakı kırmızı bir çizgi olarak benimseyerek yoluna devam eden TBMM adına karar verme yetkisini kendinde gören padişah Vahdettin'in tam bağımsızlık yerine tavizler vererek kendi hükümetinin varlığını devam ettirme arzusunda olduğunu anlamak güç değildir. Bu görüşmeler karşısında İngilizler, Anadolu Hükümeti'ni esas görüşme mercii saymış olacaklar ki İstanbul Hükümeti ile resmi bir antlaşma yapmamışlardır. Tüm bu gelişmeler devam ederken Mustafa Kemal Paşa ordunun son hazırlıklarını tamamlıyordu. Batı Cephesi kuvvetleri düşman ordusunun teşkilat ve durumu göz önünde bulundurularak iki ayrı ordudan oluşmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa tam anlamıyla düşman ordusunu imha etmeyi öngören bir taarruz planı yapmaktaydı ve bu yüzden Yunan ordusunun en zayıf bulunduğu bölgelere asker kaydırmayı öngörmüştü, ayrıca taarruz planının son hazırlıkları Konya ili sınırları

³⁹⁵ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 167.

içerisinde yer alan ve Batı Cephesi Karargâhı olan Akşehir’de yürütülüyordu. Taarruz hazırlıklarının son derece gizlilik içerisinde yürütülmesi işin en önemli kısmıydı, bu yüzden 28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yapılacak bir futbol maçı bahane edilerek Mustafa Kemal Paşa ile bazı ordu ve kolordu komutanları Akşehir’e, gelmişler söz konusu tarihlerde taarruzla ilgili görüşmeler yapılmış, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Batı Cephesi komutanı ile taarruz planının ayrıntıları tespit edilmiştir. 13 Ağustos 1922 tarihinde Genelkurmay başkanı cepheye gitmiş birkaç gün sonra ise Mustafa Kemal Paşa da Ankara’dan ayrılmıştır. Başkumandan o günleri şöyle aktarıyor: *“Hareketimi belirli birkaç kişi dışında bütün Ankara’dan gizledim. Benim Ankara’dan ayrılacağımı bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Hatta gazetelerle benim Çankaya’da çay ziyafeti verdiğimi de ilan edeceklerdi. Bunu şüphesiz o vakitler işitmişsinizdir. Trenle hareket etmedim. Bir gece otomobille tuz çölü (Şereflikoçhisar) üzerinden Konya’ya gittim. Konya’ya hareketimi, telgrafla orada kimseye bildirmediğim gibi, Konya’ya varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak Konya’da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat 16.00’da Batı Cephesi Karargâhında yani Akşehir’de bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana taarruz için cephe komutanına emir verdim.”*³⁹⁶ şeklindeki ifadeleri Türk Milleti’nin yeni bir gündeğumunun öncesinde olduğunu anlatmaktadır. Taarruz için seçilen tarih ise oldukça manidardır çünkü bir yıl önce Sakarya’da saldıran Yunan ordusu 23 Ağustos tarihini seçmişti ki Mustafa Kemal Paşa belki de bu tarihe bir misilleme yapmak istemiştir. 26 Ağustos bir milletin var olma savaşının son evresi idi ya Yunan söküp atılacak ya da işgal kalıcı olacaktı. Türkler 1922 yılını baz aldığımızda tam 851 yıl önce yine bir 26 Ağustos günü Anadolu’yu yurt edinmişlerdi. Selçuklu sultanı Alparslan 1071 yılının bu sıcak yaz gününde milletine Anadolu’yu hediye etmişti. İşte 851 yıl önce gelinen Anadolu toprakları Türk milletinin yurdu kalsın diye tekrar bir mücadeleye sahne oluyordu.

³⁹⁶ Atatürk, a.g.e., s. 455.

3.4. Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Yunan Ordusu'nun Anadolu'dan Atılması ile Sonrasında Yaşanan Gelişmelerin Dergilere Yansıması

20/21 Ağustos 1922 gecesi ordu komutanlarını cephe karargâhına çağıran Mustafa Kemal Paşa; yanında bulundurduğu Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanı ile harita üzerinde taarruz harekâtının nasıl yapılacağını gözden geçirmiştir. Düşman ordusunu imha etmek üzerine kurulan bu harekâtın gizli kalması için ordu bütün yürüyüşlerini gece yapmalıydı ki bu da orduya baskın yapmak taktiği ile hareket etme imkânı sağlayacaktı. 24 Ağustos 1922 günü Batı Cephesi Karargâhı Akşehir'den taarruz cephesi gerisinde bulunan Şuhut kasabasına çekilmiş, 25 Ağustos 1922 günü de Kocatepe'ye nakledilmiştir. 26 Ağustos sabah saat 05.30'da topçu atışıyla Büyük Taarruz başladı. 26 Ağustos sabahını, savaşa katılmış olan Yunan ordusu mensubu Vasilikos'un gözünden aktaralım:

“26 Ağustos (13 Ağustos) 1922 kesin gözüyle bakılan Türk taarruzunu beklerken bütün gece uykusuz kaldık... İlk düşman dalgaları geri püskürtülüyor, ama hemen daha yoğun, daha saldırgan ve kararlı taarruzlar geliyor... Birkaç saat sonra ölecek olan Astsubay Agelapulos soğukkanlı ve ilgisiz bir şekilde, ‘Vasilikos, olayları nasıl görüyorsun? Türkler çok kızgın görünmüyorlar mı?’ diye sorduğu sırada kurşunlar ötüyor ve başımızı kaldırmaya fırsat vermiyorlardı. İlk umudun yerini, umutsuzluk aldı. İlk andan itibaren durum kritik ve ciddi bir şekil aldı... Mücadele azgın bir şekilde cereyan ediyor. Ağzlarında ‘Urra!’ ile yoğun dalgalar halinde saldırıyor ve verdikleri ciddi kayıplara rağmen durmayı bilmiyorlar. Ağır Türk bombardımanı ciddi kayıplara sebep oluyor. Aynı zamanda Afyon şehri de bombalanıyor... Güneş Kalecik'teki mücadeleden daha fecii bir manzarayı aydınlatmamıştır. Her yerde gömülmemiş cesetler var. Ağır yaralıların inlemeleri duyuluyor ve onların taşınması pek çok tehlikeyi içerdiğinden dolayı yavaş gerçekleşiyor... Bu dehşetli manzaraya, bombardıman ateşinin sebep olduğu kuru otların yanması da eklendi... Bütün gün boyunca durum kritikliğini korudu. Türkler birbirini ardı sıra devam eden hücumları ile gediği büyütme istedikler. Tüm

saldırılarımıza inat ve kararlılıkla karşı koyuyorlar... Sürekli büyük kayıplar veriyoruz. Ağustos 1922, Anadolu Harekâtı'nın trajik sonunun başlangıcıdır."³⁹⁷

Taarruz Harekâtının asıl sonucu alması için 27 Ağustos 1922'den itibaren başlayan Türk ordusunun yürüyüşünün başlaması asıl önemli nokta idi. Yunanlıların büyük önem verdiği ve bir yıldan fazla tahkim ettikleri mevziler ele geçirilmeye başlandı. 27 Ağustos'ta Afyon'a girildi. Burada çok önemli bir isme değinmeden geçmek istemiyoruz. Yunanlılardan alınan yerlerin elde tutulması için önem arz eden Çiğil Tepe'yi alması emredilen Albay Reşat Bey söz verdiği saatte bölgeyi alamadığı için intihar etmiş, kendisi son nefesini verdikten hemen sonra Türk birlikleri tepeyi ele geçirmişlerdir. Bir Türk komutanının kendi başkumandanına verdiği sözü böylesine önemsemesi ve bunu gurur meselesi yapması aslında İstiklal Savaşı'nın ruhunu anlatmaktadır. 30 Ağustos 1922 günü Dumlupınar'da yapılan savaşa Başkomutanlık Savaşı adı verildi. Kütahya, Çivril, Demirci, Gördes kurtarıldı. 30 Ağustos günü tam anlamıyla bozguna uğrayan Yunan ordusunun toparlanmasına imkân tanınmaması için İzmir'e yürüme kararını veren Mustafa Kemal Paşa "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!" emri ile Milli Mücadele'nin simgesi olan İzmir için ilk adımı atmıştı. 1 Eylül'de Uşak, 2 Eylül'de Eskişehir, 4 Eylül'de Denizli, 5 Eylül'de Alaşehir, Nazilli, 7 Eylül'de Aydın, 8 Eylül'de Manisa alınmış ve 9 Eylül 1922 sabahı ise Türk ordusu nihayet İzmir'e girmiştir. İzmir'e ilk giren komutan olan Yüzbaşı Şerafettin ve ordusu Halkapınar ve Bornova yönünden İzmir'e doğru hareket etmekteydiler. Yürüyüş esnasında yer yer Yunan birlikleri ile karşılaşan ve çatışmalar yaşayan Yüzbaşı Şerafettin ile emrindeki erleri şehrin dış kapılarına geldiklerinde, atılan Yunan bombası yüzünden büyük kayıplar vermişler, hatta Şerafettin'in üzerinde bulunduğu at dahi parçalanmıştı. Yüzbaşı Şerafettin Bey, yeniden müfrezesine kılıç çek emri verdi ve atları dörtlüye kaldırdı. Süvariler, yıldırım hızıyla Alsancak'ın ara sokaklarına daldılar. Onlar Alsancak'ın ara sokaklarına dalarlarken, arkalarda Binbaşı Atıf İngiliz amiralle konuşmasını sürdürüyordu. Yüzbaşı Şerafettin, müfrezesinin başında, müfrezesiyle birlikte İzmir'e girmişti. Olayı sonradan anlatan gazetelerin yazdığına göre; Türk süvarileri saat 10.30'da İzmir şehrine muzafferan girmişlerdi³⁹⁸.

³⁹⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, s. 469.

³⁹⁸ Kemal Arı, *Üçüncü Kılıç İzmir'in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin*, 3. Baskı, İzmir: Zeus Kitabevi, Eylül 2009, s. 217.

Türk Yurdu üç yıldır acılar çeken nazlı sevgilisine İzmir'e kavuşmuştu. 27 Ağustos'tan itibaren Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başlamışlardı ve bu geri çekiliş esnasında geçtikleri tüm köy ve kasabaları yakarak ilerliyorlar, bulundukları yerlerde kadınlara zorla ekmek pişirtiyor, köylüden arpa ve buğdaylarını alıyorlardı. Verdikleri zararların haddi hesabı yoktu ki Alaşehir'i tamamen yakılmış, Manisa ilindeki evlerin neredeyse tamamına yakını kül olmuştur. Yunan kuvvetlerinin Türk ordusu önünden İzmir'e çekilişi esnasında onları kovalayan Türk askerleri yol kenarlarında başları kesilmiş kadın ve yaşlıların cesetlerini gördükçe erler şiddetli bir intikam duygusu ile doluyor ve birlik komutanları bu intikam duygularını güçlkle dizginleyebiliyorlardı. Bazı kasabalarda daha dehşetli kıyımlar yaşanıyor Yunan askerleri bütün bir kasaba halkını binalara doldurarak binayı ateşe veriyorlar, kimilerini kloroform koklatarak bayıltırken kimilerinin midelerine benzin damlatmaktaydılar. Onurlu bir geri çekiliş yerine tıpkı üç yıl önce geldikleri gibi zulüm yapmayı seçmişler kendi başarısızlıklarını masum halktan çıkartmışlardı. Yerli Rumlar ise telaş ve korku içindeydiler çünkü Yunan askerlerinin masum Türk halkına yaptıklarının kendi başlarına gelmesinden korkuyorlardı ancak Türk ordusu ele geçirdiği bölgelerde Hristiyanlara karşı kötü davranılmaması emrini almıştı. Batı Anadolu'daki yerli Rumlar ve Ermeniler neleri var neleri yoksa satıp yaşadıkları köy ve kasabalarını terk edip İzmir'e akın ediyorlardı. İzmir'in nüfusunun bu göçlerle beraber misliyle arttığını, rıhtımların, tren istasyonlarının binlerce valiz ve telaşlı insanlar tarafından doldurulduğunu hayal etmek güç değildir. Türklerin ele geçirdiği yerlerde Müslümanlar sevinç gösterileri yapıyor, şehre giren askerleri kucaklıyor, süngülerine yapışıp ağlıyorlardı. İzmir'e yürüyüş emrinin verilmesi ile kilometrelerce yürüyen Türk askerini karşılayan halk onlara su, pilav, helva veriyorlardı³⁹⁹. Bu Hürriyet'e giden bir yürüyüşü ve bir yürüyüş ne kadar zor olursa o kadar zordu. Sıra sıra alınan şehirlere giren Mustafa Kemal Paşa ve yanındaki komutanlar yanlarında eşya olmadığı için konakladıkları yerlerde bazen ev döşemesinin bazen de toprağın üzerinde yatıyordu ancak gönüllerdeki İzmir yangını tüm zorlukların üstesinden gelme gücünü veriyordu.

³⁹⁹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına)*, 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 604.

Şehirlerin sırayla alındığı haberleri İstanbul ve Ankara gibi bölgelere ulaşınca Türk halkı sevinçten sokaklara dökülüyor, fener alayları yapılıyor, Ayasofya ve Fatih camilerinde ordunun zaferi için dualar, mevlidler okutuluyordu⁴⁰⁰.

Ankara halkı günlerce uykusuz cepheden gelen haberleri beklerken hayırlı gelen her haberin sonunda meydanlara taşıyor, Meclis binasının önüne giderek istiklal naraları atıyorlardı. Kilometrelerce yol yürüyen yorgun Türk askerlerinin ayaklarındaki çarıklar teker teker parçalanıyordu ama asker yine de halinden memnun zafer türküleri söyleyerek o kutlu yürüyüşlerine devam ediyorlardı. Taarruzun başladığı günden itibaren ise Avrupalı devletler hala Türk zaferinden habersizdi ki bundan Anadolu'nun dışarı ile bağlantısının kesik olması kadar Yunan tebliğlerinin her zamanki gibi yalan haberler yayımlayarak Türk zaferini örtmesinin de payı büyüktür. Londra'da bulunan Atina temsilcisi durumun ciddiyetin farkında olmayarak İngilizlerle yaptığı konuşmalardan hareketle İngilizlerin İstanbul'u Yunanlılara bırakmayı düşündüğünü, Kral Konstantin'in ve Kraliçe Sophia'nın İstanbul'a gelerek Bizans İmparatorluğu'nun kral ve kraliçesi olarak Ayasofya'da taç giyecekleri günü beklediklerini ifade ediyordu. Megalo İdea çoktan çökmüş geriye külleri kalmıştı ancak büyük hayaller kurmaya devam eden Yunanlıların bu denli büyük bir bozgun yaşamalarının gerçek sebebi belki de gerçekçi olmamalarıdır. Korku içinde bekleyen İstanbul Rum Patrikhanesi de Yunan ordusunun kurtuluşu için ayinler düzenliyor ve dualar okutuyordu⁴⁰¹. Telaşa kapılan Yunan hükümeti ve Erkân-ı Harbiye'si ise çıkış yolu arıyordu ve bu geri çekilmenin faturasını Hacıanestis'e keserek kendisini görevden aldılar. Trikopis'in rütbesi tümgeneralliğe yükseltip daha sonra Yunan ordusunun başına atansa da çoktan Türk ordusuna esir düşmüştü ki terfi haberini Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden almıştır.

7 Eylül 1922 günü Yunan Hükümeti istifa etti ve 8 Eylül'de İzmir'i boşaltma kararı alındı. Özellikle İngilizler Yunan ordusunun geri çekilmeleri esnasında İzmir ve Bursa gibi şehirleri yakmamalarını bu durumun yapılacak bir ateşkes antlaşmasının önünü tıkadığını belirtse de İzmir, Yunanlılar çekilirken küle dönmüştür. İzmir'in alınışı coşku ile yurt genelinde kutlanmaya başlandı, Ayasofya'da mevlid okutuldu, halk üç yıl önce İzmir işgal edildiğinde Sultanahmet meydanında toplanıp miting yapmıştı. Şimdi tekrar aynı meydanda Türk bayrakları ile zaferlerini kutluyorlardı. İşgal

⁴⁰⁰ Özalp, a.g.e., s. 234.

⁴⁰¹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına)*, s. 608.

edildiği esnada mecliste ve halkta derin keder uyandıran, meclis kürsüsüne matem için siyah örtü örtülen Bursa, 10 Eylül 1922’de Türk ordusunun eline geçmiş bulunuyordu. Gazeteler büyük manşetler atarak Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı, İsmet Paşa’yı ve İstiklal Savaşı’nın kadrosunu kutluyor, orduyu övgülere boğuyorlardı. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi “İslâm’ın İhyası” başlıklı yazısında bundan sonra tarihçilerin üç büyük olayı yan yana anlatacaklarını belirtiyor ve Uhud Savaşı, Peygamberin ölümü ile Anadolu Savaşı’nı örnek gösteriyordu⁴⁰².

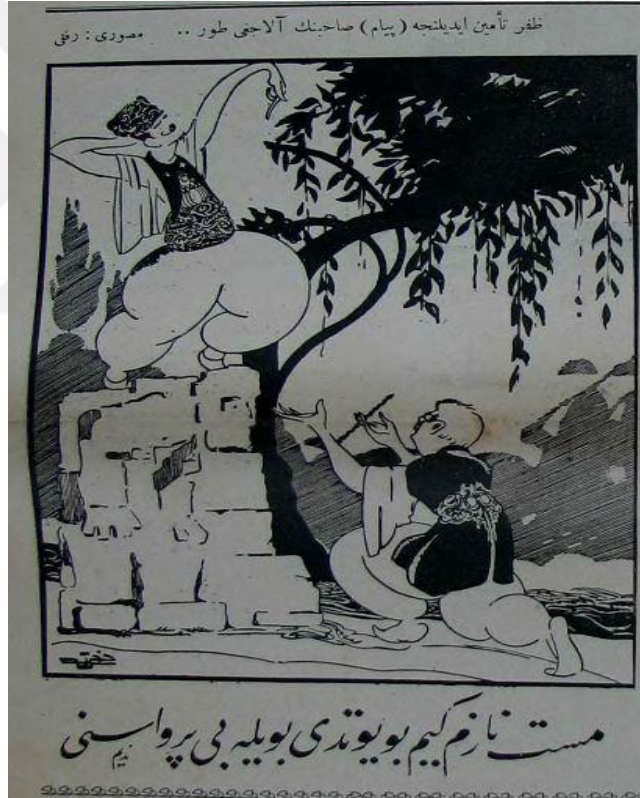
Büyük Kurtuluşa bile muhalif çizgisini değiştirmeyen Ali Kemal hala savaşın hiçbir şey çözemeyeceğini, bu saldırgan tavrın İttihat ve Terakki fikri olduğunu vurgulayarak Kuva-yi Milliye’nin yaptıklarının bir kazanım olmadığını, doğru yola gitmenin Ankara tarafından engellendiğini hatta Ankara başta olduğu sürece bu keşmekeşten kurtulamayacağımızı belirtiyordu. Çıkış yolunun hala sulh antlaşması yapmakta olduğunu, Avrupalıların bizden her alanda üstün olduklarını ve kendilerine galip gelinemeyeceği fikrinde ısrar ederek onların anlayışlarına sığınılması gerektiği görüşünde ısrarcıydı. Refik Halit ise Afyon alındı diye İstanbul telgrafhanesine bir kısa haber geldiğini duyunca “Aşkta Ben İtilafçıyım” başlıklı yazısında kendisinin de Ali Kemal gibi sulh ve diplomasi ile meselelerin hallolacağına inanmaktadır. Söz konusu Kirpi imzalı yazıda *“Hülasa muaşaka bir nevi siyasettir ve bir siyaset-i muslihanedir. Dâhili fasılda bila-tefrik-i cins ve mezhep Hürriyet ve İtilaf üzere hareket edilmeli, harici fasılda sulh u salah gaye ittihaz olunarak bütün münâziun fih meseleler diplomasi tarikiyle hallolunmalıdır. Aleni muamelat, ilan-ı harp, taarruz, işgal, istila ve emsali siyasetsizliktir. Yeni muaşakaların kahramanlığa, maceraperestliğe hiç tahammülü yoktur.”*⁴⁰³

Muhalif seslerin fikirlerinin savaştan yana değil de diplomasiden yana olmasının anlaşılır bir sebebi yaklaşık 14 yıldır savaşta olan bir milletin ve toprakları harap olmuş bir memleketin vaziyetinden ileri geldiğini söyleyebiliriz. Savaş haberlerine alışmış, cephe de olmak ve savaşmak kelimelerinin yemek yiyip su içmek gibi günlük olaylara döndüğü bir memlekette elbette ki savaş istemeyen, diplomasi yoluyla işlerin halledilebileceğini düşünen Ankara’nın savaş yanlısı tutumunu işgal ve istila olarak

⁴⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz, Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Sakarya Savaşı’ndan Lozan’ın Açılışına)*, ss. 599-655.

⁴⁰³ Aydede, No: 71, 4 Eylül 1922, s. 2.

değerlendiren kişiler olacaktır. Fakat muhalif kişilerin kendilerine sorması gereken bir soruyu şöyle dillendirmek gerekirse Türk ordusu herhangi bir bölgeyi istila etmek için ya da sadece savaşmak için, kan dökmek için mi hareket etmektedir? Bir milleti yaşadığı topraklardan söküp atmak, bir milleti katletmek için mi hareket etmektedir? Onların kendilerine sormadıkları bu soruyu biz cevaplandıralım: Tabi ki hayır! Yıllardır süren işgali kendi topraklarından söküp atmak için, özgür yaşamak için bir taarruz yapılmış ve nihayetinde başarıya ulaşmıştır. Büyük Taarruz'un sonlarına doğru muhaliflerde de fikir değişiklikleri yaşanacak, bu durum yine dergi sayfalarına elbette yansiyacaktır. Önceki sayılarda yazdığı baş makalelerin üslubu ile ilgili eleştirilerde bulunan Refik Halit'in dergisi; Ali Kemal ve Mustafa Kemal'i ilk defa bir karede birleştiren bir karikatür yayımlar.

Karikatür 101: Zafer temin edilince (Peyâm) sahibinin alacağı tavır: “Mest-i nazım kim büyüttü böyle bî-pervâ seni” (Nedim)

Aydede, No: 70, 31 Ağustos 1922, s. 1.

Rıfki imzalı karikatürde geleneksel Anadolu kıyafetleri giymiş olan Mustafa Kemal Paşa yerden yüksekçe bir taş sırasının üstünde keyifli ve mağrur bir şekilde dururken, Ali Kemal kendisine yalvarır pozisyonda çizilmiştir. Türk ordusu üst üste zaferler aldıkça ilk defa savaş ve askerlerle ilgili tam boy bir karikatür yine Aydede’de yayımlanır.

Karikatür 102: Oradakiler, Buradakiler (Daire İçindekiler Buradakiler)

Aydede, No: 72, 7 Eylül 1922, s. 1

Karikatür üzerinde okuyabildiğimiz yazılar ise “Ordugâh”, “Ateş”, “Cem-i Ganaim”, “Hücum”, “Takib” ve “Gazi” kelimeleridir. Karikatür Anadolu’dakilerin zorlu şartlar içinde savaştıklarını gösterirken İstanbul halkının eğlencede olduğunu, kadınlı erkekli geziler yaptığını ve gazetelerden sürekli olarak haberler aldıklarını

vurgulamaktadır ki daire içindeki çizilere bakıldığında bu durum rahatça görülebilmektedir.

İstanbul’da yaşayan Refik Halit savaş nedir bilmediğini harbin ne olduğunu daha ömründe görmediğini anlatır. Yukarıdaki karikatürün yayımlandığı aynı numaralı sayıda “Bilmediğim Bir Hayat” başlıklı yazısında harp esnasında askerin nerede yattığını, nerede uyduğunu ve ne yediğini sorgular. Bir kıyamet bir cehennem içinde savaşan askerlerin kim bilir lavanta kokulu ütülü çamaşırları, temiz bir yatağı, bir fincan köpüklü kahveyi nasıl özlediğini hayal etmeye çalışır. Yazının sonunda ise savaşın kötü yüzünü hiç bilmediğini tekrar ederek askerler için iyi dileklerde bulunur ve “*Allah bana bunları öğretmedi... İnşallah öğrettiklerine de yakında unutturur; devamlı ve şanlı bir sulhun lezzetine cümlemizi kandırır!*”⁴⁰⁴ sözleri ile barış yapılması isteğini yineleyerek yazıyı bitirir. Anadolu’nun eski günlerine ait karikatürler yayımlanarak tekrar eskisi gibi barış ve huzur içinde görebilmeyi diler. Ankara hakkında hala İttihatçı hareketler sergilediğini söyleyip büyük bir devletle uzlaşmaya razı gelmedikçe zafer bir netice vermez diyen Ali Kemal ile açık açık alay edilen büyük bir karikatürün yayımlanması hayli dikkat çekicidir.

Karikatür 103: Pişmiş Aşa Soğuk Su Katan Bir İbrik

Aydede, No: 72, 7 Eylül 1922, s. 3.

⁴⁰⁴ Aydede, No: 72, 7 Eylül 1922, s. 1.

Batı Anadolu’da Türk askerlerinin artık İzmir’e iyice yaklaştıkları bir dönemde eski fikirlerini savunmaya devam eden Ali Kemal pişmiş aşı soğuk su katmaktadır. Yukarıda pişmiş aşı soğuk su katan ibrik, Ali Kemalden başkası değildir. Milli Mücadeleyi başından beri destekleyen ve çizgisini bozmayan dergilerde ise tam bir bayram havası vardır. 26 Ağustos’ta başlayan Büyük Taarruz’un önemli şehirleri almaya başlamasıyla beraber karikatür ve şiirler artık daha coşkuludur.

Karikatür 104: “Karagöz- Hayyyyt Hayyyyyt! Bu da gelen karada kaplan denizde arslan, soyu sopu kahraman, düşmana kan kusturan yaman Anadolu askerleri!

Hacivad- Dur, dur Karagöz, ben de yetişeyim yahu!

Karagöz- Durmam Hacivad durmam, sen acele et de İzmir’de buluşuruz.”

Karagöz, No: 1509, 2 Eylül 1922, s. 1.

Karikatürü dikkatle incelediğimizde yere düşmüş bir Yunan bayrağını, kaçan Efnonların havaya fırlamış çarıklarını, kararlı ve cesur çizilmiş Türk askerlerini görebiliriz. İşgalinden beri sürekli olarak İzmir’e şiirler yazan ve İzmir’e olan özlemini dile getiren Karagöz aslında halkın sesi olmuştur ve şimdi de tüm Türklerin hissettiği

gibi en önde İzmir’e girmek için elinde kılıç heyecan içinde cepheye koşmaktadır. Aynı sayının kapağında ise yine orduya atfedilmiş “Ha Arslanlar Ha” başlıklı bir şiir yer alır:

Ha bakayım kahramanlar ileriye yürüyün,
Çorbacının ordusunu duman gibi bürüyün,
O kopiller alayını denizlere sürüyün,
Yedi cihan yaptığınız bu hücumu bakıyor,
Hiç korkmayın ardınızdan bütün millet akıyor!
Altı ay yaz sulh işini konferansa bağladık,
Şehit düşen kardeşleri düşünerek ağladık,
Yaramızı kızgın demir parçasıyla dağladık,
Ne çare ki kuru laflar sulh yolunu açıyor,
Siyasice sözler ile Yunanlılar kaçıyor!
Şimdi bulduk çorbacıyı kaçırmanın yolunu,
Süngümüzle kırmalıyız kanadını kolunu,
Şaşırdı bak şimdi Yunan sağını hem solunu,
Başkumandan fırsatını bulur bulmaz atladı,
Bir hücumla çorbacılar önümüze katıldı!
Kahramanlar ha göreyim vurduk koca Yunanı,
İlk bozgunda kaçır kaçmaz verin sıkı dumanı,
Biraz nefes aldirmeden tepeleyin düşmanı,
Şehitlerin intikamı süngünüzle alınsın,
Türk kızları yurtlarında rahat rahat salınsın!

Ha Ahmedim, ha Mehmedim gözüm bugün sizdedir,

Gece gündüz dua için iki elim dizdedir,

Avn-i Hakla büyük zafer en nihayet bizdedir,

Kendinizi gösteriniz, parıldasın süngüler,

Gazilere yapacağız kırk gecelik düğünler!⁴⁰⁵.

Tüm İstanbul gibi Karagöz de ordunun zafer kazanması için dua etmekte ve cepheden gelen haberleri beklemektedir. Ali Kemal'e laf atmadan duramayan Karagöz eden belasını da bulur Mevla'sını da diyerek zamanında Anadolu Hükümeti için zırtapozlar dediğini hatırlatarak, zırtapoz dediği o kahramanların Anadolu'da ne işler başardığını görüp ağzını toplamasını istemektedir. Halkın coşku içinde olduğunu, her yere Türk bayraklarının asıldığını söyleyerek, dört sene evvel yapılan mütareke ve İzmir işgalinin acıları hatırlatılırken bu günleri çok uzun zamandır bekleyen halkın karşısında iki yer yas içindedir ki bunlardan biri Tatavla'dır yani Rumların gittiği meyhanelerin bulunduğu semt, diğeri ise Ali Kemal'in matbaasıdır. Taarruzun başarılı ilerlemesi ile satışları düşen Mihran Efendinin gazetesi Karagöz'e göre top atmıştır. Akşamüstü işitilen top seslerinin Türk ordusu tarafından atıldığı zannedilse de aslında bu top sesleri satış düştüğü için top atan Mihran Ağa'nın gazetesinden gelmektedir. İstanbul halkı art arda gelen zafer haberlerinden sonra daha sevinçlidir, Anadolu'ya yardım için Hilâl-i Ahmer'e kese kese altınlarla yardımlar yapılır. Hatta 1922 yılının sayılarında Karagöz'ün sayfalarında sıkça "Anadolu'ya Yardım Listesi" başlıklı yazılardan anlaşılmaktadır ki dergi Anadolu için yardım edenlerin isimlerini yazmaktadır. 9 Eylül 1922 günü yayımlanan sayısında yardım edenlere şu cümlelerle teşekkür eder: "Matbaamıza her gün gündeliğini biriktirmiş yavrulardan, çocuğunun nafakasından hisse ayırmış babalara kadar birçok hamiyetli vatandaşlar gelip para veriyorlar. Hepsinin adını sıra sıra yazacağız. Şimdilik Anadolu namına hepsine teşekkür ederiz"⁴⁰⁶. Türk askeri ilerledikçe Yunan ordusunun ciddi kayıplar vererek geri çekilmesi ise Anadolu'da Peyâm-ı Sabah dergisinde alay konusu olur. "Gasp Aranıyor" başlıklı kısa bir yazıda "Bir adet ma-baş general tam takım Yunan ordusu zayii

⁴⁰⁵ Karagöz, No: 1509, 2 Eylül 1922, s. 1.

⁴⁰⁶ Karagöz, No: 1511, 9 Eylül 1922, s. 3.

olduğundan nerede olduğunu bilen duyan varsa Artin Kemal'in başı için haber versin"⁴⁰⁷ sözleriyle hem Ali Kemal eleştirilir hem de kayıplardan dem vurulur. Ayrıca Türk zaferini yalan tebliğlerle saklamak isteyen Hacıanestis'in ağzından beyannâme yazan dergi 32. Nr. 11 sayıda şöyle der: "Merkezi Atina olmak üzere üç buçuk atan bütün Megalo Yunan milletine: "Nihayet Megalo İdeamız neresine tahakkuk etmiş olmakla beraber yine tahakkuk etmesi muazzam bir hadisedir. Artık rahat rahat kumda oynar ve şapa oturabiliriz" cümleleri ile hala Büyük Bizans İmparatorluğu kurma hayalleri gören Yunanlılara gönderme yapılırken yazının sonlarına doğru bundan sonraki Yunan ordusuna ait tebliğleri fihametmeab başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin karargâhında okursunuz ifadeleri ile Türk ordusunun eline esir düşen Yunan komutan ve askerleri kastedilmektedir⁴⁰⁸. Taarruzun başladığı günlerde harekâtın başarılı olmayacağını düşünen Ali Kemal, 6 Eylül 1922 tarihli baş makalesinde zafer elde edilirse kalemimizi kırar ve insanlığımızdan istifa ederiz sözlerine karşılık Aka Gündüz "Artin Kemal Ne Demiş" başlıklı yazısında şöyle cevap verir: "Artin Kemal de paçavrasının son nüshalarında yine bir baş makale yazmış bunda hûlasaten diyor ki; Anadolu Yunanlılara hiçbir şey yapmadı, yapmaz, yapamayacaktır. Şayet bir şey yapabilirse ben kalemimi kırar insanlıktan çıkarım. Vaziyet-i hazireye nezareten sözünde durması lazım gelir ise de kendisi esasen insandan mâdud olmadığından bu sözü de hileli çıkmıştır. Kalemine gelince onu kırmadan iki göz bebeğini oymak bizim boynumuzun borcu olsun."⁴⁰⁹

9 Eylül 1922 sabahı İzmir'e giren Türk ordusunun haberi, sıcak yaz gününde gölgedeki çeşmeden buz gibi soğuk su içmeye benzer ve Türk halkı tarafından kana kana içilen bu su herkese bir ferahlık getirir. Üç yıldır bugünü bekleyen memleketin sevincini ve dergilere yansıyan coşkuyu karikatürler ve yayımlanan şiirler vasıtasıyla görebilmekteyiz. Güler yüz'ün 74. Nr. 11 sayısında "Gelin İzmir" başlığı taşıyan bir şiir yayımlanır:

Güzel İzmir üç yıl evvel düşman seni almıştı

Zehir sızan hançerini yüreğine dayamıştı

⁴⁰⁷ Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, No: 32, 7 Eylül 1922, s. 1.

⁴⁰⁸ Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, No: 32, 7 Eylül 1922, s. 2.

⁴⁰⁹ Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, No: 32, 7 Eylül 1922, s. 2.

O yemyeşil bağlarına hırsız gibi dalmıştı
O hırsız bir hamlede önümüze kattık biz
Çorbacının ordusunu Akdeniz'e attık biz
Ayrıldığı zaman İzmir, el basarak Kur'an'a
Vermem diye Ahd etmişim seni Yunan'a
İşte bugün ovaları bulayarak al kana
Sancağımı diktim yine senin yüce dağına
Şanlı hilal doğdu hemen güzel yeşil bağına
Bundan sonra tarlada çiftimizi süreriz
İncirleri, üzümleri hep birlikte düreriz
Gölgekte oturur al sancaklar öreriz
Bir bayrak da Sultan Selim Camiine takarız
Trakya'yı alır almaz çifte düğün olacak
İslâmların yürekleri server ile dolacak
Türk'ün ahdı işte o gün tam yerini bulacak
Şanlı ordu kavuşturdu milletimi bugüne
Üç yüz milyon İslâm med'uvv bu şerefli düğüne.

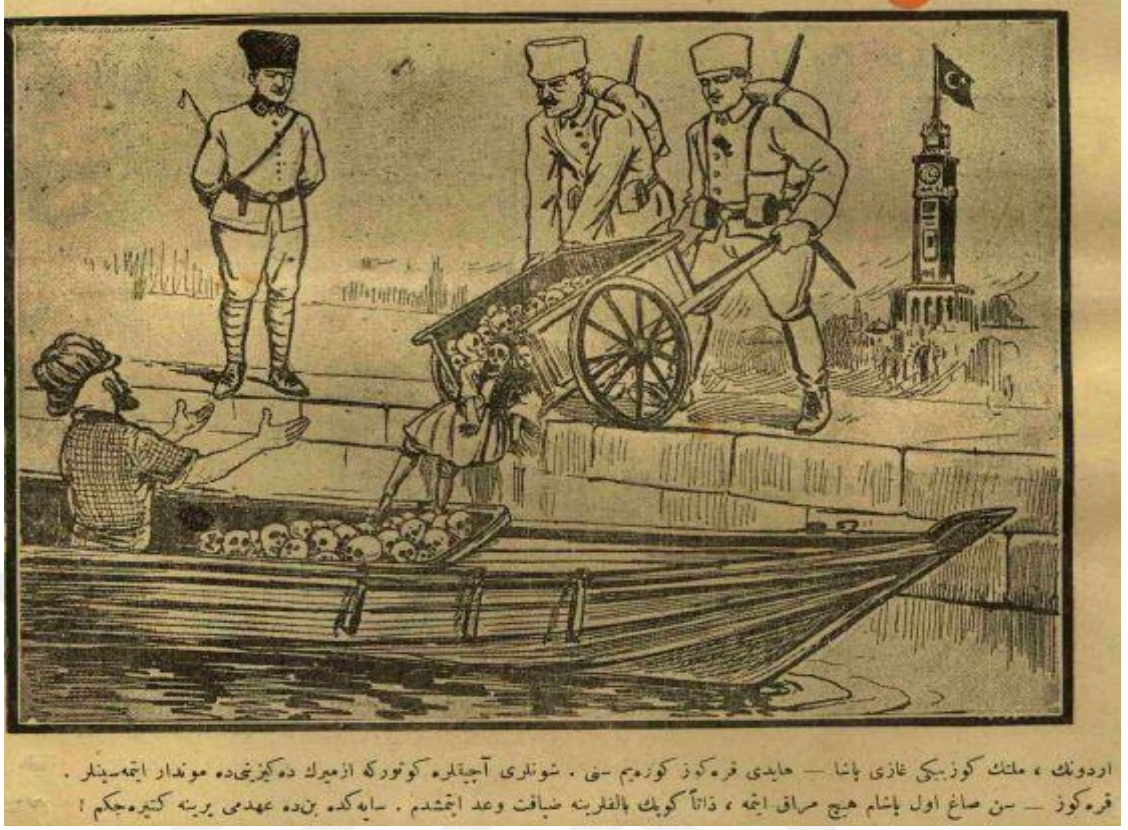
Şiirde geçen İzmir'in meşhur yemişleri incir ve üzüm gibi ürünlerle daha önce de gönderme yapıldığını biliyoruz ki yukarıdaki satırlarda aynı göndermeleri görmekteyiz. İzmir'den sonra artık alınması gereken yer Trakya yani Edirne şehridir zira bir bayrak daha takılacak Sultan Selim Camii'nden kastedilen Edirne'deki Selimiye Camii'dir. Tam sayfa bir karikatür üzerinde yer alan bu şiirin bulunduğu karikatürü de aşağıya nakledelim:

Karikatür 105: Sevgili İzmir'imizin Şanlı Orduya Teşekkürü

Güleryüz, No: 74, 14 Eylül 1922, s. 1.

Defalarca bir kadın figürü ile eşleştirilen vatan topraklarının burada da İzmir ile eşleştirildiğini hatta gelin olduğunu vurgulayan karikatürde, İzmir genç bir kızdır ve kızın üzerindeki gelinlik Türk bayrağıdır. Sevgilisine kavuşan bu genç kız askeri öperek ona teşekkür etmektedir. Karikatürün üst kısımlarında yer alan çizimleri incelediğimizde ise bir Türk askeri süngüsünü Efzon askerinin yüreğine saplamaktadır. İzmir'den denize dökülen Yunan ordusu ise Karagöz tarafından çizilir.

Karikatür 106: “Ordunun, milletin gözbebeği Gazi Paşa- Haydi Karagöz göreyim seni. Şunları açıklara götür ki İzmir’in denizini de mundar etmesinler.

Karagöz- Sen sağ ol pašam hiç merak etme, zaten köpek balıklarına ziyafet vaad etmiştim. Sayende ben de ahdımı yerine getireceğim!”

Karagöz, No: 1512, 13 Eylül 1922, s. 1.

Karikatürde arka planda İzmir’in simgesi olan Konak meydanındaki saat kulesini görmekteyiz ve kulenin üstünde Türk bayrağı asılı vaziyettedir. Bu sefer Mustafa Kemal ile İzmir’e gitmiş olan Karagöz Efzon askerlerinin kemiklerini denize dökmek için Türk askerine yardım etmektedir. Karagöz’e göre on beş günde yüz bin aftos ekin gibi biçilmiş, leşlerin üzerinden rüzgâr gibi geçilmiştir. Kurtarılan İzmir ile Bursa’da tatlı şerbet içilerek on beş günde Anadolu’nun her yeri temizlenmiş ve koca Yunan bir deri bir kemik kalmıştır. İzmir’in alınışı üzerine Refik Halit de “İncir Bahsi” başlıklı bir yazı yayımlar: “İncir dalları bastı... Balın lezzetine incirinki kadar hiçbir meyvenin lezzeti benzemez. Yapışkanlığı hariç, incir kusursuz bir meyvedir ve en nazenin tatlıdan daha çeşnili ve en pahalı şekerlemeden daha leziz ve mukavvidir”

sözleri ile başlayan Nakş-ı Berâb bölümünün yazısı incir meyvesinin türlü güzelliklerini anlattıktan sonra şöyle devam eder: *“Mamañih o kadar güzel bir meyve olan incir yapışkanlığı, yumuşaklığı ve etinin taze bir yaraya müşabeheti itibarıyla, bir nokta-i nazardan da çirkindir. Lakin buna rağmen incir bizim için, son senelerde büsbütün başka bir kıymeti ihraz etti: Vatanî bir meyve oldu. İncir İzmir mahsulüdür. Geçen gün, taarruzdan evvel, İzmir’e ilk incir mahsulünün indiğini ve âdet olduğu üzere silahlar atılarak merasim yapıldığını haber veriyordu. Bu haber beni müteessir etmişti: Asırlardan beri bu mahsul ellerimizden geçerek ve hazinemize yarayarak gümrüklerimize iniyordu... Üç senedir yad ellere geçmişti. Fakat işte, bu sene, incirlerden evvel İzmir’e incirden bi-mecal bir halde yığın yığın başka mahsulat inmeğe başladı... Hem de tıpkı incirlerde olduğu gibi silahlı merasim yapılarak! Galiba bu ezile, çiğnene deniz kenarını boylayan mahsulat birer çuval incir gibi bitap ve ezgin... Bu yıl İncir mevsimini keyifli geçiriyoruz ve artık incir yerken İzmir’i hatırlayarak üzülmemize hacet kalmıyor. Bol bol ve iştahlı incir yiyebiliriz. Zira incir beldesine kavuştuk!”*⁴¹⁰

İnciri ile meşhur olan şehrin bu ünlü meyvesi üzerinden İzmir’e kavuşmanın sevincini anlatan bu satırlar aynı zamanda ezilmiş incirlere Türk ordusunun yorgun ve bitkin halini benzeterek askerlerin durumunu anlatmaya çalışmaktadır.

Kuva-yi Milliye ve Milli Mücadele aleyhinde yazılar yazan Refik Halit’in bu harekâttan hiç beklemediği bir sonuç aldığı ve şaşırdığı aşikârdır. 18 Eylül 1922 tarihli Nakş-ı Berâb bölümünde yayımlanan “Uygun Bir Hikâye” başlığı taşıyan baş makalesi bu şaşkınlığını dile getirir niteliktedir: *“Esirleri müstesna, Anadolu’da bu saatte, bir tek düşman askeri kalmadı. Acaba yirmi gün evvel dünya yüzünde buna intizar eden kaç kişi vardı? Kaç kişi bu işin bu kadar seri, şanlı, şayan-ı hayret bir surette icra ve ikmal edilebileceğine inanırdı? Zannetmem ki bir tek kişi bulunsun... Gaye o olmakla beraber kimse son zaferin bu derece keskin, zorlu, kahir bir şekilde biteceğini aklından geçirmezdi. Şimdi, şöyle taarruzdan bugüne kadar geçen velveleli hadisatı bir düşünüyorum da kendimi yüksek bir dağın tepesinden, mesela Everest zirvesinden, bir dürbün ile aşağıda kopan bir tayfunu seyrettiğime zahib oluyorum. Evvela hava durgundu, tıpkı büyük fırtınalara takaddüm eden derin, ağır, yüklü bir durgunluk... Bu*

⁴¹⁰ Aydede, No: 73, 11 Eylül 1922, s. 1.

hâkim noktadan baktım ki Karahisar üzerine elektrikle mahmul kesif bulutlar birikiyor, fakat dağlar ve vadiler henüz güneş altında, bihaber, sakin... Birden semayı bir şimşek yırtıyor ve bir tarraka sarıyor! Taarruzun ilk topu... Bulutlar büyüyor, genişliyor, alçalıyor, ufukları çeviriyor ve müthiş, bi- aman, mukavemet-suz bir rüzgâr, bir fırtına, bir kasırga, bir kıyamettir kopuyor. Kurşun gibi yağın yağmur altında ağaçlar görülmemiş ihtilaçlarla büklüm büklüm kıvranıyor, kayalar yerlerinden kopuyor, seller bayırlardan taşıyor, dereler yataklarından çıkıyor, misli işitilmemiş mehib bir velvele içinde tayfun denize doğru, seri, coşkun ve cuşışli bir halde iniyor. Bunu ben olduğum yerden, bütün mehabeti ile adım adım takip ediyor, görüyorum. İşte bana son yirmi günün harika- asa hadisesi böyle bir tesir yapıyor. Karşımda, şimdi, sakın ufuklarıyla güneş altında yıkanmış, harap fakat tertemiz duran Anadolu'ya baktıkça şaşıyor, kendimi yüksek bir yerden dünyanın en muhayyirü'l-ukul bir temasına şahit olmuş zannediyorum. Evet, bugün Anadolu'da düşman ordusundan bir tek nefer kalmadı.”⁴¹¹

Refik Halit'in bu cümlelerinde daha önceki fikirlerinde yanıldığını ve şaşırdığını sezmekteyiz ki Anadolu'nun kurtuluşu için tıpkı İzmir'in kurtuluşuna sevindiği gibi sevindiğini de görüyoruz. Her ne kadar İzmir'in alınışına dair sevincini ve Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtuluşunu yukarıda sarf ettiği cümleler ile okurlarına duyursa da kendisinin muhalif tavrı özellikle de Posta Telgraf Umum Müdürü ile Anadolu'dan gelen haberleri engellemesi ne halk tarafından ne de Güler yüz tarafından unutulmamıştır.

⁴¹¹ Aydede, No: 75, 18 Eylül 1922, s. 1.

Karikatür 107: (Aydede)

“– O Kuva-yi Milliye aleyhindeki yazılarına mizah diyelim. Ya posta müdir-i umumisi iken Ankara’nın telgraflarını düşmanlara teslim etmesine ne diyelim. O da mı mizah?”

Güleryüz, No: 75, 21 Eylül 1922, s. 4.

İzmir ve Bursa’nın kurtuluşundan sonra Türk ordusu hızla Çanakkale’ye doğru ilerlerken Yunan birlikleri Doğu Trakya’ya doğru geri çekilmeyi sürdürüyorlardı ancak Türk ordusunun nihai hedefi Misak sınırları içinde bulunan Doğu Trakya’yı özellikle de Edirne’yi almaktı. Dergilerde genel olarak hep İzmir, Bursa ve Edirne şehirlerinin adının sık sık geçtiği ve bu şehirlerin İstiklal Savaşı’nın simgeleri haline geldiklerini biliyoruz. İşte şimdi Edirne’yi kurtarma vakti idi bu yüzden Güleryüz ve Karagöz’de Edirne’nin geri alınması umudunu taşıyan karikatürler yayımlanmıştır.

Karikatür 108: Şanlı Ordumuz Edirne'ye kavuşuyor.

Nazlı Edirne

“Türk haddini bildiriyor sana ayak atana,
Kederlenme kavuşmadım diye ana vatana,
Kanlarımız kalbimizde güneş gibi tutuştu,
Bak nişanlın kollarını açtı sana kavuştu!”

Güleryüz, No: 76, 28 Eylül 1922, s. 1.

Kapak karikatürü olarak yayımlanan bu çizimde klasik motifleri tekrar görmekteyiz. Daha önce de birçok kez ifade ettiğimiz gibi işgal altındaki şehirler ve vatan toprakları kurtarılmayı bekleyen bir sevgili, bir nişanlı bir gelin ya da bir genç kızdır. İşte burada ön perspektifte duran çiftin hemen arkasında Edirne şehrinin simgesi olan Selimiye Camii seçilmektedir. Genç ve güzel nişanlı ise sevgilisi olan Mehmetçiğe kavuşmaktadır. Klasik kadın motifi ile çizilen bu tasvirin yanında Karagöz dergisi de daha önce olduğu gibi şehrin meşhur yiyecekleri ile mecaz yapmayı tercih eder.

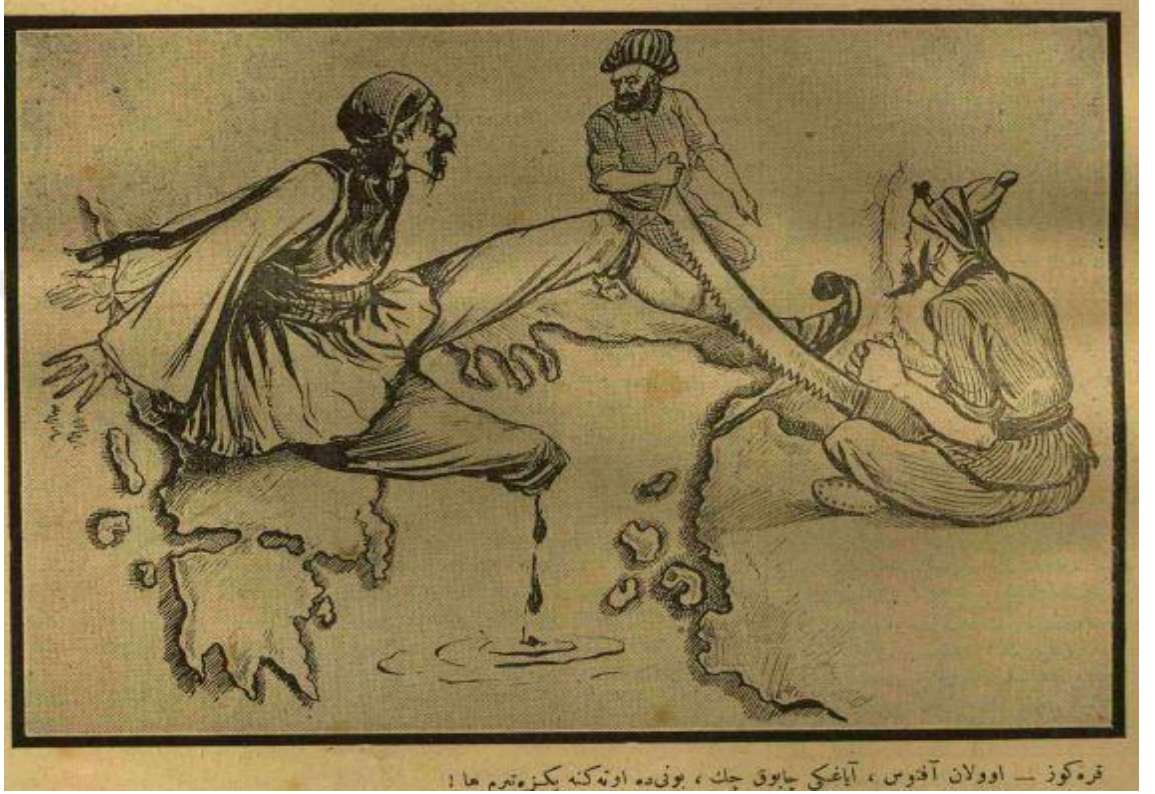

Karikatür 109: “Karagöz- İzmir üzümünü düşmanı kahrederek kazandık Ey Yıldırım Gazi!

Yaptığın bu kaymak gibi işlere karşı Edirne’nin kaymağını da salihen ve siyaseten hak ettin! Buyur; afiyetle ye başlar tacı başkumandan!”

Karagöz, No: 1516, 27 Eylül 1922, s. 1.

Atın üzerinde gururla duran Mustafa Kemal Paşa'ya övgü dolu sözlerle bir tepsi dolusu kaymak uzatan Karagöz, bir an evvel Edirne'nin alınması için sabırsızdır. Ayağını Batı Anadolu'dan çeken Yunan ordusunun Doğu Trakya'dan çekilmesi için gözdağı veren Karagöz'ün 7 Ekim 1922 tarihli sayısında manidar bir karikatür daha yayımlanır.

Karikatür 110: “Karagöz- Ulan Aftos, ayağını çabuk çek, bunu da ötekine benzetirim ha!”

Karagöz, No: 1519, 7 Ekim 1922, s. 1.

Çizimdeki Efzon askeri bugün Yunanistan olarak bildiğimiz Mora Yarımadası toprakları üzerinde oturmaktadır. Efzon askerinin Ege Denizi ve İzmir’e bakan kısmı kesilmiştir ki bu Yunan’ın Batı Anadolu’dan sökülüp atıldığını işaret ederken kesilmek üzere olan diğer ayağının bulunduğu kısım ise Doğu Trakya topraklarıdır. Karagöz Efzon askerini elindeki testere ile tehdit ederken verilmek istenen mesaj ise eğer tamamen gitmezlerse daha çok can ve kan kaybedecek olmalarıdır. Düşmanı yurttan söküp atan Türk ordusuna zafer kazandıkları için yüzbinlerce kez teşekkür edilir:

Bugün artık Türk milleti muradına ermiştir
İzmir’imiz (sansür) anayurda girmiştir,
Çünkü ordu düşmanlara bir kanlı ders vermiştir,
Bugünleri yaşattıran şanlı ordum yaşasın
Süngü ile bize dönen kanlı yurdum yaşasın!⁴¹².

Türk Milletine karşı bir suikast hazırlığı olan Sevr Antlaşması’nın artık İtilaf Devletleri tarafından tutulacak bir yerinin kalmadığını yine Karagöz şu cümlelerle ifade eder: *“Kahraman millet, şanlı asker, Gazi Paşa haksız yere verilen idam kararımızı (Sevr) ilamını azmiyle, sebatıyla üç yıl içinde tarumar etti, büyük harpten sonra hiçbir milletin cesaret edemeyeceği bir kahramanlığa üzerine çullanan Yunan hailesini perişan etti. Bu azim, bu sebat, bu ahd, bu Peymân, bu necip, bu kahraman milletin kahramanlık dolu tarihine emsalsiz cihan değer bir yaprak daha yapıştırdı. Yaşasın millet, yaşasın asker, yaşasın kumandanlar, yaşasın Yavuz İsmet, yaşasın Yıldırım Gazi!”*⁴¹³.

Dergide genel olarak Mustafa Kemal Paşa’yı ön plana koyan karikatür ve şiirleri sıkça görsek de İnönü zaferlerinde büyük katkısı olan İsmet Paşa’nın da unutulmadığını ve kendisinden övgü ile bahsedildiğini görmekteyiz. Dergide İsmet Paşa’nın başı yarı dönük bir silüetine sayfalarında yer verirken, kendisinden “Yunan boğanlardan Yavuz İsmet Paşa” olarak bahsedilir ve savaş sonrası yapılacak olan ateşkes antlaşması görüşmelerine temsilci olarak gidecek olmasının haberleri ile beraber *“Arslan gibi yurdumuzdan düşmanları atan sen, zabitinle, askerinle, Ey kumandan, bin yaşa! Konferansta Yunanlının aşına su katan sen, aklın ile fikrin ile Ey kumandan, çok yaşa!...”* ifadeleri kendisine yönelik olarak söylenir.

⁴¹² Karagöz, No: 1520, 11 Ekim 1922, s. 1.

⁴¹³ Karagöz, No: 1520, 11 Ekim 1922, s. 2.

3.5.Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın İmzalanması ve Dergilere Yansıyanlar

Türk birlikleri İzmir'in alınışından sonra Doğu Trakya topraklarına bir an önce kavuşma arzusu içinde yürüyüşlerine devam etmişler ve Çanakkale önlerine kadar gelmişlerdi. Tarihimizde “Çanakkale Bunalımı” adını verdiğimiz bu olay İngilizler ile Türkler arasındaki gerilimi ifade etmektedir. Yunanlıların kaybetmesi, müttefiklerinin savaştan çekilmesi ile yalnız kalmış olan İngiltere, Boğazları bırakmak istemiyor hatta kendi sömürge topraklarına giden yolları kontrol altında tutmak istiyordu. İngilizler eğer Türk ordusu ilerlemeye devam ederse çatışma yaşanabileceğini belirtmelerine rağmen Türkler durmuyorlardı. Bu gerilim hattında arayı bulan iki devletin başta Fransa ile Rusya olduğunu belirtmek gerekir. Fransız Yüksek Komiseri Pelle ile Ankara Antlaşması'nın görüşmelerini yaptığımız Franklin Builleon, İzmir'e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştüler. Rusya ise İngilizlere verdiği bir notada tekrar edebilecek bir savaşın Avrupa'yı zor duruma sokacağını, daha ciddi sarsıntıların yaşanabileceğini bildirmişti. İngiliz Hükümeti yetkilisi Lloyd George köşeye sıkışmıştı, Anadolu toprakları üzerinde yalnız kalmıştı ve mecburi olarak ateşkes masasına oturmak zorunda kaldı.

Bursa iline bağlı Mudanya İlçesi'nde 3 Ekim'de başlayan konferansta Türkleri temsil eden isim İsmet Paşa idi. Karşı tarafta ise İngiltere, Fransa ve İtalya vardı. Bu sahne biraz gariptir zira Türkler üç yıl boyunca fiili olarak Yunan ordusu ile savaşmıştı ve şimdi karşısında Yunanistan temsilcisi yerine Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri duruyordu. Türkler Mudanya'ya değil de Mondros'a gelmiş gibiydiler oysaki hem Mondros hem Sevr artık söz konusu bile olamazdı. Özellikle İngiltere'nin tavrı küstahça ve sınırları aşan boyutta idi. Üzerlerinde hala Birinci Dünya Savaşı'nın galip devleti olma gururu rahatça sezilebilecek boyuttaydı. TBMM hükümeti Doğu Trakya'nın boşaltılması hususunda ısrarcı iken İngilizler inatla bu bölgeyi elden çıkarmak istemiyorlardı. İtilaf Devletleri ısrarla üstünlük kurmaya çalışıyor, İsmet Paşa ise Türk tarafının görüşlerini savunuyordu hatta, İngilizler'in konferans esnasında İstanbul'da bulunan General Harrington'un tekrar savaş başlatabileceğini söyleyerek Türk temsilcisini tehdit dahi ettiğini bilmekteyiz. Uzun ve yorucu görüşmelerden sonra 11 Ekim 1922 günü Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı ve antlaşma 14/15 Ekim

gecesinden itibaren geçerli olacak, Yunan ordusu Doğu Trakya'yı otuz gün içinde boşaltacak hatta İstanbul şehri de TBMM yetkililerine bırakılacaktı. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'ni hukuki anlamda bitirmiş ayrıca savaşın bittiğini ve sulh döneminin başlayacağı müjdesini de getirmiştir. Yapılan bu ateşkes antlaşması on beş yıldır savaştan yorgun düşmüş bir milletin artık aydınlık günlere çıkacağını habercisidir. Elbette bu gelişmeler Karagöz, Aydede ve Güler yüz'de yansımaları bulmuştur. Beklenen sulh perisi artık gelmiştir, bugün Müslüman âleminin ve Türklerin sevinç günüdür. Karagöz'ün "Sevininiz Müselmanlar" başlıklı kapak şiiri yapılan antlaşmanın coşkusu yansıtır:

Ey Gaziler en nihayet dediğiniz oldu ya,
Türk milleti en sonunda umduğunu buldu ya,
Yüreklerimiz baştanbaşa sevinç ile doldu ya,
İslâmiyet bu zaferle yer yer nura boyandı,
Ümmetimiz bu sevinçle her tarafta uyandı!
Anlaşıldı çiğnenemez Gazi Türk'ün ülkesi,
Ayrancığın kabarırsa pek yamandır öfkesi,
Mahvolamaz hudutlarda bayrağının gölgesi,
Mehmetçiğin süngüsüdür bu satırı yazdıran,
Ancak O'dur Yunanlıya mezar kazdıran!
İstedığımız esaretten kurtulmaktı bu cihanda,
Bu azim ile hıncımızı bırakmadık Yunanda,
İrz düşmanı o haini tepeledik bir anda,
Bütün dünya anladı ki Türk hakkını kaptırmaz,
Bayrağını, şerefini yerden yere çarptırmaz!
Mudanya'nın sahilinde hep kol kola gezildi,

Generaller, kumandanlar bir sıraya dizildi,
Türk'ün milli hudutları rahat rahat çizildi,
Yavuz İsmet hem askerimiş hem usta bir diplomat,
Bundan sonra ey kahraman her tarafta at oynat!
Sevininiz Müselmanlar, Türk'ün ahı alındı,
Al bayraklar omuzlarda dalga dalga salındı,
Gece gündüz Türk ilinde mızıklar çalındı,
Mehmetçiği memlekette nişanlısı gözlüyor,
Koca Gazi şimdi artık ocak başı gözlüyor!⁴¹⁴.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın sevinci ve coşkusu verilirken temsilci olarak giden İsmet Paşa'nın hem askeri zaferleri hem de siyasette elde ettiği başarılarından övgü ile bahsedilirken, haksız yere işgal edilen toprakların ve üç sene boyunca zulüm gören Müslümanların ahının yerde kalmadığı da belirtilir.

⁴¹⁴ Karagöz, No: 1521, 14 Ekim 1922, s. 1.

Karikatür 111:

“Ey sulh kızı sulh kızı,	Delikanlı kahraman,
Yanakları kırmızı,	Bakışları pek yaman,
Nişanlıya kavuştu,	Yavukluya kavuştu
Göklerimin yıldızı!	Düşmanlara el aman!”

Karagöz, No: 1521, 14 Ekim 1922, s. 1.

Karikatürde sulh kızı olarak adlandırılan genç kızın başında hilal şeklinde bir başlık bulunmakta ve başlığın üzerinde “Sulh” yazısı net bir şekilde okunmaktadır. Sulh kızı Mustafa Kemal Paşa’nın başına barışın simgesi olan zeytin dalını takmaktayken, Kral Konstantin de ters biçimde bir eşek üzerine oturtulmuş geri gidiyor ve tacını da kaybetmiş görünüyordu. Daha önce de eşek veya katır üzerinde tasvir edilen Konstantin’in tekrar bu yolla küçük düşürüldüğünü görmekteyiz. Yapılan ateşkes antlaşması sonrası Yunan’ın kovulması ile ilgili bir çizim de Güler yüz’den gelir.

simgelerken karikatürün arka planında Edirne’de bulunan Selimiye Camii’nin ufak bir silueti bulunur. Yunan ordusu pire olarak adlandırılmıştır ve şimdi yurttan kovulmaktadırlar. Ateşkes Antlaşması ile hem barış gelmesi hem de Edirne’nin Türk sınırlarına resmi olarak katılıyor olmasının sevincini Karagöz “Can Kurtaran” başlıklı şiir ile şöyle aktarıyor:

Koca Fatih İstanbul’u Edirne’den almıştı,
Askerini Trakya’dan buralara salmıştı,
Bizanslının merkezine bir ok gibi dalmıştı,
İstanbul’un anahtarı sayılırdı Edirne,
Onun için Türk oğlunun payan yoktu derdine!
Paşamızın anahtarı Yunanlıdan alışı,
Askerini şimşek gibi ovalara salışı,
Mehmetçiğin bir ok gibi Edirne’ye dalışı,
Ecdadının planını hatırlattı bizlere,
Onun için sevinç geldi kederlenen yüzlere!
Edirne’imiz İstanbul’un kapısıdır Balkan’da,
Bizim için can vermiştir eli olsa al kanda,
Üstümüze siper olur, icabında kalkan da,
Anahtarı teslim aldık, korkumuz yok Yunandan,
Hıncımızı aldık artık, Yunan korksun bu yandan!
Kaç seferdir Edirne’imiz düşmanlara geçiyor,
Kaç seferdir nice düşman Meriç suyu içiyor,
Kaç seferdir ekinimizi başka millet biçiyor,

Bundan sonra Türk süngüsü ebediyen duracak,
Edirne'ye bakanı şimşek gibi vuracak!
Cankurtaran Anadolu kilitleri açıyor,
Girer girmez her tarafa şanla şeref saçıyor,
Kabahatli soysuzlar da hiç durmadan kaçıyor,
Anadolu bu milleti yeni baştan var etti,
Canımıza kastedenin dünyasını dar etti!⁴¹⁵.

Anadolu, tüm yurdu hatta İstanbul'u bile kurtarmış, Türk'ün ahını yerde bırakmamış ve belirtilen misak sınırlarına ulaşmayı başardığı için "Can Kurtaran" idi ve bir yıldız gibi parlıyordu. Başından beri İstiklal Savaşı yanlısı olan dergiler türlü sansürlere ve baskılara rağmen desteklerini çekmemişler ve yayın politikalarını asla değiştirmemişlerdir. Şimdi ise bu zaferin coşkusunu kutlamak onların en doğal hakları idi ki bu sevinci birbirine asla benzemeyen, birbirini tekrar etmeyen karikatür ve şiirler aracılığıyla tüm yaratıcılıklarını kullanarak yaşıyorlardı.

Mudanya Mütarekesi'nin ardından muhalif Aydede'de yayımlanan iki yazı dikkatimizi çekmiştir. Nakş-ı Berâb kısmının "Kıymetli Günler" başlıklı yazısı şöyle diyor: *"Cümlemize geçmiş olsun! Ne idi o heyecanlı günler... İnsan bayağı bir zamanda selamını almaktan vazgeçtiği en vurdumduymaz adamları bile yolundan çevirip, "Ne haber? Ne işittin," diye sormağa kadar varıyor, kulağı kırıste, ne uykunun lezzetini alıyor, ne uyanıklığının farkında oluyordu. Bir hafta bir asır gibi sürdü. Mudanya'nın bu derece ehemmiyet kazanacağını hatırıımızdan mı geçirirdik? Sekiz gün gözlerimiz Bozburun'la Sarayburnu arasında dikildi, kaldı; duman, tekne, haber aradı. Vapurda dikkat ediyordum, limandan açıldık mı herkes nazarlarını Marmara'nın o malum noktasına çevirip bir peyâm-ı necat bekliyordu. Nihayet, oh, o iyi haber geldi, bayraklar asıldı... Binaenaleyh güzel, deliksiz, müsterih bir uykudan sonra ertesi sabah uyanan bila-tefrik-i cins ü mezhep bütün İstanbul sekenesi mahallesine ve tarz-ı hayatına göre köşe penceresine veya balkonuna geçti, itiyat ve keyfine göre eline kahve fincanını veya*

⁴¹⁵ Karagöz, No: 1522, 18 Ekim 1922, s. 1.

çay kadehini aldı, sigarasının heyecansız dumanlarına gömülerek istikbaline ait yeni programını hazırlamağa koyuldu. Evet, önümüzde, herkesin aheste beste tanzim-i umur edeceği bir müddet var. Bu sulh u müsalemet ve vıfak u muvasenet devrinde zamanın kıymetini bilmek lazımdır. Gidecekler varsa, satıp savacaklar mı, alıp verecekler mi, ne yapacaklarsa, telaşsız, endişesiz işlerini görsünler... Kalacaklar varsa –vardır a- onlar da yeni hayata uyacak tarz ve muameleye şimdiden kendilerini alıştırsınlar; gençler idmana, talime germi versinler; yaşlılar dillerini milli kelimat ve tabirata uydursunlar; ayyaşlar ya şimdiden kadehleri tenkihe başlasınlar, ya depo etmenin yolunu bulsunlar... Hülasa, görülüyor ya, cümlemize bir iş düşüyor. Bereket, mesele mühletli hall u fasl oldu; yoksa balık yavrularıyla analarının hikâyesine dönecekti; çok maruf fıkradır, anaç balık mini minilerini başına toplamış, oltalardan sıyanet için isimlerini tasrif ede ede tarifata girişir, iğnelerin şeklini, şüpheli yemlerin mahiyetini ve kurtulmanın çarelerini anlatırmış... Birden, üstlerine bir saçmalâ ağıdır inmiş...

Yavrular:

- Aman ana, demişler, sen bundan bahsetmedin! Buna ne derler?

Balık:

- Buna baştan inme derler, çaresi yoktur! demiş...

Onun gibi muhalifî de, ayyaşı da o zaman çaresini bulamayacaklardı. Yine tekrar edeceğim, bence bundan kıymetli bir vakit olamaz, kadrini bilelim. Gözünü açabilecek bir adam için, bundan sonra, her günün altın ağırlığınca değeri vardır. Şaka değil, önümüzde yine bir devir açılıyor; Meşrutiyet'inkine benzetmiş olmamak için buna Devrî-i Dilara diyelim; Devrî-i Dilnişin diyelim... Mamafih vâsf-ı terkbisinden vazgeçtik, herhalde bu devir, bir devr-i daimi olacaktır. Zira Hürriyet gibi bir taklit olmaktan ziyade, bir ihtiyaç-ı kati idi, gönülden geldi... Hem öyle kolayca, lüpten, beş on beyanname, dört, beş tabanca, iki, üç dağ kahramanlığı ile yirmi dört saatte olup bitivermedi, kana, cana, mameleke mal oldu. İşte bu sebepten dolayısıdır ki, hazır vakit varken bugüne kadar muvaffakiyetine inanmadıkları için ona tam hazırlanmamış olanlar ihzaratını ikmal etmeli, arası açıkça olanlar barışmanın kapısını yapmalı, yani geçinmeğe gönlü olanlar bu yeni dildademizin adını sorup öğrenmeli, tabayi ve itiyadatını tahkik etmeli, bunlara ayak uydurmağa bakmalıdır. Artık, bence, olurdusu, olmazdısı, olacaktısı, yok... Bu iş mis gibi oldu! Hemen uyuşmağa ve bu mühletten

istifadeye bakalım. Diyeceksiniz ki bazı kimseler için, ne olsa, ne kadar vakit kazansalar netice birdir. Fakat maruf bir hikâye vardır: Vaktiyle bir adamı idama mahkûm etmişler, âdet-i belde iktizasınca orada mahkûmlar kazığa vurulur imiş... Fakat siyasetgâhtaki otuz kazıktan dolaşmağa, muayeneye başlamış. Hâkim kızmış:

- Herif, demiş, ne dolaşır durursun?

- Aman efendim, demiş, bırakın dolaşayım, buna kazıktan kazığa ömür derler! Onun gibi böylelerinkine de Mütare'den müsalahaya ömür derler. ”⁴¹⁶

Refik Halit'in bu cümlelerinden Milli Mücadele'yi İttihatçı bir hareket olarak görmekten vazgeçtiğini ayrıca Anadolu'nun zaferini kabul ettiğini açıkça anlayabiliyoruz. Belki gerçekten eski fikirlerinden vazgeçip Milli Mücadele'nin haklılığını anlamıştır belki de kabul etmekten başka bir çaresi olmadığı için fikirlerini değiştirmiştir.

Refik Halit'in Milli Mücadele'nin başında muhalif olmasının sebeplerine bakılırsa eğer; İstanbul'un aristokrat bir ailesinden gelmesi ve aile üyelerinin çoğunun saray ile yakın ilişkilerinin bulunması, sonraki süreçte hep İttihatçılara karşı yazılar kaleme alması hatta İttihatçılar döneminde sürgün hayatı yaşaması, kendisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarına ve üyelerine karşı bir kin oluşturduğu söylenebilir. Milli Mücadele kadrosunun belli kısmının eski İttihatçılardan oluşması ise kendisinin bu harekâtı yanlış yorumladığını gösterir ki bu harekâtın ne kadar önemli ve gerekli olduğunu anlamasını engellemiştir diyebiliriz.

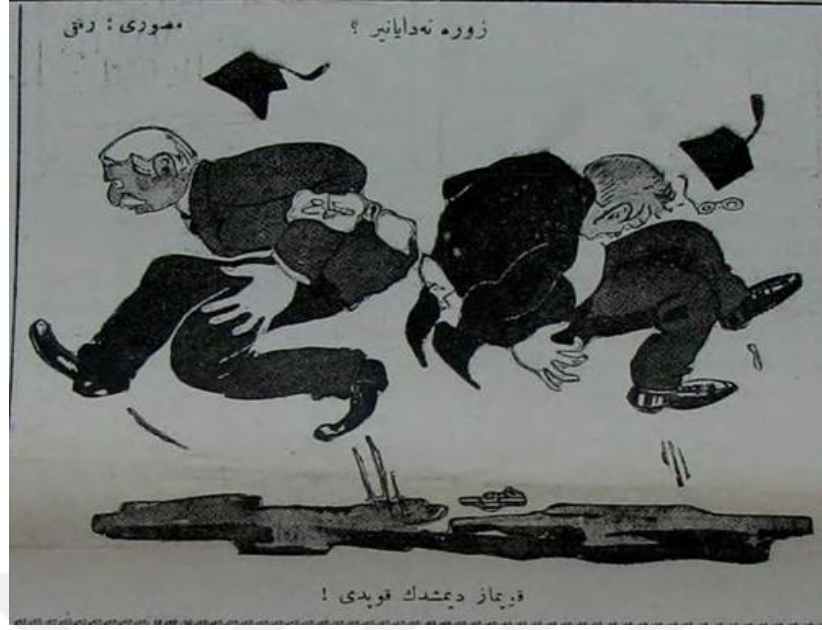
Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ve Sultan Vahdettin'in İngilizlere ait Malaya adlı bir gemi ile yurt dışına gitmesi Türkiye topraklarında yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Sonraki süreçte barış antlaşması görüşmeleri başlayacak anlaşamayan taraflar konferansa bir müddet ara verecek olsa da İsviçre'nin Lozan kentinde ikinci kez toplanan savaşın iki cephesi 23 Temmuz 1923'te ortak kararlara vararak Lozan Antlaşması'nı imzalayarak nihai barışı temin edeceklerdir.

⁴¹⁶ Aydede, No: 83, 16 Ekim 1922, s. 1.

3.6. Zafer Sonrası Ali Kemal ve Refik Halit

Milli Mücadele'nin başından beri bu harekâta karşı çıkan, Anadolu'dakileri İttihatçı olmakla itham eden ve bir avuç deli, zırtapoz, hinoğlu hin olarak niteleyen dahası Anadolu ile İstanbul arası bağlantıyı kesmeye çalışan Refik Halit ile mücadele yanlısı yayınları çanak yalayıcı olarak nitelendiren Ali Kemal'in sonu iç açıcı olmamıştır. Türk ordusunun İzmir'e girmesinin ardından 10 Eylül günü Ali Kemal Bey de son başyazısını yayımlamaktaydı. Aslında Ankara ile gayelerin bir olduğunu ifade ettiği bu son yazısında da henüz tam bir zaferden söz edilemeyeceğini, sürecin bundan sonrasının çok önemli olduğunu, dolayısıyla siyaset sahnesinde elde edilecek başarının asıl olacağı vurgusunu sürdürür. Peyâm-Sabah gazetesi 11 Eylül tarihli sayısında Peyâm-Sabah'ın Peyâm ile dolayısıyla Ali Kemal Bey'le hiçbir ilişkisinin kalmadığı ve resmi işlemler tamamlandıktan sonra Sabah adıyla devam edeceğini duyurmuştur⁴¹⁷. Mihran Efendi'nin matbaasının camları indirilince Ali Kemal'e yol verdiğini Refik Halit'in anılarından öğreniyoruz. Ali Kemal Bey'in kendi başına çıkardığı hatta genç yaşta ölen yeğeninin adını verdiği Peyâm gazetesinin tirajları düşük olunca Mihran Efendi'nin Sabah gazetesi ile birleşmişti ki bu birleşmeyi alaya alan bir karikatür yayımlayan Karagöz'ün bu çizimine yukarıdaki sayfalarda biz de yer vermiştik. Ancak şimdi durumlar değişmiş ve Anadolu galip gelmişti, dolayısıyla Mihran Efendi'nin sert muhalif yazılar yazan Ali Kemal ile birlikteliği daha fazla devam edemezdi. Bu ayrılık ile ilgili Aydede'de bir karikatür bile yayımlanır.

⁴¹⁷ Yılmaz, a.g.e., ss. 244-246.

Karikatür 113:

“Zora ne dayanır? Kopmaz demiştik koptu!”

Aydede, No: 74, 14 Eylül 1922, s. 1.

Karikatürde sırtlarını birbirine dönmüş iki isim Ali Kemal ve Mihran Efendi'dir ki manidar çizim yine derginin ünlü karikatüristi Rıfkı imzalıdır. Refik Halit bu karikatürün yayımlandığı sayıda zafere en ufak katkısı olmadan şimdi savaşı kazananlar kadar coşkulu sevinç yaşayan ve bu sevinci üstlenen kişiler hakkında “Beyler Bu Taraftan” başlıklı bir eleştiri yazısı yayımlar ki şu anda zaferin sevincini yaşamaya hakkı olanların Anadolu’da üç yıldır perişan halde savaşanlar olduğunu belirtir: “İştittiğimize göre İstanbul’dan İzmir’e müteveccihen iki bin genç hareket ediyormuş veya etmiş... Edecekler de daha çokmuş! Keşke bu dinç, gürbüz delikanlılar bir ay evvel Ankara’ya azimet etseler ve bu sefer İzmir’e Afyon Karahisar tarikiyle inselerdi... Elbette onlar için daha şerefli, daha şanlı olurdu. Hem doğrusunu ister misiniz, bana öyle geliyor ki İzmir’in keyfini sürmek, neşesini çıkarmak, bu saadetten hissedar olmak en ziyade senelerden beri Ankara’da kapalı kalan veya cephelerde denize hasret yaşayan vatandaşlarımızın hakkıdır. Biz bu şerefe veya meserrete can ve gönülden iştirak etmekle beraber onları şimdi, bu misli, menendi na-mesbuk sur-i azim meydanında kendi başlarına bırakmalıyız. Bırakmalıyız ki yıllarca han köşelerinde, yangın harabelerinde, suyu çekilmiş dereler ve damları göçmüş evler kenarında bin

çeşit esbab-ı refah ve sefadan mahrum bir zorlu ömür süren bu fikir ve beden mücahitleri biraz rahat görsünler... İzmir otellerinin yumuşak şiltelerinde vücutlarını dinlendirsınlar, Kordonboyu'nun düz parkelerinde zahmetsizce yürüyüp sahillerden serinlik alsınlar ve Adalar Denizi'nin ılık sularında yıkanarak çektiklerini biraz olsun telafi etsinler. Bu keyif, bu mazhariyet onlara, yalçın Ankara dağlarına vaktiyle tırmanıp feda-yı nefis etmiş kahramanlara yaraşır. İstanbul'da üç senedir her türlü refaha ve sefaya kanıksamış insanlar İzmir'i kabil değil, onlar kadar anlamazlar, onlar kadar duymazlar; duyamazlar, anlayamazlar. Üç uzun seneyi Eskişehir ovalarında, cephelerde geçirmek ne demektir, onu başından geçenler bilir. Elektrikleri, havagazları, muntazam yolları, yüksek binaları, zarif tramvayları, camekânlı mağazaları ve süslü kadınlarıyla bu medeni liman insana, birdenbire, ne azim, şaaşalı, ne şerefli, ne şen görünür. Fakat ey genç, bu büyük belde senindir, içinde sere serbest gezmek, zevkinden tatmak, gururunu duymak senin bu sarıh hakkındır; sen ki oraya, elinde silahın, ayağında çarığın, yüksek yaylalardan, yani en çetin, en arızalı yollardan, canın pahasına indin. Gönlüm istemiyor ki elindeki bavulu, ayağında iskaripini, tıraşı parlak, süslü vapur yolcularıyla derhal haşır neşir olasın... Onlar da, filvaki bu büyük günü senin kadar sabırsızlıkla bekledilerdi, onlar da senin gibi memnun ve müteheyyiçtirler; lakin bizler bu düğünün ancak davetlileri olabiliriz, çağırırsanız gelebiliriz, haclegah sizindir; asıl zevk size ait, şeref size hastır. Onun için, bizler kabil olduğu kadar İzmir otellerini, yollarını ve rıhtımlarını doldurup sizi rahatsız etmekten çekinmeliyiz. Senelerden beri Ankara'da ne darlıklar çektinizdi, nasıl yersiz kalmış, ne derece müşkülata uğramıştınız... Biraz bolluk, biraz rahat görmek iktiza etmez mi? Buradakiler, ümit ederim ki; şu nihai zafer üzerine vatanperverlikte daha fazla tehacüm göstererek sizi orada da mesken derdine uğratmazlar! Bana öyle geliyor ki, yine tekrar ediyorum, şimdiki İzmir'in yolu Adalar Denizi'nde değildir; birinci mevki vapur kamaralarında kuş tüyü yastıklarda yatıp gümüş çatal bıçaklarla fileto yiyerek pür zevk ve istirahat İzmir'e gitmekte, hatta ben, biraz da insafsızlık seziyorum. Oraya Ankara tarikiyle toprakta yatıp karavanada yiyerek pür-cenk ve zahmet gidilir. Keşke, ufak bir serzeniş olarak, bu yeni yolculara o yol gösterilse de:

- Beyler oradan değil, bu taraftan! dense.”⁴¹⁸

⁴¹⁸ Aydede, No: 74, 14 Eylül 1922, s. 1.

Üç yıldır çile çekerek, bazen ayağında çarığı ve çorabı olmadan yarı aç yarı tok savaşmış bir ordunun askerlerinin İzmir’de keyif sürmeyi daha çok hak ettiğini belirten Refik Halit’in bu yazıda işin içine kendini de katarak bir öz eleştiri yaptığını da söylemek mümkün. İzmir’e sevinmek için şimdi gidenleri eleştirerek kendini dâhil ettiği satırlarda ancak Anadolu kabul ettiği takdirde katılabileceğini belirtir. Muhalif olan kişilere karşı halkta öfke ve kin duygusunun artması ile beraber bu kişilerin İstanbul’dan hatta ülkeden ayrılma düşünceleri olduğunu yine dönemin gazetelerinden öğrenmekteyiz. Hayatında daha önce sürgün deneyimi yaşamış olan Refik Halit kendisi için de böyle bir sonun geldiğinin farkındadır ancak ilk başlarda bu fikre direnmekte hatta giden muhalifleri eleştirmekte, kalanların daha onurlu olduğunu belirtmektedir. Hatta 76. Nr. 11 sayının “Seyahat Rivayetleri” başlıklı yazısında yurt dışına kaçmayı planlamış olan muhaliflere karşılık olarak *“Ben gitmeyeceğim inadına burada kalacağım kışı valide hanımla geçireceğim”* sözlerini sarf eder. Gitmemeyi ve kendilerine karşı söylenecek olan sözleri göğüslemeyi daha onurlu bir davranış olarak görür ve birkaç kez bununla ilgili karikatürler de yayımlanır. Kendisinin ilk başlarda gitmeye niyeti olmadığını görsek de zamanla fikrinin değiştiğini ve muhaliflerin gitmek zorunda olduklarını belirten yazılar yazar. “Politika Seyahatleri” başlıklı yazı bu ülkede birilerinin mütemadiyen muhalif olduğunu ve muhaliflerin zorunlu olarak seyahat etmek durumunda kaldıklarını belirterek hem kendisi hem de diğer muhalif isimler için mizahi üslupta: *“Sonbahar geldi, seyahat etmenin mevsimi içindeyiz; hem bu yıl, yine politika seyyahlarına yol göründü, dört, beş senede bir, ne acayıptır ki bu belde halkı mecburi seyahate sevk olunuyor. Ne diyelim, meşhur sözü biz de tekrar edelim: Gelen paşam, giden ağam!”*⁴¹⁹.

Osmanlı toprakları ne yazık ki yaklaşık on beş yıldır belki daha da fazla zamandır siyasi bunalımlar yaşamaktaydı. II. Abdülhamid ile beraber başlayan Meşrutiyet Devri kısa sürmüş tabi bu süreçte Genç Osmanlılar denen demokratikleşme yanlısı bir aydın sınıf çıkmış ancak Rusların 1877’de saldırması ile başlayan meşhur 93 Harbi ile anayasa rafa kalkmıştır. 31 yıllık istibdat döneminde yurt dışında faaliyet göstermek zorunda kalan Jön Türk aydın grubu o dönemlerde muhalif durumundaydı ve sürgüne gitmek zorunda kalmışlardı. Paris, Cenevre, İsviçre gibi bölgelerde bir müddet yaşamış hatta oralarda bile mizah dergileri çıkararak Abdülhamid ve rejimini

⁴¹⁹ Aydede, No: 78, 28 Eylül 1922, s. 2.

eleştirmişlerdi. O zamanın politika seyyahları takvimler 1908'i gösterdiğinde istediklerini elde etmişler, 1913 yılı itibari ile de iktidar sahibi olmuşlardır. Muhalif durumda olanlar iktidar olunca eski iktidar sahipleri bu sefer muhalif ses olmuş ve politika seyyahlığı rolünü üstlenmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden İttihat ve Terakki'nin liderleri yurt dışına kaçınca eski muhalifler yeniden iktidar olmuş diğerlerine de yol görünmüştür. Bu gel gitli siyasal yaşamda Osmanlı topraklarını paylaşanların bir kısmı iktidar bir kısmı muhalif rollerini sürekli olarak değiştirmişler ve birbirlerinin ellerine yolculuk valizi tutuşturmuşlardır diyebiliriz. İşte yazdıkları ile bu olay sıralamasını vermeye çalışan Refik Halit tıpkı diğer muhalifler gibi yine yeni bir kapının eşiğindedir ve kendisi yine muhalif konumdadır. Muhalif olanların gitmek zorunda olduğunu belirtse de kendisinin hala tam karar veremediği günlerde "Gideceklere Tavsiyelerim" başlıklı yazısı, gitmek üzere olan muhaliflere bazı tavsiyeler içerir, yanlarına patlıcan dolmasını seviyorlarsa almalarını, döner, kebab, aşure, su böreği bulamayacaklarını ve bunların her birinin rüyaları süsleyeceğini yazar. İstanbul'un en sevilen yerlerini son bir kez dolaşmalarını, son bir kez Kadıköy vapuruna binmelerini giderayak İstanbul'un bütün lezzetlerini birer kere daha tatmalarını öğütler çünkü ona göre bu memlekette bugün varsınızdır, yarın yok. Kazanılan zafer sonrası muhaliflerin en gür sesi olan Refik Halit ve Ali Kemal haksız çıkmışlarken Güler yüz bu iki isme sataşmadan elbette duramamıştır.

Karikatür 114: “Milli Ordumuzun Sevgili İzmir’i İstirdâdı Aftosları Şapa Oturttu!”

Sağ üstten başlayarak sırasıyla: “Zavallı Kesti”, “Zavallı Peyâmçı”, “Zavallı Muhalifler”, “Zavallı Gunaris”, “Zavallı Bosfor”, “Zavallı Aydede”

Güleryüz, No: 74, 14 Eylül 1922, s. 4.

Karikatür 115: “Anadolu’dan Gelen Rüzgâr İstanbul’da Neler Yaptı?”

(Sağ üst kısımdan başlayarak)

“1- Aftoslar şapkalarını çıkarıp fes giydiler

2- Mumcuzâde nin ağzı kilitlendi

3- Refik Halit âdeta mucebinde Millicilerin ayaklarını öpmeğe başladı.

4- Said Molla⁴²⁰ da hapı yuttu.”

Güleryüz, No: 76, 28 Eylül 1922, s. 4.

Hala İstanbul’dan ayrılmamış olan Refik Halit ve Ali Kemal’in beraber aynı yatakta yakalandığı bir karikatür yine Güleryüz tarafından yayımlanır.

⁴²⁰ **Sait Molla** (d. 1880, İstanbul - ö. 1930, Yunanistan), Osmanlı devlet adamı, Şûra-i Devlet üyesi, Adalet Bakanlığı Müsteşarı ve İngiliz ajanı. Mütareke Dönemi’nde (1918-1922) Türk Millî Mücadelesi’ne muhalefeti ve İngiliz taraftarlığıyla öne çıkmış bir isimdir. Atatürk’ün Nutuk adlı eserinde üzerinde önemle durulan şahsiyetlerden biridir. Yüz ellilikler arasında yer alır.

Karikatür 116:

“Kaçamayanlar Nasıl Kapana tutuldular!”

Güleryüz, No: 82, 9 Kasım 1922, s. 4.

Bu karikatür Ali Kemal’in linç edilmesi ve öldürülmesinden sonra hatta Refik Halit’in İstanbul’dan ayrıldığı tarih olan 9 Kasım 1922 günü yayımlanır. Elbette baskıya daha önce hazırlanan gazete 9 Kasım’da Refik Halit’in ayrıldığını bilmeden onun da yakalanacağını düşünerek bu karikatürü yayımlar.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Milli Mücadele’nin hakkını teslim etmiş ve onun getirdiği bu yeni düzen ile anlaşmaya karar vermiş Refik Halit’in başlarda gitmeye sıcak bakmasa da Ali Kemal’in başına gelenler kendisini endişelendirmiş görünmektedir. Büyük Taarruzdan sonra Ali Kemal Bey, 5 Kasım’da Büyük Kulüp’te traş olurken tutuklanacak, İstanbul’dan İzmit’e götürülecek ve 6 Kasım’da İzmit’te linç edildikten sonra asılacaktı. Bu linç edilme girişimi hakkında farklı iddialar ve tanımlamalar olduğunu belirten Hadiye Yılmaz’ın çalışmasından öğrendiğimize göre aslında tutuklanıp Ankara’ya getirilmesi emri verilmişken sorgusunu yapanlardan biri olan Nurettin Paşa’nın bir tertip düzenleyerek sokaktan geçen birkaç yüz kişiyi kapının önüne toplattığını, kapıdan çıkarken de Ali Kemal’i linç edip öldürmeleri emrini

vermiştir. Ali Kemal'in asılmış cesedini görenlerden biri de dönemin Sıhhiye Vekili Rıza Nur'dur. İzmit'e gelen Rıza Nur kendisini karşılayan Nurettin Paşa'ya Ali Kemal'i görmek istediğini söylediğini ve "Şimdi görürsünüz" cevabını aldıktan sonra da bir meydanda sehpa, uzun beyaz gömlek giydirilmiş, göğsünde "Artin Kemal" yazısıyla Ali Kemal'in cesedini gördüğünü nakletmektedir. Bir ayağında kundura, diğer ayağı kundurasız, çorapsız, yüzü kan içinde, kafası adeta yandan yassılaşmış bir vaziyette gördüğü Ali Kemal'in taş ve sopayla öldürüldükten ve başı ezildikten sonra asılmış olduğunu ifade eden Rıza Nur, Nurettin Paşa'nın göğsünü kabartarak olayı nasıl anlattığını da ifade etmektedir⁴²¹.

Mudanya Mütarekesi sonrası Doğu Trakya'nın teslim alınması için görevlendirilen Refet Paşa İstanbul'a geldikten sonra Bab-ı Ali Hükümeti düşmüş ve Ali Kemal hakkında çıkan tutuklama kararı sonrası Refik Halit telaşa kapılmış, kendi deyimi ile korkunç ve heyecanlı geceler geçirmeye başlamıştır.

Ali Kemal'in tutuklanmasından sonra kendisinin nerede olduğunun bilinmemesi muhaliflerde bir korku uyandırmış, kendisini yarı ölü kabul etmeye başlamışlardır. Ali Kemal'in Tünel'de evinin bulunduğu apartmanda muhalifler sık sık toplanarak huzursuz bir bekleyiş içerisinde durum değerlendirmeleri yapıyorlardı ki Refik Halit de içlerindeydi.

Kendisine aniden bir cüret geldiğini belirten Refik Halit matbaaya giderek hiçbir şey olmamış gibi çalışmalarını sürdürmeye karar vermişti, yeni tutuklamalara ihtimal vermiyordu. Ancak sabah gazete matbaasına gidip masasına oturduğu vakit gazetenin zabıta muhabirinin, polis müdüriyetinde kendisinin tutuklanması ile ilgili emir verildiğini bildirmesi üzerine paniğe kapıldı. Apar topar matbaadan telaşla ayrılarak Ali Kemal'in evinde görüşmelerini sürdürmekte olan muhaliflerin yanına gitti. Burada yapılan görüşmeler gereği muhalifler İngiliz elçiliğine sığınma kararı almışlardır.

Üçer beşer kişilik gruplara ayrılan muhalifler elçilik kapısına gittiklerinde diğerlerinin de kendileri gibi buraya sığınmaya geldiklerini görmüşlerdir. İngiliz elçisinin eşi gelen sığınmacılara koruma güvencesi vererek misafirleri olduğunu söylemiş işgal orduları kumandanı olan General Harrington'un muhaliflerin istirahatini temin edeceğini belirtmişlerdir. Bu sözlere rağmen Refik Halit kendisini bir harp esiri gibi hissettiğini ve içinin rahatlamadığını söyler. Elçilik binasından sonra ülkeden çıkış işlemleri

⁴²¹ Yılmaz, a.g.t., ss. 247-252.

yapılınca kadar kalmak üzere bütün muhalifler Taşkışla'ya gönderildiler. Refik Halit diğer muhaliflerin arasında esir gibi olmayı içine sindiremeyerek Taşkışla'dan gece vakti ayrılmış ve hatırı sayılır dostları sayesinde bir Fransız gemisinde kendisine yer bulmuştur. Önce Rodos'a gitmeye karar verdiğini yazar ancak Türklerin Rodos adasına sokulmadığını ayrıca resmi bazı evraklar gerektiğini duyunca rotası mecburi olarak Beyrut'a kayar. Kaygılı ve sıkıntılı geçirilen üç günden sonra 9 Kasım 1922'de İstanbul'dan ayrılır.

Fransızlara ait Piyer Loti gemisiyle Beyrut'a gider hatta geminin yolda İzmir limanına uğradığını ve burada hayatta kalmasının büyük bir şans olduğunu yazar. Böylelikle Aydede'nin yayınları sona ermekle beraber kendisi için de 1938'e kadar sürecek olan ikinci ve öncekinden daha uzun sürgün dönemi böylelikle başlar⁴²².

3.7. Yabancı Basında Milli Mücadele

Kurtuluş Savaşı süreci Anadolu'da yaşayan Türklerin devamlılıkları açısından önemli bir dizi olayların gerçekleştiği tarih aralığıdır. Süreç içerisinde yaşanan gelişmeler doğal olarak iç basının en çok ilgilendiği ve haberler yayımladığı bir konu olmakla beraber dış basında da yankı bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenildiği devletler topluluğu olan İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya gibi ülkelerin savaş sonrasında Anadolu'da işgalci devletler statüsünde bulunmasıyla birlikte söz konusu ülkelerin basın organları Anadolu Harekâtını gazetelerine taşımışlardır. Yabancı basın Anadolu'daki harekâtı “Kemalist Harekât” olarak tanımlıyor ve 1919 yılının başlarında olumsuz değerlendiriyordu. Hatta bölüm içerisinde sıkça adından bahsedeceğimiz *The Times*, *New York Times* gibi gazeteler Mustafa Kemal'i bir haydut ya da düzensiz çete birliklerinin başı olarak görmekte ve küçümsemektedir. Genel olarak yabancı basının ikiye bölündüğünü söylemek mümkündür hem İngiliz hem de Fransız kamuoyunda Birinci Dünya Savaşı'nın uzamasına neden olduğu ve müttefik devletleri maddi açıdan zarara uğrattıkları için Türklerin cezalandırılmasını, hatta tamamen Avrupa'dan söküp atılarak Küçük Asya'nın ücra köşelerine sürülmesini isteyen ve hayat hakkı tanınmaması gerektiğini

⁴²² Karay, a.g.e., ss. 355-382.

belirten aşırı katı görüşlere rastlamaktayız. Bu aşırı görüşlerin yanında İngiliz ve Fransız çıkarlarını düşünerek Türklerin tamamen yok edilmeden kontrol altında tutularak yani onlara göre “medenileştirilerek” Anadolu topraklarının verimli ve stratejik konumundan yararlanılması gerektiğini belirten yayın organları da bulunmaktadır. Tıpkı Anadolu’da olduğu gibi yurt dışında da basının ikiye bölündüğünü görüyoruz.

Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu topraklarında girişilen işgal harekâtı Avrupa basını için gerekli görülmektedir çünkü Avrupalılara göre Türkler cahil ve medeniyetten uzak bir kavimdir ve bu kavmin medenileştirilmesi yani Batı kültürü ve disiplini ile eğitilmesi gerekmektedir. 20. Yüzyılın emperyalist güçleri olan İngiltere ve Fransa dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürge alanları elde ederek bu bölgelerin verimli topraklarını ile doğal kaynaklarını kullanmış, bölge halkını fakirleştirerek kendine bağımlı bir hale getirmiş ve bunun adını da medenileşme koymuştur. Bu emperyalist harekâta boyun eğenler Batı dünyasının disiplinini almış ve medeni toplumlar olarak görülürken buna boyun eğmeyen ve sömürge devleti olmaya razı olmayan toplumlara ise cahil ve barbar etiketi yapıştırılmıştır. Bazı Avrupalı yazarlar Türkler hakkında şöyle ifadelerde bulunuyorlardı: *“Kötü yönetici, barbar, kan akıttıcı, ilkel, akli kıt, bilgisiz, kaderci, çökmüş bir ırkın üyesidir... Uzun bir egemenliğe rağmen dolaşanın ayağına takılacak bir kök bile yetiştirememiştir...”*⁴²³. Bu cümleler yurt dışındaki Türk imajının ne denli olumsuz olduğunu açıkça anlatmaktadır ayrıca yabancı basınla ilgili incelemiş bulunduğumuz kitaplarda da gördüğümüz üzere Türkler hakkında çizilen karikatürler de olumlu değildir. Kimi zaman üstü başı yırtılmış ve dilenci kılığında çizilen Türk insanının yanında develere fes giydirilmiş illüstrasyonlar da mevcuttur. Arap toplumu ve kültürü ile Türklerin özdeş tutulduğu yıllarda Avrupalının gözünde fes giyen çöl develerini anımsatan Türk insanı, mazlum halkları katleden bir cani rolündedir. Anadolu işgali sırasında kendi vatanını korumaya çalışan Türkler zalim olarak gösterilirken tüm kargaşayı çıkartan ve işgalci güçlere yardım eden yerli Rumlar ve Ermeniler ise mazlum ve zavallı bir millet olarak gösterilmişlerdir. İşte kamuoyu ve propaganda gücünün ne denli önemli olduğunu burada görmekteyiz. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Anadolu’nun çeşitli yerlerinde konuşmalar yaparak halkı

⁴²³ Orhan Koloğlu, *Hasta Adam’dan Saygın Türk’e Dünyadan Çizgilerle ATATÜRK*, 2. Basım, İstanbul: Erko Yayıncılık, 2007, s. 8.

birlik ve beraberliğe davet etmek ve onları ulusal orduya destek vermeye ikna etmek için görevlendirilenler arasında yer alan ve hatipliği ile tanınan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), 1920 yılının Haziran ayında, Konya Kapı Camiinde, Cuma namazı sonrası yaptığı konuşmasında cemaate şöyle seslenir: “*Düşmanların aramıza yayacakları haberler, silahların en korkuncundan daha korkunçtur. Cihan muharebesi esnasında Alman bahriyesini, Alman cephesini toplar, tüfekler değil, İngilizlerin yaydıkları haberler devirdi*”⁴²⁴. Görüldüğü üzere bir devletin cephede yenilmesini bile etkileyebilen kamuoyu, Türkler aleyhine çok güzel şekilde işlenmiş ve Batı dünyasında kan döken bir topluluk olarak lanse edilmişlerdir. Gazeteler Yunan ve Ermeni yanlısı propagandalar yürüterek Milli Mücadele aleyhtarı yazılarıyla oldukça etkili olabilmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa’yı maceraperest, âsi bir general ve Milli Mücadele’yi de sömürgelerde sık sık rastlanan isyan hareketleri gibi göstermeyi başarabildiler⁴²⁵. Özellikle de İngiliz basını Anadolu Harekâtını, İttihat ve Terakki’nin devamı olarak görüyor ve bu harekâtın Rum ile Ermenilere yönelik yeni bir katliam planı olduğu vurgusunu yapıyordu. Bu cümleler ile İttihat ve Terakki dönemi içerisinde çıkarılan Tehcir Yasası’na⁴²⁶ gönderme yapıldığını söylemek de mümkündür. Burada bir parantez açarak bir görüş belirtmek istiyoruz; İngilizlerin Anadolu Harekâtını İttihatçı olarak görmesi ve bu yönde kamuoyunda propaganda yapması bize Kurtuluş Savaşı muhaliflerini hatırlatmaktadır. Özellikle Ali Kemal’in yazılarında sık sık değindiği İttihatçılık vurgusunun bir İngiliz fikri olduğu ve Milli Mücadele karşıtlarının da bu İngiliz destekli fikirlerden etkilendiğini görmekteyiz.

⁴²⁴ Ebru Boyar, “Savaş ve Basın: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ve İngiliz The Times Gazetesi (1919-1922)”, *Ankara, ODTÜ Gelişme Dergisi*, S. 36 (2009), ss. 291-292.

⁴²⁵ Ergün Aybars, “Milli Mücadele’de İngiliz Basını”, *Ankara, ATAM Dergisi*, C.IV, S. 12 (1988), s. 604.

⁴²⁶ 1878 Berlin Antlaşması’nın 61. Maddesi ile İngilizlerin desteğini kazanan Ermeniler bağımsız bir Ermenistan kurmak için çete örgütleri ve dernekler kurarak faaliyetlere başlamışlar, bununla da yetinmeyerek çeşitli isyan ve terör hareketlerine girişip Türk halkına zulmetmişlerdir. Ancak Ermeniler yaptıkları bu zulümleri Türklerin Ermenilere yaptığı zulümler gibi göstermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu savaş halinde iken Ermeni dernekleri ve çeteleri siyasi faaliyetlerini daha da artırarak katliamlarına devam etmişlerdir. Ermenilerin isyan ve katliamları Osmanlı İmparatorluğu’nun I. Dünya Savaşı’na dâhil olması ertesinde de devam etmiş, söz konusu isyan ve katliamlara ilişkin alınan bölgesel tedbirlerin yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum karşısında Osmanlı İmparatorluğu 27 Mayıs 1915 tarihinde “Sevk ve İskân Kanunu” nu uygulamaya koymuştur. Kanunun tatbiki esnasında alınan tüm tedbirlere rağmen istenmeyen bazı olayların yaşanması neticesinde gerçekleşen Ermeni ölümleri “1915 Olayları” adını alarak günümüzde dahi sözde Ermeni Soykırımı iddialarının zeminini oluşturmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz., M. Nail Alkan, “1915 Ermeni Tehcir Kanunu ve Almanya’nın Etkisi”, *Ankara, G.Ü.A.B.D.*, C.VIII, S. 15 (2014), ss. 1-4.

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması aslında kendini medeni ve uygar gören devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu bir sömürge alanı haline getirme planlarının parçasıydı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekleştiremedikleri emperyalist amaçlarını şimdi gerçekleştirmek istiyorlardı. Antlaşma ile başlayan işgal süreci kendini yönetmekten aciz Türkleri yönetme operasyonu gibi gösteriliyordu. *The New York Times*'da çıkan bir yazı bu görüşü doğrulamaktadır: “Bugüne kadar aralarındaki düşmanlıklar ve gereksiz duraksamalar yüzünden modern dünyada hiçbir yeri olmayan Osmanlı Devleti'nin yaşamasına göz yuman Hristiyan devletleri, tarihi bir sorumluluk karşısında bulunmaktadır. Yüzyıllardan beri kendi kendilerini dahi yönetmekten aciz olduklarını bütün dünyaya göstermiş olan Türklerin, kendilerinden her bakımdan üstün azınlık halklarını yönetmeleri beklenemez”⁴²⁷ deniyor ve azınlık halkları Osmanlı'dan üstün tutuluyordu hatta Ermeniler, Rumlar, Yahudiler modern çağa ayak uydurabilirlerdi ama Türkler asla modernleşemezlerdi. Bu paylaşım ve işgaller ile birlikte Türklere yaşamaları için çok küçük bölgeler bırakılmalı ama kontrol altında tutulmalıydılar böylelikle Türkler Hristiyan komşularına kötülük edemeyecek ve onları katledemeyeceklerdi. Özellikle Ermenilere verilmesi planlanan bölgeler yani Vilayet-i Sitte adıyla andığımız altı il (Diyarbakır, Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Sivas) yabancı basında Ermeni vilayetleri olarak geçmektedir. Tüm bunların amacı ise Türkler tarafından zulme uğrayan ve yine Türkler tarafından eş olarak esir tutulan Ermeni kadın ve çocuklarının Türk evlerinden kurtarılmalarıdır⁴²⁸. Mütareke hükümlerinin uygulanışı ile beraber Müttefik devletlerin ortak deniz güçleri ile İstanbul boğazına gelmeleri ise bir intikam gibi görülmektedir. Fransız kamuoyunun önemli gazetelerinden biri olan *Journal des Debats*'da milliyetçi bir yazar şunları söylemektedir: “Dünkü 13 Kasımdan beri Müttefik filoları İstanbul önünde demirlemiş bulunuyor. Bu aynı zamanda büyük bir tarihtir ve 29 Mayıs 1453'e cevap vermekte, Bizans İmparatorluğunun harabeleri üzerinde II. Mehmed'in Avrupa'da kurduğu barbar idarenin sonunu göstermektedir...”

⁴²⁷ Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Yelken Matbaası, 1974, s. 33.

⁴²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Jaeschke, a.g.e., s. 40.

Türkler, yalnızca yıkmasını bildikleri Avrupa'yı terk edip kesinlikle Asya'ya geçmelidirler..."⁴²⁹.

Özellikle Yunan basınında İstanbul'un fethi ile kaybedilen Ayasofya'ya duyulan özlem sıkça işlenen temalardan biri haline gelmiş, 1921 yılında yayımlanan Yunan mizah gazetelerinde 1821 Yunan İsyanının yüzüncü yıl dönümü münasebetiyle Ayasofya'nın konu edinildiği, Kral Konstantin ve çift başlı kartal motiflerinin kullanıldığı görülmektedir. Nitekim günümüzde dahi Yunan milliyetçileri tarafından, Anadolu Harekâtı döneminde Ayasofya'nın bir nefes ötesine kadar ulaşıldığı ifade edilirken bu tip motiflerin kullanılması Yunan kamuoyunun dini hislerine hitap edilmesi açısından önemlidir⁴³⁰. İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali Rumların alınmış intikamı gibi görülmekteydi.

3.7.1. 1919 YILI

Mondros'un uygulanması ile beraber başlayan işgaller sonucu bölgesel olarak başlayan Türk direnişleri yabancı basında Türklerin Hristiyanları katlettiği şeklinde akis buluyordu. Mütarekeden hemen sonra ve 1919 yılı boyunca Fransız basınında Türklerin yeni bir katliama giriştiğini bildiren Yunan ve Ermeni kaynaklı yüzlerce haber çıktığı bilinmektedir. Birkaç örnek verecek olursak; "Türkler tarafından katl ve hapsedilen Rumlar" başlığını taşıyan bir yazıda *Lyon Republicain* gazetesi "İstanbul'dan birkaç kilometre ötede bile eşkıya çeteleri ülkeyi ellerinde tutuyor. Çok korkunç cinayetler işliyorlar; yolcuları soyuyor, kulaklarını kesiyor veya onlara çeşit çeşit Doğuya özgü işkenceler çektiriyorlar" satırlarını okurken *Journal des Debats*'nın Atina muhabiri Şubat 1919'da Anadolu'nun durumunu anlatır: "Köylerde Hristiyan halklara karşı katliamlar, işkenceler, her çeşit eziyetler sürüp gitmekte. Büyük şehirlerde bile güvenliğin g'si yok. İstanbul'da dahi cinayetler işleniyor..."⁴³¹ denmekte ve Türklerin Hristiyan çocukların uzuvlarını kesip öldürdüklerine dair haberler yayımlanmaktadır. Görüldüğü gibi Rum ve Ermeni lobilerinin dış basın üzerinde yapmış oldukları yalan propagandalar amacına ulaşmış ve yapılmayan bir katliam yapılmış olarak

⁴²⁹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, 2. Basım, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 73.

⁴³⁰ Erdem, a.g.e., ss. 20-23.

⁴³¹ Akyüz, a.g.e., ss. 75-76.

gösterilmiştir. 15 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşen İzmir'in işgali ise Türk meselesi ve Yakın Doğu sorunu çözümü açısından en fazla dikkat çeken olaylardan biri olmuş, Türk milli uyanışının başlangıcı olarak kabul edilmiştir. İzmir'in işgali gerçekleştiği zaman Fransız kamuoyu direkt olarak kendi çıkarlarının ne olacağını ve Fransa'nın Anadolu üzerindeki kayıp ya da kazanımlarını değerlendirme yoluna girmişlerdir. "Hasta Adam" olarak adlandırılan Osmanlı'nın can çekişmesi ve paylaşım planları emperyalist amaçlar güden Batı devletlerinin iştahını kabartmıştır. *Le Petit Marseillais* gazetesi "Mademki Türkiye paylaşılıyor, ziyafete geç kalanlardan olmayalım, diyordu... Yunanistan, İngiltere ve İtalya'nın payları bizi kışkırtmaz. Aksine, dostları sevindirmek hoşumuza gider. Biz yalnızca onlardan daha kötü bir davranış karşısında kalmak istemeyiz."⁴³² şeklinde ifadeler yayımlamaktan geri durmuyorlardı.

Her daim İngiliz hükümetinin resmi yayın organı gibi görev yapan *The Times* gazetesi devletin ve hükümetin çıkarlarını ön planda tutuyor bu yüzden de İzmir'in işgal sürecini Yunanistan aracılığı ile cahil ve Doğulu toplumlara medeniyet götürme algısı olarak işliyordu. Times gazetesi; "Türkiye, sıkı bir ecnebi idaresine verilir ve Yunanlıların ekseriyet teşkil ettikleri yerlerde aynı idareye tâbi tutulursa birkaç nesil sonra Avrupa ve Amerika, (Yanni) veya (Mehmed)in Türkiye veya Yunan idaresinden hangisini tercih ettiğini anlatacaktır"⁴³³ tarzındaki yazılarıyla bu işgali destekliyordu. Yunan basınında ise milliyetçi çevrelerin zafer sarhoşluğu yaşadığını görmek mümkündür. Efimeris Ton Volkanion gazetesi 15 Mayıs (2 Mayıs) 1919 tarihli nüshasında İzmir'in işgalini, "İzmir'in Yunan Ordusu Tarafından İşgali" başlıklı yazısıyla duyurmuş ve İzmirli Rumların "*Hristos Anesti (İsa Dirildi!)*" diye naralar attıklarından söz etmiştir. İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgali Yunan basınında "yeniden doğuş" olarak işlenmiş, özellikle Paskalya yortusu sebebiyle yayımlanan illüstrasyonlarda bu vurgu yapılmıştır⁴³⁴.

İzmir'in işgalini ve işgal sürecini destekleyenler kadar eleştiren gazeteler de mevcuttur ancak bu tarz yayınlar özellikle Fransız ve Yunan kamuoyunda sol görüşü destekleyenler arasında bulunmaktadır. Fransız kamuoyundaki sol görüşlü gazeteler Müttefik Devletlerin gerçekleştirdiği bu işgal hareketinin savundukları insan haklarıyla

⁴³² Akyüz, a.g.e., s. 78.

⁴³³ Öztoprak, a.g.e., s. 94.

⁴³⁴ Erdem, a.g.e., ss. 26-27.

bağdaşmadığını savunuyor ve söz konusu devletlerin kendileriyle çeliştiğini öne sürüyordu. Sol görüşlü Yunan basını ise milliyetçilerin gördüğü Helen rüyalarının aksine Yunanistan'ın boş bir amacın peşinden gittiğini belirterek Yunanistan evlatlarının boşu boşuna Küçük Asya'ya gönderildiğini savunuyordu. İsviçre basınında yer alan *Gazette de Lousanne*'de çıkmış bir yazıda Yunan işgali mevsimsiz bulunuyor, bu girişimden özellikle İzmir'de Rum ve Ermeni unsurunun dışındaki Avrupa kolonisinin bile memnun olmadığı belirtiliyordu⁴³⁵. İzmir'in işgali yukarıdaki bölümlerde de verdiğimiz üzere Milli Mücadele harekâtının başlangıcı olmuş özellikle İzmir'de Türk halkına yapılan muamele ve işgalin kötü bir şekilde gerçekleştirilmesi bir dizi mitinglere ve protestolara yol açmıştı. Yabancı basın İzmir'in işgali ile başlayan Anadolu Harekâtını da o dönemlerde yine Rum ve Ermeni halkının katliamına girişileceği şeklinde değerlendirerek bu yönde propaganda yapmaya devam etmiş ancak sonraki yıllarda İzmir meselesini Türk'ün milli uyanışı olarak değerlendirmiştir. Kongreler döneminin yurt dışındaki basının çok ilgisini çekmediğini görmekteyiz özellikle Mustafa Kemal'in bu harekâtının başlarda küçük görülmesi ve haberlerin gecikmeli gitmesi nedeniyle ayrıntılı bilgiler verilmediğini anlamak mümkündür. Ancak Fransızlar İngilizler kadar bu harekâtı küçümsemiyor hatta Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra git gide yoğunlaşan bir şekilde Anadolu'daki mücadele ile ilgili haberler yayımlıyordu. Büyük yayın organlarından biri olan *Le Temps* gazetesi "Doğu Fırtınası" başlıklı bir yorumunda, Türklerde bağımsızlıklarını korumak için direnme azminin doğduğunu yazıyordu: "Türkler liderlere, silahlara, dağlara ve savaş halinde yaşama ve gelenek ve alışkanlığına sahiptirler. Eğer ırkları parçalanmak ve Türklerden bir kısmının Hristiyan azınlıklar tarafından yönetimi istenirse çarpışacaklardır; bunun ilk kurbanları da korumak niyetinde bulunan Hristiyanlar olacaktır"⁴³⁶.

Bu satırlardan anlaşıldığı üzere Fransızlar, Türk kültürünü ve karakterini iyi analiz etmişlerdir ancak bunda Türk dostu olan Pierre Loti ve Claude Farer gibi isimlerin yazılarının da etkisinin rolü olduğunu belirtmek gerekir. Yine *Le Temps* gazetesi; "İster beğenin ister beğenmeyin bir Türk gücü yaşıyor. İster beğenin ister beğenmeyin bu güç kendi bilincine vardı. 'Hasta Adam'ın gürbüz, hatta rahat durmaz çocukları var ve onun mirasını, hiç değilse bu mirastan hakları bulunan parçayı

⁴³⁵ Öztoprak, a.g.e., s. 94.

⁴³⁶ Akyüz, a.g.e., s. 88.

istiyorlar⁴³⁷ cümleleri ile Milli Mücadeleyi değerlendiriyordu hatta işgal esnasında uygulanan sert ve aşırı müdahaleler de bu mücadelenin ateşleyicisi olarak görülmektedir. 1919 yılında gerçekleşen kongreler Amerikan basınındaki ASIA gazetesinde şöyle değerlendiriliyor; “Milliyetçiler Türkiye’deki bütün ilerici unsurları saflarına toplamış görünüyorlar. Halkın büyük bir bölümü de Milliyetçileri desteklemektedir... Milliyetçilerin ülke kamuoyu üzerindeki etkileri o kadar büyüktür ki İstanbul Hükümeti bile, İtilaf Devletlerinin itirazlarına rağmen bazı üyelerini değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkler işgal kuvvetleri tarafından uygulanan baskılara karşı büyük bir direnç göstermektedirler. Milliyetçilerin, kendi iddialarına göre, Ermenileri yok etmeleri ve anarşiye başvurarak İstanbul’u işgalcilerden temizlemeleri işten bile değildir. Milliyetçilerin ilk kongresi Mustafa Kemal’in başkanlığı altında Erzurum’da toplanarak özellikle iki konu üzerinde durmuştur: Milli toprak bütünlüğünün (imparatorluk topraklarının değil) korunması ve Cemiyeti Akvam fikri çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri’nin desteğinin sağlanması. Bir ay sonra Sivas’ta toplanan ikinci kongrede Amerika’dan yardım isteme konusu yeniden ele alınmış ve bu konuda Amerika Birleşik Devletleri’ne tam bir serbesti tanınması istenmiştir⁴³⁸ şeklinde kongre içeriklerinden haberler verilse de bunların eksik olduğunu söylemek gerekir zira her iki kongrede de manda ve himaye tartışmalarının yapıldığı konusu doğru olsa da iki kez bu fikrin reddedildiğini gazeteye taşımadıklarını görüyoruz. Kongre haberleri dışında 1920 yılındaki İstanbul işgaline kadar Milli Mücadele hakkında kayda değer haberler bulunmamaktadır.

3.7.2. 1920 YILI

1920 yılının Kurtuluş Savaşı açısından çok daha önemli olduğu hatta harekâtın yasal bir zemine oturduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Kongrelerden sonra Damat Ferit Paşa kabinesinin istifası ile beraber elini güçlendiren Anadolu Temsil Heyeti, Ali Rıza Paşa hükümeti ile biraz olsun yol alabilmiştir. Amasya görüşmelerinde belirlenen kararlar doğrultusunda uygulamaya geçirilebilen tek hareket seçimlerin yenilenmesi ve Meclis-i Mebusan’ın açılışı olmuştur. Seçimlerin yenilendiği dönemde yani ocak ayının başlarında Fransız *Le Temps* gazetesi Cenevre’den aldığı bir haberle seçimlerin

⁴³⁷ Öztoprak, a.g.e., s. 89.

⁴³⁸ Ulagay, a.g.e., ss. 68-69.

“İttihatçılar için başarı olduğunu” bildiriyordu. Ocak ortalarında da, gazete İstanbul muhabininin “İttihat ve Terakki hala yaşıyor” başlıklı seçim sonuçları ile ilgili bir mektubunu yayınladı⁴³⁹. Böylelikle kurtuluş mücadelesinin hala İttihatçı bir hareket olduğu fikrinin sönmediğini anlamış bulunuyoruz. Bilindiği üzere Mustafa Kemal son Meclise Erzurum milletvekili olarak seçilmiş olsa da hakkındaki tutuklama kararı sebebiyle İstanbul’a gelememiş ancak bazı isteklerini mebus arkadaşları vasıtasıyla meclise iletmişti. Bu istekler arasında bulunan Misak-ı Milli belgesi ve bu belgenin mecliste onaylanması yepyeni bir dönemin kapısını aralayacaktır. Misak-ı Milli belgesinin Meclis onayından geçtiği 28 Ocak gününün hemen ardından *The New York Times* gazetesinde yayımlanan bir yazı hayli ilginçtir. “Türkler Mutlaka Boyun Eğecek” başlığını taşıyan yazıda “Türkler kaderci insanlardır. Üstelik son yıllarda çok yıpranmışlardır. Onların her şeyden önce iyi bir istirahate ihtiyaçları var. Bu nedenle Türkler, Barış Konferansı’nın bütün kararlarına boyun eğecek ve Mezopotamya, Arabistan, Filistin ve Suriye örneklerinde olduğu gibi, kolunun kanadının kopartılmasına ses çıkartmayacaktır. Mustafa Kemal’in çeteleri kolaylıkla dağıtılabilecek durumda olup ülke dışından yardım görmedikleri sürece ciddi bir tehdit unsuru sayılmazlar”⁴⁴⁰ deniliyor ve Mustafa Kemal tıpkı İngilizler gibi Amerikalılar tarafından da haydut ve çete lideri olarak görülerek halâ küçümseniyordu.

Türk Hükümeti’nin uluslararası alanda duyurmaya özen gösterdiği Misak-ı Milli belgesi Fransız kamuoyunda 1921 ortalarında, yani bir buçuk yıl gecikme ile doğru şekilde öğrenebilecektir. Bu süre içinde Yunan – Ermeni propagandası onu aşırı istekler taşıyan bir belge şeklinde –fakat metnini vermeden- tanıtmaya çalışacaktır⁴⁴¹ hatta Misak-ı Milli belgesi içinde belirtilen sınırlarımız dahi yurt dışında çarpıtılarak anlatılmakta Türklerin Filistin ve Suriye’yi dahi istedikleri yazılmaktadır. Tüm bu siyasi mücadeleler devam ederken Anadolu’nun güney sınırlarında Ermenilerin ve Fransızların işgaline karşı direniş devam ediyordu. Türklerin kendi vatanlarını korumaya çalışması ne yazık ki yurt dışında “Maraş’ta Ermeni Katliamı” tarzındaki gazete başlıkları ile anlatılıyordu, yine Türkler masum Hristiyanları katlediyor algısı yaratılırken bu gazetelerin hiçbirinin Fransızların Antep, Urfa ve Maraş’ta ne aradığını

⁴³⁹ Öztoprak, a.g.e., s. 95.

⁴⁴⁰ Ulagay, a.g.e., s. 79.

⁴⁴¹ Akyüz, a.g.e., s. 100.

sorgulamıyor dahası buralarda Türklere yapılan zulümlerden kimse bahsetmiyordu. İngiliz kamuoyu ise vatan savunması yapan halkı çeteci gibi gösteriyor Türk haydutların saldırılarının yoğunlaştığını ve birçok Fransız askerinin hanince öldürüldüğünü ve Fransızların direndiğini belirtip Bâb-ı Ali'nin bu olaylar karşısında toleranslı davrandığını belirtmiş⁴⁴² fakat halkın zor durumda olduğundan ve çektikleri acılardan yine bahsedilmemiştir.

Milli And 'ın kabulünden sonra güçlenen Kurtuluş Savaşı'nı büyüyen bir tehdit olarak gören İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu kalbinden vurmak istemiş bu yüzden de 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmi olarak işgal etmişlerdir. İstanbul işgali elbette Müttefik Devletler ve yandaşlarını sevindirmiştir. Nitekim ticaret ve Akdeniz'e iniş için en mühim nokta olan Boğazların kontrolü artık tamamen Müttefiklerin elindeydi. Yüzyıllardır gözlerini Boğazların kontrolüne dikmiş olan ve iştahlarını kabartan bu önemli jeopolitik nokta artık ellerinde idi ve Türkleri Avrupa'dan atma planını gerçekleştirmenin en kritik dönemeciydi. *The New York Times* gazetesi 19 Mart 1920 tarihli sayısında "İstanbul'da Sessizlik" başlığı ile işgal haberini veriyor ancak İngilizlerin karakol basıp Türk askerlerini şehit ettikleri gerçeğini satırlarına yansıtmıyordu. Medeni Avrupa bir kez daha kamuoyu propagandasını kendi istediği doğrultuda yönlendirmiştir. Fransızlar ise İngiltere'nin tek başına İstanbul'a el koymasından rahatsız gözükmemektedir. Fransa'da muhtemel bir İngiliz gövde gösterisine önceden cephe alındığı için 16 Mart İstanbul'un işgali haberi genellikle çok can sıkıcı bir olay şeklinde karşılandı. Kamuoyu, işgali sanki Fransa'ya karşı girişilmiş gibi görüyordu. Gazeteler, Fransa'nın Türkiye'deki prestijinin gölgelendiğini, İstanbul'daki Fransız kurum ve yerlerinin de İngilizler tarafından işgal edildiğini, Fransız dostu Türk aydınlarının tutuklandığını, İstanbul'da bir İngiliz kontrolü kurulup Fransa'nın ikinci plana itildiğini yazıyorlardı⁴⁴³. İstanbul'un işgal sürecinde Meclis-i Mebusan'ın basılması ve padişah tarafından süresiz tatil edilmesinin ardından Temsil Heyeti çalışmalarını hızlandırarak 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açmıştır. Meclis'in açılış haberleri 20-25 günlük gecikmelerle ulaşmış ve yükselen bu Türk milliyetçiliğinin sebebi olarak Avrupalı devletlerin zamanında müdahale etmemesi ve Türklere yeterince silahsızlandırılma işleminin yapılmaması

⁴⁴² Aybars, a.g.m., 619.

⁴⁴³ Akyüz, a.g.e., s. 99.

olarak gösterilmiştir. Avrupalılar, Anadolu'daki hükümetin ileride karşısına resmi makamlar olarak çıkacağını kabullenirken Türklerle halâ barış antlaşmasının imzalanmaması da kamuoyunu işgal eden bir başka konudur. Galip devletler San Remo Konferansı'nda barış antlaşmasının hükümlerini belirledikten sonra Osmanlı'nın imzalaması için temsilciler gönderilmesini istemiştir. Osmanlı temsilcilerinin antlaşma maddelerini gördükten sonra imzalamak üzere zaman istemeleri Bursa'nın işgaline zemin hazırlamıştır. Bursa işgalinin Amerikan basınından *The New York Times*'a yansıdığını görüyoruz; “Yunan birliklerinin dün sabah saat 11.00’da Bursa’ya girdiği bildiriliyor. Yunan birliklerine karşı pusu kuran birkaç milliyetçinin dışında direnen olmadığı da gelen haberler arasında. Bildirildiğine göre yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar dışında şehirdeki Türklerin tümü kaçmış ya da saklanmışlardı. Yaşlı Müslümanlar, Osmanlıların ilk başkenti olan tarihi şehrin camileri önünde secde edip, işgal kuvvetleri geçerken yerdeki toz ve toprak yığınlarına kapandılar. Bursa’dan Mudanya’ya doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri bütün yol boyunca aynı boyun eğişle karşılaştılar”⁴⁴⁴ satırları ile işgal haberi verilmiştir. Direnen Türk birlikleri haydut olarak nitelendirilirken Bursa’da padişah türbelerine yapılan saygısızlıklardan yine zerrece bahsedilmemiştir.

Gelişmeler üzerine barış antlaşmasını imzalamak zorunda bırakılan İstanbul Hükümeti 10 Ağustos 1920’de Sevr Antlaşması’nı imzalamış böylece Osmanlı paylaşım planı netlik kazanmıştı. Bilindiği üzere Sevr Antlaşması Anadolu Türklerine yaşam alanı bırakmayan ve elde kalan küçük toprak parçasının üzerinde kurulacak olan Türk devletini bile sömürge alanı haline getirmeyi amaçlayan bir antlaşmadır. Ancak İngiliz *Observer* gazetesi antlaşmanın imzalanmasından önce 16 Mayıs 1920’de yayımladığı sayısında Türk antlaşmasına “Bir İmparatorluk Göçüyor, Yeni Mirasçılar” başlığı altında yer verdikten sonra, bu antlaşmanın çok hafif ve Türkler için en iyi çözüm olduğunu, fakat Mustafa Kemal’in barış şartlarını ihlal ettiğini bildiriyordu⁴⁴⁵. İngiliz *Orient News* gazetesi de aynı görüşü paylaşıyor, İtilaf Devletleri’nin Sevr Antlaşması ile Türklere tarihlerinin gösterdiği en güzel olanağı verdiklerini söylüyordu.

⁴⁴⁴ Ulagay, a.g.e., s. 107.

⁴⁴⁵ Aybars, a.g.m., s. 631.

Mustafa Kemal, bu olanağı kaçırmamalı, barış koşullarının onaylanması sorununda güçlükler çıkarmaktan vazgeçmeli idi⁴⁴⁶.

Fransız kamuoyu ise antlaşmayı değerlendirme açısından üçe bölünmüştür. Antlaşma iyidir, pekiyi değildir ve kötüdür tezlerini savunan gazeteler ortaya çıkmıştır. Antlaşma iyidir diyen kesim Yunan sever yazar ve aydınların görüşüdür. Onlar için, Türkiye'ye “acımak suçtur”, Türkiye'nin haritadan silinmesi bile “umurlarında değildir”. Kamuoyunun küçük bir kısmının kanısı antlaşmanın “orta”nın altında olduğu şeklindedir. Ne var ki bu görüş taraftarları antlaşmaya karşı çıkmazlar ve Türkiye'ye biraz “acıma” ile yetinirler. Kamuoyunun çoğunluğu antlaşmayı “kötü” buluyor ve reddediyordu. Çoğunluğun görüşü Türkiye, asıl suçlu Almanya'dan daha ağır cezalandırıldığı için antlaşmanın adil olmadığı yönünde idi⁴⁴⁷. *The New York Times* gazetesi ise antlaşmayı yerinde buluyorken Türk milliyetçilerinin antlaşma karşısında direnmesi neticesinde Yunan birlikleri karşısında yenileceğini ileri sürüyordu. Avrupa'dan atılmış olarak gördüğü Türkler hakkında ise şu satırları yayımlamıştır: “Dört yüz yıldan beri Türkleri Avrupa'dan uzak tutmayı başaran Yunan milletinin bu gaddar ırkı Avrupa'dan kesin olarak atmak fırsatını ele geçirmiş olması tarihin hoş bir cilvesidir. Avrupa'dan süpürülen Türklerin dünya siyaset sahnesinden de, bir daha dönmek üzere silinip gitmesi başlıca dileğimizdir.”⁴⁴⁸ Ayrıca tüm yurt dışı basınının değindiği diğer nokta Ankara milliyetçilerinin Sovyetler Birliği ile yakınlaşması ve yardım almasıdır. Tüm Avrupa ve Amerika bu yakınlaşmayı bir tehdit olarak yorumlayan haberler yayımlamaktadırlar.

Sevr'in imzalanmasının ardından saldırıyla geçen Ermenilerle yapılan savaş yurt dışındaki basında basit ve günlük bir olaydan daha fazla yer tutmamış zira bu savaş yine Türklerin Ermenilere yaptığı zulüm ve katliam olarak değerlendirilmiştir. Bir başka sebep de 1920 yılı Yunanistan iç siyaseti için karışık geçmiş, ülke Venizelos taraftarları ve karşıtları olarak ikiye bölünmüş ve 1920 yılının kasım ayında yapılan seçimlerle ülkenin iyice karışması yabancı basını daha fazla ilgilendiren olaylar silsilesi olmuştur. Ermenistan – Türk savaşı sonrası 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması'na verilen tepkilere bakıldığında İngilizler, Mustafa Kemal'in bir haydut ve eşkıya şefi

⁴⁴⁶ Öztoprak, a.g.e., s. 238.

⁴⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akyüz, a.g.e., ss. 150-160.

⁴⁴⁸ Ulagay, a.g.e., s. 113.

olduğu konusundaki fikirlerini ısrarla sürdürürken Amerikan kamuoyu Türklerin lehine dönmeye başlar ve yenilginin sorumlusu olarak Ermenistan gösterilir. Ermenilerin yenilmesi ve Sevr'deki isteklerinden vazgeçmeleri ise büyük bir çatlağın başlangıcı olmuştur.

3.7.3. 1921 YILI

1921 yılında gerçekleşen olaylar Türk özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi açısından dönüm noktası sayılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurmuş olduğu düzenli ordu Yunan'a karşı ilk sınavını 6-11 Ocak 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Birinci İnönü Savaşı esnasında vermiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Yunan kaynakları bu harekâtı bir savaş olarak değil "Taarruzi Keşif" olarak nitelendirmiş ve başarısızlıklarını örtmüştür. Amerikan kamuoyu Yunan başarısızlığının nedenlerini aynı Yunan basını ve tarihçileri gibi iklim şartlarının olumsuzluğuna bağlamakta ve Hasta Adam olarak nitelendirdikleri Osmanlı'nın iyileşme belirtileri gösterdiğini yazmışlardır. Paris çıkışlı haberlerde Yunan ordusunun Anadolu'daki saldırılarından başarısızlıkla geri çekilmek zorunda kalması Kral Konstantin'in askeri niteliklere sahip olmamasına bağlanıyordu⁴⁴⁹. Ancak hakkındaki tüm olumsuz yorumlara ve ilk yenilgisini almış olmasına rağmen Konstantin, Mustafa Kemal'i küçük görüyordu *The New York Times* gazetesinde yayımlanan bir konuşmasında; "Ben Mustafa Kemal'i uğraşmaya değer bir kimse olarak görmüyorum. Bu asi haydut parçası etrafında Avrupa'da yaratılan telaş havasını ise hiç anlamıyorum. Kemal, masadan sinek kovar gibi haritadan silebileceğimiz blöfçü bir sahtekârdır"⁴⁵⁰ sözlerini sarf ederek aslında kendisini bekleyen sonu tasvir etmiştir. Masadan sinek kovma benzetmesini ise Karagöz gazetesinin kazanılan zaferlerden sonra çizdiğini tekrar hatırlatalım. (Karikatür 43)

Birinci İnönü Savaşı diplomatik adımlar açısından bir milat olma özelliği taşır zira yapılan Londra Konferansı bunun en açık örneğidir. Yapılacak olan bu konferans yurt içindeki gazeteleri meşgul ettiği gibi yurt dışı basınına da yansımıştır. Ancak konferans esnasında Anadolu Hükümeti temsilcisi olan Bekir Sami Bey'in yaptığı birtakım antlaşmalar Misak-ı Milliye uygun bulunmadığı için reddedilmiştir. Bekir

⁴⁴⁹ Öztoprak, a.g.e., s. 258.

⁴⁵⁰ Ulagay, a.g.e., s. 123.

Sami'nin imzaladığı antlaşmalar başta yurt dışı basınında olumlu hava estirenken daha sonra reddedilmesi Bolşevikçi bir hareket olarak yorumlanmış, devamında ise Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması bu fikrin daha çok benimsenmesine yol açmıştır. Başta küçümsenen Türk ulusal direnişinin yükselişini Bolşeviklere borçlu olduğuna dair bir kanaat gelişmiş ve bu da İngiltere'nin Sevr Antlaşması'nın katı şartlarını dayatmasında ve Yunanistan'ı çok sıkı bir şekilde desteklemesinde etkili olmuştur⁴⁵¹. Londra'daki antlaşmaların kabul edilmemesi Fransa'yı hayal kırıklığına uğratarak Türk karşıtı tavır takınmalarına sebep olmuş hatta Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar bu tutum sürekliliğini korumuştur. Amerikan basını ise Türklerin bu küstahlığını Fransa'nın yumuşak başlılığına bağlamakta ancak yine Türklerin Fransa'nın iyi niyetine ateşle karşılık verdiklerini iddia etmişlerdir. Türk heyeti daha yolda iken 26 Mart'ta İkinci İnönü Savaşı patlak vermiş ancak Konstantin'in ordusu bir kez daha başarısız olmuştur. *Orient News* gazetesi İkinci İnönü Savaşının meydana geldiği günlerde Eskişehir'in Yunanlıların eline geçtiği veya Türklerin Yunanlıları yendiği biçiminde çelişkili haberler veriyordu⁴⁵². Yunan basınının ve hükümet yetkililerinin halktan gerçekleri saklayarak yalan tebliğler yayımladıklarını hatta Türk mizah gazetelerinin bu tebliğlerle sık sık alay ettiğini çalışmamızda belirtmiştik. Yunan Skrip gazetesinin yayımladığı çizimlerde başarısızlık değil de Yunan ordusunun Ankara'ya ilerlediği ifadeleri yer alır. “Afyon Karahisar’ ın Hızlı Bir Şekilde Düşüşü Beklenmektedir. Türkler Paniklemiş ve Çözölmüş Bir Şekilde Her Yöne Kaçışmaktadırlar”, “İleri Ankara’ya Doğru ve Geliyor” yazılı illüstrasyonlar basılmıştır⁴⁵³. Hem Nilüfer Erdem'in hem de İzzet Öztoprak'ın eserlerinde ismini gördüğümüz sol görüşlü Yunan *Rizospatis* gazetesi ise bu Anadolu işgaline karşıdır. Özellikle sol görüşlü gazetelerin Anadolu Harekâtı konusundaki tepkileri zaten olumsuzdur ve *Rizospatis* gazetesi hem yalan tebliğleri hem de bu harekâtı eleştirmiş söz konusu işgal hareketini “canıyane bir hiffetlik” olarak adlandırarak hükümetin giriştiği bir macera olarak görmüştür. Venizelos yanlısı Eleftheros Timos gazetesi, Eskişehir savaşının gerçek sonucunun saklandığını,

⁴⁵¹ Boyar, a.g.m., s. 302.

⁴⁵² Öztoprak, a.g.e., s. 302.

⁴⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Erdem, a.g.e., s. 33.

aldatılanın, sadece Yunan ulusu olduğunu, uğranılan başarısızlığın Türklerce ve İtilaf Devletleri'nin askeri danışmanlarınca bilindiğini açıklamıştı⁴⁵⁴.

The New York Times gazetesi Nisan aylarında yayımladığı “Türkler Yeniden Sahneye Çıkıyor” başlıklı yazısında savaşlar hakkında değerlendirme yaptıktan sonra şöyle demektedir: “Anadolu’daki Yunanlılar her bakımdan güç şartlar altında savaşılmaktadırlar. Yunanistan bir zamanlar Avrupa kültürünün kaynağı ve tek temsilcisiydi. Ancak o devirlerde Asyalıları savunan güçlü bir Fransa ve kıskanç bir İtalya yoktu. Eğer Türkler, Avrupa uygarlığının beşiği olan Batı Anadolu kıyılarında bir kez daha hâkim duruma geçerlerse suçlu olarak Batı Avrupa’yı göstermek gerekecektir.”⁴⁵⁵

Yazıda dikkatimizi çeken nokta Yunanlıların zor durumda savaştıklarının iddia edilmesidir. Hâlbuki İngiltere tarafından desteklenmiş ve modern silahlar, yeterli cephane ile işgale gelmiş Yunan ordusunun karşısında yoksul bir Türk ordusu bulunmaktadır. Ayrıca yine Sevr Antlaşmasının uygulanmasında Batı Avrupa’nın yeterli katılığı göstermediğini bu yüzden de Türklerin güçlendiği fikrini görebilmekteyiz.

Anadolu’daki Yunan kuvvetleri iki kez yaşanan başarısızlıkları unutturmak ve İngiliz desteğini kaybetmemek üzere tam bir seferberliğe girişerek yaz aylarında tekrar saldırıya geçmişlerdir. Yunanistan’ın savaş hazırlıkları Amerikan basınına “Kral Konstantin Atalarının Zaferlerini Tekrarlamak Amacıyla Anadolu’ya Geçiyor” başlığı ile verilerek kendisi Büyük İskender ile özdeşleştiriliyordu. Yunan ordusunun saldırıya geçtiği Haziran ayında Türklerle bir barış kapısı aralama niyetinde olan Fransızların temsilcisi Franklin Builleon Ankara’ya gelmiş bulunuyordu ve Fransız kamuoyu da bu diplomatik ilişkileri değerlendirmekle meşguldü. Mustafa Kemal ve Franklin Builleon arasında yapılan görüşmeler uzunca bir süre nihayete varamamıştır. Bunun en büyük nedeni ise Fransız temsilcinin Londra Konferansı sırasında imzalanan antlaşmaların uygulanması konusunu direktmesi bunu karşılığında Mustafa Kemal’in Misak-ı Millîyi öne sürmesi ancak Builleon ’un bu belgenin varlığını bilmediğine dair iddialarıdır. Görüşmeler devam ederken Eskişehir – Kütahya Savaşları Türk ordusu tarafından

⁴⁵⁴ Öztoprak, a.g.e., ss. 304-305.

⁴⁵⁵ Ulagay, a.g.e., s. 130.

kaybedilerek büyük bir geri çekilme yaşanmıştır. Kazanılan zaferi *Skrip* gazetesi sevinç içinde “Kemal’in Kuvvetlerinin Dörtte Üçü Yok Edilmiştir”, “Kemal’in Yeniden Savunma Örgütlemesi İmkânsızdır” başlıkları ile veriyordu.

Hatta ata yurdu olarak belirledikleri Anadolu toprakları hakkında aşırıya kaçan çizimler yayımlamış 14 Ağustos 1921 tarihinde yayımlanan sayısında Türkleri önüne katmış süpüren Efzon askerinin bir ayağının altında İzmir, diğer ayağının altında Eskişehir bulunurken Ankara yönünde taarruz etmeye karar vermiş şekilde şu cümleleri söylemektedir: “Yeter artık. Atalarımızın mirasını 500 yıldır ayakaltı ettiniz”⁴⁵⁶. Ne yazık ki ata toprakları hakkındaki doğruluktan yoksun bu çizimler Yunan halkının harekâta destek vermesi ve hükümet içindeki problemleri örtmesi için güzel bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Bu Yunan zaferi, *The Times* sayfalarında detaylı bir şekilde gazetenin İzmir ve İstanbul muhabirleri aracılığı ile ve ayrıca Atina kaynaklı haberlerle duyurulmuştur. Bu haberlerde, “kahraman” Yunan ordusunun zaferi detaylıca anlatılmış ve bu zaferin Ankara’da yarattığı telaş ve siyasi karışıklık okuyuculara duyurulmuştur⁴⁵⁷ ancak bu zafer sarhoşluğu uzun sürmemiştir. Eskişehir – Kütahya Savaşları’nın ardından asıl önemli mücadele 23 Ağustos – 13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen ve Atatürk’ün Melhame-i Kübra dediği Sakarya Meydan Muharebesidir. Halkın birer çift çorap bağışlamasına bile ihtiyacı olan Türk ordusu 23 Ağustos’ta başlayan bu saldırı harekâtını Anadolu halkının da desteği ile bertaraf etmeyi başarmıştır. Amerikan basını tarafından “Anadolu’da Türklerle çarpışmakta olan Yunan birlikleri gerçekte bütün Batı âleminin Bolşevizm ve Pan-İslamizm’e karşı mücadelesini sürdüren yiğit savaşçılar”⁴⁵⁸ olarak adlandırılan Yunan ordusu büyük bir yenilgi almıştı. Savaş sonrasındaki Yunan askerlerinin açlık durumlarını ve ordunun dağıldığını daha önce ifade etmiştik. Sakarya Meydan Muharebesi hem Yunanlıların büyük bir bozgun yaşaması hem de Güney cephesinin kapanması açısından güzel neticeleri beraberinde getirmiştir. Savaştan usanmış olan Fransız kamuoyu Sakarya Savaşı boyunca Türklerle yapılacak bir antlaşmanın yararlarından bahsetmektedir. Eylül’ün ilk günlerinden itibaren basında, şiddetlenen Anadolu savaşı hakkında haberler çoğalmaya başlar: “Türkler, umutsuz bir cesaretle dövüştüler. Mustafa Kemal, askerlerine şu emri verdi:

⁴⁵⁶ Erdem, a.g.e., ss. 34-37.

⁴⁵⁷ Boyar, a.g.m., s. 314.

⁴⁵⁸ Ulagay, a.g.e., s. 142.

“Savunduğunuz hat Türk İmparatorluğunu temsil ediyor. Bu hattı kaybederseniz her şey bitecek. Onu ölünceye kadar savunun!” cümleleri ile Mustafa Kemal’in Sakarya’da verdiği tarihi emir belirtilir. Savaş sonrasındaki bir sayısında *Le Temps* gazetesinin “Yunan İmparatorluğunun geleceği Sakarya boyunda oynandı ve kaybedildi” ifadesi aslında tüm tabloyu özetlemeye yetmektedir. Yine Fransız mizah basını bu yenilgi ile çok alay etmiş, bazı karikatüristler kralı Türk’ten sopa yerken gösterirken kendisine ahmak, hain ve ödleik sıfatları yakıştırmıştır⁴⁵⁹. Savaş sonrası 20 Ekim 1921’de Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması, Güney cephesinin kapanarak sınırların çizilmesini sağlamıştır. Fransız kamuoyu bu antlaşmayı sevinçle karşılamış ve İngiltere’nin siyasi boyunduruğundan kurtuluş olarak nitelendirmişlerdir. Ayrıca Fransızlar antlaşma sonrası Türk direnişine karşı bakış açısını değiştirerek Türkleri Konstantin’in istilasına karşı “vatanlarını koruyan” zulme uğramış bir millet olarak görmeye başlamışlardır⁴⁶⁰.

Sakarya Muharebesi’nin sonucu, *The Times* için de bir dönüm noktası olmuştur. Gazetenin 14 Eylül 1921 tarihli sayısında Yunanistan’ın hiç de iç açıcı olmayan durumu ortaya konulmuş ve 2 Kasım 1921’de yayımlanan başyazıda da “Yunan teşebbüsü Küçük Asya’da kesinlikle başarısızlığa uğramıştır” denilerek hükümetin Yakın Doğu’daki politikasına yeni bir yön vermesi gerektiği belirtilmiştir. Dahası “Britanya İmparatorluğu’nun çıkarları için Türkiye’nin “Milli Hükümeti” ile müzakerelere girilmeli ve bu uğurda gerekirse Yunanlıların Küçük Asya’yı boşaltmaları sağlanmalıdır” cümleleri ile artık Yunan’ın Anadolu’da kalamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Yazının geri kalan kısmı da oldukça dikkat çekici olduğu için buraya alıyoruz: “Sevr Antlaşması eskimiş ve kullanılmaz hale gelmiştir. İstanbul’da Müttefiklerin koruması altında var olan kukla Türk Hükümetinin hiçbir önemi yoktur. Türkiye’nin gerçek temsilcisi olan tek hükümet, MUSTAFA KEMAL’inkidir Yurtdışında İngiliz Hükümetinin Yunan isteklerine bir miktar sempati duyduğu ve onların Türklere saldırmasını desteklediğine dair bir izlenim vardır. Bu izlenim – bugün için inanıyoruz ki yanlıştır – kararlı bir şekilde giderilmelidir. Yunanlılara verebileceğimiz en iyi hizmet, onları, imkânsız taleplerini hemen terk etmeleri için ikna etmektir. Türkler ve Yunanlılar arasındaki ihtilafın uzadığı her gün, Mezopotamya, Kürdistan, Orta Doğu’dan Hindistan’a kadar olan yerlerde sorunlarımızı ve

⁴⁵⁹ Akyüz, a.g.e., ss. 275-279.

⁴⁶⁰ Akyüz, a.g.e., s. 280.

harcamalarımızı çoğaltmaktadır”⁴⁶¹ şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere İngiliz basını eskiden dost bilinen İstanbul Hükümetini silmiş ve Anadolu mücadelesini kabullenmiş görünmektedir.

İngiltere Türk direnişinin kendi sömürgelerine örnek olmasından ve bu toprakları kaybetmekten korkuyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında Hindistan Müslümanlarının desteği İngiltere’yi yeterince tedirgin etmiş ve Yunan başarısızlığı sonucu kendi sömürgeci hayallerini gerçekleştiremeyeceğini anlayınca elindeki sömürge topraklarının koruma yoluna gidilmesi doğal bir akış olmuştur. Ayrıca İngiliz kamuoyu Fransızları Ankara Antlaşması nedeniyle sert şekilde eleştirmiş ve müttefiklerinden birinin ihaneti olarak görmüştür. Türklerin kazandığı bu zaferlerden sonra bile Amerikan kamuoyunun Türkler aleyhine propagandası devam etmiştir. 7 Aralık 1921’de *The New York Times* gazetesi “Kemalistlerin Rezaletleri Açığa Çıkıyor” başlığının altında: “Türk kasaplarının zaman zaman toptan insan öldürme faaliyetlerine girişmeleri kırk yıldan beri dünya kamuoyunu meşgul eden konulardan biridir”⁴⁶² şeklindeki haberle Türkleri halâ katliam yapan zalim bir ırk olarak gösterme çabası içindedir.

Ortadoğu gazeteleri ise mazlum halkların kurtarıcısı olarak gördükleri Mustafa Kemal hakkında olumlu yazılar yazıyorlardı. Beyrut’ta çıkan *Mokattam* gazetesi “Türk halkı vatanseverliğini korudu. Türk’ün ruhu ölmemiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları, Osman ve kabilesini İmparatorluğu kurmaya yöneltten aynı güçle hareket ediyorlar. Eğer İstanbul da Ankara’yı izlerse, Türk halkı eskisinden de daha büyük bir geleceğe ulaşacaktır” diye yazıyor ve bir halaskâr olarak Mustafa Kemal şu başlıklarla övülüyordu: “Mustafa Kemal Doğu’da karar gücü ve ilerlemeyi temsil ediyor”, “Mustafa Kemal, ibn el nasr el mahbub (Saygılı zaferin evladı)”, “Bütün Doğu ve Araplar Mustafa Kemal ile birliktir”⁴⁶³. Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı’yı desteklemeyen Arap toplumu kendilerine vaat edilen bağımsızlığı alamayıp İngiliz sömürgesi olup çıkınca Anadolu topraklarındaki bu mücadeleye gıpta ile bakıyor ve olumlu yorumluyorlardı. Hindistan’da ise Türk direncinin liderine karşı inanılmaz bir sempati yükseliyor Bombay şehrindeki bazı liselere ‘Gazi Mustafa Kemal Paşa’ adı

⁴⁶¹ Boyar, a.g.m., s. 314.

⁴⁶² Ulagay, a.g.e., s. 146.

⁴⁶³ Koloğlu, a.g.e., s. 34.

veriliyor ve kendisine şiirler yazılıyordu⁴⁶⁴. 22 gün ve 22 gece (Orhan Koloğlu bu alıntıyı yaptığımız çalışmada Sakarya Meydan Muharebesi'nin 13 gün ve 13 gece aralıksız sürdüğünü belirtmiştir ancak bu belirtilen süre yanlış olarak verildiğinden düzelterek yazmayı uygun gördük) aralıksız süren Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra kesin zafer Mustafa Kemal Paşa'nın komutasındaki Türk ordularında kalınca bütün çevreler Yunanistan'ın davayı kaybetmiş olduğunda birleşti. Kral Konstantin paçasından Hilal'e yakalanmıştı, artık kurtulamazdı⁴⁶⁵. Bu çizimdeki esprinin bir benzerini ise Gülerüz'ün hem çizeri hem sahibi olan Sedat Simavi de kullanmış olup çalışmamızın yukarıdaki bölümlerinde yer almaktadır. (Karikatür 90)

3.7.4. 1922 YILI

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından dağılan ve bozguna uğrayan Yunan ordusu 26 Ağustos'taki Türk taarruzuna kadar hareket göstermemiştir. Nitekim Türk ordusu da yaklaşık bu bir yıllık süreç içerisinde kendi yaralarını sarmış, eksikliklerini gidermiştir. 1921 yılında Yunan ordusu ile yaşanan bir dizi savaş yeni kurulmuş bir ordu için yorucu olduğundan aslında Türk ordusu için de hem bir dinlenme ve yenilenme sürecini içerirken ordunun taarruz eğitimleri de tamamlanmıştır. 1683 yılındaki Viyana bozgunundan beri yaklaşık iki yüz yıldır geri çekilen Türkler bu gerilemeye Sakarya boyunda dur demişlerdir. İki yüzyıl boyunca geri çekilmeye alışmış bir milletin ordusunun taarruz harekâtının nasıl yapılacağına dair elbette bir dizi eğitime ihtiyaç duyduğu aşikârdır. İşte bu süreç boyunca Tekâlifî Milliye emirlerinin uygulamasından gelecek olan yardımların tamamlanması hem de ordunun hazırlanması gerçekleştirilmiş olup taarruz harekâtı büyük bir gizlilik içinde yürütülmüştür. Taarruz harekâtının gizlilik içinde planlandığı süreç içerisinde Türk Hükümeti Avrupa'ya temsilciler yollayarak barış yoluyla Misak-ı Millîyi gerçekleştirme yolları ararken aynı zamanda harekâtı gizlemek üzere böyle bir yol seçmişlerdir. Nitekim İngilizler Türklerin bu diplomatik girişimlerini Türk hükümetinin zayıflığı olarak nitelendirmiş, Büyük Taarruz gerçekleştiğinde de aynı devletin şaşkınlık geçirmesine neden olmuştur.

⁴⁶⁴ Koloğlu, a.g.e., s. 38.

⁴⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Koloğlu, a.g.e., s. 44.

Avrupa'ya gönderilen Türk temsilcisi Yusuf Kemal Bey'in Londra'da sürdürdüğü temaslar sırasında Türklerin Hristiyanlara uyguladığı iddia edilen mezalimlerle ilgili haberler sıklıkla *The Times*'ta yayımlanmış ve bu şekilde, Ankara üzerinde psikolojik baskı uygulanmaya çalışılmıştır. Türkler üzerindeki mezalim iddiaları İngiltere tarafından 1922'de hala yürütülmekte olup başarıya doğru ilerleyen Kemalist harekâtı zedeleme çabası devam etmektedir. Nitekim Anadolu'daki mücadelenin Türk zaferi ile sonuçlanmasının ardından mezalim iddiaları ve Hristiyan azınlık hakları gazetesinin izlediği belli başlı konular olmuştur⁴⁶⁶.

Amerikan gazeteleri içerisinde yer alan *ASIA* dergisinde Rum asıllı Amerika vatandaşı olan bir kadınla Abdullah Cevdet Bey arasındaki röportaj hayli ilgi çekicidir zira bu röportajda muhabir, İngilizlerin Çanakkale'deki yenilgisini bile bir strateji olarak görmektedir. Muhabirin iddiasına göre İngilizler, Boğazları Ruslara vermemek için bilerek yenilmişler, eğer İngilizler gerçekten isteselerdi yenilmezlerdi gibi bir görüşü savunduğunu görüyoruz⁴⁶⁷. Bu satırlardan anlaşıldığı üzere yabancı basının hala Türk ordusunun ve hükümetinin gücünü küçük gördüğünü söyleyebiliriz. Amerikan basınındaki yayınların bir kısmında da 1921 yılında Türklerin elde ettiği başarıların ardından yeni Türk Devleti Hükümetinin ortadan kaldırılması fikrini savunanların sesi azalırken Anadolu'daki ticari çıkarların korunması gerektiğine inananların uzlaşmacı tavırları ön plana çıkmaya başlamıştır. Anadolu Hükümeti ve Türk direnişi hakkındaki rüzgârların tersine esmeye başladığı dönemde bile yayın çizgisini hiç değiştirmeyen *The New York Times* Türklerin Hristiyan azınlıklara karşı yeni bir katliam planı yaptığından dem vurmakta, Mayıs – Ağustos arasındaki sayılarında ise “Türk Katliamı Yeniden Başladı”, “Yeni Gaddarlıklar”, “Türkler Kötülüklerini Bir Kez Daha Gösterdiler” tarzında başlıklar atarak Türkleri aşağılamaktan geri durmamaktadır. Bu başlıklar altında yayımlanan yazılardan birini buraya vermeyi uygun gördük. 17 Mayıs 1922 tarihli sayısında *The New York Times* şöyle diyor: “Son olayların bir kez daha gösterdiği gibi Yunanlılar, bazı hatalı davranışlarına rağmen (!), vahşi Türklerle karşılaştırılamayacak olan uygar insanlardır. Bu iki ulusun uygarlık düzeyleri arasında birkaç bin yıllık bir fark bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkler 1915'te Ermenileri yok etmek amacıyla kullandıkları yöntemi şimdi de Anadolu'daki Rumlara

⁴⁶⁶ Boyar, a.g.m., ss. 318-319.

⁴⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ulagay, a.g.e., ss. 147-176.

uyguluyorlar. Uyguladıkları yöntem gayet basit Hristiyan kardeşlerimizi ölene dek yürümeye zorlamaktadırlar. Yunanlıların da zaman zaman Türkleri kurşunlamış oldukları bir gerçektir. Ancak Anadolu'daki Yunan katliamı çok daha küçük çapta ve anlık bir öfkenin sonucu olarak meydana gelmiştir. Oysa Türkler Hristiyan azınlıkları, yok etmek amacıyla ve sistematik olarak öldürmektedirler. Kendilerinden her yönüyle üstün gördükleri azınlık halklarını yönetmekte acze düşen Türkler çareyi bu masum insanları yok etmekte bulmaktadırlar⁴⁶⁸. Yazılan şu cümlelerin gerçekten akla ve mantığa uygunluğu olmadığı gibi ciddiyetten de uzak olduğu açık ve nettir. Yunanların İzmir ve çevre illerde yaptığı katliamlar birtakım hatalı davranış olarak gösterilmiş ya da anlık öfke sonucu yapılmıştır diyerek katliamlara bir zemin hazırlanmıştır. Kaldı ki Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllar boyunca kendini Hristiyan azınlıklardan üstün görmesine rağmen Türklerin azınlıkları üstün görüp tahammül edemedikleri yargısına varmıştır. Ortada resmi olarak Amiral Bristol'un⁴⁶⁹ hazırladığı bir rapor bulunmasına rağmen Yunan ordusunun yaptığı vahşetlerin masum gösterilmesi gerçekten inanılır gibi bir durum değildir.

26 Ağustos sabahı topçu ateşiyle başlayan Türk taarruzu hem Yunan ordusu hem de yabancı basın için büyük bir sürpriz olmuştur. 30 Ağustos'tan sonra ise Fransız basınında Türk taarruzu haberleri ön plana geçmiştir. Fransız gazeteleri büyük başlıklarla manşetlerine taarruz haberlerini taşıyorlardı; “Anadolu’da Türk Taarruzu”, “Türk Zaferi”, “Türk Taarruzu Başarılı Şekilde Gelişiyor”, “Türk Yıldırım Taarruzu Yunan Ordularını On Günde Tam Bir Hezimete Uğrattı”, “Yunanistan Küçük Asya’dan Vazgeçti”, “Başkomutan Trikopis’in Esir Alındığı Doğrulandı. Türk Orduları İzmir Kapılarında” cümleleri neredeyse her basın organında görülmektedir⁴⁷⁰. 31 Ağustos’ta yayımlanan *The New York Times* ise “Yunan Bozgunu” başlıklı yazısının altında “Avrupa uygarlığının beşiği olan topraklar bir kez daha Asyalıların eline geçer ve bir milyona yakın Hristiyan kardeşimizin geleceği katil Türklerin insafına bırakılırsa bu

⁴⁶⁸ Ulagay, a.g.e., ss. 188-189.

⁴⁶⁹ Amerika tarafından İzmir’e incelemeler yapmak için gönderilen Amiral Bristol tarafından hazırlanan raporda bölgede yaşanan olayların sorumlularının Türkler değil Rumlar olduğu, işgalin aslında ilhaka yönelik ve gereksiz olduğu belirtilerek bölgede yaşayan halkların çoğunluğunun Türklerden oluştuğu söylenmiştir. Bu belge işgalin haksız olması ve Milli Mücadele harekâtının haklılığını ortaya çıkarması açısından önem taşır.

⁴⁷⁰ Akyüz, a.g.e., s. 291.

cinayetin başlıca sorumluları Yunanistan ile birlikte İtalya ve Fransa olacaktır”⁴⁷¹ diyerek Türk ordusuna açıkça katil demektedir. Ayrıca Anadolu Hükümeti ile önceden masaya oturarak ateşkes kararı almış olan Fransa ve İtalya da ihanet etmiş gibi suçlanmışlardır.

Türk ordusunun İzmir’e girişinin ardından Fransız basınında çıkan haberlere baktığımızda haberlerin genelde olumlu olduğunu söylemek mümkündür. 11 Eylül tarihli gazeteler Türklerin 9 Eylül’de İzmir’e girdiğini bildiriyordu. Birçok gazete gibi *L’Echo de Paris* bu haberi, “Türk taarruzu yıldırım gibi ve tam bir başarı ile sonuçlandı” şeklinde verdi. Fransa’nın çok küçük semt ve kasabalarındaki gazetelerde bile yer bulan Türk başarısı 16 Eylül tarihli bir gazetede şöyle veriliyordu: “Yunan bozgunu hızlandı, Türkler Bursa ve İzmir’e girdiler... Yunanlılar ve Ermeniler, yangıncılığa, yağma ve katliama giriştiler. İzmir’in Türk süvarisi tarafından işgali sükûnet içinde geçti”⁴⁷². Fransız kamuoyu gerçeklerin farkına varmış ve doğruları yayımlamaktadır ancak bu görüşlerin içerisinde aşırı milliyetçi tutum takınan gazeteler İzmir yangınıyla ilgili haberlerde genellikle Türkleri suçlamışlarsa da kamuoyunun genel olarak kabul ettiği görüş İzmir’i Yunan ve Ermenilerin yaktığıdır. Fransız başbakanı Poincare bu konuda amiral Dumesnil’in raporunu parlamentoda okuduğunda rapora göre Yunan ve Ermenilerin “İzmir Türklere kalacaksa yok olsun daha iyidir” zihniyetiyle hareket etmektedir⁴⁷³ görüşü belirgindir. Fransız kamuoyunda olduğu gibi *The New York Times*’ta da İzmir yangınından Türkleri suçlayan satırlar bulunur. 15 Eylül 1922 tarihli sayısında “İzmir Yanıyor, Türkler Şehri Ateşe Verdi, 1000 Ölü Var, 14 Amerikalı Kayıp”⁴⁷⁴ başlıklarını vererek yeni bir Türk tehlikesinin geldiğini haber veriyordu.

Büyük Taarruz öyle bir hızla başarıya ulaştı ki, bütün dünya şaşkınlık içindeydi. Bir anda ‘Hasta Adam’ unutuluverdi. ‘Bir Yunan Harabesi Daha’ başlıklı bir Amerikan karikatüründe, yıkılmış, parçalanmış ‘Asya İmparatorluğu Rüyası’ sütunun altında ölmüş bir Yunanlı askeri resmedilmişti. *New York Times* ise hindi ile eşleştirdiği Türkiye’yi küllerinden doğan bir kuş olarak resmeder. Tüm bunların arasında yeni

⁴⁷¹ Ulagay, a.g.e., s. 196.

⁴⁷² Akyüz, a.g.e., ss. 292-293.

⁴⁷³ Akyüz, a.g.e., s. 293.

⁴⁷⁴ Ulagay, a.g.e., s. 198.

katliamlara girişeceği zannedilen Türk'ün eline kılıç veren ve dünya haritasının üzerinde kılıcını sallayarak dolaşan Türk tasvirleri de mevcuttur. Elinde kanlı kılıç tekrar ortaya çıkmış Türk imajını işlemeyen yok gibidir. Bu saldırganlık tablolarını tamamlayan bir kompozisyon da 'Yunanistan Trajedisi' adı altında yapıldı. İngiliz *Punch* gazetesinde insanlığı temsil eden bir kadın, “*Bunları korumama kim yardım edecek?*” diyerek yetim ve öksüz çocukları göstermektedir. Bu çizimin altında derginin koyduğu bir notta, İzmir, İstanbul ve Trakya'dan kaçan Yunan göçmenlerinin içinde bulundukları sefalet, açlık ve hastalık durumu anlatılarak okuyuculardan bağış istenir⁴⁷⁵.

Emperyalist devletlerin sömürgeci amaçlarına karşı verilen bu Türk mücadelesi mazlum milletler için büyük bir heyecan yaratmıştır. Türk direnişinin lideri olan Mustafa Kemal ise söz konusu mazlum halkların halaskârı olarak görülmektedir. Özellikle Bulgaristan topraklarından başlayarak Arap toprakları ve Hindistan'a kadar uzanan uzun ve geniş bir coğrafyada Mustafa Kemal'e olan bakış bambaşkadır.

İzmir'in geri alınışı Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar bütün Doğu dünyasında büyük bir sevinç ve heyecan dalgasının yayılmasına sebep oldu. Bir örnek olarak İzmir haberi gelince Tunus kentinde yapılanları kısaca aktaralım: “Bütün halk kentin ana caddelerine döküldü ve eğlenmeye, şarkılar söylemeye başladı. Türk ordusunun bu büyük ve önemli zaferinin uğur getireceğini (kendilerine de yararı olacağı anlamında) söylediler. Özellikle Türk savaş kahramanlarının resimleri ellerde dolaşıyordu. Birçoğu bunları göğüslerine asmışlardı. Halkın çok değişik tabakaları bir arada mutlu oluyorlardı. Geceleyin kent ışıklandırıldı. Törenlerin sonunda Ankara'ya tebrik telgrafları çekildi”⁴⁷⁶. Kuzey Afrika'nın sömürge durumundaki halkları bu kurtuluşu tıpkı Anadolu halkı gibi sokaklara dökülerek kutluyorlardı. Yunan basınında ise sol görüşlü olan *Rizospatis* gazetesi ve Yunan solcuları Anadolu Harekâtı'nı daha en başından itibaren emperyalistçe bir eylem olarak görmüşlerdir. İlk evresinde harekâtın emperyalistlerin oyunu olduğuna dair eleştirilerin tonu düşüktür. Süreç ilerleyip de 1922 yılına gelindiğinde eleştirilerin tonu yükselmiştir. Özellikle yine *Rizospatis* gazetesindeki çizimlere bakıldığında gazete, savaşı ölümle bir tutar. Çizilen cephe karikatürleri hep mezarlık ve ölülerin dolu olduğu savaş meydanlarıdır hatta Yunanistan'dan cepheye trenle hareket edecek olan askerlerin yol güzergâhı üzerinde

⁴⁷⁵ Tüm bu illüstrasyonlar için bkz., Koloğlu, a.g.e., ss. 60-63.

⁴⁷⁶ Koloğlu, a.g.e., s. 72.

kafataslarının yığıldığı duvarlar resmedilmiştir⁴⁷⁷. Önceleri Türk zaferine “barbarlığın yeniden uygarlığı yenmeye gelmesi” olarak bakan Amerikan basını (N. York Times) bir süre sonra hatasını anlamış ve bu yargısını düzeltmiştir. 24 Mart 1923 tarihli sayısında Mustafa Kemal’i ‘Kapak Adamı’ yapan Times dergisi onun hakkında şunları yazıyordu: “Mustafa Kemal Paşa ‘Türk nerenin efendisidir’ tekerlemesinin alışılmış (cehennemin) yanıtını değiştirip (Türkiye’nin) formülünü yerine koymayı başardı. Bu sözler, Kemal’in politikasının temel niteliğini özetler. Bugün Türkiye’nin kurtarıcısı olarak ortaya çıkmıştır. Halkı, yabancı otoritelerce küçültücü baş eğmenin bataklığından kurtardı, nitelikleri olan meziyetleri fark etmelerini sağladı ve bir düşünce ve eylem bağımsızlığı getirdi. Çelişkili kötülleme kampanyalarından lekesiz bir ünle sıyrılmayı başardı. Bu tatsız dedikodulardan bazıları onu (vatan haini) olmaktan (yabancı) olmaya kadar çeşitli konularla suçluyorlardı. Kemal safkan bir Türk’tür. (Bazılarının dediği gibi Musevi değildir) Ve modern Türkiye’nin çekirdeği olduğunu bütün dünyaya ispatladı. Ödülleri başarılarıyla kazanmış zarif bir asker profesyonel bir asker tipidir⁴⁷⁸.

Daha önceleri Mustafa Kemal hakkında asi bir haydut ve çete lideri olarak bahseden *New York Times* gazetesi şimdi kendisini övmekle bitiremiyor ve meşhur kapağına Mustafa Kemal suretini taşıyordu. Kurtuluş Savaşı az da olsa kendisine Hırvat basınında da yer bulabilmiştir. Diğer yabancı ülke basınları gibi 1919 yılında yine olumsuz olarak değerlendirilen bu mücadeleye bakış kısa süre içerisinde değişmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı egemenliğinin etkisinden kurtulmak isteyen Güney Slav halkları Türklüğe karşı yetiştiriliyordu. O dönemlerdeki Türk algısı “zalim ve Asyalı bir millet olan Osmanlıların, Balkan topraklarına damla damla geri kalmışlık ve yolsuzluk akıttığı” idi. Bu dönemde okullarda Hırvat çocuklarına Osmanlı işgalinin bölgedeki travmatik etkileri öğretilmekte ve Osmanlı karşıtlığı bu yolla pekiştirilmekteydi⁴⁷⁹. 1922 ve sonrasında özellikle 1930’lu yıllarda Hırvat basınında daha fazla Mustafa Kemal’e yer verildiğini görüyoruz. *Pravda* gazetesinin 1922 yılındaki haberinde Mustafa Kemal’in “Ankara’da kurduğu Meclis örgütüne benzeyen bir yapı dünyanın hiçbir yerinde bulunamaz. Bu sistemin dayandığı temel ilke bütün hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete

⁴⁷⁷ Erdem, a.g.e., ss. 114-126.

⁴⁷⁸ Koloğlu, a.g.e., s. 80.

⁴⁷⁹ Anđelko Vlasic, “Hırvatistan Kaynaklarına Göre Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı”, *Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 33, S. 96, (2017), s. 51.

verilmesi ve buna göre milletin kaderinin sorumlusu yine kendisidir.” Bu alıntı göstermektedir ki Türk rejiminin temel ilkeleri, gazeteler yoluyla kendisini hızlıca Yugoslav halkına ulaştırabilmişti. Yugoslav tavrı da Türklerin Küçük Asya’da ulus devletlerini kurmasını ve bu haklarını savunmasını desteklemekteydi⁴⁸⁰.

Milli Mücadelenin başlangıcında tüm yabancı basın bu Türk direnişini olumsuz değerlendirip, bunu yeni bir Türk katliamı olarak görürken şimdi modern Türkiye’nin dönüşüm aşamalarından biri olarak kabul etmiştir. Türk zalimliği ve barbarlığı olarak adlandırılan kurtuluş mücadelesi hakkında yıllarca olumsuz propaganda yapan yabancı basının, asıl zulmü yapanları koruyarak Türk halkının onurunu zedelediğini açıkça söyleyebiliriz. 1922 yılı itibariyle de bu mücadelenin kendi vatanını korumaya çalışan Anadolu halkının verdiği bir savaş olmasının anlaşılması ise özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çabalarıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla da 1922 yılındaki büyük zafer sonrası yabancı basının olumsuz görüşlerinin yukarıda da değindiğimiz gibi değişmesi Türk mücadelesi ve Türk halkı açısından önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

⁴⁸⁰ Vlasic, a.g.m., s. 55.

SONUÇ

20. Yüzyıl başı Türkler için pek iç açıcı başlamamış, 1911 Trablusgarp, 1912 ve 1913 Balkan Savaşları'nın ardından dört yıl sürecek olan 1914-1918 yılları arası yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti mağlup olarak tamamlamıştır. 1683'te yaşanan Viyana yenilgisinden sonra gittikçe daralan topraklarda yaşamaya başlayan Osmanlı Devleti büyük dünya savaşının ağır yenilgisinden sonra boynuna urgan geçirilecek bir idam mahkûmuna benzemekte ve büyük devletlerin paylaşım rüyalarını süslemektedir. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından gelen işgaller beraberinde zulüm ve eziyeti getirmiş, İstanbul Hükûmeti'nin sessiz kalışı Anadolu'da bir avuç vatanperverin mücadele etmesine yol açmış daha sonra bu bir avuç insanın ardından tüm Anadolu gitmiştir. Yılların savaş yorgunluğunu taşıyan Osmanlı yöneticileri sulh yapılması uğruna çok ağır şartlar içeren antlaşmalara imza atsalar da hem ordu içindeki yüksek rütbeli subaylar hem de işgal bölgelerindeki halk bu ağır şartlara boyun eğmeyi reddederek yeni bir oluşum etrafında toplanmış, bunun sonucunda ise Anadolu'da siyasi bir çevre oluşturmuşlardır.

1919-1922 yılları tarihimizde Cumhuriyet Türkiye'sinin temelini atan İstiklal Savaşı dönemi olarak adlandırılmıştır. Kurtuluşa önderlik eden Anadolu kadrosunun içinde eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin bulunması bazı çevreler tarafından bu mücadelenin İttihatçı olarak görülmesine, İstanbul'un da Anadolu'yu isyancı başıbozuklar olarak nitelendirmesine neden olur. Özellikle dönem içerisinde İttihatçılara karşı aşırı bir kin beslenmesine rağmen mizah dergilerinde Enver, Cemal ve Talat Paşa'ya saldıran çok fazla karikatür ve yazı görmemekteyiz. Belki üç ya da dört karikatür ve birkaç satır yazı ile eski İttihatçılara yüklenilmiştir. Dönem mizahi yayınlarının içinde Enver Paşa'ya en çok saldıran dergi ise Sedat Simavi'ye ait Diken ve Güleryüz olmuştur. Savaştan bıkmış olan muhalif kesim ki bunların başını Ali Kemal ile Refik Halit çekmektedir, Milli Mücadele'nin anlamını kavrayamamışlardır. Belki de İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı döneminde yaşadıkları sıkıntılar her iki gazetecinin olaylara objektif bakmalarını engellemiştir diyebiliriz. Refik Halit gibi Ali Kemal de bir an önce İtilaf Devletleri ile sulh yapılması gerektiğine inanırken bir noktada Refik Halit'ten ayrılır. Ali Kemal'de daha çok İngiliz himayesi ister bir yaklaşım sezilmektedir. Özellikle de baş yazılarını yazdığı Peyâm-Sabah gazetesinin yayın

politikası ile yabancı basındaki görüşlerin uyuşması bizi bu fikre yönlendirmiştir. Onların bu muhalif tavrı ise Karagöz, Güleryüz ve Diken gibi dergilerde sıkça alaya alınmış olup dergi sütunlarını en çok Ali Kemal'in karpuz ya da meyve ve sebzelere benzetildiği karikatürlerle dolmasına sebep olmuştur. Söz konusu Milli Mücadele yanlısı dergiler Ali Kemal ve Refik Halit üzerinden tüm muhaliflere saldırmıştır.

On yıllık savaştan bitkin çıkmış olan halk, Milli Mücadele sürecinde tekrar savaşın eşiğindedir ve bu savaş özgürlüğe giden yoldur. Cephe, şehit, kurşun, yenilmek, yenmek, kayıp vermek, savaş gibi kelimelerin insanların günlük rutinine karışmış olduğu bir dönemde gülmek ve gülümsemek çok zor olsa gerek. İşte bu zorluğu üstlenen mizah gazetelerinin savaş esnasında yüklendiği ağır sorumluluğu göz önüne almak gerekmektedir. Üstelik gazeteler dönemin en büyük kitle iletişim araçları olması bakımından haberleşme için en önemli vasıta sayılır. Karagöz dergisi bir sayısında şöyle diyor: “Bir gazete on mektebin, bir muharrir on muallimin yerini tutar.” 20. Yüzyıl başlarında insanların sahip olduğu teknolojik imkânların gelişmişliğini düşünürsek günümüzdeki sosyal medya, televizyon ve internetin olmadığı bir toplumda anlık haberlerin yayılması mümkün değildir. İşte o dönemin gazeteleri kamuoyu oluşturmak ve halka olan bitenleri duyurmak için en önemli iletişim aracıdır. Kamuoyu dediğimiz kavram dönemin olayları hakkında karar verme sürecine katılarak etkisini genişçe bir alana yayabilir. Bu iletişim araçlarının içerisinde mizah gazeteleri ayrı bir yer tutar çünkü gam ve kasvet içine gömülmüş bir halkı işgallere rağmen güldürebilmek büyük bir çaba gerektirir. Düşmanın bozuk çizimlerle önce psikolojik olarak hafızalarda yenilmesini sağlayan bu mizah dergilerinde ortak motifler işlenmesine rağmen her birinde yayımlanan karikatür ve içeriklerin aynı mesajı verirken birbirinden farklı olmaları da dönem gazetecilerinin yeteneklerini anlamamıza yardımcı olmuştur. Şöyle denilebilir ki cephede mermi ve silah ile savaşan askerlerin yanında Milli Mücadele yanlısı yayınlar karikatürlerini ve kalemlerini bir cephe ve silah olarak kullanmışlardır.

Tarih yazıcılığında başvurulacak başlıca kaynaklar genelde arşiv belgeleridir ancak karikatürün muhalif çizgisi yaşanan olaylara farklı bakış açıları getirerek dönem tarihine yepyeni pencereden bakılmasını sağlayabilir. Hatta resmî tarihin ve resmî belgelerin ışık tutamadığı konuları bile açık yüreklilikle gösterebilir. Bu açıdan siyasal gazetelerin

sayfalarca anlatmaya çalıştığı politik olayları bazen tek bir yazılı karikatürle ya da yazısız çizimlerle hafızalara kazınacak şekilde anlatabilir. Çizginin gücü bazen yazının gücünün önüne geçerek hem gülümsetir hem de anlatılmak isteneni başka hiçbir sözcüğün veremeyeceği etkiyle anlatır.

Tüm bunların yanında Milli Mücadele yanlısı basın çok zor şartlar altında yayın yapması ve korkusuzca bu harekâtı desteklemesi takdire şayan bir cesaret örneğidir. Yabancı basında bile tek olumlu haberin çıkmadığı günlerde Müttefik Devletlere karşı Türk ordusunun cephede giriştiği savaşa gazeteler basın yayın yoluyla girişmiştir. Tıpkı yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da farklı görüşlere bölünen yabancı basının tüm olumsuz haberleri ve Türk milletini katil olarak gösterme çabalarına rağmen başarılı Ulusal Savaş, Yunan birliklerinin yenilmesinin yanında katliam haberlerinin ve haydutluk söylemlerinin de alaşağı edilmesine yardımcı olmuştur. Halkın içinden olan gazeteciler devlet görevlilerinin arşiv belgelerine yansıtamayacağı tüm ayrıntıları açıklıkla gazete ve dergi sayfalarında verdiği için gerçekleşen mücadelenin en yakından ve tüm çıplaklığı ile değerlendirilmesi açısından eşsiz kaynaklardır.

Çalışma kapsamında muhalif fikirleri inceleme fırsatı elde etmemiz dönem toplumunun fikir çatışmaları yaşadığını göstermektedir. Yıllardır savaştan bir memleketin insanları her açıdan olumsuzluk getiren İttihat ve Terakki ile kalıntılarına nefret beslemekte olduğundan Milli Mücadele harekâtını başlangıçta yanlış değerlendirmiş ve desteklememişlerdir. Bu fikir ayrılıkları neticesinde yapılan muhalif yayınlar halkın da kimi zaman fikir bölünmeleri yaşamasına neden olduğu gibi Anadolu'da yer yer isyanların çıkmasına neden olarak Ulusal Savaşı yavaşlatmışlardır. Muhalif yazı ve karikatürlerin özgürlük faaliyetlerine zarar verdiği gerçeğinin dönem insanı tarafından anlaşılamaması doğal karşılanabilir zira mevcut hükümetten farklı olarak Anadolu bozkırında teşkilatlanan yeni bir oluşum altı yüzyılı geçkin monarşi ile yönetilen bir toplumun kafa karışıklığı yaşamasına yol açmıştır.

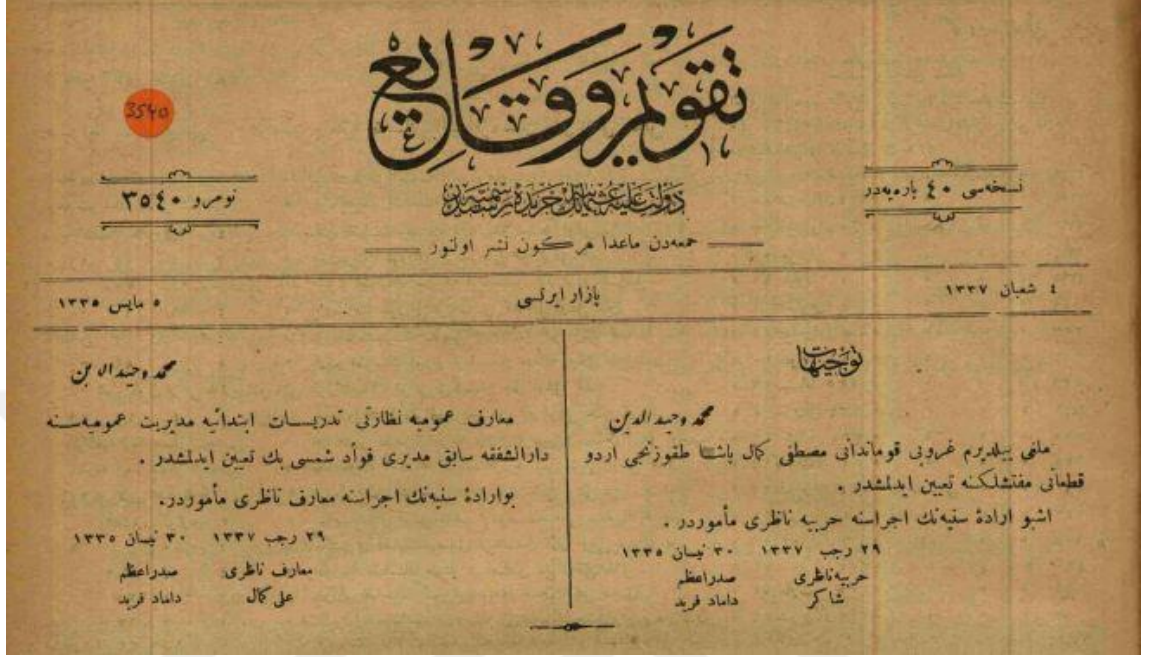
Son söz olarak Türk halkının yaşadığı günlük sorunlarla beraber işgal sürecinin acısıyla yoğrulan milleti rahatlatmak ve güldürmek gibi önemli bir misyon yüklenmiş

olan mizah gazeteleri Türk basın ve yayın tarihi açısından önemli bir değere sahip olup günümüzde de bu değeri korumaktadır. Yazının veremeyeceği anlatım gücünü tek bir çizimle anlatabilen, tüm küçük düşürücü söylemleri ya da tüm övgü dolu sözleri tek bir karede daha güçlü olarak ifade edebilen çizgi gücü, Milli Mücadele boyunca hiç olmadığı kadar etkin kullanılmıştır. Günümüzde bile medyanın ve basın yayın faaliyetlerinin etkisi göz önüne alındığında 1920'li yılların yaygın olmayan haber ağı teşkilatı için nasıl bir önem arz ettiğini anlamak gerekmektedir. Literatüre farklı bir bakış açısı katmayı hedefleyen bu çalışmanın ardından umarız ki farklı araştırmacılar da çizginin ve medyanın gücünü keşfederek alana yeni değerler katabilirler.

EKLER

Ek 1

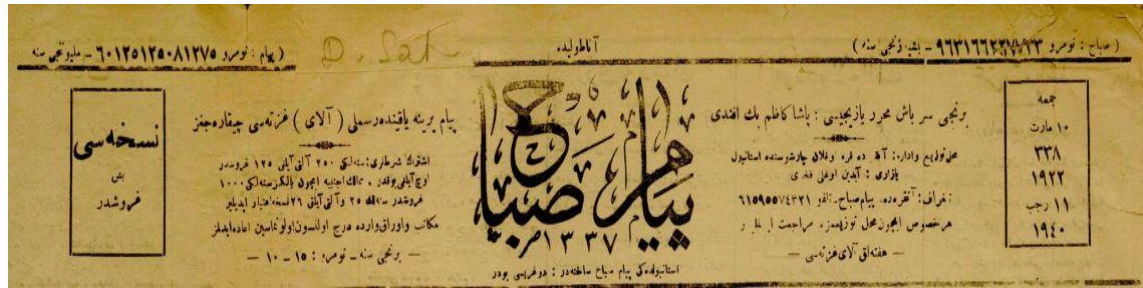
Takvim-i Vekayi'nin 5 Mayıs 1919 tarihli 3540. sayısında yayımlanan Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Kıt'aatı Müfettişliği'ne atanma haberi

Sağ taraftaki "Tevcihat" başlıklı yazının altında şöyle yazmaktadır: "Mülga Yıldırım Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Kıt'aatı Müfettişliğine tayin edilmiştir. İş bu idare-i seniyye'nin icraasına Harbiye Nazırı memurdur".

29 Receb 1337 – 30 Nisan 1335

Harbiye Nazırı Şakir – Sadrazam Damad Ferid

Ek 2

Anadolu'da Peyâm-ı Sabah dergisinin söz konusu numaralandırma şekli

Anadolu'da Peyâm-ı Sabah, No: 10-15, 10 Mart 1922, s. 1.

نَقْوِی وَفَتَا

نسخه سی ایکی غروشدور

جمعه من ماعدا مر کون نشر اولنور

۳۸۲۴

۱۱ نisan ۱۳۳۶

۲۱ رجب ۱۳۳۸

پازار

فتوای شریفه صوریدر

سبب نظام عالم اولان خلیفه اسلام ادام الله تعالی خلافته الی یوم القیام حضرت تریسک تحت ولایتده بولان بلاد اسلامیهده بعض اشخاص شریفه اتفاق واتحاد وکندولرینه رؤسا انتخاب ایدرک تبعه صادق شاهانه ی خیل و ترویزات ایله اغفال و اضلاله و بلا امر علی اهالییدن عسکر جمعه قیام ایدوب ظاهرده عسکری اعانه و تجهیزیه سببیه و حقیقتده جمع مال سوداسله خلاف شرع شریف و مغایر امر منیف برطساق غرامات و ورکولر طرح و توزیع و انواع تضییق و اشکنجه لرله ناسک اموال و اشیا سنی غصب و غارت و بوجوله عباد الله طلبی اعتیاد و تجرعه جنارت و ممالک محروسه نیک بعض قری و بلادینه هجوم ایله تخریب و خاک ایله یکسان و تبعه صادقده نجه نفوس معصومه ی قتل و اتلاف و دماء محقونه ی سفک و اواقه ایتدکلری و جانب امیر المؤمنین منصوب بعض مأمورین علیه و عسکریه و ملکیه یی خود بخود عزل و کندی همباری نصب و مرکز خلافت ایله ممالک محروسه نیک مواصلات و مذاکرات و محاسباتی قطع و طرف دولتدن صادر اولان اوامرک اجرا سنی منع و مرکزی دیگر محالکدن تجرید ایله شوکت خلافتی کسر و توهین قصد ایدرک مقام معالی امامته اهانت ایتکله طاعت امامدن خروج و دولت علیه نیک نظام و انتظامی و بلادک آسایشی اخلال ایچون نشر اراجیف و اشاعة اکاذیب ایله نامی فتنه سائق و ساعی بالفساد اولدقلری نطاهر و متحقق اولان رؤسای مزبورون ایله اعوان و اتبای باغیر اولوب طاغملری حقده صادر اولان امر عالیدن سکرمه حالا عناد و فسادلرنده اصرار ایدرلر ایسه مزبورلرک حسابلرندن لظهر بلاد و شر و مضرتلرندن تخلص عباد واجب اولوب قاتلولرکی نبی حق تقی الی امر الله نص کریمی موجبجه قتل و قتالاری مشروع و فرض اولورمی . بیان بیوریله

الجواب
الله تعالی اعلم اولور .

بو صورتده ممالک محروسه شاهانهده حرب و ضربه قدرتلری بولان مسلمانلر امام عادل خلیفه من سلطان محمد وحید الدین خان حضرت تریسک اطرافنده طویلاتوب مقاله ایچون واقع اولان دعوت و امرینه اجابت و بغاه مزبورون ایله مقاله ایتلری واجب اولورمی . بیان بیوریله

الجواب
الله تعالی اعلم اولور .

بو صورتده خلیفه مشارالیه حضرتلری طرفندن بغاه مزبورون ایله مقاله ایچون تعیین اولان عسکرلر مقاله دن امتناع و فرار ایلسلر مرتکب کیره و آتم اولوب ذبیاده تمزیر شدید و عقاده عذاب الیه مستحق اولورلری . بیان بیوریله

الجواب
الله تعالی اعلم اولورلر .

بو صورتده خلیفه نیک عساکرندن اولوبده بنای قتل ایدنلر غازی و بغاه طرفندن قتل اولانلر شهید و مثاب اولورلری . بیان بیوریله

الجواب
الله تعالی اعلم اولورلر .

بو صورتده بغاه ایله محاربه حقده صادر اولان امر سلطانی به اطاعت ایتمین مسلمانلر آتم و تمزیر شرعی به مستحق اولورلری . بیان بیوریله

الجواب
الله تعالی اعلم اولورلر .

MILLI KÜTÜPHANE
ANKARA

Takvim-i Vekayi'nin 11 Nisan 1336 tarihli 3824. Sayısında yayımlanan Dürriyade Abdullah Beyefendi'nin fetvası

Gunaris: Efendimize maruzatım var!

Mösyo Lloyd George (Corc): Doğrudan doğruya Ankara'ya müracaat ediniz işiniz olsun bitsin!

Karagöz, No: 1420, 26 Teşrinievvel 1337

Ek 5

Karagöz: Bu kütükler bizim maldan değil Hacivad, nafiye budama, bak ben köklerine kükürt yerine kibrit suyu ekiyorum.

Mustafa Kemal Paşa: Budamak para etmez dostlarım, hepsini dibinden belleyeceğim. Bakalım o zaman bizim bağ nasıl şenlenecek!

Karagöz, No: 1459, 11 Mart 1338, s. 1.

Gunaris Düşükten Sonra

Hacivad: Zincirleme tekerleme işte buna derler. Gunaris çorbacıya, Hacivad da Papu'ya tutunuyor farkında mısın Karagöz.

Karagöz: Evet ama O'na da arkadan mükemmel bir tekme geliyor. Seyret yakında sen hönkürtüyü!

Karagöz, No: 1460, 15 Mart 1338, s. 1.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

- Düstur, I. Tertip, I. Cilt
- Düstur, I. Tertip, IV. Cilt
- TBMM Zabıt Ceridesi, 1.Devre, Cilt 5, 1. İçtima Senesi, 97. İçtima, 11.11.1336.

Sürelî Yayınlar

- Anadolu'da Peyam-ı Sabah
- Aydede
- Diken
- Güler yüz
- Hayal
- Karagöz
- Takvim-i Vekayi
- Vakit

Telif Eserler

AFYONCU Erhan, “İbrahim Müteferrika” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2000.

AHMAD Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Altıncı Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

AKŞİN Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Birinci Basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

AKŞİN Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, On yedinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

AKYÜZ Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, İkinci Basım, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

- ALKAN M. Nail, “1915 Ermeni Tehcir Kanunu ve Almanya’nın Etkisi”, C.VIII, S. 15
Ankara: G.Ü.A.B.D., 2014, ss. 91-104.
- ALTIN Hamza, *II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını*, Birinci Basım, Grafiker Yayınları, Ankara, 2014.
- ARI Kemal, *Üçüncü Kılıç İzmir’in Kurtuluşu ve Yüzbaşı Şerafettin*, Üçüncü Baskı, Zeus Kitabevi, İzmir, 2009.
- ARI Kemal, *Türk Devrim Tarihi-I –Temelleri, Gelişimi ve Oluşumu-*, Cilt 1, Birinci Basım, Zeus Kitabevi, İzmir, 2010.
- ARI Kemal, *Türk Devrim Tarihi-II –Oluşumu, Öğretisi ve Ülküsü-*, Cilt 2, Birinci Basım, Burak Kitabevi, İzmir, 2011.
- ARSLANTAŞ Bayram, *Refik Halit ve Milli Mücadele*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003.
- ATATÜRK Mustafa Kemal, *Nutuk 1919-1927*, Birinci Basım, Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I – TBMM ve CHP Kurultaylarında (1919-1938)*, Birinci Basım, T.İ.T.E. Yayınları, İstanbul, 1945.
- AYBARS Ergün, “Milli Mücadele’de İngiliz Basını”, C. IV, S. 12, *ATAM Dergisi*, Ankara, 1988, ss. 603-636.
- AYBARS Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Yedinci Basım, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.
- BALCIOĞLU Semih, Ferit Öngören, *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü*, Üçüncü Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.
- BAYKAL Hülya, “Milli Mücadele’de Basın”, C. 4, S. 11., *ATAM Dergisi*, Ankara, 1988, ss. 471-479.
- BİÇİCİ Mehmet, “Hatıratlarla Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Girişi”, C. 13, S. 3, *G.Ü.S.B.D.*, Gaziantep, 2014, ss. 693-722.

- BOYAR Ebru, “Savaş ve Basın: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ve İngiliz The Times Gazetesi (1919-1922)”, S. 36, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Ankara, 2009, ss. 291-324.
- BOZ Ufuk, “Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı: Yeni Medyadan Bahattin Örneği”, Antalya: *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.21, 2014, ss. 143-159.
- ÇAKMAK Fevzi, “Milli Mücadele Dönemi Türk Mizahında İttihatçılık ve İttihatçılar”, *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu*, Birinci Basım, Yay. Haz. Temuçin F. ERTAN, Bahar İZMİR, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2019, ss. 367-396.
- ÇAKMAK Fevzi, “Milli Mücadele Döneminde Türk Mizahında Muhalif Bir Kimlik: Ali Kemal”, C. 34, S. 2, *E.Ü.E.F., Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 2019, ss. 413-441.
- ÇAPANOĞLU Münir Süleyman, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, Birinci Basım, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970.
- ÇELEBİ Mevlüt, *Ahenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları (1919-1922)*, Birinci Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- ÇETİNKAYA Gökhan, Ş. Tufan BUZPINAR, “Mithat Paşa” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2005.
- ÇEVİK Zeki, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İttihatçıların Tasfiyesi”, Yıl 8, S. 44., *Yeni Türkiye Dergisi Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı II*, Ankara, 2002, ss. 496-509.
- ÇEVİKER Turgut, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I. Cilt Tanzimat Dönemi 1867-1878 – İstibdat Dönemi 1878-1908*, Birinci Basım, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- ÇEVİKER Turgut, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü II. Cilt Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, Birinci Basım, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1988.

- ÇEVİKER Turgut, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Kurtuluş Savaşı Dönemi 1918-1923*, Cilt 3, Birinci Basım, İstanbul, 1991.
- ÇEVİKER Turgut, “Ana Çizgileriyle Osmanlı Karikatürü”, C. 20, S. 122, *Toplumsal Tarih Dergisi*, İstanbul, 2004, ss. 72-74.
- ÇORUK Ali Şükrü, *Mizah Penceresinden Milli Mücadele*, Birinci Basım, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- DEMİRKOL Gökhan, “Tanzimat Mizahının Sonu:1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı’da Mizah Dergilerinin Kapanması”, Çorum: *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, 2016, ss. 687-710.
- ERDEM Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Üçüncü Basım, Derlem Yayınları, İstanbul, 2017.
- ERDEM Nilüfer, *Mizah Penceresinden Yunanistan’da Halk, Savaş ve Siyaset*, Birinci Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.
- ERİKAN Celâl, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Beşinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- ERSARAÇ İbrahim, “135 Yaşına Doğru Karikatür Sanatımız”, *Hürriyet Gösteri Dergisi*, S.261, Hürriyet Gösteri Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 86-87.
- ERTUĞ Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, Birinci Cilt, İstanbul Yayınları, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.
- İNAN Ruhi, “Osmanlıca Mizah Yayınlarında Mizahın Kodları”, Adıyaman: *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, 2016, ss.1-27
- İNUGUR Mehmet Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Üçüncü Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- İPŞİRLİ Mehmet, “Dürrizade Abdullah Beyefendi” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 1994.

- JAESCHKE Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Üçüncü Basım, TTK Basımevi, Ankara, 2011.
- KABACALI Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Basın ve Yayın*, Birinci Basım, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000.
- KARAY Refik Halit, *Minelbab İlelmihrab*, Birinci Basım, Aslıhan Karay Özdaş, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.
- KIRCA Levent, Medya ve Mizah, “Mizah ve Siyaset”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1996, ss. 1436-1437.
- KOLOĞLU Orhan, *Hasta Adam’dan Saygın Türk’e Dünyadan Çizgilerle Atatürk*, İkinci Basım, Erko Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KOLOĞLU Orhan, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Birinci Basım, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- KÖSE İsmail, “General Moseley’in Amerikan Mandası ve Anadolu’da Kurulması Planlanan Ermeni Devleti ile İlgili Raporu”, C. 1, S. 59., *İ.Ü.E.F., Tarih Dergisi*, İstanbul, 2014, ss. 189-216.
- KUTAY Cemal, *Osmanlı’da Mizah (1868-...) kişiler, olaylar, belgeler, çizgiler, dergiler...*, Birinci Basım, Acar Bilgi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2013.
- MARDİN Şerif, *Türk Modernleşmesi – Makaleler 4*, Birinci Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- MAZICI Nurşen, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, C. 5, S. 18, *A.Ü.T.İ.T.E., Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, 1996, ss. 131-154.
- MAZICI Nurşen, “Af Yasalarında 150’likler”, C. 55, S. 1, *A.Ü.S.B.F.D.*, Ankara, 2000, ss. 79-138.
- MÜDERRİSOĞLU Alptekin, *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları*, İkinci Basım, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.
- MÜDERRİSOĞLU Alptekin, *Sakarya*, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018.

- MÜEZZİNOĞLU Ersin, “Savaş Kabinelerinin Sorgulamalarına Göre Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na Girişi”, C. 7, S. 1., *International Journal of History*, Samsun, 2015, ss. 121-138.
- MÜEZZİNOĞLU Ersin, “Milli Mücadele Döneminde İttihatçılar Üzerine Bir Değerlendirme”, C. 5, S. 8., *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, İstanbul, 2016, ss. 2913-2933.
- OKAY Cüneyd, *Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri*, Birinci Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- OYMAK Alparslan, *Osmanlı Mizahında Teodor Kasap (Diyojen, Çingiraklı Tatar ve Hayal Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*,(Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013.
- ÖNDER Mehmet, “Milli Mücadele’nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı”, C. 7, S. 20, *ATAM Dergisi*, Ankara, 1991, ss. 285-302.
- ÖZALP Kazım, *Milli Mücadele I (1919-1922)*, Üçüncü Basım, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- ÖZDİŞ Hamdi, *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma Ve Siyaset (1870-1877)*, Birinci Basım, Libra Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÖZKAYA Yücel, *Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın*, Üçüncü Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- ÖZOCAK Gürkan, “Türkiye’de Siyasi İktidarın Mizahla İmtihani: İfade Özgürlüğü ve Karikatür, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 94, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011, ss. 259-294.
- ÖZTOPRAK İzzet, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Birinci Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları TİSA Matbaası, Ankara, 1981.
- SARİHAN Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne (30 Ekim 1918 – 22 Temmuz 1919)*, Üçüncü Basım, TTK Yayınları, Ankara, 1993.

- SARIHAN Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Cilt 3, İkinci Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- SARIHAN Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922)*, Cilt 4, İkinci Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- SEYHAN Salih, “II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basımı ve İçeriklerinden Seçilmiş Örnekler”, S.8/3, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, 2013, ss.494-516.
- SÜRGEVİL Sabri, “İttihat ve Terakki'den Milli Mücadele'ye”, C. 1, S. 2, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, İzmir (DEÜ), 1992, ss. 329-338.
- ŞENYAPILI Önder, *Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür Kim, Niye Çiziyor!?*, Birinci Basım, Ankara, 2003.
- TEZCAN Asuman, “Âli Kararname ve Basın”, C.III, S.4, *Selçuk Üniversitesi Dijital Arşiv Sistemi*, Konya, 2005, ss. 166-172.
- TİL Enis Tahsin, *Gazeteler ve Gazeteciler*, İbrahim Şahin, Birinci Basım, Cümle Yayınları, Ankara, 2015.
- TOKMAKÇIOĞLU Erdoğan, *Türk Basın Tarihi*, Birinci Basım, İsim Yayınları, Ankara, 2011.
- TOPRAK Zafer, “Bir Ulusun Egemenlik Manifestosu: Misak-ı Milli ya da Ulusal And”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 314, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 18-23.
- TOPUZ Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İkinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I – Meşrutiyet Dönemi*, İkinci Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

- TURAN Mustafa, “I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletleri’nin Siyaset Stratejileri ve Osmanlı Devleti”, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu 03-05 Kasım Budapeşte*, Birinci Basım, Yay. Haz. Aynur YAVUZ AKENGİN, Selcan KOÇASLAN, ATAM Yayınları, Ankara, 2015.
- TÜRKMEN Zekeriya, “Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a Hareketi ve Müfettişlik Bölgesindeki Faaliyetleri”, *90. Yılında Milli Mücadele Sempozyumu*, Yay. Haz. H. Aytuğ TOKUR, ATAM Yayınları, Ankara, 2011, ss. 63-121.
- ULAGAY Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Birinci Basım, Yelken Matbaası, İstanbul, 1974.
- ÜLMAN A. Haluk, *I. Dünya Savaşı’na Giden Yol ve Savaş*, Üçüncü Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- VLASIC Andelko , “Hırvatistan Kaynaklarına Göre Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı”, C. 33, S. 96, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 2017, ss. 47-68.
- YAZICI Nesimi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Birinci Basım, TDV İSAM Komisyonu, TDV İSAM Merkezi, İstanbul, 2010.
- YILDIRIM Hüseyin, “İrade-i Milliye Gazetesi”, C. 8, S. 23, *ATAM Dergisi*, Ankara, 1992, ss. 325-330.
- YILMAZ Hadiye, *Peyam-Sabah Gazetesinde Milli Mücadele*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014.
- YÜCEER Saime, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri*, İkinci Basım, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2016.
- ZÜRCHER Eric Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Birinci Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.